

Vzpomínám si 2

Z paměti Englišova žáka

VÁCLAV CHYTIL

reminiscentia iuridica #2

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO REMINISCENTIA IURIDICA

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

Vzpomínám si 2

Z paměti Englišova žáka

Vzpomínám si 2
Z paměti Englišova žáka

VÁCLAV CHYTIL

reminiscentia iuridica #2

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2022

Kniha vychází s podporou České národní banky.

Podle původního rukopisu a strojopisu sestavil
prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Reprodukce obrazu na frontispisu:
autor Ferdinand Kotvald, obraz ve vlastnictví rodiny V. Chytila

Gratis Open Access – <https://www.press.muni.cz/open-access>

Recenzenti: doc. Ing Jiří Blažek, CSc.
 doc. JUDr. PhDr. Ilona Bažantová, CSc.

© 2022 Masarykova univerzita, Edited by Ladislav Vojáček
© 2022 Jakub Kunert

ISBN 978-80-280-0143-8 (online ; pdf)
ISBN 978-80-280-0142-1 (brožovaná vazba)

Obsah

Poznámky editora na úvod	9
Životopis - Václav Chytil (*3. listopadu 1907 v Lukově – †15. září 1980 v Praze)	19
Působení a pedagogická činnost Václava Chytila v Národní bance Československé a Národní bance pro Čechy a Moravu (1934–1945)	31
Z literatury o Václavu Chytilovi	49
Úvod k pamětem Vzpomínám si	51
Vzpomínám si 2	53
Příchod na univerzitu	54
Studentský život vysokoškolský	83
Poznávám se s Englišem	125
Život na fakultě během mých studií	158
Končí se vysokoškolské studium	202
O době těch vysokoškolských let	224
Můj vstup do prvního zaměstnání	240
Přílohy	261
1. Dopis V. Chytila strýci a tetě do Třebětic po návratu z vězení	262
2. Odpověď V. Chytila prof. Jiřímu Cvetlerovi na jeho blahopřání k získání poslaneckého mandátu v nově ustavené České národní radě	263
3. Václav Chytil: Co nám přinese?	269
4. Kondolence prof. Hynka Bulína k Chytilovu úmrtí	272
Chronologicky řazený výběr publikovaných prací V. Chytila (s akcentem na studentská léta)	275
Rejstřík osob	279

Poznámky editora na úvod

Text knihy začal vznikat jako přepis obsahu dvou nedatovaných kroužkových bloků rukopisných pamětí z pozůstalosti předního československého národohospodáře, vysokoškolského profesora, poslance i politického vězně Václava Chytila, nacházejících se v Archivu Masarykovy univerzity.¹ Teprve po jeho zpracování jsem zjistil, že prof. Chytil s přispěním svého přítele Dr. Josefa Plocka text později přepsal na psacím stroji, upravil a na mnoha místech doplnil.

Úmysl zpřístupnit širší čtenářské veřejnosti to, co se z Chytilových pamětí nachází v Archivu Masarykovy univerzity, ve mně začal klíčit, když jsme před několika lety s kolegy připravovali dějiny naší fakulty.² Stačilo mi, abych si v archivu přečetl pasáž o Chytilově příchodu do Brna a stručné, výstižné a chápavé charakteristiky jeho učitelů a později kolegů. Způsob jeho psaní mne okamžitě zaujal a přečtené jsem pak bohatě využíval v textu prvního dílu Dějin, ale zejména v životopisech jednotlivých prvorepublikových profesorů v díle druhém. Rozhodnutí pustit se do přepisu dostupného textu ve mně dozrálo, když jsem v roce stého výročí zahájení výuky na Masarykově univerzitě při slavnostní historické imatrikulaci vybraných studentů prvního ročníku právnické a lékařské fakulty, která byla součástí oslav, reprodukoval vybrané pasáže z projevu, jímž v roce 1919 přivítal první studenty fakulty proděkan prof. Jaroslav Kallab. Tělesně postiženého J. Kallaba jsem představil s využitím dojemné charakteristiky z Chytilových pamětí a přesvědčil jsem se, že Kallab i Chytil oslovují nejen mne, ale i příslušníky rodící se právnické generace. Pro zaneprázdnění a komplikace spojené s pandemií koronaviru jsem se však do luštění a přepisu textu pustil s pomocí manželky až v závěru roku 2021.

¹ A MU, fond B 70 Václav Chytil, i. č. I/2, nestránkovaný rukopis *Vzpomínám si...* Rukopis první části pamětí v Archivu MU není a nemají jej v držení ani Chytilovy dcery. Zachoval se u nich však strojopis. Výťah z něj navíc vyšel i v příležitostné publikaci (CHYTIL, V. *Vzpomínám si. Výťah z Prvního svazku 1907–1927*. Slavičín: Nadace Jana Pivečky, 2002). Stalo se tak ve spojení s instalováním pamětní desky na budově bývalé pošty ve Slavičíně, kde V. Chytil vyrůstal.

² VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity 1919–2019. Díl 2, 1989–2019*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 335–338.

Nejdříve se pokusím přiblížit rukopisnou verzi předkládané části Chytilových vzpomínek (ve strojopisu *Vzpomínám si 2*). Jak jsem již uvedl, text je napsán ve dvou kroužkových blocích formátu A5 na linkovaném papíře. Obsahově je ucelený, i když to na první pohled není zřejmé.

Stránky v prvním z bloků rukopisu nejsou číslovány a výklad tu – z důvodu přesunutí části textu do druhého kroužkového bloku – končí uprostřed věty. Stránky druhého bloku začal V. Chytil číslovat, ale jen po stranu 31 rukopisu, přičemž ovšem dvě stránky mají č. 14. Dále už číslování zase chybí. Vedle tohoto číslování jsou stránky 18 až 23 druhého bloku označeny ještě číslicemi 6 až 11 a stránka č. 30 číslicí 16. Není jasné, jaký význam tato čísla mají, protože tyto stránky na sebe textově nenasazují.

Přes chybějící číslování velké části textu je zřejmé, že na konci druhého kroužkového bloku po ukončených výkladech o Chytilově prvním zaměstnání, v jejichž rámci se prostřednictvím svého tehdejšího německého spolupracovníka přenesl k otázce soužití s německou menšinou, následuje text, který výkladům z druhého bloku chronologicky předchází. První stránka této části textu navíc začíná uprostřed věty. Nebylo obtížné zjistit, že té věty, kterou končí text v prvním bloku. Někdo tedy přesunul poslední stránky z prvního bloku na konec bloku druhého – omylem, nebo proto, aby se se stránkami textově bohatší první části lépe manipulovalo. Proč se však ocitly na konci, nikoliv na začátku druhého bloku, těžko říci.

V. Chytil v rukopisu označil dílčí části svých pamětí opakujícím se nadpisem *Vzpomínám si* a římskou číslicí (I–IV). Na začátku prvního bloku však najdeme jen dílčí rubriky *Příchod na univerzitu* a *Studentský život vysokoškolský*, jimiž zřejmě končila část *Vzpomínám si II*. Po ní totiž následují části *Vzpomínám si III* a ve druhém bloku *Vzpomínám si IV*, také dělené na kapitoly. Část *Vzpomínám si III* ovšem začíná pasáží, která není označena podtitulem, je odbočením od samotného studia k opeře a politice, nicméně plynule navazuje na krátkou kapitolku *Studentský život vysokoškolský* (a ve strojopisu se stane její součástí). Pak text pokračuje kapitolami *Poznávám se s Englišem* a *Život na fakultě během mých studií*. Poslední kapitola tu však není ukončená, neboť na poslední stránce text končí zmíněnou nedokončenou větou. Druhý blok obsahuje část *Vzpomínám si IV*

s podtituly *Končí se vysokoškolské studium, O době těch vysokoškolských let a Můj vstup do prvního zaměstnání* a na konci také již zmíněné dokončení kapitoly *Život na fakultě během mých studií*.

Je tedy zřejmé, že paměti jsou „žel kusé“, jak konstatoval PhDr. Jiří Pulec.³ V Archivu MU jsou kusé hned ve dvojitým smyslu. Především je V. Chytil s velkou pravděpodobností hraničící téměř s jistotou nestihl dopsat (k tomu níže). Navíc v něm chybí začátek paměti, tedy, když budeme vycházet z členění rukopisu druhé části, text původně označený jako *Vzpomínám si I* a úvodní kapitola nebo kapitoly části *Vzpomínám si II*. Ve struktuře strojopisu mu přísluší označení *Vzpomínám si I*. Je věnován době Chytilova dětství v Lukově a Slavičíně a jeho studiu na reálném gymnáziu v Uherském Brodě, a jak jsem již uvedl, výtah z něj byl publikován v roce 2002.

Logické (nikoliv však reálné, jak je z uvedeného zřejmé) uspořádání rukopisné verze předkládaného textu je tedy následující:

Vzpomínám si

Příchod na univerzitu
Studentský život vysokoškolský

Vzpomínám si III

(text bez názvu; navazuje na předchozí kapitolu)
Poznávám se s Englišem
Život na fakultě během mých studií

Vzpomínám si IV

Končí se vysokoškolské studium
O době těch vysokoškolských let
Můj vstup do prvního zaměstnání

Rukopisnou verzi psal V. Chytil vždy jen po jedné straně linkovaného papíru. Jelikož jeho myšlenky byly jasné a uspořádané, upravoval rukopisný text dodatečně jen minimálně. Přímo do textu občas doplnil jednotlivá slova, případně slovo nahrazoval jiným. Delší vsuvky – několik slov,

³ POUSTA, Z. (ed.). *Profesor Václav Chytil a uranové doly*. Praha: Ústav dějin a Archiv UK, 2003, s. 210.

větu či několik málo vět patřících do textu na následující stránce – psal na rub předchozího listu papíru (na levou stranu otevřeného kroužkového bloku). Na rubu stránek však najdeme i zčásti přeškrtnutou obsáhlejší pasáž, přibližně dvě a půl strany rukopisu, která s daným místem textu nesouvisí. Protože přímo nenavazuje ani na žádnou jinou část textu a ve strojopisu není, nicméně je zajímavá a text vhodně doplňuje, přičlenil jsem ji v poznámce pod čarou tam, kde autor pojednává o stejné problematice (o své metodě studia), a napsal kurzívou.

Knižně svázanou strojopisnou verzi rukopisného textu, o jejíž existenci jsem zpočátku neměl tušení, jsem získal spolu se strojopisem prvního dílu až po své návštěvě u dcery prof. Chytila Ing. Zdeňky Novákové a jejího manžela Ing. Jaroslava Nováka, kterou jsem musel odložit z důvodu nepříznivé epidemické situace. Každý díl je svázán v tvrdých tmavě červených knižních deskách, nadepsaných Vzpomínám si 1 a Vzpomínám si 2, a jejich stránky jsou číslovány. První díl čítá 440 stran (originál na kancelářském papíru je proto svázán do dvou svazků, do jednoho svazku je svázán průklep). Jeho přepis je datován rokem 1979. Druhý díl je přepsán na stránce 291 a je doplněn větou „*Nedokončeno, autor zemřel dne 15. 9. 1980.*“.

V porovnání s rukopisem je strojopisná verze druhého dílu členěna jen na kapitoly a z části se liší i obsahem. V. Chytil, pokud mu to zdravotní stav umožňoval, jednak zpřesňoval a měnil své formulace, jednak je někdy drobně, jindy obsáhleji doplňoval. Vkládal do textu nové věty nebo i delší pasáže, přídavnými jmény a vsuvkami zdůrazňoval nebo zmírňoval kategoričnost některých svých tvrzení nebo je upřesňoval a rozváděl. To ovšem platí zhruba jen o polovině textu, přesněji k líčení životních osudů profesora Rudolfa Dominika. Od těch míst je strojopis pouhým přepisem rukopisného textu prakticky jen s drobnými stylistickými úpravami (doplňované uvozovky, čárky) a s občas vypuštěnými nebo chybně přečtenými a jen zcela výjimečně i doplněnými slovy. Z toho lze usuzovat, že na přepisu této části měl hlavní podíl Dr. Josef Plocek a V. Chytil se jej zúčastnil jen pasivně nebo vůbec ne.

Pokud jde o závěrečné konstatování ze strojopisu („*Nedokončeno...*“), lze je interpretovat dvojím způsobem podle toho, zda je vztáhneme k přepisovanému rukopisu, nebo k přepisu na stroji. Pro první variantu by svědčilo, že V. Chytil napsal úvodní pasáž rukopisu druhé části pamětí v roce 1975, tedy pět let před svou smrtí, a že v napsaném textu nejednou odkazoval k tomu, co ještě hodlá napsat. Pro druhou především fakt, že pokračování rukopisu se nepodařilo objevit.

Jelikož strojopisná verze je konečnou podobou Chytilových pamětí, vychází předkládaný text v zásadě z ní. Jak jsem však již zmínil, druhá polovina druhého dílu je v podstatě jen přepisem rukopisu s minimální spoluúčastí V. Chytila nebo možná již bez ní. To diktovalo zvolit poněkud jiný přístup než při reprodukci první části textu.

Ve snaze zachytit genezi textu jsem kurzívou vyznačil pasáže rozvádějící nebo doplňující původní znění, z čehož budou zřejmé podstatnější rozdíly mezi původním rukopisem a jeho pozdějším přepisem na psacím stroji.⁴ Ovšem kdybych takto vyznačoval všechny – velmi četné – drobné formulační změny, asi by to příliš komplikovalo čtení. Navíc ve strojopisu je spousta nezamýšlených odlišností – překlepů a zkomolených slov. Proto jsem se omezil pouze na vyznačení závažnějších zpřesnění a doplnění. Ve druhé polovině textu doplňky už prakticky nenajdeme, zato se množí drobné odchylky od původního rukopisu, způsobené nepřesným čtením textu. Z toho důvodu je v takových případech znění strojopisu zpravidla nahrazeno zněním rukopisu, protože ten je v těchto případech autentičtější. Znění ze strojopisu pak uvádím v poznámkách pod čarou.

Struktura strojopisné verze **Vzpomínám si 2 (291 s.)**

Příchod na univerzitu	1
Studentský život vysokoškolský	37
Poznávám se s Englišem	94
Život na fakultě během mých studií	141
Končí se vysokoškolské studium	206
O době těch vysokoškolských let	238
Můj vstup do prvního zaměstnání	262

⁴ Proto v samotném textu – na rozdíl od poznámek – nepoužívám kurzívu k odlišení přímé řeči, citovaných textů nebo názvů časopisů a jednotlivých literárních děl.

V předkládaném textu V. Chytil vzpomíná nejen na své studentské působení na brněnské právnické fakultě, která tehdy ještě provizorně sídlila v části biskupského alumnátu mezi Antonínskou a Smetanovou ulicí, tedy na nejbližší kamarády ze studií, učitele a z nich především na ty, s nimiž se dostal do nejužšího kontaktu – Karla Engliše a Františka Weyra, zkoušky nebo své literární začátky. Významné místo v jeho vzpomínání hraje také brněnská opera, jejímž pravidelným návštěvníkem se spolu se svými tehdejšími nejbližšími kamarády – nejdříve se studentem práv Miloslavem (Milošem) Stužkou a později s budoucím lékařem Františkem (Frantou) Novákem – stal. Poměrně podrobně popsal též soudní přelíčení s mladou ženou, kterého se jako student zúčastnil, přičemž jeho líčení je – jednoznačně nevyřčenou, ale zřejmou – obhajobou porotního řízení. Občas se dotkl i prvorepublikových politických poměrů, vztahů s německou menšinou, se Slováky nebo politických útoků na prezidenta republiky... Popsal též začátek své úřednické dráhy v oddělení zvláštní výdělkové daně berní správy Brno-město I. Jeho vzpomínkami občas, jako třeba hned v úvodu, probleskne reflexe poměrů ze sedmdesátých let, kdy své paměti psal (hned v úvodních pasážích rukopisu výslovně uvedl, že píše v roce 1975). Končí je pro třicátá léta minulého století příznačně: poukazem na Hitlerův *Mein Kampf* a konstatováním, že „[b]rněnské jarní a letní neděle, kdy většina lidí chodila daleko po krásném lesnatém okolí města, se začaly měnit“.

Část Chytilových pamětí, která míří ke čtenářům, tedy zachycuje jen zlomek jeho bohatého života plného zvratů. Z malé moravské vesnice Lukov totiž – přes dobu, o níž vypovídá v naší publikované části pamětí – směřoval k dráze univerzitního profesora v Brně, pak do parlamentu, z něj na několik let do vězení, po propuštění do práce v průmyslovém podniku, opět na univerzitu – tentokrát do Prahy – a do parlamentu, a nakonec na předčasný nucený odpočinek. I v nejtěžších chvílích svého života prokazoval osobní integritu a vědecký zápal. Nelze však opomenout ani jeho „rozkročený postoj mezi vědou a uměním“, jak to sám pojmenoval v prvním díle svého vzpomínání, což dokládají nejen jeho paměti, ale především další rukopisy a strojopisy v Archivu Masarykovy univerzity a nepřímo též jeho přijetí do Syndikátu českých spisovatelů v roce 1946.

Chytilovy myšlenky byly jasné a uspořádané, což je zřejmé zejména z rukopisu, perem jen zřídka dodatečně doplňovaného a upravovaného, takže ve druhé – strojopisné – verzi už s časovým odstupem pouze hledal lepší formu pro jejich zachycení nebo je více rozvedl. Celkem zřetelný rozdíl je však vidět v autorově stylistice. Z rukopisné verze je zřejmé, že se Chytil při psaní nechával unášet proudem svých myšlenek a psal často tak, jako by mluvil, takže s uvozovkami, čárkami za vloženými větami nebo dlouhými souvětími si nedělal příliš velkou starost. Při strojopisném přepisu, zřejmě i díky podílu Dr. Plocka, svůj spontánní styl psaní poněkud korigoval, zejména rozdělával dlouhá souvětí na kratší a častěji používal uvozovky a čárky v souvětích. Také slova v rukopisu napsaná podle staršího úzu častěji nahradila jejich novější podoba.

Do textu jsem se při přepisu snažil zasahovat jen úsporně, abych narušil autentičnost Chytilova vyjadřování. Přesto bylo třeba i jiných intervencí než prostých oprav překlepů, ve strojopisu velmi četných, a zřídka-vých stylistických chyb:

- Větnou interpunkci jsem v zásadě měnil tak, aby odpovídala současným požadavkům.
- Ve druhé části textu jsem zjevně chybně přečtená slova nahrazoval správnými výrazy z rukopisu. Činil jsem tak tehdy, kdy by takovou záměnou věta dostávala jiný význam než v rukopisu nebo ztratila smysl. Na tato místa upozorňuji v poznámkách pod čarou, kde uvádím i druhou – chybně přečtenou – variantu textu.
- V. Chytil nebyl důsledný při psaní některých slov. Když šlo o zjevné chyby (např. psal správně „výjimka“, ale též „vyjímka“, případně „výjímka“), psaní jsem sjednotil na dnes správný tvar.
- Tam, kde se v převzatých a počestělých slovech změnil způsob psaní, jsem použil novější podobu (zejména v přejatých slovech, kde se dříve psalo „s“ a dnes píšeme „z“, místo „tramway“ jsem psal „tramvaj“ apod).
- Upravil jsem psaní původních českých slov, jejichž starší nebo chybná podoba působí rušivě (například „dvěře“, „jakobych“, „v levo“, „ze zadu“, „na jevo“, „poprve“). Nářeční výrazy jsem nechával v původní podobě, případně s vysvětlivkou pod čarou.

- V textu jsem ponechal dnes již z užívání vyšlá slova, jako například „vyzvával“, „pečetil“ (ve smyslu tvrdil, potvrdzoval), „stranné“, „sledovník“, protože jsou pro text do jisté míry charakteristické.
- Za zkratkami „dr“ a „doc“ jsem doplnil dnes běžnou tečku.
- Zkratky slov („r.“ nebo „na př.“) v souvislém textu vesměs působí rušivě, proto jsem je nahradil celými slovy („roku“, „například“).

* * *

Text věnovaný především době Chytilova studia je tedy v zásadě ucelený a má na co navazovat, přestože Chytilovy vzpomínky na dětství a střední školu byly publikovány pouze z části.⁵ Bohužel v něm však nenajdeme vše, co autor chtěl o svých vysokoškolských studiích zaznamenat. Jak plyne z jeho textu, měl v úmyslu se k nim jednotlivě vracet i v pokračování paměti, věnovaném pozdějším etapám jeho života. K tomu se však již zřejmě nedostal.

Nemohu nezmínit, že práce s rukopisným textem – v konečném důsledku z části zbytečná – byla příjemná a povznášející, ale rozhodně ne lehká. Radost přinášela zejména pro Chytilův racionální, ale zároveň hluboce lidský pohled na lidi a svět kolem sebe. Problémy, zejména zpočátku, způsoboval jeho rukopis, který je sice na první pohled úhledný, ale někdy dost špatně čitelný, zvláště když se na pisateli začala projevovat únava. Navíc slovník V. Chytila byl bohatý, poměrně často sahal k dnes už nezvyklým slovům a tvarům slov a využíval i nářečí kraje, v němž vyrůstal.

Vlastní text druhého dílu paměti uvádějí – vedle těchto editorských poznámek – životopis jejich autora, studie hlavního archiváře Archivu České národní banky PhDr. Jakuba Kunerta, věnovaná Chytilovu působení v Národní bance, výběr prací zcela nebo z části věnovaných Chytilově osobnosti a jeho krátký úvod k celým pamětem z jejich prvního dílu. Při zpracování životopisu jsem vycházel z textu, který jsem dříve napsal pro Dějiny právnické fakulty Masarykovy univerzity již zmíněné v poznámce a který jsem pro tuto příležitost rozšířil. Text doplňují některé materiály

⁵ CHYTIL, V. *Vzpomínám si. Výtah z Prvního svazku 1907–1927*. Slavičín: Nadace Jana Pivečky, 2002.

především z Archivu Masarykovy univerzity a výběr z Chytilových publikací, sestavený s důrazem na jeho studentská léta. Vybrané texty – jeho dopis strýci a tetě do Třebětic po návratu z vězení, který laskavě poskytla paní Olga Jonáková, odpověď na dopis přítele Jiřího Cvetlera, nepublikovaná úvaha zřejmě z přelomu let 1968 a 1969 a kondolence jeho dalšího přítele Hynka Bulína adresovaná Chytilově manželce – podle mne dobře dokreslují Chytilovu osobnost i jeho kritického ducha.

Edice je opatřena jmenným rejstříkem. Jsou do něj zařazena jména z Chytilova textu, z poznámek pod čarou i z doprovodných textů. Výjimku představují jen autoři prací, na něž se v úvodu a v poznámkách pod čarou odkazuje jako na zdroj informací. Základní informace, uvedené u jednotlivých jmen v rejstříku, jsem někdy ještě rozvinul v poznámkách pod čarou.

* * *

Přes svou neukončenost má Chytilův text dodnes svou nespornou hodnotu. Jeho autor byl racionálně uvažující, názorově pevný, ale zároveň citlivý, emočně založený a uměnímilovný člověk, což se v jeho pamětech jasně odráží. Při psaní vědomě fabuloval a v zájmu čtivosti a spádu děje vkládal sobě a dalším protagonistům svého vzpomínání do úst repliky, které si jistě doslovně nepamatoval. Výslovně se k tomu přihlásil při líčení průběhu řízení před porotním soudem. Na autentičnosti jeho líčení však drobné fabulace nic neubírají, ba právě naopak. Dialog, byť třeba fiktivní, dokáže čtenáři přiblížit atmosféru dané chvíle lépe než pouhý popis. Chytil se také někdy v jednotlivostech mýlil. Ostatně paměti nejsou kronika a je úkolem editora na případná selhání paměti upozornit.

Jak jsem již uvedl, V. Chytil hodnotil lidi, o nichž psal, laskavě a s pochopením, ale zároveň ani u těch nejbližších nepřehlížel jejich slabosti a limity. Kromě Weyra, Engliše a některých dalších svých učitelů příznačně projevil obdiv například vůči prvorepublikovému politiku Rudolfu Bechyněmu, zjevně i proto, že vyšel z malých poměrů podobně jako on a ke své pozici se propracoval usilovnou prací. Zároveň však dokázal ocenit i svého kolegu a přítele Hynka Bulína, který se právní vědě upsal i přesto, že bohatství a konexe jeho otce před ním otevíraly snazší a lukrativnější životní cesty.

* * *

Za pomoc při přípravě této knihy patří můj dík spoustě osob. Na prvním místě to jsou dcery Václava Chytila Ing. Zdeňka Nováková a Zuzana Chiti, které mi poskytly strojopisnou verzi pamětí a svolily k vydání tohoto textu, a manžel paní Zdeňky Ing. Jaroslav Novák. Některé informace o rodině Václava Chytila mi také ochotně poskytla Chytilova praneť Olga Jonáková. Nejen se zpřístupněním rukopisu, ale též se získáváním dalších informací mi pomohli pracovníci Archivu Masarykovy univerzity, dále PhDr. Jakub Kunert z Archivu České národní banky, který napsal i úvodní text o působení V. Chytila v Národní bance, Mgr. Markéta Ňorková z Archivu Národního divadla Brno, pan Mgr. Radim Kopunec z Gymnázia Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, Josef Ščuglík z Městského muzea ve Slavičíně a také kolegové Jaromír a Ondra. S velkou ochotou jsem se setkal i v Krajské knihovně F. Bartoše ve Zlíně. Text pamětí pro mne v archivu ofotil Štěpán Burda, který je pomocnou vědeckou silou na naší katedře. A v neposlední řadě si zaslouží velký dík má „*poměrně dobrá známá*“, jak někdy píše o své ženě prof. Petr Hajn, tedy má manželka, která většinu textu rukopisu přepsala a pomáhala mi jej luštit. Že to luštění nakonec bylo z části zbytečné, na tom nic nemění.

Za finanční podporu vydání této publikace Právnická fakulta Masarykovy univerzity a editor děkují České národní bance, jmenovitě jejímu současnému guvernérovi Ing. Aleši Michlovi, Ph.D., bývalému guvernérovi Ing. Jiřímu Rusnokovi a panu Mgr. Radku Augustinovi.

Ladislav Vojáček
editor

Životopis – Václav Chytil

(*3. listopadu 1907 v Lukově – †15. září 1980 v Praze)

Ladislav Vojáček

Václav Chytil se narodil v roce 1907 v Lukově u Zlína. Rodiče – Václav Chytil a jeho manželka Anna, rozená Žůrková a pocházející z Kroměříže – se tam přestěhovali z otcových rodných Třebetic („Střebetic“) u Holešova, když Václav Chytil starší získal místo administrátora pošty hrabat Seilernů, sídlících v blízkém zámku v Lešné (v areálu současné moderní zoologické zahrady). V roce 1913 přijal otec nabídku nastoupit jako poštovník ve Slavičíně, kam se jeho rodina přestěhovala. Mladý Václav vystudoval reálné gymnázium v Uherském Brodě (1919 až 1927) a Právnickou fakultu Masarykovy univerzity (1927 až 1932). S manželkou Zdeňkou, rozenou Šutovou (1912–2008), absolventkou právnické fakulty, vychoval dcery Zdeňku (*1940), provdanou Novákovou, a Zuzanu (*1946), provdanou Chiti (Susanna Chiti Chytilová; takto je podepsána pod jedním ze svých „čapkovských“ překladů do italštiny) a žijící v Itálii. Od roku 1930 měl bydliště v Brně, kam se přestěhovali jeho rodiče, a později se s manželkou přestěhoval do Prahy. V době jeho uvěznění manželka s dcerami nuceně odešla do Uherského Ostrohu, aby se v roce 1971 zase vrátili do Prahy.

Václav Chytil byl odchovancem právně-filozofického semináře Františka Weyra, a jak to podrobně líčí v této části svých pamětí, publikovat začal již jako student. Přestože navštěvoval Weyrův právně-filozofický seminář, jeho vyvoleným oborem se stalo národohospodářství a finanční věda. Za svou první stať o vztahu normativní teorie a Englišovy hospodářské noetiky, uveřejněnou ve *Všehrdu* (1928/1929), se ovšem – nepřímo – dočkal kritiky ze strany dotčeného a vždy k polemice připraveného K. Engliše, s nímž se ovšem – zajisté i s Weyrovým přispěním – následně sblížil. Jeho první práce mu pomohla k dalšímu publikačnímu počínu, když mu F. Weyr na jejím základě nabídl, aby ještě jako student přispěl do sborníku k Englišově padesátce (článek *Norma a postulát*). Englišovu přístupu k problémům národohospodářské vědy se věnoval též ve stati *Englišův*

hospodářský logicismus (Všehrd, 1930/1931). V této době i později publikoval též právněteoretické články (*Nepsané právo v Časopisu pro právní a státní vědu*, 1930, nebo *Pojmy ve vědě právní ve Všehrd*, 1931/1932).

Velkou školou pro něj bylo, a ve svých pamětech tomu opět věnuje velkou pozornost, když ještě jako student mohl za Weyrova vedení začít překládat dvoudílnou práci vídeňského profesora a jednoho z čelných představitelů normativní nauky Adolfa Merkla *Allgemeines Verwaltungsrecht* (*Obecné právo správní I., II.* Brno-Praha: Orbis, 1931 a 1932). Brzy nato dostal od F. Weyra další inspirativní příležitost a ještě významnější úkol: přímo z rukopisu pořídil překlad Kelsenovy zásadní práce *Reine Rechtslehre* (*Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933). Její vůbec první vydání díky tomu vyšlo česky.

Po skončení školy se V. Chytil začal připravovat na dráhu vysokoškolského učitele. V letech 1932 až 1933 absolvoval semestr studia politické ekonomie v Bernu u věhlasného ekonomy profesora Alfreda Ammona, který ve dvacátých letech působil na německé pražské univerzitě. Na rozdíl od současnosti v době první republiky pevné místo na univerzitě zajišťoval až profesorský titul. V. Chytil proto nastoupil na protekční místo, jak to sám v pamětech popisuje, v oddělení zvláštní výdělkové daně berní správy Brno-město I, kde krátce prakticky aplikoval předpisy daňového práva. V roce 1934, když se jeho učitel K. Engliš stal guvernérem Národní banky Československé, začal pracovat ve studijním oddělení této ústřední instituce a pak získal místo Englišova osobního tajemníka (k tomu blíže následující text).

Na sklonku roku 1938 se V. Chytil habilitoval na právnické fakultě v Brně pro obor národního hospodářství, národohospodářské politiky a statistiky (docentem byl jmenován 2. ledna 1939). Jako habilitační práci předložil obsáhlou monografii *Universalismus jako metoda hospodářské vědy. Kritický rozbor Spannovy hospodářské teorie* (Brno-Praha: Orbis, 1938), v níž kriticky hodnotil metodu hospodářské vědy vypracovanou vlivným německým národohospodářem Othmarem Spannem. O. Spann původně vyšel z podobných základů jako brněnští národohospodářští teoretici, pak však vypracoval novou metodu hospodářské vědy, která výrazně ovlivnila

zejména německou národohospodářskou literaturu. Za ústřední pojem společenských („nepřirodních“) věd označoval „smysl“ a celou nauku orientoval silně sociologicky. Jím vypracovaná univerzalistická (skladebná) metoda měla být jedinou správnou metodou společenských (v pozdějších pracích dokonce všech) věd. Její jádro spočívalo v přesvědčení, že při výkladu jednotlivostí je třeba důsledně vycházet z celku, který tvoří. Proto je třeba především poznat strukturu tohoto celku. Chytilova kritika se opírala o Englišovu teleologickou hospodářskou teorii a obsáhla Spannovo pojetí obecné metodologie, metodu hospodářské vědy i vlastní hospodářskou teorii. Spannovy konstrukce viděl jako scestné především v tom, že v konečném důsledku absolutizovaly solidaristický princip a orientovaly se na boj proti individualismu. Jako svou druhou monografii publikoval práci *Vlny hospodářské konjunktury* (Brno-Praha: Orbis, 1939), která vyšla jako poslední, devadesátý osmý meziválečný svazek *Sbírky spisů právnických a národohospodářských*. Dotkl se jí v krizových třicátých letech velmi frekventované problematiky hospodářského cyklu, respektive v jeho pojetí „hospodářského vlnění“, v němž prvek tradičně pojímané cykličnosti, tedy pravidelného opakování téhož, chyběl. Díky této práci byl ještě v roce 1939 navržen na mimořádnou profesuru, ale pro zavření českých vysokých škol se pro tuto chvíli jmenování nedočkal.

V Národní bance, přejmenované na Národní banku pro Čechy a Moravu, pracoval i v době protektorátu. V roce 1939 se také přestěhoval do Prahy. V roce 1941 vydal jako soukromý tisk Národní banky *Kompendium národního hospodářství se zvláštním zřetelem k problematice peněžnictví a správy měny* a vlastním nákladem první část práce *Vom Begriff des Ganzen. Eine wirtschaftsphilosophische Betrachtung* (1941). Osobně považoval za zásadní své obsáhlé pojednání *Pojem družstva a družstevnictví* (in *Družstevní sborník*. 1940–1941, roč. I, s. 113–133 a 251–273). Tiskem vyšla i jeho přednáška pro Českou společnost národohospodářskou *O metodě a teoretických možnostech prognosy hospodářské budoucnosti* (1940). Ve čtyřicátých letech také působil v redakčním kruhu *Obzoru národohospodářského*.

Bezprostředně po skončení války (do konce roku 1945) pracoval jako finanční referent Ústředního národního výboru v Praze. Už dne 5. června 1945 se však spolu s V. Kubešem a J. Pošvářem ve zjednodušené proceduře dané urgentností a nedostatkem kandidátů, kteří by se mohli o místo ucházet, stal řádným profesorem pro obor národohospodářské teorie, národohospodářské politiky a hospodářské statistiky (podle platných předpisů profesory vybíral profesorský sbor ze zúženého okruhu kandidátů, tzv. terna, což v tomto případě odpadlo, a následně je podobně jako dnes jmenoval prezident republiky). Zároveň se na fakultě postavil do čela Ústavu národního hospodářství a statistiky. Od práce na fakultě jej však odváděly politické aktivity, proto se později vedle něj stal ředitelem tohoto ústavu též prof. Vladimír Vybral. Oceněním Chytilovy odborné erudice bylo jmenování členem Národní rady badatelské pro obor věd hospodářských (1946). V tomtéž roce

V roce 1945. Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

byl přijat též za člena Syndikátu českých spisovatelů. Jeho vytížení v politických funkcích ovšem komplikovalo nejen řízení ústavu, ale též zabezpečení výuky národního hospodářství a statistiky na fakultě. Zmíněnými politickými funkcemi bylo zpočátku zejména jeho členství v Zemském národním výboru v Praze a později výkon poslanského mandátu (od podzimu 1945 v Prozatímním Národním shromáždění a od poloviny roku 1946 v Ústavodárném Národním shromáždění) i funkce místopředsedy parlamentu za lidovou stranu (v Ústavodárném Národním shromáždění od března 1948).

V parlamentu otevíral zásadními projevy diskusi při projednávání programů druhé Fierlingerovy a pak též Gottwaldovy vlády. V prvním případě ocenil „*ujištění, že vláda považuje za svoji povinnost užítí celé své autority a energie k tomu, aby se vrátila tradiční úcta našeho lidu k platným zákonům*“. Ve spojení s tím poukázal na nutnost dodržování zákonů samotnými reprezentanty státu a na tvorbu skutečně kvalitních a s ohledem na povahu Prozatímního Národního shromáždění jen nezbytných zákonů. Také v druhém případě v sobě nezapřel právníka a národohodopodáře, když vyzvedl dva hlavní úkoly vlády: přípravu ústavy a obnovu národního hospodářství. Při tom zdůraznil, že „*nemůže [...] býti naše příští ústava sdělávána leč za vydatné spolupráce parlamentu a vlády s českou a slovenskou vědou, ať kýmkoliv a kdekoli pěstovanou*“, a ocenil zásluhy Jiřího Hoetzla a Františka Weyra při tvorbě ústavy z roku 1920. Jako zpravodaj předkládal řadu zákonů s národohospodářskou tematikou, v Prozatímním Národním shromáždění například zákon o zvýšení státních starobních podpor a v Ústavodárném Národním shromáždění zákon, kterým se mění některé předpisy o obchodních knihách, zákon o platidlech československé měny nebo zákon o Národní bance československé. I tento výčet jeho aktivit dokládá, co sám později napsal: politikem se nikdy necítil a nechtěl jím být, i v politických funkcích chtěl působit především jako odborník. Zvolen byl i do nového poúnorového Národního shromáždění, ale poslanceckého mandátu se dopisem ze dne 5. srpna 1948 vzdal.

V únoru 1948 byl V. Chytil spolu s dalšími kolegy z vůle agilního akčního výboru brněnské právnické fakulty dán na dovolenou s čekatelným, tedy nemohl se zúčastňovat výuky. V jeho případě však museli fakultní revolucionáři své rozhodnutí rychle revidovat. V. Chytil byl v té době poslancem a od března 1948 místopředsedou Ústavodárného Národního shromáždění a K. Gottwald se jej snažil v průběhu únorové krize dokonce získat pro členství v rekonstruované vládě. Díky tomu mohl V. Chytil na fakultě formálně působit i nadále. Byl však zaneprázdněn v Praze, nejdříve ještě v Ústavodárném Národním shromáždění a pak v letech 1948 až 1949 (de iure až 1950) zejména jako člen bankovní rady Národní banky Československé.

Chytilova politicko-odborná angažovanost však hrozbu persekuce nezažehnala, jen oddálila. V listopadu 1949 byl zatčen, vzat do vazby a obviněn z podílu na protistátní činnosti. Vyšetřovatelé jej zařadili do souzené skupiny bývalých pracovníků ministerstva zahraničí, označené jako „Skupina Střed“. Podstata jeho obvinění spočívala pouze v tom, že se s ostatními obviněnými stýkal a že jednomu z nich – JUDr. Jaromíru Kopeckému – poskytl některé důležité knihy. Přesto byl rozsudkem Státního soudu z 29. července 1950, potvrzeným Nejvyšším soudem 4. dubna 1951, odsouzen za zločin spoluviny na velezradě na 12 let vězení. Ve vazbě a ve výkonu trestu odnětí svobody strávil devět let. Trest si odpykával nejdříve (od 8. srpna 1950) v krušnohorských táborech uranových dolů, od léta 1955 v nápravně pracovních táborech na Příbramsku. Propuštěn na svobodu byl na základě amnestie v listopadu 1958. V době věznění bez podkladů sepsal na logiku zaměřenou práci *Pojmosloví* a právně filozofické pojednání *Vina a trest*, později publikované v práci *Profesor Václav Chytil a uranové doly* (Praha: Univerzita Karlova – Archiv UK, 2003). Věnoval se tu též vzdělávání svých někdy negramotných spoluvězňů. Jeho manželka s dcerami byla nucena opustit pražskou vilu. V roce 1952 se přestěhovaly do Uherského Ostrohu, kde si paní Zdeňka našla místo švadleny. Po propuštění z vězení nastoupil V. Chytil do národního podniku Prefa ve Veselí nad Moravou. Zde byl zařazen na dělnické místo, ale s ohledem na svůj zdravotní stav a vzdělání vykonával spíše úřednickou práci (v životopise z konce šedesátých let do kolonky svého pracovního zařazení napsal „právní úředník“).

Po návratu z vězení (1958).
Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

S manželkou, dcerou Zuzanou Chití a „italskými“ vnuky Andreem (1972) a Alessandrem (1969). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

V období krátkého politického uvolnění na konci šedesátých let minulého století se V. Chytil dočkal obnovy svého procesu a rozsudkem Nejvyššího soudu 8. září 1968 i rehabilitace a znovu se zapojil do veřejného života. Krátce se podílel na činnosti Klubu angažovaných nestraníků (KAN) v Uherském Hradišti. Zejména však byl v roce 1968 z podnětu svého spoluvězně Josefa Smrkovského povolán do nově vytvořené České národní rady a po federalizaci se stal poslancem Sněmovny národů Federálního shromáždění, kde pracoval ve výboru pro plán a rozpočet a hospodářskou politiku. V prosinci 1970 se však poslaneckého mandátu vzdal.

Spolu s dalšími bývalými kolegy se V. Chytil podílel na vzniku publikace věnované padesátému výročí založení univerzity v Brně *Universitas Brunensis 1919–1969* (1969), oceňující výsledky práce meziválečných učitelů. Přispěl do ní první částí studie *Brünner Volkswirtschaftstheoretische Schule*. Jeho charakter dokresluje skutečnost, že v pasážích, které psal, se striktně odmítal

zmiňovat o sobě a o svém díle, přestože mu v nich nesporně patřilo významné místo (jeho jméno se nakonec ve výčtu příslušníků brněnské národohospodářské školy objevilo, ale na rozdíl od ostatních bez přiblížení jeho díla).

Do činnosti obnovené brněnské právnické fakulty se nezapojil, protože se už v listopadu 1968 stal řádným profesorem Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde přednášel politickou ekonomii a politické vědy. Jako mnozí jiní však byl už počátkem roku 1971 podle účelově přijatého zákona poslán do penze. V jeho pozůstalosti uložené v Archivu MU leží i osnova publikace, kterou chtěl z podnětu tehdejšího ministra školství a svého přítele Dr. Vl. Kadlece pro svou disciplínu připravit. Ani později však pracovat nepřestal. Na stránkách časopisu Československé strany lidové *Naše politika* publikoval v letech 1971 až 1973 drobné filozofující popularizační úvahy především na ekonomická témata (zpočátku pod svým jménem i s profesorským titulem, jednou anonymně a pak pod iniciálou „ch“). Jeho – opět fundovaný, odborný, ne pouze laický – zájem se však výrazně přesunul

Vernisáž obrazů Ferdinanda Kotvalda (1940). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

*Vernisáž obrazů Josefa Pšurného (1918–2003) ve Veselí nad M. (zřejmě 1968).
Zdroj: archiv rodiny V. Chytila*

k jedné z jeho celoživotních lásek – k výtvarnému umění. O druhé – opeře – působivě píše ve svých pamětech.

Další jeho práce z pozdější doby, do nichž vtělil své ekonomické znalosti, filozofickou erudici a schopnost poutavě psát, leží v rukopisech nebo strojopisech v archivu. Všechny mají svou literární i věcnou hodnotu, zejména však dokreslují obraz V. Chytila jako skromného, ale profesně odvážného, pracovitého, sociálně cítícího, vnímavého a lidsky silného věřícího člověka, který se nechtěl nechat dát zaslepit tou ani onou ideologií.

Vedle Chytilových prací publikovaných již v době svého vzniku a části jeho pamětí *Vzpomínám si* se v Archivu Masarykovy univerzity v rukopisu nebo jako strojopis nacházejí další, velmi rozmanité práce z doby jeho věznění a z pozdějších let. Některé, napsané tak říkajíc „na koleně“ ve vězení, se dočkaly vydání ve zmíněné práci *Profesor Václav Chytil a uranové doly* a jednu krátkou z pozdější doby (*Předmět vědy o národohospodářské politice*)

zpřístupnila Tatiana Machalová v *Časopisu pro právní vědu a praxi* (1994). V archivu dále leží koncepty krátkých statí, drobných postřehů i obsáhlejších textů, shrnutých do celku označeného jako *Miscellanea*, koncepty přednášek, práce o výtvarném umění (*O umění*, napsaná už v táboře Vojna, *Úvahy o malířství*, *Navštívíme galerie*). Zvláštní místo mezi nimi zaujímá hra *Galileo Galilei*, která ovšem, jak autor ve strojopisu uvedl, „*nebyla psána pro scénu, nýbrž pro čtení*“, neboť na divadle „*se vyžaduje rychlý spád, což bere čas myšlenkám pro zakotvení*“.

Poslední léta života strávil V. Chytil v Praze-Proseku, kam se v roce 1971 s manželkou přestěhovali. Zemřel na rakovinu 15. září 1980 ve věku nedožitých třiasedmdesáti let. Jeho úmrtí připomenul stručným nekrologem v brněnské univerzitní revue *Universitas* přítel Hynek Bulín.

Po listopadu 1989 se V. Chytilovi dostalo řady ocenění. V roce 2001 jej prezident republiky vyznamenal in memoriam Řádem T. G. Masaryka II. třídy za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva. O dva roky později mu rektor Univerzity Karlovy v Praze udělil historickou univerzitní medaili „*za neohroženou myšlenkovou tvůrčí činnost v nesvobodných podmínkách*“ (současně byla na trh uvedena zmíněná kniha *Prof. Václav Chytil a uranové doly*). Jeho odkaz (a odkaz Vladimíra Vybrala) v roce 2007 připomněla také konference na brněnské právnické fakultě a sborník příspěvků z ní (2008). Ve Slavičíně na budově pošty má profesor V. Chytil od roku 2002 pamětní desku. Jeho osobě věnoval pozornost K. Engliš ve svých pamětech, které připravuje k vydání univerzitní nakladatelství MuniPress. Za velkého znalce národního hospodářství jej ve svých pamětech, v nově vydaných jako první svazek této edice, označil V. Kubeš. Dr. J. Plocek, který V. Chytilovi pomáhal přepisovat jeho paměti, o něm ve svých vzpomínkách na věznění napsal, že byl nejen erudovaným národohospodářem, ale „i myslitelem prvořadým, logikem a právníkem“ a že „debata s Václavem Chytillem byla poučnější než čtení mnohých knih“.

*Předání řádu T. G. Masaryka do rukou manželky V. Chytila
JUDr. Zdeňky Chytilové 28. října 2001. Zdroj: archiv rodiny V. Chytila*

*Z předání řádu T. G. Masaryka; manželka a dcery Ing. Zdena Nováková (vzadu)
a Zuzana Chiti (Susanna Chiti Chytilová). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila*

*Pamětní deska
ve Slavičíně.
Zdroj: archiv rodiny
V. Chytila*

*Z odhalování pamětní desky ve Slavičíně v roce 2002 (manželka,
dcery Zdena a Zuzana s manžely, vnukové a - ve světlém svrchníku -
iniciátor akce Jan Pivečka). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila*

Působení a pedagogická činnost Václava Chytila v Národní bance Československé a Národní bance pro Čechy a Moravu (1934–1945)

Jakub Kunert

Z textu paměti Václava Chytila, jež se nyní díky rozsáhlé ediční práci prof. Ladislava Vojáků dostávají k dispozici široké veřejnosti, je zřejmé, že plánoval čtenáře provést celou historií svého života. Bohužel se mu je nepodařilo dopsat a končí krátce před jeho odjezdem na studijní pobyt do Bernu, jenž jen těsně předcházela jeho nástupu do Národní banky Československé. Přesto se mu i v tomto fragmentu podařilo zaznamenat několik zážitků z doby svého více než jedenáctiletého působení v československé cedulové bance, do jejíž historie se významně zapsal, a to zejména svým pedagogickým působením. Přestože se jednalo o dobu, která nepochybně přispěla i pod vlivem guvernéra prof. Karla Engliše k utváření jeho vědeckého přístupu k oboru národního hospodářství, a navíc v této době sepsal své stěžejní práce,⁶ nebyla jí dosud v literatuře věnována náležitá pozornost. Příspěvek se proto snaží rekonstruovat jeho působení v tehdejší cedulové bance s tím, že se zaměřuje především na období let 1942–1944, kdy byl pověřen organizací a vedením kurzů pro úředníky. I tyto kurzy mu umožnily formulovat a ověřit v praxi zásady své výukové metody, kterou využil při svém pozdějším vysokoškolském působení.

⁶ CHYTIL, V. *Universalismus jako metoda hospodářské vědy. Kritický rozbor Spannovy hospodářské teorie*. Brno-Praha: Orbis, 1938, a CHYTIL, V. *Vlny hospodářské konjunktury*. Brno-Praha: Orbis, 1939.

I.

Nástup Václava Chytila do Národní banky Československé v roce 1934 je třeba vnímat jako součást přerodu její organizace po provedení I. devalvace československé koruny, iniciované prof. Karlem Englišem. Již 16. února 1934, tedy den před zveřejněním zákona č. 25 Sb., který definoval novou zlatou paritu československé koruny,⁷ totiž rezignoval na svůj post dosavadní guvernér Vilém Pospíšil⁸ a záhy po něm i vedení obchodní správy banky, tedy její vrchní ředitel Augustin Novák⁹ společně se svým náměstkem Karlem Kučerou¹⁰. Všichni tři přitom stáli v čele Národní banky Československé od jejího vzniku v roce 1926 a budovali nejen organizaci její, ale i dřívějšího Bankovního úřadu ministerstva financí. Je ovšem nutné dodat, že i kdyby nedošlo k devalvaci, bylo možné v průběhu několika následujících let očekávat generační obměnu v cedulové bance.

Přestože se bankovní rada pokoušela odvrátit vedení banky od rezignace, aby tak zůstala zachována kontinuita její práce, to ji odmítlo,¹¹ až jí s ohledem na očekávané rozpory v oblasti řízení měnové politiky s novým guvernérem, nebo ve snaze mu počátky jeho úřadování značně zkomplikovat. Guvernér Karlu Englišovi proto nezbývalo nic jiného než si záhy po svém jmenování 23. února 1934 vybudovat svůj nový „tým“, tzn. obsadit nejvyšší vedení banky. Ve svých vzpomínkách uváděl, že v zásadě byl schopen svými znalostmi pokrýt oblast státních financí, bankovníctví a úvěru,

⁷ Zákon č. 25/1934 Sb. z. a n., kterým se mění nebo doplňují některá ustanovení jednak opatření Stálého výboru ze dne 7. listopadu 1929, č. 166 Sb. z. a n., o konečné úpravě československé měny, jednak zákona ze dne 14. dubna 1920, č. 347 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové.

⁸ Pospíšil Vilém (1873–1942), vystudovaný právník, český a československý národohodopodář, reprezentant českého a československého spořitelnictví, právník a publicista, 1919–1926 místopředseda Bankovního výboru při ministerstvu financí, 1926–1934 první guvernér Národní banky Československé. Jako stoupenec Aloise Rašína se stavěl proti devalvaci navržené Karlem Englišem a na protest proti jejímu provedení podal v únoru 1934 demisi.

⁹ Novák Augustin (1872–1951), český a československý národohodopodář, bankovní manažer a politik, 1921–1922 ministr financí, 1919–1934 vrchní ředitel Bankovního úřadu ministerstva financí a následně Národní banky Československé.

¹⁰ Kučera Karel (1874–?), český a československý bankovní manažer, 1919–1934 náměstek vrchního ředitele Bankovního úřadu ministerstva financí a následně Národní banky Československé.

¹¹ Archiv České národní banky (dále jen AČNB), archivní fond Národní banka Československá (dále jen NBČ), NBČ/27/2, Zápis mimořádné schůze bankovní rady ze dne 16. 2. 1934 a NBČ/33/1, Zápis mimořádné schůze bankovní rady ze dne 15. 3. 1934.

ale potřeboval najít vhodného člověka pro oblast obchodní politiky a smluv obchodních a platebních. Tím se stal jeho kolega ze studií i zaměstnání ještě na vídeňském ministerstvu obchodu Dr. František Peroutka,¹² který obsadil post vrchního ředitele. Toho posléze doplnil ještě na pozici jeho náměstka Dr. Václav Vaněk,¹³ který disponoval zkušenostmi z nejvyšších postů československého obchodního bankovníctví. Další osobou jeho týmu se stal čerstvě dostudovaný právník Dr. Václav Chytil, s nímž byl ještě jako se studentem Karel Engliš od roku 1929 ve styku a jenž, jak to líčí ve svých pamětech právě Václav Chytil, jej od této doby vedl po vědecké cestě národního hospodářství.¹⁴

Jméno Václava Chytila se objevilo již 24. března 1934 na pořadu jednání administrativního odboru bankovní rady a následně ještě téhož dne bankovní rady. Zde byl bankovní radě představen jako nejlépe kvalifikovaný kandidát na post jednoho z úředníků, jejichž místa se v té době uvolnila posuny v důsledku odchodu úředníků banky.¹⁵ Nastoupil pak dne 3. dubna 1934 na post osobního tajemníka guvernéra.¹⁶ Z hlediska služebního řádu byl zařazen do II. kategorie aspirantů¹⁷ s ročním

¹² Peroutka František (1879–1962), vystudovaný právník, rakousko-uherský, český a československý státní úředník, bankovní manažer a politik, 1926–1928 ministr průmyslu, obchodu a živností, 1934–1945 vrchní ředitel Národní banky Československé a Národní banky pro Čechy a Moravu.

¹³ Vaněk Václav (1888–1942), vystudovaný právník, český a československý bankovní manažer, 1932–1937 vrchní ředitel Anglo-československé a Pražské úvěrní banky, 1937–1942 náměstek vrchního ředitele Národní banky Československé.

¹⁴ Srov. níže, s. 72 a násl.

¹⁵ AČNB, NBČ/101/15, Zápis schůze administrativního odboru ze dne 24. 3. 1934, s. 11, a NBČ/33/2, Zápis o řádné schůzi bankovní rady Národní banky Československé z 24. 3. 1934, s. 89–90.

¹⁶ AČNB, Osobní spisy zaměstnanců (dále jen OS), Václav Chytil, Životopis z 30. 3. 1943.

¹⁷ V Národní bance Československé se rozlišovaly tři třídy aspirantů. Třetí třída byla určena pro nejmladší uchazeče, tj. do 24 let věku. Ti také měli tříletou čekatelskou lhůtu, oproti dalším dvěma kategoriím. Starší aspiranti pak byli zařazováni do druhé kategorie. Do první třídy, tedy nejvyšší, postupovali čekatelé po dovršení prvního či druhého roku služby. Na konci čekatelské služby pak aspiranti skládali zkoušku z oblasti právních předpisů a základních pojmů týkajících se cedulové banky. Teprve po jejím úspěšném složení bylo možné se stát definitivním úředníkem. Srov. AČNB, NBČ/43/1, Zápis schůze bankovní rady z 24. 4. 1936, příloha Z „Návrh obchodní správy na opravu služebního řádu pro zaměstnance Národní banky Československé“ – služební řád z 25. 2. 1929.

platem 15 300 Kč.¹⁸ Tehdy se ještě jednalo o pozici tzv. čekatelskou, kdy měl zaměstnavatel v případě uchazečů starších 24 let dva roky na posouzení, zda se nový zaměstnanec ve své práci osvědčil, nebo ne. V případě Václava Chytila však banka udělala výjimku, neboť o necelý rok později, tj. 29. prosince 1934 byl s účinností od 1. ledna 1935 jmenován definitivním úředníkem IV. třídy s ročním základním služným 13 500 Kč.¹⁹ Jeho další kariérní růst lze sledovat prostřednictvím jeho osobního spisu, kdy nejprve s roční a později, s ohledem na již vyšší dosažené úřední pozice, dvouletou pravidelností stoupal na služebním žebříčku banky. Na konci své kariéry v cedulové bance získal služební titul vrchní kontrolor II. třídy s tím, že hodnost vrchního kontrolora znamenala z hlediska služební hierarchie dosažení třetí nejvyšší úřednické kategorie, podléhající jmenování

¹⁸ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení na Václava Chytila z 27. 3. 1934. V rámci poznámek jsou pro označení cedulové banky užívány zkratky odpovídající soubornému názvu instituce, tzn. 1926–1939 Národní banka Československá (NBČ), 1939 Národní banka Česko-Slovenská (NBČS), 1939–1945 Národní banka pro Čechy a Moravu (NBČM), 1945 Národní banka (NB) a 1945–1950 Národní banka Československá (NBČS).

¹⁹ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 29. 12. 1934. Přestože byl služební plat definitivního úředníka zdánlivě nižší než aspiranta, ve skutečnosti se úředník těšil ještě řadě dalších příplatků, jak o tom svědčí například výkaz jeho služebních požitků z roku 1946 (AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČS, osobního oddělení, na Zemský národní výbor v Brně z 30. 9. 1946).

Hrubé roční požitky v kategorii vrchních kontrolorů III. třídy	
Druh služebního požitku	Kč
Základní služné	28 400
Trienální přídavek	1 000
Osobní přídavek do penze nezapočitatelný	12 000
Přídavek na dítě	3 600
Platový doplněk	4 200
Všeobecný drahotní přídavek	3 508
Jednotný drahotní přídavek	6 000
Bytné	11 360
Zvýšené příbytečné	2 000
Remunerace	5 680
Celkem	77 748

bankovní radou. Tato služební pozice byla předpokladem pro obsazení vedoucích míst v instituci.²⁰

Služební postup Václava Chytila v cedulové bance²¹

1934	Jmenován úředníkem IV. třídy
1935	Jmenován úředníkem I. třídy
1936	Jmenován revidentem IV. třídy
1938	Jmenován revidentem I. třídy
1940	Jmenován kontrolorem V. třídy
1942	Jmenován kontrolorem II. třídy
1943	Jmenován vrchním kontrolorem III. třídy

Konkrétní pozice, na níž působil Václav Chytil, tedy osobní tajemník guvernéra v rámci kanceláře prezidia, se nezměnila ani v roce 1939, kdy z postu guvernéra odešel Karel Engliš a vystřídal jej někdejší viceguvernéř Dr. Ladislav František Dvořák.²² Teprve až s platností od 1. ledna 1944 byl bankovní radou jmenován vedoucím kanceláře guvernérovy a ředitelské.²³

²⁰ V Národní bance Československé se rozlišovaly tři kategorie zaměstnanců (úředníci, úřednice, zřízenci), které se dále vnitřně členily do stupňů dle počtu odsloužených let. V případě definitivních úředníků, jimž předcházely tři stupně aspirantů, se jednalo o úředníky IV. až I. třídy, revidenty VI. až I. třídy a kontrolory VIII. až I. třídy. Do vyšší pozice se přestupovalo automaticky, tzn. každý rok. V případě, že po 18 letech dosáhl úředník pozice kontrolora I. třídy, mohl vyššího statutu dosáhnout již jen na základě jmenování bankovní radou, jemuž předcházela zkouška. Po jejím úspěšném absolvování se mu pak otevíral přístup k nejvyšším stupňům služebního žebříčku, tzn. vrchnímu kontrolorovi III. až I. třídy, inspektorovi III. až I. třídy a vrchnímu inspektorovi III. až I. třídy. Zásadní byl samozřejmě i rozdíl v požitcích úředníků, kdy úředník nejnižší kategorie, tj. úředník IV. třídy, měl hrubé služební požitky ve výši 21 600 Kč, zatímco úředník nejvyššího stupně, tj. vrchní inspektor I. třídy, ve výši 76 800 Kč. Srov. AČNB, NBČ/43/1, Zápis schůze bankovní rady z 24. 4. 1936, příloha Z „Návrh obchodní správy na opravu služebního řádu pro zaměstnance Národní banky Československé“ – služební řád z 25. 2. 1929, s. 29.

²¹ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 11. 12. 1943.

²² Ladislav František Dvořák (1888–1953), český a československý národohospodář, reprezentant českého a československého zemědělského družstevnictví a právník, 1924–1939 ústřední a posléze generální ředitel Ústřední jednoty hospodářských družstev, 1926–1933 člen bankovní rady a 1933–1939 viceguvernéř Národní banky Československé, 1939–1945 guvernéř Národní banky Česko-Slovenské a posléze Národní banky pro Čechy a Moravu. Václav Chytil neperušil styky s Karlem Englišem ani v době okupace. Naopak v této době působil jako spojka mezi vedením Národní banky a Karlem Englišem. AČNB, OS, Ladislav František Dvořák, korespondence s Františkem Peroutkou, Dopis Ladislava Františka Dvořáka na Viktora Kopfsteina z 20. 1. 1948.

²³ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 21. 12. 1943 a NBČ/91/12, Zápis o řádné schůzi bankovní rady Národní banky Československé z 20. 12. 1943, s. 21.

Bohužel však o konkrétní náplni práce osobního tajemníka guvernéra a její formě nejsme nijak podrobně informováni a můžeme se pouze dohadovat, že se jednalo o přípravu podkladů pro guvernéra na jednotlivá jednání, tedy dnes bychom ji přirovnali k práci poradce guvernéra. Od náplně práce vedoucího kanceláře pak lze očekávat správu agendy přípravy dokumentů pro jednání vrcholných orgánů ústavu. Někdy pak také působil jako zapsovatel na jednání statutárních orgánů banky.²⁴

Jen o půl roku později, tedy v červnu 1944, se náplň jeho práce podstatně rozšířila, když byl po zatčení ředitele studijního oddělení vrchního kontrolora Dr. Leopolda Chmely pověřen spoluprací při vyřizování agendy spadající do kompetence studijního oddělení, jež měla vědecký nebo všeobecný charakter.²⁵ Bylo to zcela pochopitelné opatření, neboť právě Václav Chytil měl k agendě studijního oddělení, které se věnovalo jak vědeckému zkoumání tuzemských i mezinárodních hospodářských otázek, tak sběru statistických a jiných podkladů,²⁶ jakožto někdejší docent habilitovaný na Masarykově univerzitě v Brně velmi blízko. Navíc byl již v roce 1941 se souhlasem guvernéra Dvořáka přidělen k částečnému výkonu služby v něm.²⁷ Tyto své úkoly vykonával Václav Chytil až do svého odchodu 30. června 1945,²⁸ kdy byl se souhlasem Národní banky²⁹ jmenován prezidentem republiky řádným profesorem na Masarykově univerzitě v Brně.

Odchod Václava Chytila hodnotila Národní banka na jednu stranu pozitivně, neboť její zaměstnanec dosáhl nejvyšších akademických met, na stranu druhou však si její vedení uvědomovalo, že v době připravované poválečné hospodářské rekonstrukce, v níž cedulová banka měla hrát

²⁴ Např. AČNB, NBČ/5/14, Zápis schůze užšího výboru bankovní rady z 2. 5. 1945.

²⁵ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 20. 6. 1944.

²⁶ Blíže k agendě a charakteru práce studijního oddělení cedulové banky srov. HORNA, Miloš. Studijní oddělení Národní banky Československé. In: *Deset let Národní banky Československé*. Praha: NBČ, 1937, s. 104–109.

²⁷ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 19. 11. 1941.

²⁸ Vedle své úřední agendy zároveň Václav Chytil, ačkoliv s určitými úlevami, plnil ještě od května 1945 povinnosti vyplývající z jeho členství v Zemském národním výboru pro zemi Českou a při tom byl pověřen vedením hospodářsko-finančního referátu země České. K tomu konstatoval, „nežádám prozatím placenou dovolenou, protože je naopak mým úmyslem ze všech sil pracovatí také jako dosud v Národní bance“; AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČ, osobní oddělení, z 18. 5. 1945.

²⁹ Srov. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Ministerstva školství a národní osvěty na prezidium Národní banky z 2. 6. 1945 a dopis prezidia Národní banky na Ministerstvo školství a národní osvěty z 9. 6. 1945.

důležitou úlohu, naopak ztrácí významnou odborně mimořádně kvalifikovanou osobnost. Proto také jemu adresovaný dopis ze strany banky sice gratuloval k dosažené akademické hodnosti, ale zároveň se jej snažil získat pro externí spolupráci s jejím studijním oddělením a obchodním vedením. Projednáním formy takovéto spolupráce byl pověřen prozatímní náměstek vrchního ředitele Leopold Chmela, který se jen před nedávnou dobou vrátil z nacistického vězení a z hlediska odborného vedení instituce usedl v té chvíli na post nejvyšší.³⁰ O výsledcích jednání již nejsme informováni a v dokumentech Národní banky se také neobjevují jakékoliv zmínky o nastavení vzájemné kooperace. Lze usuzovat, že k ní v době působení dočasné správy v Národní bance zřejmě nedošlo, neboť, i když byl dopis dle zadání dočasné správy banky napsán v srdečném tónu, jeho hlavním cílem bylo „*vyjasnění různých problémů, aby se předešlo konfliktům, jejich (sic!) diskutování v tisku nemůže být prospěšné.*“³¹ Pravděpodobně tehdejší dočasná správa v čele s Dr. Jaroslavem Nebesářem,³² jenž byl rozhodným názorovým oponentem Chytilova hlavního přímluvce Karla Engliše,³³ pouze chtěla utlumit potenciální kritiku měnové politiky z této strany odborného spektra.³⁴

³⁰ „*Bylo by přáním vedení Národní banky Československé, aby se náš národohospodářský vědecký svět činně účastnil řešení měnové problematiky, jakožto mezinárodního úkolu, a domnívá se, že i Vy, velevážený pane profesore, budete na tomto díle účasten jak ze zájmu vědeckého, tak i z pocitu národní povinnosti.*“ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NB, osobního oddělení, na Václava Chytila z 30. 6. 1945.

³¹ AČNB, NBČ/29/5, Zápis schůze dočasné správy ze dne 26. 6. 1945.

³² Nebesář Jaroslav (1882 Německý Brod – 1958 Praha), vystudovaný právník, československý sociálně demokraticky orientovaný národohospodář, 1945–1951 nejprve předseda dočasné správy a posléze guvernér Národní banky Československé. Po roce 1951 perzekvován.

³³ Srov. např. ENGLIŠ, K. *Tož poslouchajte, jak jsme budovali republiku*. Brno: MU, 2021, s. 64. V pozici tajemníka předsedy dočasné správy (dříve guvernéra) nahradil Václava Chytila jiný budoucí významný český ekonom Dr. Vladimír Kadlec. Ten však v této době plně zastával názory Jaroslava Nebesáře. Srov. AČNB, NBČ/79/4, Zápis schůze dočasné správy z 3. 8. 1945, s. 9.

³⁴ Na to, že nějaký rozsah spolupráce mezi Václavem Chytilým a Národní bankou Československou byl zamýšlen, lze soudit ze skutečnosti, že když se na počátku roku 1948 začala připravovat vzdělávací akce pro zaměstnance, počítalo se i s přednáškou Václava Chytila („Pojednání o novém zákonu o cedulové bance ČSR a o čs. platidlech“). V přehledu je však uvedeno, že datum 3. února 1948, kdy se měla uskutečnit, nebylo potvrzeno a není zřejmé, zda se nakonec uskutečnila (srov. SLAVÍK, J. Rozvrh přednáškových akce. *Závodní časopis zaměstnanců Národní banky Československé*, 1. 2. 1948, č. 3, s. 8). K pochybnosti o jejím uskutečnění vede i fakt, že v květnovém čísle závodního časopisu stejné téma vyložil generální ředitel Leopold Chmela (srov. CHMELA, L. Nový zákon o Národní bance Československé. *Závodní časopis zaměstnanců Národní banky Československé*. 1. 5. 1948, č. 9, s. 2–3).

O čtyři roky později, tedy koncem roku 1948, vstoupil Václav Chytil opět na půdu Národní banky Československé,³⁵ tehdy však již jako člen bankovní rady, která byla ustavena na základě nového zákona o Národní bance Československé.³⁶ Jejich jednání³⁷ se účastnil až do listopadu následujícího roku,³⁸ kdy došlo k jeho zatčení.

II.

Ačkoliv o rozsahu práce Václava Chytila v postavení tajemníka guvernéra nebo vedoucího jeho kanceláře jsme informováni jen velmi torzovitě a ani jeho vzpomínky mnoho v této oblasti nenapovídají, o jedné z jeho bankovních agend jsme naopak zpraveni poměrně zevrubně. Jedná se o oblast, která mu byla velmi blízká, a to pedagogická činnost. Ta vyplynula z jeho funkcí organizátora repetitorií, preceptora a zkušebního komisaře zkušek na vrchní kontrolory.

³⁵ Dne 10. listopadu 1948 na prvním zasedání bankovní rady Národní banky Československé složil Václav Chytil společně s Jaroslavem Kabešem, Ludivitem Kováčikem, Eugenem Löblem, JUDr. Leopoldem Chmelou, Jánem Olivou, JUDr. Jaroslavem Rudolfem a JUDr. Ladislavem Bielem slib do rukou nově jmenovaného guvernéra JUDr. Jaroslava Nebesáře. Srov. AČNB, NBČ/88/1, Zápis schůze bankovní rady z 10. 11. 1948, s. 1 a příloha – text slibu s podpisy. (Další dva členové, tedy guvernéř JUDr. Jaroslav Nebesář a viceguvernéř Ing. Josef Půčik, byli jmenováni prezidentem republiky již dříve, neboť přímo do jeho rukou složili slib.)

³⁶ Zákon č. 38/1948 Sb., o Národní bance Československé.

³⁷ Václav Chytil se do listopadu 1949 osobně zúčastnil devíti jednání bankovní rady Národní banky Československé (ze dvou pak byl omluven). Z protokolů jednání bankovní rady, které jsou strojopisnými záznamy průběhu schůzí, vyplývá, že na jednáních aktivně vstoupil do řešení deseti problémů. Jednalo se o problematiku penzí pro penzionované ředitele banky (AČNB, NBČ/88/2, Zápis schůze bankovní rady z 26. 11. 1948, s. 2–33 a AČNB, NBČ/44/1, Zápis schůze bankovní rady z 25. 3. 1949, s. 44–45), vlivu všeobecné daně na zahraniční obchod (AČNB, NBČ/37/3, Zápis schůze bankovní rady z 4. 3. 1949, s. 5–11), mezinárodních měnových institucí (AČNB, NBČ/44/1, Zápis schůze bankovní rady z 25. 3. 1949, s. 1–18), platební bilance (Ibid., s. 8–11), přípravy bankovního dne (Ibid., s. 17–22), činnosti Stavebního družstva zaměstnanců Národní banky Československé (Ibid., s. 24–28), pověřování nových úředníků (AČNB, NBČ/44/3, Zápis schůze bankovní rady z 24. 6. 1949, s. 1–16), rozpočtu banky, resp. podpory umění ze strany banky (Ibid., s. 54–70) a nákupu železné rudy ze Švédska (AČNB, NBČ/18/1, Zápis schůze bankovní rady z 13. 9. 1949, s. 2–10).

³⁸ Ve skutečnosti poslední bankovní rada, které se zúčastnil, se uskutečnila 13. září 1949, neboť z jednání bankovní rady dne 10. listopadu 1949 byl omluven. AČNB, NBČ/18/1–2, Zápis schůzí bankovní rady z 13. 9. 1949 a 10. 11. 1949. Je pozoruhodné, že zatčení Václava Chytila se nijak nepromítlo do průběhu jednání žádné následující bankovní rady, pouze se jeho jméno vytratilo ze seznamu účastníků. Srov. AČNB, NBČ/18/3, NBČ/48/1–3 a NBČ/56/1–5, Zápis schůzí bankovní rady z 20. 12. 1949, 17. 2. 1950, 24. 3. 1950, 5. 5. 1950, 2. 6. 1950, 30. 6. 1950, 22. 9. 1950, 2. 5. 1951 a 21. 12. 1951.

*Na zasedání Bankovní rady Národní banky Československé
10. listopadu 1948 (zcela vlevo). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila*

V roce 1941 se rozhodlo vedení Národní banky pro Čechy a Moravu přistoupit ve smyslu služebního řádu³⁹ ke zkouškám na vrchní kontrolory, jejichž úspěšné složení mělo zájemcům otevřít cestu k působení na vedoucích postech v ústavu.⁴⁰ Zkouška se konala před komisí⁴¹ v ústní podobě,

³⁹ Zkoušky se děly dle ustanovení §27 služebního řádu. (Srov. AČNB, NBČ/43/1, Zápis schůze bankovní rady z 24. 4. 1936, příloha Z „Návrh obchodní správy na opravu služebního řádu pro zaměstnance Národní banky Československé“ - služební řád z 25. 2. 1929.) K provedení ustanovení měl být vydán zkušební řád. Jeho zásady byly publikovány na jednání bankovní rady 20. 12. 1941 (srov. AČNB, NBČ/89/6, Zápis o schůzi bankovní rady NBČ ze dne 20. 12. 1941, příloha I., a AČNB, NBČ/107/6, Zápis o schůzi administrativního odboru bankovní rady NBČ ze dne 20. 12. 1941, s. 15-18).

⁴⁰ Václav Chytil byl s ohledem na svou vysokou kvalifikaci, tzn. jako docent právnické fakulty, povinnosti složit zkoušku z obou částí, tedy teoretické i praktické, na konci roku 1942 zproštěn (AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis guvernéra Dvořáka na Václava Chytila z 17. 11. 1942). Bylo by totiž paradoxní, kdyby jako zkušební komisař prověřoval jen o čtrnáct dní později (zkoušky se konaly ve dnech 2. až 3. prosince 1942) znalosti ostatních bez odbornosti ověřené bankou (AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 16. 11. 1942).

⁴¹ Komise se skládala ze dvou subkomisí, teoretické a praktické, jíž předsedal guvernér nebo jí stanovený zástupce. Zkušebními komisaři pak byli vrchní ředitel a jeho náměstek, členové obchodní správy a guvernérem jmenovaní vyšší úředníci s mimořádnou odbornou kvalifikací. Srov. AČNB, NBČ/107/6, Zápis o schůzi administrativního odboru bankovní rady NBČ ze dne 20. 12. 1941, s. 15-18.

Členové Bankovní rady Národní banky Československé (V. Chytil sedící čtvrtý zleva). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

kdy první část byla teoretická z národního hospodářství a finanční vědy a druhá praktická z nauky o službě v cedulové bance, která probíhala částečně v německém jazyce. Pořádala se jednou ročně a mohli se jí zúčastnit úředníci s titulem kontrolora či revidenta, kteří nebyli starší 35 let. Vzhledem k tomu, že k úspěšnému absolvování zkoušky bylo třeba nabýt patřičných znalostí, bylo nutné připravit pro zkoušené odborné materiály a zajistit školení či odborné kurzy ze zkušební látky, tzv. repetitoria. Volba ohledně stanovení formy, organizace a programu a následně i vedení této přípravy logicky padla právě na Václava Chytila,⁴² který měl jako jeden z mála v instituci praktické zkušenosti s výukou, neboť mu banka již v roce 1939 povolila konat docentské přednášky na Masarykově univerzitě v Brně,⁴³ a navíc působil jako redaktor přílohy Národohospodářského

⁴² AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 2. 1. 1942.

⁴³ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČS, osobního oddělení, na Václava Chytila z 21. 2. 1939.

obzoru.⁴⁴ Václav Chytil se stal v podstatě garantem celého studijního programu repetitoria, jehož koncept připravil na počátku roku 1942, a první ročník zahájil guvernér za přítomnosti členů obchodní správy, pověřence Říšské banky a všech preceptorů dne 2. března 1942.⁴⁵

Repetitorium bylo rozděleno do dvou běhů, jarního, jehož obsahem byla hospodářská teorie, a zimního, v němž probíhala příprava na praktickou část zkoušky. Tematicky byla látka rozdělena do tří bloků. První se věnoval teorii národního hospodářství a financí s hlavním důrazem na měnu a funkci peněz,⁴⁶ druhý se zaměřoval na právní předpisy týkající se zejména cedulové banky a ve třetím se probírala problematika z praxe cedulové banky (všeobecné organizační a personální záležitosti, úvěrová politika, devizové otázky a účetnictví). Lze se jen domnívat, že preceptory⁴⁷

⁴⁴ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, osobní oddělení, z 14. 1. 1941.

⁴⁵ AČNB, NBČ/89/6, Zápis o schůzi bankovní rady NBČ ze dne 20. 12. 1941, příloha J. „Sdělení guvernérovo ve věci pořádání repetitorií ze zkušební látky pro zkoušky na vrchní kontrolory“, s. 2, a AČNB, NBČ/123/12, Zápis mimořádné schůze obchodní správy ze dne 20. a 21. 2. 1942, s. 2–4.

⁴⁶ Obsah prvního bloku repetitoria, za nějž byl primárně zodpovědný právě Václav Chytil, podrobně popsal ve své zprávě ze dne 27. července 1944. Na základě jednotlivých hesel lze také usuzovat na konkrétní obsah dalších částí jím plánovaných studijních materiálů, resp. publikace pro úředníky.

Jednalo se o následující hesla: 1) otázky peněz, jednotlivých peněžních soustav, měny a jednotlivých druhů měn, otázky státovek, státopokového dluhu a cedulové banky, 2) politika stálé peněžní jednotky, změny peněžní jednotky, soustavy hospodářských čísel, inflace, deflace, drahoty, láce, pojmy důchodu, národního důchodu, kapitálu, peněžního kapitálu, jeho tvorby a zániku, kontrapozice pojmu oběživa na straně jedné a peněžního důchodu, pokud se týká peněžního kapitálu, 3) teorie mezinárodní směny a kurzu měny, 4) organizace peněžnictví, podstata jednotlivých typů peněžních ústavů a peněžnických organizací, podstata peněžního trhu se všemi souvislostmi, zejména s teorií úrokovou, 5) typy úvěrových obchodů, cenné papíry a státní úvěr, 6) problematika hospodářsko-spoločenských soustav, včetně řízeného hospodářství apod. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, obchodní správu, z 27. 7. 1944.

⁴⁷ Preceptoři jednotlivých bloků:

a) pro obor národního hospodářství a finanční vědy: RCDr. Ing. Miloš Horna (náměstek ředitele a ředitel studijního oddělení), JUDr. Leopold Chmela (náměstek přednosty studijního oddělení, vrchní kontrolor), doc. JUDr. Václav Chytil (kontrolor);

b) pro obor právních předpisů, týkajících se NB a některých oblastí právního řádu – JUDr. Viktor Kopfstein (ředitel právního oddělení, inspektor);

c) pro obor služby všeobecné – JUDr. Karel Chmelíř (přednosta organizační agendy osobního oddělení, vrchní kontrolor); pro obor předpisů týkajících se úvěru – Hynek Janečka (náměstek ředitele úvěrového odboru, vrchní inspektor) a JUDr. Zdeněk Roos (náměstek přednosty úvěrového odboru, inspektor); pro obor předpisů o službě devizové Ing. Antonín Šourek (náměstek ředitele devizového odboru, inspektor) a Dr. rer. pol. dipl. obch. Jan Čakrt (náměstek přednosty devizového odboru – oddělení pro úpravu platebního styku s cizinou); pro obor předpisů týkajících se účetnictví Josef Šotola (ředitel ústřední účtárny, inspektor).

Ibid.

pro jednotlivé části navrhl podle svých zkušeností v bance Václava Chytil jako vedoucí programu,⁴⁸ který zároveň zastával pozici preceptora pro obor národního hospodářství a finanční vědy.⁴⁹ Za krátké období dvou měsíců samozřejmě nebylo možné připravit speciální studijní materiály, a proto si tehdy museli studující vystačit se standardními publikacemi, jejichž autory byli prof. JUDr. Karel Engliš a prof. Dr. Adolf Weber.⁵⁰

O průběhu prvních dvou ročníků repetitorií bohužel schází bližší informace, nicméně lze konstatovat, že již v průběhu prvního z nich začal Václav Chytil pracovat na jejich podstatném zlepšení. Nejprve se ponořil do přípravy studijních materiálů a posléze do přetvoření koncepce výuky. Zatímco studijní materiály měli studující k dispozici již v průběhu druhého ročníku (1943), ke změně edukační metody se přistoupilo až v ročníku třetím (1943).

Václav Chytil si uvědomoval, že pro úředníky nejsou učebnice dostatečným podkladem pro studium, a proto již v březnu 1942 si Národní banka pro Čechy a Moravu vyžádala od Říšské banky zaslání všech pomůcek, které se v ní používaly pro úřednické studium, zejména pak těch, jež se vztahovaly k novému nacionálně-socialistickému hospodářskému řádu v Německu.⁵¹ Následně se pustil do koncipování příručky pro první blok studia.⁵² Rozčlenil ji do tří dílů, přičemž druhý z nich byl stěžejní.

⁴⁸ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 23. 7. 1942.

⁴⁹ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 23. 2. 1942. V roce 1943 byl jeho obor rozšířen, když byl jmenován preceptorem pro „Národní hospodářství, peněžnictví, obchodní a devizovou politiku“. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 25. 11. 1943.

⁵⁰ AČNB, NBČ/5/5, Zápis schůze užšího výboru ze dne 10. 3. 1942.

⁵¹ AČNB, NBČ/5/5, Zápis schůze užšího výboru ze dne 10. 3. 1942. Nacionálně socialistická literatura byla poptána zejména proto, že preceptoři museli uspořádat také „osvětové“ přednášky pro úředníky a zřizence banky. Václav Chytil se ujal přednášky o národněsocialistickém hospodářství („Die nationalsozialistische Wirtschaftsgesellschaftsordnung“). Srov. AČNB, NBČ/523/4, Korespondence pověřence Říšské banky Friedricha Müllera, Zasedání bank rady, valné hromady 19. 3. 1941 – 24. 2. 1943, Záznam „Vorträge über das Wesen des Nationalsozialismus“ z 21. 9. 1942.

⁵² Václav Chytil předpokládal, že příručka bude sice nejprve sloužit úředníkům cedulové banky ve formě rozmnoženiny, nicméně plánoval ji po dokončení všech dílů zpřístupnit široké veřejnosti v knižní podobě. Proto si také vymínil zachování veškerých autor-
ských práv. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 26. 1. 1943.

Koncept publikace Václava Chytila *Kompendium národního hospodářství*:⁵³

I. Úvodní díl

II. Druhý díl: Peníze a měna

- a) svazek první: Základní pojmy peněz a měny
- b) svazek druhý: Péče o stálou peněžní jednotku
- c) svazek třetí: Peněžnictví

III. Třetí díl: Nástin finanční vědy

Z těchto tří částí, jejichž rozsah byl odhadován na 500 tiskových stran, byl však nakonec vydán v rámci Národní banky pro Čechy a Moravu pouze fragment, a to v září 1942. Jednalo se o první svazek druhé části „Základní pojmy“,⁵⁴ v níž v pěti kapitolách předložil čtenářům z cedulové banky základní pojmy týkající se peněz a jejich funkce, měny, jejích druhů a institucí působících v oblasti emise peněz.⁵⁵ Podle textu dopisu vrchnímu řediteli Živnostenské banky Janu Dvořáčkovi ze dne 20. prosince 1943 lze usuzovat, že Václav Chytil předpokládal na počátku roku 1944 dokončení dílu „Péče o stálou peněžní jednotku“, jež se měla věnovat politice cedulového ústavu, a následně měl začít práce na třetím svazku druhé části „Peněžnictví“, která měla podat nástin trhu peněžního kapitálu.⁵⁶

Pokud se týká formy podání, naznačil ji Václav Chytil v úvodu svého díla. V něm jasně definoval okruh potenciálních čtenářů, neboť v něm poukázal na její úzkou specializaci. Zároveň zde upozornil, že se nejedná

⁵³ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 26. 1. 1943.

⁵⁴ Původní označení mělo být Základní pojmy peněz a měny.

⁵⁵ Jednalo se o následující kapitoly: I. Pojem peněz, II. Pojem měny, III. Peněžní soustavy, IV. Druhy měn, V. Stát a organizace peněz. Srov. AČNB, NBČ/215/4, CHYTIL, V. *Kompendium národního hospodářství*. Praha: NBČM, 1942.

⁵⁶ „Dovoluji si Vám zaslati *Kompendium národního hospodářství*, které jsem pořídil pro potřeby našich úředníků. Je rozpočteno na tři díly, z nichž tento je první, druhý díl bude brzy dokončen a nese název *Péče o stálou peněžní jednotku*. Jeho obsahem je vylíčení aktivit cedulové banky, jejímž dominantním úkolem je udržení stále peněžní jednotky (odtud název). Třetí díl bude pojednávat o *Peněžním kapitálu a peněžnictví*. Z názvů by se mohlo arci právem souditi, že kompendium bude pouhým výsekem problematiky národohospodářské, avšak názvy jsou pochopitelně více hesly, a probírá se v kompendiu celá problematika, pokud je relevantní s hledisek důležitých pro činovníky v peněžnictví a oboru správy oběživa.“ AČNB, NBČ/215/4, CHYTIL, Václav. *Kompendium národního hospodářství*, vložený dopis Václava Chytila na Jana Dvořáčka z 20. 12. 1943.

Srov. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 26. 1. 1943.

o učebnici usilující o výstavbu originálního systému. Svůj přístup pak ještě podrobněji ozřejmil v již citovaném dopise Janu Dvořáčkovi, když poukázal na vědecký a strohý charakter své práce.⁵⁷

Právě existence odborné učebnice umožnila Václavu Chytilovi provést zásadní změnu didaktického pojetí repetitorií. Zatímco v prvním a druhém ročníku tvořily obsah hodin přednášky od preceptorů, nově byly jednotlivé hodiny pojaty spíše jako semináře s diskusí. Zahájení kurzu nejprve předcházelo rozdání učebnic studujícím, kteří měli přibližně měsíc na jejich základní přečtení. Pak se v týdenních intervalech konaly jednotlivé hodiny, kdy na konci každého z nich byla studujícím oznámena látka, která se bude probírat, a proto si ji mají prostudovat. Stejně tak obdrželi od preceptora soubor otázek, na něž si měli dohledat odpovědi a tímto způsobem zjistit své případné mezery. Těžiště studia se ze strany studujících výrazně přesunulo na doma.⁵⁸

Nové pojetí, resp. didaktickou metodu, popisoval Václav Chytil ve zprávě o průběhu repetitorií následným způsobem: „*Vlastní repetitorium začínalo vždy otázkou učitele, zda nemá někdo širší dotaz zásadnějšího rázu, resp. zda si účastníci nepřejí celkový souvislý výklad materie s příslušnými doplněními. Pamatoval jsem totiž na to, že arci pouhé zkoušení podle otázek nemůže vždy dostačiti a že u řady problémů je nutné je znovu probrati v souvislém výkladu učitelově, i když o nich bylo pojednáno již v studijní příručce, stejně jako je tomu na všech i vysokých školách. Při tom jsem dbal vždy toho, aby repetitoria alespoň zčásti měla charakter vysokoškolského vyučování v přednáškách, pokud se týče seminářích (sic!), i když toho arci nebylo možné dosáhnouti. Toho dbal*

⁵⁷ „*Prosím uctivě, slovně pane ministře, abyste laskavě, pokud snad naleznete chvíli pro nahlédnutí do mé práce, ji posuzoval shovívavě a především jako dílo didaktické, i když snad tu a tam se mi, myslím, podařilo přispěti některými drobtý nových myšlenek. Nepsal jsem arci učebnice populární, protože mám za to, že peněžní úředníci mají v průměru pěkný přehled o národním hospodářství již zepředu, a že tudíž mohu mnohé předpokládati. Jako vůbec nejsem přítelem dnes tak oblíbeného lidového podávání vědy, maje za to, že popularizace nezáleží v tom, aby autor se přibližoval beletrii – studium vědy i v jejích začátcích vyžaduje práci, kterou nelze prominouti –, nýbrž v tom, že se všechny pojmy, s nimiž se pracuje, vysvětlují, a že se nejde ke kritice a filiaci názorové.“ AČNB, NBČ/215/4, CHYTIL, V. Kompendium národního hospodářství, vložený dopis Václava Chytila na Jana Dvořáčka z 20. 12. 1943.*

⁵⁸ Srov. AČNB, NBČ/103/17, Zahájení repetitorií pro zkoušky na vrchní kontrolory dne 26. 11. 1943, a AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, obchodní správu, z 27. 7. 1944.

jsem proto, abych posílil vzniklé nazírání na zkoušky, kterým se do jisté míry přiznává rovnocennost se zkouškami vysokoškolskými (a na což bude potřeba arci také vzít zřetel při zkouškách samých).

*Žádali-li účastníci o přednášku a nebo seznal-li učitel sám z úrovně odpovědí i dotazů v té které dvouhodině, že je potřebí souvislého výkladu, byla přednáška uskutečněna. Jinak probíraly se jednotlivé otázky, při čemž arci velmi zhusta docházelo pochopitelně ke kratším výkladům učitelů o jednotlivých otázkách.*⁵⁹ Václav Chytil zde uplatnil metodu učení, kterou si osvojil v době svých studií na právnické fakultě a kterou popisuje ve svých pamětech, tedy formulace odborných otázek a následné dohledávání odpovědí na ně.⁶⁰ Metoda měla studujícího motivovat ke kladení si otázek a práci s literaturou, což mělo přispět k hlubšímu osvojení problematiky a zároveň omezovalo prosté memorování textu bez hlubšího porozumění problematice. Je zřejmé, že metoda kladla značné nároky i na preceptora, neboť ten se musel připravovat na hlubší diskuzi. Nevystačil tedy jen s prostou obecně koncipovanou přednáškou. To je také pravděpodobně důvodem, proč oproti předchozím kurzům, při nichž Václav Chytil odpřednášel celkem 17 hodin,⁶¹ převzal nově na sebe úvazek ve výši 27 dvouhodin.⁶² Snad i díky nové metodě mohl Václav Chytil po ukončení prvního bloku vyjádřit spokojenost s průběhem repetitorií.⁶³ Ta však bohužel pokračovala pouze

⁵⁹ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, obchodní správu, z 27. 7. 1944. Srov. také AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 24. 11. 1943.

⁶⁰ „*Děk své studijní metodě, tomu vypisování učebnic do krátkých odpovědí na otázky, které jsem si sám tvořil, jsem absolvoval státnici s trojnásobným vyznamenáním...*“ Viz níže, s. 128.

⁶¹ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČM, osobního oddělení, na Václava Chytila z 25. 6. 1943.

⁶² Teoretická část kurzu měla mít celkem 39 dvouhodin, kdy 27 z nich měl doc. JUDr. Václav Chytil, 9 JUDr. Leopold Chmela a 3 JUDr. Ivan Jež. Ve skutečnosti však musel Václav Chytil s ohledem na zatčení Leopolda Chmely obstarat i všechny dvouhodinové případy na něho. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, obchodní správu, z 27. 7. 1944. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, obchodní správu, z 27. 7. 1944.

⁶³ Václav Chytil si stěžoval na nepřipravenost a snad i nezájem posluchačů v prvních dvou ročních. Většinou se přitom jednalo o úředníky vyššího věku („*Měli jsme však zkušenosti, že si pánové obvykle ani před přednáškou neprostudovali příslušnou partii, která měla být přednesena. To však znamenalo, že z přednášek nemohli mít takový užitek, jak jsme sledovali.*“). AČNB, NBČ/103/17, Zahájení repetitorií pro zkoušky na vrchní kontrolory dne 26. 11. 1943.

do září 1944 blokem věnovaným právním otázkám,⁶⁴ neboť následně bylo další pořádání repetitorií „s konečnou platností“, ale bez udání důvodu zastaveno.⁶⁵ Jejich obnovení, i když v novém formátu, se již Václav Chytil v rámci svého působení v cedulové bance nedočkal.⁶⁶

Závěr

Když v roce 1945 odcházel Václav Chytil z Národní banky, bylo to po jednácti letech práce po boku osobností tehdejšího cedulového bankovníctví, jako byl Karel Engliš nebo Ladislav František Dvořák. V této době dokázal skloubit jednak práci organizační a jednak vědeckou, na kterou navázal svou činností pedagogickou. Toto spojení bylo výhodné i pro cedulovou banku, neboť v jeho osobě získala schopného a zkušeného pedagoga a organizátora interního vzdělávání, který se odmítl spokojit jen s prostými přednáškami, či dokonce předčítáním odborných textů, ale naopak se snažil vzbudit zájem o problematiku cedulového bankovníctví i u úředníků, kteří mohli propadnout určité rutině. Jeho ambice v podstatě shrnul guvernér Dvořák na konci roku 1943 v úvodní zahajovací řeči k Chytillem nově koncipovanému kurzu: „*úředník, který tuto vyšší funkci zastává, musí vědět, že řídit a spolupůsobit při plnění úkolů banky znamená stále se učit a stále pozorovat svět. A tj. ten hlavní klíč k získání vědomostí pro vyšší funkce, které znamenají umět vydávat jisté dispozice a ne jen plnit a mechanicky konat svěřené práce.*“⁶⁷ Lze se jen dohadovat, že podklad pro jeho řeč koncipoval jeho tajemník.

V pozici tajemníka guvernéra musel být Václav Chytil také svědkem klíčových událostí moderních českých politických i hospodářských dějin, když do zaměstnání vstoupil krátce po I. československé devalvaci a odešel z ní po osvobození Československa. Bohužel však jeho paměti z této doby zmiňují jen několik drobných příhod, z nichž hlavní je převoz ostatků

⁶⁴ Jednalo se o 15 dvouhodinovek, které obstaral ředitel právního oddělení banky JUDr. Viktor Kopfstein. AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis Václava Chytila na NBČM, osobní oddělení, z 7. 9. 1944.

⁶⁵ AČNB, OS, Václav Chytil, Dopis NBČ, osobního oddělení, na Václava Chytila z 4. 8. 1944.

⁶⁶ Srov. SLAVÍK, J. Přednášková akce pro zaměstnance. *Závodní časopis zaměstnanců Národní banky Československé*. 15. 1. 1948, č. 2, s. 6.

⁶⁷ AČNB, NBČ/103/17, Zahájení repetitorií pro zkoušky na vrchní kontrolory dne 26. 11. 1943.

Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy. I tak však ve svých pamětech, resp. jejich dopsané části, zanechal obraz formování své vědecké osobnosti. Právě na těchto základech se mohl rozvíjet jeho mimořádný talent a znalosti v oboru národního hospodářství, k čemuž přispěly i zkušenosti získané v cedulové bance. Bohužel právě ve chvíli, kdy měl začít naplňovat představy svého učitele prof. Karla Engliše a stát se pokračovatelem jeho díla v teoretické i praktické rovině, nástup komunistického režimu násilně přerušil jeho další odbornou a vědeckou činnost, jež slibovala další rozvoj originálního českého ekonomického myšlení.

Z literatury o Václavu Chytilovi

- BULÍN, H. Za Václavem Chytil. *Universitas*. 1981, roč. 14, č. 2, s. 101–102.
- FUCHS, K. Brněnská Englišova škola – k problému metody. *Politická ekonomie*. 2000, roč. 48, s. 482–492.
- HYNKOVÁ, V. *Analýza teoretických názorů významné osobnosti ekonomického myšlení*. Disertační práce. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU, 2010.
- KUBEŠ, V. ... a chtěl bych to všechno znovu. *Filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem* (editor Jaromír Tauchen). Brno: Masarykova univerzita, 2022.
- MACHALOVÁ, T. (ed.). *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: K odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- MACHALOVÁ, T. Nedožitá devadesátiny prof. Václava Chytila. *Univerzitní noviny*. 1997, roč. 4, č. 12, s. 18–19.
- MACHALOVÁ, T. Václav Chytil. *Universitas*. 1992, roč. 25, č. 6, s. 47–49.
- MACHALOVÁ, T. Václav Chytil – Vina a trest. *Universitas*. 1992, roč. 25, č. 6, s. 3.
- MACHALOVÁ, T. *Život a dílo prof. JUDr. Václava Chytila*. Brno: Masarykova univerzita, 1994.
- PLOCEK, J. *Spadla klec ... a co bylo dál: (vzpomínky jednoho z muklů)*. [S.l.: s.n.], 1982 (strojopis přístupný v MZK v Brně).
- POUSTA, Z. (ed.). *Profesor Václav Chytil a uranové doly*. Praha: Ústav dějin a Archiv UK, 2003, s. 210.
- Slavičín v minulosti a současnosti: 750. výročí první písemné zprávy 1256–2009*. Slavičín: Město Slavičín, 2006.
- VENCOVSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení: Do roku 1948*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1997.
- VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity 1919–2019. Díl 1, 1919–1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.
- VOJÁČEK, L. Václav Chytil (1907–1980). In: VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity 1919–2019. Díl 2, 1989–2019*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 335–338.

Úvod k pamětem Vzpomínám si

Vzpomínat si na vlastní minulost, jež se nazývá život, je chvílemi jak jít v mlze. Místy je hustá, neprůhledná, že sotva rozeznáš půdu, po níž kráčíš. Nic, nic, jen sem a tam ucítíš svah, chodidly narazíš na kamének. Místy řídne, můžeš vidět neurčité obrysy věcí a událostí, vyvolávají ve vzpomínkách dávno žité pocity. A hle, i uprostřed té nejneproniknutelnější mlhy z ničeho nic ostrý paprsek ozáří kus větévky stromu, můžeš ji vidět jako včera, popsat do podrobností každý lístek s jeho žilkami a barevnými skvrnami.

Vzpomínky je jistě možné upřesňovat, vyhledáš starý zápis, otevřeš album s fotografiemi, zajedeš na místa, kde jsi se honil jako klouče. Já si však vzpomínám. Nepíšeš historii, vždyť o mé životní osudy není historický zájem. Budou snad zajímat mou rodinu, děti a vnuky. A pár přátel. Nebudu tedy hledat v dokumentačním materiálu leč výjimkou, ani se nebudu dotazovat starých přátel a známých. Mé vzpomínky, kdybych je doplňoval a upřesňoval pomocí sehnanych dokumentů, by přestaly být vzpomínkami, jež musí nést znak toho tápání v mlze. A řadu omylů. Nikoho nemůže zajímat, jak přesně vyhlížely kulisy četných jevišť, na nichž se odvíjela páska mého života. Ani ona ostatně přesně nezaznamenávala ty kulisy, ba často ani podoby lidí a událostí. Do desky duševního nitra se vrývají někdy daleko silněji pocity než intelektuální zpracování faktů.

Přece však v čemsi mé vzpomínání nebude jen souborem soukromých vzpomínek, neboť bude prostoupeno řadou úvah, z nichž zase řada nebude jen reprodukcí někdejšího mého přemýšlení. Takže se v řádcích těchto vzpomínek bude mísit přítomnost dní, v nichž píšeš, s minulostí někdy značně vzdálenou, zdaleka tedy nepůjde o pouhou rodinnou kroniku.

Žil jsem v době, jíž se říká převratná. I doslova jsem prožil na našem území několik převratů. Byla to neklidná doba, prostoupená dvěma válkami, značená základními změnami forem společenského života. Tento

bouřlivý, nepředvídaný tok z historické veleřeky, jenž byl zároveň i nejvíce určujícím osudem našich životů, se nás, jednotlivců, dotýkal různě a z některých činil skoro osoby romantických románů.

Má vzpomínková kniha, ať chce, nebo nechce, se stane určitým dokumentem doby, líčením arci tak, jak doba protékala mým vědomím, což znamená mým rozumem, a jak se dotýkala mých citů. Byl jsem také osobním svědkem docela bezprostředním řady událostí obecnějšího zájmu.

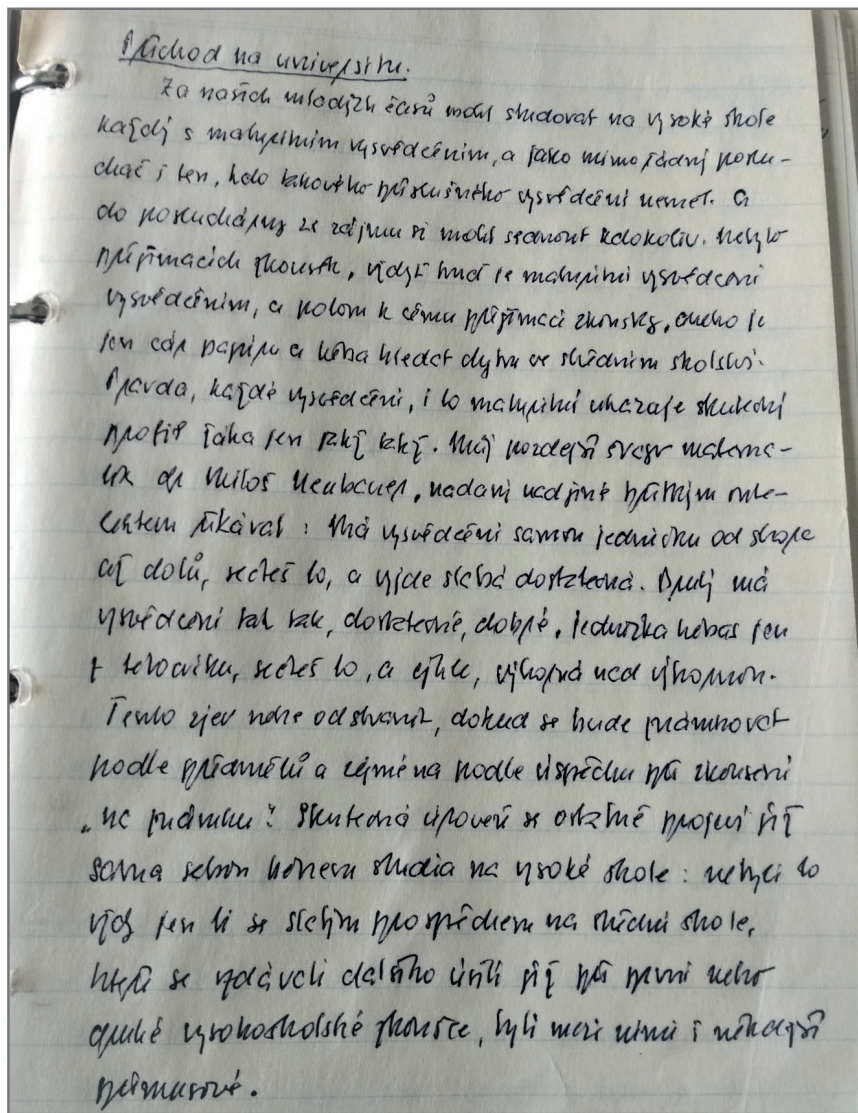
Čím víc se vzdaluje vzpomínání od okamžiků dětství a raného mládí, tím se vzpomínky stávají určitějšími. Je jich víc a proměňují se s každým rokem v bezpečnější svědectví. Všechny se však budu snažit psáním upravit tak, aby čtení bylo zajímavé. Ukazujeme-li někomu, a třeba i svým dětem, fotografii zemřelé matky, budou předstírat zájem, nepokusíme-li se učinit pro nás tak drahý obličej zajímavým. Zajímavé je to, co vzbuzuje zájem.

Jsem však na rozpacích, i když je nelze odstranit. Vzpomínání na vlastní život činí nevyhnutelně vlastní osobu hlavním aktérem. Vždyť jde nakonec přece jen o osobní curriculum vitae. Dává vlastnímu já důležitost, jež mu nenáleží. Jsme každý jen kapkou vody plynoucího potoka. Lze snad však na osudech jedné kapky ze statisíců a milionů kapek nepřímo vykreslit i osudový tok celého potoka.

Nuže, dávám se do vyprávění.

...

Vzpomínám si 2

První strana rukopisu publikované části Chytilových vzpomínek (ve strojopisu Vzpomínám si II). Zdroj: Archiv MU v Brně

Příchod na univerzitu⁶⁸

Za našich mladých časů mohl studovat na univerzitě a kterékoliv vysoké škole každý s maturitním vysvědčením, a jako mimořádný posluchač i ten, kdo neměl příslušného maturitního vysvědčení. Do poslucháren ze zájmu si mohl sednout kdokoliv. *Vídali se i na naši fakultě staří páni, zřejmě penzisté, pilně si činící poznámky; vyplňovali tak prázdna svých starých dní. Sedávali skromně v zadních lavicích ostýchaví a mlčenliví. Jako by se báli, jak přijmeme jejich neškodné podivínství.*

Nebylo přijímacích zkoušek, vždyť buď je maturitní vysvědčení vysvědčením, a potom k čemu přijímací zkoušky, anebo je jen cár papíru a třeba hledat chybu ve středním školství. Pravda, každé vysvědčení, i to maturitní, ukazuje skutečný profil žáka jen jakž takž. Můj pozdější švagr matematik Dr. Miloš Neubauer, nadaný nad jiné bystrým intelektem, říkával: Má vysvědčení samou jedničku odshora až dolů, sečteš to, a vyjde slabá dostatečná. Druhý má vysvědčení tak tak, dostatečné, dobré, jednotka třebaš jen z tělocviku, sečteš to, a ejhle, výborná nad výbornou. Tento zjev nelze odstranit, dokud se bude známkovat podle předmětů a zejména podle zkoušení „na známku“. Skutečná úroveň se ostatně projeví již sama sebou na vysoké škole během studia hned v prvních semestrech. Nebyli to vždy jen ti se slabým prospěchem na střední škole, kteří se vzdávali dalšího úsilí již před první nebo druhou zkouškou. Byli mezi nimi

Maturitní foto. Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

⁶⁸ Václav Chytil nastoupil na právnickou fakultu v akademickém roce 1928/1929.

i někdejší primusové. *Píle nemůže nahradit talent, píle může pouze zastřít nedostatek talentu při zkoušení „na známku“ na střední škole.*

Tuto banalitu zaznamenávám proto, že dnes u nás (1975) jsou přijímací zkoušky a mimo to je třeba ještě doporučení, které hlavně rozhoduje. V posudku se zachycuje, jak se uchazeč projevoval na střední škole a ve svém volném čase „politicky“, zda byl „aktivním“ ve Svazu socialistické mládeže, zda není nábožensky orientován *a případně, jaká je „kádrová“ tvář jeho rodičů.* Jistěže: svírají se pěti každému, kdo sympatizoval se socialismem, *a svírají se ještě víc tomu, kdo se socialismem sympatizuje, jakým to způsobem dovedl náš režim poblátit socialismus.* Za našeho mládí nikoho ani nenapadlo, že by členství v Sokole⁶⁹ nebo v Orlu⁷⁰, Dělnických tělocvičných jednotách⁷¹, to, zda chodí do kostela, nebo nechodí, jakého je vyznání, zda sympatizuje s tou, nebo onou politickou stranou včetně strany komunistické, mohlo rozhodovat o přijetí na vysokou školu. Tvrdí-li se dnes, že „kapitalistická“ první republika byla ostře třídní, je to nepravda, spíš je pravda, že byla až nedbale netřídní, nedbale liberální.

Vloni jsem byl jako každý rok v Uherském Ostrohu⁷² na prázdninách. U sousedů mají dcerku, dostali ji do gymnasia do Uherského Hradiště, touží být učitelkou. Jenže běda! Mladší její sestřičku, chodí do třetí třídy základní školy, posílají rodiče do kostela, vedeného laskavým, ale ulekaným farářem. „Tak si to představte,“ stěžuje si mi rozčilená matka, je dělnice,

⁶⁹ Nejstarší českou tělovýchovnou organizaci Sokol založili Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner v roce 1862. I když byla v roce 1946 včleněna do Československého tělovýchovného svazu, mnohé tělovýchovné spolky (dobově sportovní „společenské organizace“) zejména na vesnicích používaly název Sokol i v následujících desetiletích. Jako samostatný spolek s celostátní působností byl obnoven v roce 1990.

⁷⁰ Katolická tělovýchovná organizace Orel vznikla na začátku 20. století (formálně 1909). V roce 1946 byl Orel včleněn do Československého tělovýchovného svazu (později Československý svaz tělesné výchovy a sportu), po odmítnutí tohoto kroku po roce 1948 rozpuštěn, obnoven 1990.

⁷¹ Jednotlivé dělnické tělocvičné jednoty postupně vznikaly na konci 19. století, když mnozí jejich členové opustili Sokol, v roce 1903 se pak ustavil *Svaz dělnických tělocvičných jednot* (SDT). Na začátku 20. let minulého století se od něj v důsledku rozštěpení sociální demokracie vydělila *Federace dělnických tělocvičných jednot* (FDTJ). Jako ostatní sportovní spolky byly oba po válce včleněny do Československého tělovýchovného svazu.

⁷² Město 11 km jihozápadně od Uherského Hradiště, kam se po vystěhování z Prahy uchýlila Chytilova manželka Zdeňka s dcerami Zdeňkou (později Ing., provdanou Novákovou) a Zuzanou (Chítí Chytilovou, později žijící v Itálii; spolu s N. Puccim do italštiny přeložila například Čapkovy Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy nebo jeho Cestu na sever).

Maturitní tablo; V. Chytil v druhé řadě shora druhý zprava.

Zdroj: Gymnázium J. A. Komenského v Uherském Brodě

„zavolal starého soudruh ředitel školy, že z takovej rodiny, kerá posílá děcka do kostela a na náboženství, nemůže být učitelka. O to že sa postará, po matúře sa Jítka nedostane nikam. Leda do Jézédě⁷³.“ Soused vedle nich je také dělník, čtyři děti. „Já bych toho parchanta komunistického nejrači přetáhl přes zadek. Řekl jsem mu, když ňa volal, že posíláme děti do náboženství: vidíte toť ty moje ruky! Ty ně nikdo neukrade, ani vy né, a prácu, kerú dělajú, na tu vy sa neumíte ani podívat. Moje děcka do kostela chodit budú. Nechcu, aby rostly jak zvířata!“ A mně ten inteligentní dělník dodává: „Já sem byl na studování hlúpý od mala a moje děcka sú po mňa. Ale šikovní sú po mňa všeci. Pro dobré ruky sa vždycky práca najde a ti inteligenti sú enem otroci a kam větr tam plášt!“ Pichlo mne to tehdy, jsem přece jen také „inteligent“!

⁷³ Ze zkratky JZD – jednotné zemědělské družstvo.

Beru seznam žáků naší třídy do ruky. Bylo nás 48. Rodiče byli drobní zřizenci 10, dělníci 6, drobní úředníci 4, vysokoškolstí státní zaměstnanci⁷⁴ 4, advokát 1, lékař 1, drobní sedláci 11, řemeslníci 7, učitelé 4. Šlo nás na vysokou školu celkem 31, a to: na práva 9, na medicínu 10 (jeden na zvěrolékařství), na techniku 4, na středoškolskou profesuru 3, na teologii 5 (1 římskokatolickou, 4 československou). Nemám po ruce celostátní statistiku, odjinud se však dá bezpečně dovodit, že naše třída nebyla výjimkou z pravidla: většina našich studovaných lidí pocházela z drobných vrstev, i ti drobní řemeslníci a obchodníci viděli pro své děti ideál v bílém límečku. *Náš národ neměl tradiční vrstvy vysoké inteligence jako Francouzi nebo Němci*, byli jsme národem drobných lidí. Všechny u nás lákalo zajištěné postavení „pod penzí“ a lákala společenská vážnost inteligence. Na vesnicích jediné větší budovy byly škola a fara, pošta a dům lékaře, jediné tam bylo vidět koberce

Abiturienti po dvaceti letech; V. Chytil v první řadě shora třetí zprava. Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

⁷⁴ Mínení státní zaměstnanci s vysokoškolským vzděláním.

na podlaze a obrazy na stěnách. Převážná část české inteligence pocházela z vesnic a malých měst. Ve Slavičíně⁷⁵ jsem pozval dva spolužáky do našeho bytu. Cítil jsem se pánem a lepším než oni, když jsem slyšel jejich údiv: „Co to máte na dlážce?“⁷⁶ říkali a s úctou hmatali rukama po našem zeleném plyšovém koberci a dívali se s převelikou úctou na umělou palmu v našem „saloně“.

O nemajetné studenty na vysokých školách bylo dost dobře postaráno. Pravda, v nejprvnějších letech republiky se dost improvizovalo, mnohé nářky byly oprávněné, s postupujícími lety se však sociální péče o vysokoškolské studentstvo podstatně vylepšovala. Kdo dostal od obce „osvědčení nemajetnosti“, a to se udílelo velmi štědře, nemusel platit žádných poplatků za studium a mohl se dostat do kolejí, v nichž se bydlelo takřka zadarmo. Jídlo bylo levné, a i to mohli mít nemajetní zadarmo. Udílely se poukazy na šaty, učebnice se vypůjčovaly také zadarmo, *takže za mých časů bylo již málo vysokoškoláků, kteří by se musili vydržovat kondicemi.*

Za tohoto stavu věcí, uprostřed hlubokého míru a v ovzduší společenské jistoty státního zřízení jsem vstoupoval na právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně.

Myslím, že to bylo koncem sexty, kdy se utužilo mé přátelství se spolužákem Miloslavem Stučkou. Byl synem vrchního

S přítelem M. Stučkou ve společném studentském bytě v roce 1928.

Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

⁷⁵ Slavičín, město asi 22 km jihovýchodně od Zlína s asi 6 300 obyvateli, kam se rodina Chytilova v roce 1913 přestěhovala, když zde otec získal místo poštmistra.

⁷⁶ Krajevý výraz pro podlahu.

finančního rady, což byl v okresním městě velký pán. Po něm i po matce, velmi distingované dámě, byl Hanák z Olomouce a jeho hanácký dialekt se vesele třepetal uprostřed naší moravské slovačtiny. Zlobíval se naoko, aby nám udělal radost, když jsme za ním volávali „Fóké, větěrku, fóké“, byl mimořádně inteligentní, hrál na piano a měl lásku k hudbě. Takový kostnatý, hubený, asi jako já vysoký zrzounek to byl tehdy, s gesty rozmáchlými, a mé politické sklony doleva bral s humorem, mé nadšení pro literaturu a vědu mu byly dost cizí. „Víš, Venóšku, když umění, tak hudba, hudba!“ říkával a byl mým prvním instruktorem v hudbě. Neuměl jsem přečíst ani jednu notu.

Na vršku nad brodským museem⁷⁷ byla planina, ročně několikrát se na ní objevil cirkus, maringotky, boudy s atrakcemi, a již odpoledne se hlasitě ozýval veliký orchestrion, jehož daleko se nesoucí ostré tóny lákaly všechnu mládež, stejně jako křiklavě barevné plachty, rozvěšené girlandy a štíhlé komediantky, které se v přílehavých trikotech sem tam objevovaly před plachtami nebo postávaly na schůdkách svých pojízdných domovů. *Jaké to kouzlo, nikdy se na delší dobu nezastavit, nikde nebydlet a všude bydlet, mi tehdy napadlo. Od té doby mělo pro mne slovo „komediant“ stejnou příchutě jako slovo „stěhovaví ptáci“. Jsou doma i právě teď u nás a jsou doma i kdesi daleko na jihu a komedianti jsou děti jihu, i když konkrétně třeba nikdy skutečný jih nepoznali.*

Chodíme, chodíme s Milošem Stůžkou, slyším cosi z orchestrionu, tóny se mne začínou zmocňovat přes jejich chrchlavý zvuk a přes pohrdavost budoucího intelektuála, kterou mám k té komediantské hudbě, říkám: „Toto je ale docela dobré!“ Intelektuál se bojí přiznat, že se mu cosi líbí nebo nelíbí. I rozčílí se Miloš Stůžka, roztáhne své kostnaté ruce: „Toto je dobré, toto je dobré! Víš Venóšku, že je to nejslavnější pochod světa, že je to z Carmen⁷⁸?“ Nevím, co je to Carmen, poprvé v životě se dovidám, že je to opera, slavná opera, že má slavné árie, jenže já mám prozatím jen matnou představu, co jsou to árie. *Dosud nikdy jsem neslyšel zpívat operního*

⁷⁷ Muzeem Jana Amose Komenského v městě Chytilových gymnaziálních studií Uherském Brodě, městě asi 14 km jihovýchodně od Uherského Hradiště, dnes přibližně s 16 000 obyvateli, v době Chytilových gymnaziálních studií (1921) s 8 384 obyvateli.

⁷⁸ Opera George Bizeta, poprvé uvedena v roce 1875 v Paříži, českou premiéru měla v roce 1880 v pražském Stavovském divadle.

zpěváka. A Miloš mluví, nadšeně zvedá hlas a já si tehdy z ničeho nic uvědomuji, že jsem svědkem nejužasnějšího úspěchu jen málokterému umělci dopřávaného, totiž uměleckého konsumu tak širošího: od velké pařížské opery⁷⁹ přes Scalu,⁸⁰ Vídeň,⁸¹ Řím,⁸² Metropolitní operu⁸³ a potom přes desítky ostatních operních scén až k těm přezíraným komediantům, z jejichž starého orchestrionu se ozývají tóny nesmrtelné Carmen. Je mnoho uměleckých děl vpravdě populárních, jenže málo z nich je zároveň takových, že jsou právem hodnocena vysoce také měřítky nejpřísnějšími. Z malířských děl ještě sem patří např. Raffaelova Sixtinská Madona,⁸⁴ to úžasné, znepokojující, povznášející a zároveň drtící dílo, za nímž putuje do Drážďan tolik znalců a vychutnávačů velikého umění, a zároveň známé z milionů reprodukcí lidem, kteří o výtvarném umění nevědí zhola nic.

Zamrzelo mne, že vím tak málo o hudbě, nedalo to mému zvědavému a arci tehdy i nenáležitě pyšnému rozumu pokoj. Našel jsem ještě trochu času, přečetl pár knížek a při listování kulturních časopisů, jimiž stále zásoboval profesor Martinic zasklenou skříň u dveří třídy, jsem si začal všimnout i referátů o hudbě.

Bylo to myslím během septimy, kdy v Praze vypukl skandál ohledně Albana Berga a jeho *Vojcka*.⁸⁵ I denní tisk se pustil do rvačky, mluvilo se o znesvěcení naší první scény, o skandální opeře, hanbě umění, scestnosti moderní doby, urážení estetických citů obecnstva, židovsko-německém moru a hádali se mezi sebou všichni. I v Uherském Brodě, ačkoliv operu nikdo neslyšel. Všichni byli proti, všichni a s chutí si zaplivali, neboť být

⁷⁹ Opéra National de Paris, sídlící v historické budově Opéra Garnier (dnes i v Opéra Bastille).

⁸⁰ La Scala (Theatro alla Scala), světoznámý operní dům na Via Filodrammatici v Miláně.

⁸¹ V meziválečném období oficiálně Operntheater (Operní divadlo), neoficiálně i Staatsoper (Státní opera), dnes Wiener Staatsoper (Viedeňská státní opera).

⁸² Teatro dell'Opera di Roma (původně Teatro Costanzi) na náměstí pojmenovaném po níže zmíněném italském operním pěvci a filmovém herci Beniaminu Giglim.

⁸³ Metropolitan Opera (Met), slavný operní dům na Manhattanu v New Yorku.

⁸⁴ Nejslavnější Madona Raffaella Santiho (1483–1520), originál je k vidění v drážďanské galerii Zwinger.

⁸⁵ Nemelodická opera rakouského skladatele a klavíristy Albana Berga (1885–1935) *Vojcek*, v originále *Wozzeck*. Její libreto napsal sám autor. Premiéru měla v roce 1925 v Berlíně a už tu se dočkala ostrých negativních reakcí. V roce 1926 ji nastudovalo pražské Národní divadlo, ovšem už třetí představení ředitel pro protesty obecnstva předčasně ukončil a na další reprízy již nedošlo. Opera Národního divadla v Praze ji znovu uvedla až v roce 1959.

Uherský Brod 1926; Masarykovo náměstí. Zdroj: internetové stránky města

Uherský Brod; dnešní Komenského ulice s gymnáziem ve 30. letech minulého století. Zdroj: internetové stránky města

proti, nadávat a odsuzovat patří k hlavním sladkostem vezdejšího života člověčího. I ve třídě jsme o Vojckovi vedli vzrušené debaty, bylo mezi námi dost hudebníků. Profesor Hruban byl katolík, byl filozofem-estetikem, spisovatelem a miloval hudbu i rozuměl jí. Marň se snažil dosáhnout docentury na filozofické fakultě, jezdil pilně na mezinárodní filozofické kongresy, *nebyl nadprůměrný vědecký zjev, nicméně měl úroveň většiny našich tehdejších vysokoškolských učitelů*. Byl opravdu zneuznávaný talent a snad tehdy působilo trochu i pevné, byť tolerantní a inteligentní římskokatolické jeho stanovisko, že nebyl přijat mezi univerzitní učitele. V našich dobách stačilo hodit po člověku slovem „klerikál“ a byl u mnoha lidí, a to často i u lidí jinak s velkou úrovní, vyřízen.

Obrátili jsme se na něho ohledně Vojcka, a nezapomenu nikdy na jeho odpověď, jíž u mne vyrostl v osobnost mimořádnou. „Ono se nadává, že? Odsuzuje se, poplívávat, to šmakuje, ale prosím vás, slyšel vůbec někdo z těch lidí tu operu? To je neodpovědné, pamatujte si, než pronesete nějaký úsudek, musíte napřed aspoň dobře sami vidět nebo slyšet to, o čem mluvíte! Ta opera je významné moderní umělecké dílo. Kdysi se kritizoval u nás i Smetana, *prý wagnerián*, a kolik velikých umělců bylo za svého života zneuznáváno! Dnes každý blbec ví, že impresionisté jsou velicí umělci, a co říkaly noviny a kritika o nich, když začali?“ S úžasem jsme poslouchali tohoto „klerikála“, jemuž automaticky přišlo běžné mínění i „reakčnost“, s úžasem jsme se dívali, jak se mu rozžhnuly jeho oči, ještě víc zrudla jeho stejně stále krevnatá tvář a jak jeho ruce nabyly vzrušených gest. Profesor Hruban nebyl článkem tehdejší intelektuální ulice, snad proto se nikdy nesplnil jeho sen, stanout za univerzitní katedrou. Neboť vedle té známé běžné ulice davu, vydlážděné denním tiskem a vládnoucími názory, existuje vždy ještě intelektuální ulice, strašnější a neúprosnější. Kolik strhla svým proudem ke dnu nebo k tupé poslušnosti nadějných talentů a o kolik často zpomalila kulturní vývoj!

Mé přátelství s Milošem Stučkou viděli, myslím, jeho rodiče rádi přesto, že byli národní demokraté, a přesto, že věděli o mých levicových sklonech. A když Miloš přinesl domů, že studuji Engliše⁸⁶, přivykli s úchvalou naší myšlenku, že budeme v Brně bydlet spolu. Byla to paní Stučková, která nám našla byt u Zrůstů na začátku Králova Pole, přímo u Vysoké školy zvěrolékařské v Kartouzské ulici. „Kartouzy“ byly zlověstné místo pro svou známou tehdy věznicí, ale „Kartouzská ulice“ mi chutná sladce. Dodnes. Na jednoho přišlo platit 150 Kč⁸⁷ měsíčně, snídaně v tom.⁸⁸

Když jsem nastupoval do osobního vlaku na nádraží v Hrádku,⁸⁹ nový, veliký kufr, napěchovaný prádlem a šaty v ruce, jel jsem poprvé v životě do opravdu velikého města. Tehdy se necestovalo jako dnes, jezdívalo se, jen když bylo třeba, a bylo mnoho lidí, myslím většina, kteří se nedostali za hranice okresu. *Celý jejich život se rozprostíral v rodném katastru.* Pojem města jim splýval s pojmem jejich okresního města. Jen řemeslníci chodívali na vandru a hlavně do Vídně. *A v okolí Slavičina miškaři⁹⁰ za svým povoláním.*

V Uherském Brodě přistoupil do vlaku, jak jsme měli smluveno, Miloš Stučka, také s velikým kufrem, pytel s peřinami a balík s potravinami šly poštou. A jeli jsme. Osobní vlak se zastavoval na stanicích, které jsem viděl ponejprv, přišel Kyjov⁹¹, připomenul mi Bezručovu *ryčnou a zívistivou* báseň,⁹² stanice míjela stanici, až přišel Slavkov⁹³, bylo k nevíře, kam

⁸⁶ Karel Engliš (1880–1961), profesor národního hospodářství na české technice v Brně a pak na Masarykově univerzitě, o jejíž vznik se výrazně zasloužil a jejímž prvním rektorem se stal, ministr financí, guvernér Národní banky, rektor Univerzity Karlovy v Praze, nakonec vyhnanec v rodné Hrabyni, spolu s Františkem Weyrem a Chytilovými přáteli ze studií hlavní protagonistou této části Chytilových vzpomínek. Jeho podrobnější životopis (a životopisy ostatních zmíněných profesorů brněnské právnické fakulty) např. in VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity 1919–2019. Díl 2.* Brno: Masarykova univerzita, 2019.

⁸⁷ V. Chytil zde i níže chybně používal zkratku Kčs, která byla zavedena až v roce 1945.

⁸⁸ Tuto větu V. Chytil ve strojopisu vypustil, ale do kontextu dalšího výkladu patří.

⁸⁹ Hrádek na Vlárské dráze; dnes součást Slavičina.

⁹⁰ Lokální výraz pro zvěrokleštiče (nunváře), řemeslníka, který kastroval hospodářská zvířata. Ve Slavičině dokonce v roce 1890 vznikl první spolek zvěrokleštičů na našem území, který sdružoval kolem 300 členů, z toho 50 přímo ze Slavičina; k tomu *Slavičín v minulosti a současnosti: 750. výročí první písemné zprávy 1256–2009.* Slavičín: Město Slavičín, 2006, s. 83.

⁹¹ Kyjov, dnes jedenáctitisícové město v okrese Hodonín, centrum regionu Kyjovské Dolňácko.

⁹² Báseň *Kyjov* ze sbírky Slezské písně Petra Bezruče (1867–1952).

⁹³ Slavkov, město asi 20 km východně od Brna, dnes přibližně se sedmi tisíci obyvatel.

se až u nás dostal Napoleon a že u Slavkova svedl svou nejslavnější bitvu!⁹⁴ Konečně jsme uviděli Brno. Nádraží mi připadalo obrovské, mamutí, a ruch před nádražní budovou jako prudká řeka, kterou nepřeplyvu. Poprvé v životě vidím tramvaj. Přijíždí jedna za druhou, lidé se tlačí do dveří, naskakují na stupátka, hlasitě cink, cink, cink, tramvaje se rozjíždějí, ani nevím, měl-li bych odvahu do ní vstoupit, nebýt Miloše Stučky, který z Olomouce tramvaje již znal. Konečně přirazila naše, má nápis Královo Pole, číslo 1, nastupujeme, konduktér nám prodává a cviká lístky, Kartouzská, ano, řekne nám, kde máme vystoupit. *Lidé tehdy byli laskaví*. A jedeme a jedeme. Miloš mne strká loktem „divadlo!“, a můj žasnoucí zrak vidí poprvé velikou, nádhernou divadelní budovu, větší než slavičinský kostel. Připadá mi, že jedeme nekonečně dlouho, vždyť je to dál než ze Slavičina do Hrádku, si myslím a jsem celý nespůj, i když to nedávám najevo, jak se cítím ztracen ve velkoměstském pralese, pane bože, to je ulic! A těch aut! A chodců! Obchodů, hostinců a restaurací! „Tak příští stanici vystoupíte, naproti šikmo je Kartouzská,“ nám říká ochotný průvodčí, a dodává otázku: „Noví studenti?“ A my že ano, tramvaj se zastavuje, dostáváme se ven s kufry na peron, tramvaj cink, cink a mizí nám do Králova Pole. „Tož, Venošku, jsme tady,“ říká Miloš, bereme kufry a zamíříme do Kartouzské ulice.

Zrůstova rodina byli železničáři, pan Zrůst je dělníkem na dráze, měli jednopokojový byt, pokoj pronajímali studentům, manželé, dva synové bydlili, spali, jedli v prostorné kuchyni s *malým kamrlíkem*. Těch měsíčních tři sta korun byl podstatný příspěvek ke mzdě, která tehdy nebyla u nekvalifikovaného dělníka o moc vyšší než 700 korun. Pravda, i za ně mohla čtyřčlenná rodina žít, jenže velmi skromně, *opravdu na ostří mezi slušným životem a bídou*. Za našich 300 korun měli zaplacen byt a ještě něco zbylo.

Přivítala nás bodrá, kyprá paní Zrůstová, ano, naše balíky již přišly, a vede nás do pokoje, levný, ale slušný, světle žlutě natřený nábytek, skříně na šaty s přihrádkou na prádlo, dvě postele, mezi nimi noční stolek, stůl se dvěma židlemi, oتمان, ve zdi zabudované umývadlo s tekoucí vodou. „Když se budete chtít okoupat, musíte říci, zatopím v koupelně,“

⁹⁴ Bitva u Slavkova (bitva u Austerlitz, bitva tří císařů) v prosinci roku 1805, v níž Napoleonova armáda porazila vojska ruského cara Alexandra I. a rakouského císaře Františka I. Odehrála se v katastru obce Podolí, odkud pocházel Chytilův brněnský kolega prof. Vladimír Vybral.

nás informuje paní Zrůstová a je nám v tu ránu sympatická. „Jenom jedno, pánové,“ říká, „návštěvy děvčat netrpíme. Nesmíte si je sem vodit!“ Což nám připadalo směšné, divné a zároveň zbytečné upozornění. Jaká děvčata bychom si mohli vodit do bytu? Přesto jsme ji ujistili, že my takoví nejsme, že by nás něco podobného nikdy ani nenapadlo. A paní Zrůstová, když viděla před sebou ty dva jelimánky z venkova, jistě nezapochybovala ani na okamžik o našich slovech.

Měli jsme spoustu informací, jak si počínat, abychom zahájili vstup na „akademickou půdu“. Hned druhého dne z rána jsme se vydali pěšky hledat Smetanovu ulici⁹⁵, kde tehdy byla právnická fakulta. Byl jsem rozechvřen. Jaká bude asi ta budova, v níž přednášejí slavný Weyr⁹⁶ a Engliš, Kallab⁹⁷ a Sedláček⁹⁸, jaké bude asi sídlo slavné „brněnské školy“ s evropskou pověstí? Dorazili jsme k nemastné neslané budově dost podobné brodskému gymnasiu,⁹⁹ a ani ona nepatřila celá právnické fakultě, jen půlka, druhá polovice hostila kněžský alumnát¹⁰⁰. Vstupujeme z boku malým vchodem, kdepak, schodiště brodského gymnasia bylo proti němu schodiště královské. Pár schodků vzhůru, takových ubitých, cementových schodků značně okoralých, létací dveře, a hned u nich nás vítá vůně kávy, šířící se z malé, protáhlé pedelovy místnosti, u níž je pedelův byt. Pedel¹⁰¹ tam má ve své úřední místnosti psací stůl, nějaké dřevěné přihrádky

⁹⁵ Přesněji fakulta sídlila mezi Antonínskou a Smetanovou ulicí v budově, kde dnes sídlí rektorát Vysokého učení technického v Brně, a na fakultu se chodilo z Antonínské ulice.

⁹⁶ František Weyr (1879–1951) byl nejdříve profesorem na brněnské české technice, spolu s K. Englišem spoluvůrcem zákona, na jehož základě vznikla Masarykova univerzita, prvním děkanem právnické fakulty, jejím profesorem ústavního práva s povinností vyučovat též správní právo a právní filozofii a hlavním představitelem brněnské větve právního normativismu, resp. celé široce pojaté brněnské novokantovské právní školy.

⁹⁷ Jaroslav Kallab (1879–1942), profesor trestního práva a řízení brněnské právnické fakulty s povinností přednášet právní filozofii, angažovaný v oblasti péče o mládež.

⁹⁸ Jaromír Sedláček (1885–1945), brněnský profesor občanského práva, spoluautor dodnes ceněného komentáře k občanskému zákoníku z roku 1811, zkráceně označovaného „Rouček–Sedláček“, zahynul při spojeneckém náletu na Brno.

⁹⁹ Gymnázium v Uherském Brodě začalo s výukou ve školním roce 1896/1897 a v roce 1998 se přestěhovalo do nové budovy (TOMEČEK, Radek. *Uherský Brod: putování historií královského města*. Uherský Brod: Q STUDIO, 2002, s. 155).

¹⁰⁰ Kněžský alumnát, budova k ubytování a výchově kněžského dorostu.

¹⁰¹ Univerzitní, případně fakultní ceremoniář, který při slavnostních příležitostech nosí před rektorem nebo děkanem žezlo. Žezlo drží také při imatrikulacích a promocích, kdy na ně přísahají noví studenti a čerství absolventi. Funkci zpravidla vykonává některý ze správních zaměstnanců univerzity (fakulty).

na poštu, regál, ubohou skříň, na malém stolíku u dveří vře na vařiči voda na kávu, na dvou židlích sedí na jedné nějaká pohledná posluchačka vyššího semestru, na druhé její kolega. Oba kouří cigarety, ve druhé ruce každý šálek s kouřící kávou. Dívají se na nás známým pohledem zkušených na novice plné rozpaků a ulekanosti. Většina začátků je rozpačitá a ulekaná, člověk neví, odkud přilítne pohlavek nebo o co zaškobrtne.

U stolku sedí menší mužíček, tělnatá paní Čermáková právě se snaží chytit velikého kocoura, který si vyskočil na regál. Zdravíme a klaníme se, „jdete se zapsat? tou chodbou dál doleva k panu tajemníkovi“. V kanceláři děkanství je to tak trochu podobné jako na poště, zasklená vytahovací okénka, skoro by se člověk popletl a snažil se podat rekomando nebo telegram. V místnosti byla již řada studentů, tož také jsme vytáhli z aktovky maturitní vysvědčení a ostatní doklady a postavili se do řady. Rozhlížíme se a s úctou čteme na jedněch dveřích nápis „děkan právnické fakulty“, víme, že děkanem je tento rok právě Weyr. Když na nás přichází řada, bere pečlivý tajemník děkanátu,¹⁰² muž to chování vznešeného, jako by sloužil jako vysoký kněz mši, mi připadá, když bere naše dokumenty, a potom pomalým, kaligrafickým písmem zapisuje naše nacionálie, každého na zvláštní list veliké, tlusté knihy podobné matrice na faře. Odevzdáváme fotografie, asi za dvě hodiny si máme přijít pro index a legtimaci. Vracíme se znovu okolo pedelovy místnosti, v níž jsem potom strávil tolik hezkých a veselých chviliek, v tu chvíli mi připadala jako čarodějná sluj, a pan Čermák,¹⁰³ ten předobry táta studentů jako mág. Neodolal jsem přes Milošovy protesty. Sebral jsem v sobě všechnu odvalu, znovu vstoupím po uctivém zaklepání, pan Čermák zvedne hlavu, cosi právě zapisuje do rozměrného sešitu: „Chcete ještě něco?“ Nezapomenu nikdy na jeho

¹⁰² Byl jím Alois Ondřej, o něm i níže. Podle F. Weyra, který jej přijímal, „patřil až do té doby do známé kategorie věčných středoškolských suplentů, kteří pro nedostatek odvahy nebo pro jiné překážky nemohli ani v pokročilém věku z tohoto přechodného stavu vyváznouti“; WEYR, F. *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 46. Současníkům tento typ středoškolských učitelů nejlépe přibližuje postava věčného suplenta profesora přírodopisu Matulky ze staršího filmu režiséra Martina Friče *Cesta do hlubin študákovy duše*.

¹⁰³ Podle Františka Weyra byl pedel František Čermák „přímou pravzorem bývalých rakouských poddůstojníků: měl světlý knírek, podnikavě do výšky nakroucený, poněkud vypoulené oči a jakýsi stále udivený výraz ve tváři, zejména když podával různé úřední relace, při kterých neopomenul nikdy „hoditi se“ do kdysi předepsaného úředního „haptáku““; WEYR, F. *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 48.

oči, vykulené údivem a na jeho hlas, jímž mi odpovídal na mou, přeuctivě vykoktanou otázkou: „Prosím vás, bude v tomto semestru přednášet také pan profesor Engliš?“ „Co, probohavásprosím, vy byste chtěl dělat na přednáškách pana ministra Engliše?“ To slovo „ministra“ přívukuje s náramnou pýchou a velebným důrazem, „přece snad víte, že pan ministr nepřednáší!“ Připadám si v tu chvíli jako nějaký věřící katolík v Římě, který by se zeptal vojáka papežské gardy ve Vatikánu: „Prosím pěkně, je tu dnes papež, chtěl bych s ním mluvit, víte, já jsem věřící!“ A to moje „já se prosím zajímám o národní hospodářství“ připadalo panu Čermákovi asi stejně nepochopitelně, jako kdyby ten turista řekl: „Já se zajímám o filozofii sv. Augustina a vím, že je to oblíbený filozof Svatého otce“. To je ta životní směla, dostaneme-li se ke dveřníkům, strážím, tajemníkům, úředníkům, kteří obklopují jako mříže protekce významné lidi. Kdyby v Římě šel náhodou papež okolo, asi by se zastavil, vzal turistu pod paži, usmál se, a řekl: „Tak pojďte se mnou,“ a kdyby v tu chvíli šel okolo Engliš, udělal by to zcela určitě. „Tos, Venóšku, neměl dělat,“ hrozil se Miloš, „co tě to napadlo?“

Bylo ještě několik volných dní do zahájení přednášek, stačily, abychom se jakž takž otrkali v novém prostředí. *První dotyky a doteky s novotami mají v sobě kouzlo prvních dní, v nichž jsme na sebe vzali nově ušité šaty, vzrušující nás svou novotou.*

Jistěže nejslavnostnější chvíle byla, když nám za dvě hodiny vydávala úřednice u vedlejšího okénka děkanské kanceláře index a vysokoškolskou legitimaci. Držím v ustrnutí, držím vážně, držím rozechvěle tu úzkou knížku s růžovými deskami, je na ní rondovým písmem vyvedeným tuší napsáno mé jméno, rozevírám desky, vidím svou fotografii přilepenou na desku a opatřenou suchým razítkem, stránky s rubrikami pro zápisy přednášek: jsem posluchačem právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně!

„Tak teď si můžeme psát před jméno JUST,“ říká praktický Miloš Stuzka, a také jsme si tu zkratku začali s pýchou psát, i rodiče a teta¹⁰⁴ zdůrazněně mi pak psávali JUST. Václav Chytil, *bylo v tom jejich zadostiučinění a výraz jinak tajené pýchy.* „Po první státnici a rigorózu budeme mít nárok na JUC,“

¹⁰⁴ Neprovdaná mladší sestra Chytilovy matky Eva Žůrková. Žila v Litenčicích na Kroměřížsku a pracovala jako poštmistrová.

mi připomíná praktický Miloš. Kdepak bych v tu chvíli věděl, kolik se toho změní se mnou a ve mně během těch tří semestrů, že mi bude již jedno, co se napíše nebo nenapíše před mé jméno!

Začali jsme jezdit denně na oběd do vysokoškolské mensy, koupily se lístky po 3,50 za oběd, 3 za večeři, jedna část se orazítkovala den předem datumovkou a vhodila do krabice, *takže kuchyně věděla, kolik má uvařit obědů a večeří*. A byla to vydatná, chutně připravená strava, kterou platili vysokoškoláci, pokud neměli stravenky zadarmo anebo za polovic 6,50 za den. Za měsíc 195 Kč, takže náš rozpočet byl jednoduchý. 200 na stravu, 150 na byt, 30 na tramvaj, to bylo dohromady 380 Kč, dostávali jsme každý od rodičů na měsíc 500 Kč, takže na útratu zbývalo 120 Kč. Na divadlo, na kina, na kavárnu, i posedět v některé z tehdejších útulných restaurací a hospůdek zbylo. Občas přišly ještě peníze od nikdy nezapomínající tety Evy z Litenčic¹⁰⁵ i s dopisem, plným lásky a starostlivosti: „Ne abys je utrácel za zbytečnosti, ale vím, že se musíš jít i pobavit!“

Skutečnost nemiluje rýmy ani rytmus, namáhej se, člověče, jak namáhej. To jen naše myšlení si skládáme do veršů. Divme se pak, že tak často se popere se skutečností, která *je vzpurná a neochotná podrobit se naší zveršované logice*. Nedá se a nedá vtěsnat do pojmových krabic, jež jsme si tak pečlivě, aby se rýmovaly podle pravidel logiky, slepili a oblepili pestrobarevnými papíry a popsali nápisy. Řekneš „šlechtic“. Máš v hlavě pojem šlechtice, máš matnou představu šlechtice, jak ti jej třebaš předvedl na jevišti herec, nelítostného, protinárodního a protilidového a zpravidla i hloupého vydřiducha, posílajícího Jana Kozinu na šibenici a nelítostně nutícího lid poddaný k robotě. Jistěže byli i tací. Jenže s tou představou se málo rýmoval bohatý moravský šlechtic slavného historického jména Kounic, nesoucí hrdě české jméno Václav¹⁰⁶. Za Rakouska daroval českému

¹⁰⁵ Litenčice, městys asi 20 km na jihozápad od Kroměříže.

¹⁰⁶ JUDr. Václav hrabě Kounic (též Kaunic; 1848–1913) vlastnil fideikomis Slavkov a Uherský Brod, v městě Chytilových středoškolských studií Uherském Brodě i zemřel. V textu sjednoceno na Kounic, Kounicův, Kounicovy.

vysokoškolskému studentstvu v Brně svůj rozměrný palác,¹⁰⁷ tehdy v Brně byla pouze jedna česká vysoká škola Vysoké učení technické.¹⁰⁸ Z výnosu a dalších nadací se vystavěly pak Kounicovy koleje,¹⁰⁹ na tu dobu nevidané znamenitá soustava budov, a v přízemí Kounicova paláce na Lažanského náměstí¹¹⁰ byla umístěna vysokoškolská mensa, denně se proměňující v poledních hodinách v rušné mraveniště hladových studentů a studentek.¹¹¹ Rozsáhlá kuchyň s hlavním kuchařem, opravdu, tak vysokého muže jsem od té doby neviděl v životě. Měřil nějakých 220 cm. Když si nasadil vysokou, bílou kuchařskou čepici, jako by vystoupil z pohádky o Dlouhém, Širokém a Bystrozrakém. Vařit uměl, a jak, nebylo třeba ani ho kontrolovat, a vařil bez diškrécí,¹¹² skoro jakoby sobě pro radost.

Vešli jsme hladoví mezi prvními, a již v předsíni cítíme vůni vídeňských řízků, procházíme první jídelnou, plnou menších čtvercových stolků, pokrytých voskovým plátnem. „Tady se večerí,“ říká nám vyšší semestr¹¹³ z Brodu, který se nás ujal. Dostáváme se do obrovské jídelny, široké a dlouhatánské, z obou stran po řadě jdou dlouhé stoly a u každého z obou stran osm židlí, stoly jsou také pokryté mramorovaným voskovým plátnem. Bereme si hluboké talíře na polévku a jídelní příbory a již přinášejí silné ženy mísy s polévkou a košíky s navršenými krajíci chleba. Polévka je zeleninová, výtečná, a smí si jí každý nabrat, kolik chce, třebaš tři talíře po sobě. Krajíčů chleba také kolik chce, takže bezedné, mladé student-

¹⁰⁷ Rozměrný dům na tehdejším Radvitově náměstí (někdy se uvádí i na Giskrově, dnes Kounicově, ulici), dnes s adresou Žerotínovo náměstí, č. p. 617, věnoval Václav hrabě Kounic společně s druhou manželkou Josefínou v den svatby (12. května 1908) „*k účelům Sdružení Hlávkovy Studentské koleje Vysokých škol v Brně*“. Z počátku stálo sloužil jako bytový dům a sdružení získávalo výnos z nájemného. Dnes v paláci sídlí rektorát Masarykovy univerzity.

¹⁰⁸ Česká vysoká škola technická byla založena v roce 1899; před vznikem Masarykovy univerzity na ní jako profesoři působili Karel Engliš a František Weyr a později i další budoucí profesoři brněnské právnické fakulty.

¹⁰⁹ Studentské koleje v brněnské čtvrti Žabovřesky, dostavěné v roce 1922 a v době nacistické okupace a krátce po ní sloužící jako věznice.

¹¹⁰ Dnes součást Moravského náměstí; pojmenováno podle moravského místodržitele hraběte Leopolda Lažanského z Bukové (1808–1860).

¹¹¹ Ženy v té době byly na univerzitách spíše výjimkou. Před vznikem republiky mohly studovat pouze lékařství, na právnické fakulty se jim otevřel přístup až se vznikem republiky.

¹¹² Spropitné, odtud „dýško“.

¹¹³ Student ve vyšším semestru.

ské žaludky mají základ, jak se patří. Chybí-li chléb nebo polévka, zavolá se a hned je na stole další zásoba. Potom roznášejí talíře, z nichž se na nás směje vídeňský, do zlatova usmažený řízek, má co dělat, aby se vešel na talíř, okolo a pod ním máslem maštěné brambory, a na něm se zelená půlka kyselé okurky. Pije se voda, *představte si, tehdy za našich časů tekla i z městských vodovodů chutná a zdravá voda!* A tak jde den za dnem, pochutnáváme si, opravdu si pochutnáváme na všech možných druzích polévek, následují nejrůzněji upravená masa, vždy tak dvacet deka kousek, vepřová pečeně s knedlíky, jichž si může hladovec dát víc, hovězí pečeně s bramborem nebo rýží či makarony, španělské ptáčky, vařená masa s nejrůznějšími omáčkami, ještě dnes se mi sbíhají sliny v ústech, když vzpomínám na naši mensu. A komu by nestačilo a zašel do kuchyně, možná, že nesl vedle nové dávky příkrmu i další kousek masa. Na večere se chodilo málo, ačkoliv byly chutné a levné, studentské duše toužily raději posadit se do hospůdek, navštěvovaných studenty, také tam vařili levně, a bylo možné si koupit pivo. Po čemž touží každý mladík, sotva opustivší středoškolské lavice, zvláště silně: je to jeden ze symbolů mužství a vysokoškolské svobody. Běda, stalo-li se to někomu zvykem, obvykle byl z takového dlouhodobý student. *To vyseďávání po hospůdkách „u piva“ již za vysokoškolských let je ostatně jedním z charakteristických rysů našeho národa, který se protahuje do celého života a má leccos společného s návyky v Bavorsku nebo Sasku.*

Přišly přednášky. Nevím, která byla první, ale posluchárny mne zklamaly, vždyť se podobaly jako vejce vejci naší staré oktávě v Brodě. Také podlaha natřená dehtem, také lavice pořezané nožikem, dokonce vidím na jedné vyřezané srdce a dvě iniciály s tím obvyklým křížkem mezi nimi, čtu neuctivý nápis o jednom z profesorů, představte si, univerzitních profesorů, hluboko vrytý a inkoustovou tužkou do fialova vybarvený. Před námi na stupni zívá do prázdna omšelá katedra, na stěně posuvná tabule a na stoličce pár kousků křídly, že si hned vzpomenu na Gabrlíka, jakáže pochoutka by se mu zde nabízela.¹¹⁴

¹¹⁴ Odkaz na jeho duševně nemocného profesora matematiky a geometrie Narcise Gabrlíka z gymnázia v Uherském Brodě, který podivínsky chroustal v hodinách křídly; více k němu CHYTIL, V. *Vzpomínám si... Výťah z prvního svazku 1907-1927*. Slavičín: Nadace Jana Pivečky, 2002, s. 53-56.

Korunním předmětem studia na právnických fakultách v prvních třech semestrech bylo římské právo. Přednášel je podle proslulé a rozsáhlé učebnice slavného Heyrovského¹¹⁵ (otce nositele Nobelovy ceny chemika a fyzika Heyrovského¹¹⁶) mladý, talentovaný profesor Jan Vážný,¹¹⁷ elegantně zvládající v přednáškách tu nejslavnější památku staré římské kultury, jejíž podstatu vstřebala do sebe všechna evropská moderní práva. Římské právo bylo také nejobávanějším zkušebním předmětem. Když jsme si s Milošem koupili každý svého Heyrovského a k tomu speciální učebnici profesora Vážného¹¹⁸ a k naší hrůze ještě „Prameny“,¹¹⁹ bylo těch knih myslím okolo 2 000 stran,¹²⁰ prošpikovaných latinskými citáty, *na ně naše latina, cvičená na latinských básnících, mohla jen chabě stačit*. Připadalo nám k nevíře, že se tomu všemu kdy naučíme: „Musíme holt, Venóšku, začít hned, ta Weyrova právní filozofie tě nespasí, není zkušební předmět!“ mi podotýká a usmívá se¹²¹ Miloš Stučka. Dalším předmětem bylo církevní právo, také tři objemné knížky, přednášel je starý mládenec profesor Vacek,¹²² takový vysokoškolský Gabrlík, jenže zasažený pouze podivínstvím. Kolegové, kteří si koupili jeho učebnice od starších semestrů, nalézali v nich roztroušeně poznámku „teď přijde vtip“, a skutečně, jakmile se dostal Vacek, skřípelec v černých obroučkách na nose,¹²³ k označenému místu, uslyšeli jsme: „Nemohu neřici vám, dámy a pánové, vtip, vízíci se k tomuto místu výkladu,“ a následoval vtip, jemuž se smát se považovalo

¹¹⁵ V. Chytil se zmiňuje o učebnici věhlasného pražského romanisty Leopolda Heyrovského *Dějiny a systém soukromého práva římského*, opakovaně vydávané pražským vydavatelstvím J. Otto.

¹¹⁶ Jaroslav Heyrovský (1890–1967) získal v roce 1959 Nobelovu cenu za chemii za objev a rozvoj polarografické metody.

¹¹⁷ Romanista Jan Vážný (1891–1942) byl synovcem profesora a druhého prezidenta (místopředsedy) Nejvyššího soudu Františka Vážného st. Do Brna přešel z Komenského univerzity v Bratislavě.

¹¹⁸ Zřejmě myšleno *Římské právo obligační. I., II.* Bratislava: Nákladem Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, 1924, 1927.

¹¹⁹ Nelze jednoznačně říci, které „Prameny“ měl na mysli, snad SOMMER, O. *Prameny soukromého práva římského*. Bratislava: Nákladem Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, 1928.

¹²⁰ V rukopisné verzi odhadl rozsah na 1 500 stran.

¹²¹ V rukopisu je „*umiňuje si naivně*“.

¹²² Josef Vacek (1875–1930) byl sociologicky založený profesor srovnávací právovědy, kanoista a právní historik.

¹²³ Ve strojopisu „*na nose*“ chybí, ale zřejmě jen omylem.

za povinnou společenskou zdvořilost vůči přednášejícímu učenci. Také církevní právo bylo obávaným zkušebním předmětem a k němu přistupovaly navíc dějiny střeoevropského práva, přednášené podle slavné Kadlecovy učebnice.¹²⁴ Přednášel je vždy nadmíru elegantní a řečnický vytríbený pan senátor Národního shromáždění profesor Bohumil Baxa.¹²⁵ Byl senátorem za Kramářovu národně-demokratickou stranu „vysoké buržoazie“ a podával si politicky ruku s Aloisem Jiráskem¹²⁶ a Viktorem Dykem¹²⁷. *Nezdá se však, že by politicky mnoho znamenal, víc váhy měl jeho bratr, který byl primátorem města Prahy za stranu socialistickou.*¹²⁸ Často říkával s patrnou schlubností uprostřed přednášky, vždy zajímavé a živě formulované, podíavav se na drahé, zlaté hodinky, které svou rukou obřadně vyjmul z kapsičky u vesty: „K mé nelíčené lítosti musím dnes předčasně ukončiti svůj výklad, neboť jest mi stihnouti pražský rychlík na zasedání senátu.“ Jistě tehdy netušil tento elegantní vlastenec český, džentlmen bez poskvrnny, trochu komický svou teatrálností a způsobem, jímž nosil svou senátorskou důstojnost na odív, že bude za nějakých čtrnáct let stát proti nabitým puškám popravčí čtyř německých okupantů, jejichž kruté výstřely ukončí mu život, a že jeho mrtvé tělo nenajde označeného místa a skončí ve spalovně. Zapomnělo se na něho jako na mnoho tisíc ostatních českých vlastenců, kteří ztratili svůj život za okupace, vzpomínám jej zde tedy aspoň těmito řádky. V bouřlivých dobách se věnce neudílejí *ani se nejubiluje hrdinům. Je jich příliš mnoho, i historie s jejichmi projevy slávy je přece jen divadlo, vyžadující a připouštějící jen protagonisty.* Ostatně také mladý „Říman“, profesor Vážný, zahynul v koncentračním táboře kdesi v Německu.¹²⁹ České

¹²⁴ Karel Kadlec (1865–1928) byl pražský právní historik a slavista. V. Chytil poukazuje na jeho Všehrdem nebo vlastním nákladem ve dvacátých letech minulého století opakovaně vydávanou učebnici *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*.

¹²⁵ Profesor dějin českého práva Bohumil Baxa (1874–1942), senátor, bratr advokáta, politika, pražského primátora a prvního předsedy ústavního soudu Karla Baxy; popraven nacisty za hejdrichiády.

¹²⁶ Alois Jirásek (1851–1930) byl politicky velmi aktivní, stal se poslancem tzv. revolučního Národního shromáždění (1918–1920) a pak senátorem za národní demokracii, formálně byl navrhovatelem zákona o zřízení Masarykovy univerzity.

¹²⁷ Také Viktor Dyk (1877–1931) se výrazně angažoval politicky (v letech 1918–1925 poslanec, 1925–1931 senátor za národní demokracii).

¹²⁸ Myšlena strana národně socialistická.

¹²⁹ V koncentračním táboře Mauthausen.

historické právo přednášel mladý docent¹³⁰ Dr. František Čáda,¹³¹ černé vlasy na kartáček, černý vousek pod nosem, ráčkoval a přednášel málo šťastně, mne na něm v těch prvních jeho přednáškách zaujalo vlastně jen to, že byl synem známého českého filozofa.¹³² Že se z něj stane jednou můj vzácný a nad jiné ctěný přítel a že v té malé postavice připomínající trochu Chaplina se skrývá ryzí charakter ze žuly a obdiv zasluhující pracovní energie, *neústupné češství a tvrdá pohrdavost ke všemu nečistému, jsem tehdy nemohl tušit. V něm se právě věci hlasitě nerýmovaly. Nedovedný pedagog únavný ve svých monotónních výkladech, a přece jak zdravě košatý strom povahou!*

Takže v této vznešené společnosti zkušebních předmětů se vyjímal statistika a právní filozofie jako dva chalupníci, kteří se dostavili na agrární ples pořádaný bohatými sedláky, sedícími na gruntech. Statistiku přednášel prof. Dobroslav Krejčí¹³³, sám říkával, že statistika je „popelkou věd“, a tak dlouho to opakoval, až se mu obecně říkalo „Popelka“. Vysoký, štíhlý, vždy úhledně přistřižená šedivá bradka, vždy oděný, jak se patří, v šedivé, elegantně střižené šaty, těžko nesl chudou účast na svých přednáškách, nicméně přezíravě a s rezignací podepisoval hory indexů, které mu za úplatek od studentů srovnal vždy na katedru pedel pan Čermák. Věděl dobře, že v tom má pan Čermák vedlejší, a to nemalý příjem. Než nikdy nepokřtil asi kněz výstižněji člověka. Byl opravdu Dobroslav. Kde šlo o to, uskutečňovat nějaké dobro, tam se našel profesor Krejčí. Byl hlavou Kounicových kolejí, udílel štědře nemajetným studentům podpory, poukazy na šaty, nelenoval a chodil ochutnávat jídlo do mensy, a když se začala stavět nová, krásná budova právnické fakulty, komu že se hodí celá starost

¹³⁰ Prvorepubliková docentura, přesněji soukromá docentura, nepředstavovala totéž co dnes. Soukromý docent zpravidla vykonával své původní povolání a habilitaci získával jen právo vypisovat podle vlastního uvážení cyklus přednášek, jakousi obdobu dnešního volitelného předmětu, a případně, pokud fakulta neměla obsazené systematizované místo profesora, suplovat jeho přednášky.

¹³¹ Učitel a pak přítel V. Chytila, právní historik a kodikolog profesor František Čáda ml. (1895–1975), první poválečný děkan Právnické fakulty MÚ, po zrušení fakulty získal místo v komisi pro soupis a studium rukopisů Československé akademie věd.

¹³² Profesor filozofie a pedagogiky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě František Čáda st. (1865–1918).

¹³³ Profesor statistiky Dobroslav Krejčí (1869–1936); před tím, než se začal plně věnovat akademické dráze, byl prvním předsedou československého Státního úřadu statistického (1919–1920).

na krk? Přece profesoru Krejčímu! Pilně, pečlivě, nedbaje nocí, nedbaje prázdnin kontroloval účty, kontroloval dodávky, bylo ho vidět na staveništi debatovat se staviteli a mistry, zastavovat se u pracujících dělníků. Doháněl všechny ty lidi svým puntičkářstvím jistě někdy až k zoufalství. Referoval čas od času sáhodlouze profesorskému sboru, jak postupuje práce, a všichni předstírali zájem jako jedinou formu vděku. Profesor Dobroslav Krejčí, „Popelka“, byl z posledních mužů, kteří kdysi svým zanícením pro konkrétní práci obrozovali a budovali národ. Někdy mi připomínal svým vzezřením kardinála Richelieua, postavit Dobroslava Krejčího v kardinálském rouše na jeviště, s tou jeho bradkou a živýma, pronikavýma očima, byl by jeho věrojatným dvojníkem.

Čekal jsem s netrpělivostí, až Weyr zahájí své přednášky o právní filozofii. Zahájil je odpoledne, vidím, že posluchárna je nabitá. „To prořídne již v příští přednášce,“ nás informuje brodský vyšší semestr a vysvětluje, že jsou tam jen pro podpis v indexu. Weyrův hlavní a zkušební předmět je ústavní právo, které se přednáší až v pozdějších semestrech a zkouší až při třetí státnici a rigorózu. Uchytila se však fáma, že při této přísné a nesnadné zkoušce Weyr vždy prohlíží index, zda si posluchač prvních dvou semestrů zapsal právní filozofii, a že ten, kdo ji nechal běžet, to bude mít u zkoušky zlé. Hloupá fáma, vznešený Weyr si toho nikdy ani nevšiml, ale fáma se udržovala a působila. Skutečně, v dalších přednáškách nás již bylo poskrovnu.

Přišel. Vysoký, rozložitý blondýn s vousky pod nosem, světlé, znamenitě ušité šaty, košili s náramně velikým límcem a s velikou kravatou, podobající se spíš mašli. Čekal jsem učeneckou postavu odměřených gest a plnou úměrnosti a před námi stojí postava připomínající umělce. Slavného operního zpěváka nebo virtuosa, *všechno je na něm košaté, neúpravně úpravné, vzrušující a znepokojující jsou myšlenky, které znovu a znovu mu probíhají hlavou, jak věty, které nikdy nebudou ukončeny tečkou.* Weyr zasedá za katedru, bere jeden index po druhém svými štíhlými, dlouhými prsty, energicky píše velikým písmem do každého Weyr a odevzdává do rukou posluchačů, a když poslední index zmizí z desky katedry, začne přednášet. Ne, řečník Weyr není, ztrácí se ve svých myšlenkách, ztrácí nit věty, činí pomlky,

většina studentů unuděně sleduje jeho výklad kritického realismu, jen sluchem zachycují jména Kant, Schopenhauer¹³⁴, pojmy noetika, metoda myšlení, kauzalita a normativita, kdežto mně se začíná klenout v duši myšlenková stavba jeho filozofie. Znáám ji již z jeho knihy, leč nyní prožívám kouzelné kouzlo slyšet mi známé myšlenky z úst, vlastních úst jejich tvůrce. *Je to zcela jiné než na ostatních učených přednáškách, na kterých přednášejí učení vědci, nikoliv však tvůrci.*

Weyr asi vidí mé oči, na sebe upřené, zastavuje na chvílku svůj výklad a zadívá se na mne, sedím v jedné z prvních lavic. Upřené se na mne dívá, myslím, že jsem se začervenal. A potom při výkladu znovu několikrát zavadí o můj napjatý obličej, který prozrazuje mou pozornost. „Víte, pane kolego, já si na vás dobře pamatuji z přednášek,“ mi říká později, když jsme se poznali, „hned jsem věděl, že jste to vy!“ Jistěže věděl, nevěděl, jak se jmenuji, odkud jsem, co jsem zač, ale věděl, že již od té první chvíle má ve mně dalšího svého vědeckého žáka.

Když se končil první semestr, toužil jsem navštěvovat Weyrův seminář. V poslední přednášce se odhodlávám a zastavuju Weyra. Stojí nade mnou na vysokém stupni posluchárny. „Prosím, pane profesore, budete mít příští semestr seminář z právní filozofie?“ vyřáším ze sebe celý uzardělý. Weyr mi z výšky položil ruku na rameno, zadívá se na mne, zálibně se zadívá, a když říkám, že bychom byli dva, odpovídá, že ano, že i pro dva bude pořádat seminář. „Víte, milý kolego, dva jsou někdy víc než dvacet,“

František Weyr. Zdroj: Archiv MU

¹³⁴ Filozofie Immanuela Kanta a Arthura Schopenhauera významně ovlivňovala příslušníky brněnské novokantovské právní školy.

ještě mi poplácá po rameně, a mně je z toho oslovení a z toho poplácání blaze. *Veliká je u některých mladých lidí touha po styku s duchy mimořádnými. Takový osobní styk tě pozvedá, posiluje a napřimuje a je plný lahody.* Jsem ve tváři rudý v tu chvíli jak rajske jablíčko, taková je to veliká a slavná věc, mít zcela blízko před sebou velikého ducha. A z Weyra opravdu vyzařoval veliký duch. To všichni cítili, nejen já. Šel-li okolo po chodbě, šeptali posluchači: „To je Weyr!“ Zřídka kdy se říkalo „profesor Weyr“, jako by se tušilo, že titul profesora je směšně málo, že jeho osobnost nemá co činit s postavením univerzitního profesora. Jako by se tušilo, že ten vysoký titul nic neoznačuje jeho jméno, nýbrž naopak, že jeho jméno ozařuje ten titul.

Weyr přijímal do semináře jen po předchozí „kolokvijní zkoušce“¹³⁵. Byl jsem zoufalý. Musil jsem přesvědčit Miloše Stučku, aby ji také absolvoval, „*bude se ti to hodit, až budeš u Weyra dělat státnici a rigorózum z ústavního,*“ *vhodil jsem udici do praktické Milošovy duše.* Musili jsme být aspoň dva, pro jednoho přece Weyr nebude dělat seminář, *snad se však přece ještě někdo přihlásí, jsem se utěšoval.* Nadaný Miloš přes pololetní prázdniny sice nastudoval prvních sto stránek Weyrovy Právní filozofie, jeho praktický duch však jen klouzal po Weyrových myšlenkách. Po návratu z prázdnin jsme ještě probrali dohromady ty stránky. Na černé tabuli¹³⁶ jsme si přečetli, že Weyr koná kolokvia z právní filozofie a z ústavního práva na děkanství tehdy a tehdy. Byl toho roku děkanem.

Tak jsme se s Milošem jednoho slunného, teplého jarního dne¹³⁷ vypravili dělat kolokvium. Vklouzli jsme do předsíně děkanovy kanceláře. Srdce nám sklouzlo do kalhot, předsíň byla přeplněna posluchači a my víme, že Weyr přijímá do semináře jen omezený počet posluchačů. „Věda se nedá dělat v davu,“ říkával, „a v seminářích se má dělat věda.“ Zhlídl nás tajemník děkanství, milý a laskavý pan Ondřej. Zastaví se překvapeně, když nás dva vidí, ukáže na nás svým dlouhým prstem: „Co vy dva tu, prosím vás, děláte?“ Stísněně a zaraženě odpovídáme, že jako jdeme dělat kolokvium. „Kolokvium?“ vyráží ze sebe pln údivu pan Ondřej. „A z čeho, prosím vás,

¹³⁵ Kolokvijní zkouška (kolokvium) byla dílčí zkouška z jednotlivého předmětu, která neměla vliv na celkový výsledek studia, ale sloužila jako doklad řádného studia. To bylo podmínkou osvobození od studijních poplatků (tax) a pro získání místa na koleji.

¹³⁶ Tak se říkalo úřední desce, kde se vyvěšovaly informace pro studenty.

¹³⁷ Původně bylo omylem „říjnového odpoledne“.

z čeho?“ „Prosím, z právní filozofie, pane tajemníku!“ Pan tajemník Ondřej zavrtí nechápavě hlavou, mávne divně rukou, zadívá se na nás zvědavě a vydýchne: „Z právní filozofie!“ A nám ten tón, jímž to říká, připadá, jako by překvapením nad námi spráskl rukama.

Otevřely se dveře, a z Weyrovy kanceláře vyrazil celý rudý nějaký vysoký semestr. „Chce kompetence všech ministerstev a ratifikace mezinárodních smluv,“ stačí ze sebe vyrazit a davu posluchačů se zmocňuje panika. „Tak to já dnes nejdu,“ říká kdosi z nich a během pár minut dav posluchačů značně prořídl. Spadl nám kámen ze srdce. Jdou kolokvovat z ústavního práva! A úcta před těmi vysokými semestry je v nás veliká.

Přišla řada na Miloše Stučku. Potom mi to vylíčil. Uctivě zaklepal, ozvalo se hlasité Weyrovo „Prosím!“. Sedl si na rozmáchlé gesto Weyrovo do křesla, umístěného po boku velkého psacího stolu, za nímž sedí rozloženě Weyr v jarních šatech, mocná azurová kravata po umělecku uvázaná podtrhuje oduševnělé rysy jeho trochu unuděného obličejce. Než se Miloš vzpamatoval, útočí na něho Weyrova slova: „Pane kolego, kompetenci vlády a ministerstev musí znát každý právník! Neznáte-li to, raději přijďte později. Řekněte mi, co víte o kompetenci ministerstva vnitra a co je vám známo o tak zvaném Prügelpatentu!“ Nešťastný Miloš Stučka stačí jen nesmělým hláskem ze sebe dostat: „Prosím, pane profesore,“ a říká to skoro plačtivě, „prosím, já z právní filozofie!“ A aby trochu podtrhl, co se mu samotnému zdá za daných okolností prapodivné, dodává: „Je tam ještě jeden!“ Zapůsobilo to na velkého Weyra asi jako hrom. „Z právní filozofie?“ říká, „ještě jeden?“ říká, prudce se zvedá, ještě prudčeji otevírá dveře a volá: „Tady je prý ještě jeden pán na právní filozofii!“ A v tu ránu mne vidí, a já vidím v jeho očích kouzelné zaplanutí a zdá se mi v tu chvíli, když na mne ukazuje a říká: „To jste vy, že,“ že se se mnou točí svět, rudnu a koktám: „Ano prosím, pane profesore!“

Weyr přehlédl svýma modrýma očima ostatní posluchače: „Dnes, pánové, již z ústavního práva nebudu zkoušet. Můžete přijít zítra ve stejnou dobu. Dnes mám právní filozofii!“ A obtáčí svou ruku okolo mne a tlačí mne do kabinetu, jako by se bál, že si to ještě rozmyslím.

Takový je osud vědy a myšlenek i na univerzitách. *Myslím všude na světě.* Většina posluchačů sleduje jen praktický cíl, prodělat s nejmenší námahou to, co je předepsáno k získání potřebného titulu, který otevírá cestu k zaměstnání. Chce nabrat jen ty vědomosti, jež od nich bude denní praxe vyžadovat. K čemu je dobrá právní filozofie, vždyť dokonce není ani zkušebním předmětem u státnic a rigoróz? *I stát a univerzita tím potvrdily, že je předmětem zbytným, ne sice tak nedůležitým, aby se vůbec nepřednášela, přece však skoro tak luxusním jako květina v knoflíkové dírcce u kabátu.* Koho z posluchačů napadne, že právě Weyr je ve světě uznávaným myslitelem, že Weyr je prvním, a to uznaným a originálním právním filozofem českým? Koho z nich napadne, jak velikou hodnotu má pro celý život být v blízkosti velkého ducha, zakladatele a vedoucího protagonisty brněnské juristické školy aspoň během jednoho semestru v semináři? Koho napadne, že být právníkem je cosi zcela jiného, než být znalcem jednotlivých textů zákonů a aplikovat je potom v talárech soudců a advokátů, u stolů správních úředníků? *Koho napadne, že Weyr a Kelsen sňali z „právní filozofie“ ódium vágních a většinou velmi naivních úvah, jak by mělo právo vypadat, a položili do popředí myšlenku, že právní myšlení je umění, jak přesně zacházet s pojmy? Že na rozdíl od mnoha jiných oborů života, kde slovo může proklouzávat neškodně, zakulaceno a ohlazené, skrze prsty, v právním životě slovo, jako nositel přesného pojmu, nepatříčně anebo klouzavě použito, může znamenat pro lidské osudy mnoho, ničit je, nebo zachraňovat.* Weyr požíval úcty a byl obáván jako profesor ústavního a správního práva, že je významným právním filozofem se sice vědělo, ale většina posluchačů ani nikdy neotevřela jeho „Základy právní filozofie“.¹³⁸

Stejný osud ostatně měla Weyrova právní filozofie u většiny jeho univerzitních kolegů. S výjimkou Engliše, jaksi nejstaršího žáka Weyrova, učil se od něho jeho noetice až jako jeho kolega na technice, Kallaba a Sedláčka, nevěnoval nikdo jeho nauce pozornost, ano, chodili, usmívali se, dokonce někteří říkali, že nemožnou souhlasit, ačkoliv o Weyrově normativní teorii právní neměli potuchy. Jen se jaksi nepřímou doslýchali, že názory normativní školy boří mnohé základní myšlenky, jimž se naučili a zůstali hlasateli, že, ó hrůzo, neuznává ideu „přirozeného práva“, že rozbíjí podle obecného mínění věčné hranice mezi veřejným a soukromým právem, že klade důraz ne na perfektní znalost jednotlivých právních předpisů, nýbrž na myšlení, které musí podstoupit hlavy právníků.

¹³⁸ WEYR, F. *Základy právní filozofie*. Brno: A. Píša, 1920.

Když mne Weyr uvedl do kabinetu, sám mi přistrčil židli, *mladíku zele-nému slavičínskému*, sedíme tak naráz všichni a je ticho, jako by se i Weyr ostýchal dát nám nějakou otázku. Nějakým zázrakem jsem nabyl odvahy, přerušuji to ticho, zprvu s nesmírnými rozpaky, brzy však docela odvázně sypu ze sebe, že jsem četl Kantova Prolegomena¹³⁹ a něco ze Schopenhauera a že bych se rád zeptal, že mi není jasné, že, že... a Weyr mne pozorně a zálibně poslouchá a dává se do debaty. *Do žádné kolokvijní zkoušky, do debaty!* Debata se rozvíjí, bystrý Miloš Stučka opatrně také zasahuje, nakonec se svěřuji Weyrovi, že mám napsáno pár stránek o filozofických základech normativní právní teorie a že mám pochyby o Englišově teleologickém způsobu nazírání. V tu chvíli si ani neuvědomuji, že my dva „první semestrí“ na prahu druhého semestru, ještě nám teče vědecké mléko, si tu počínáme jakoby nic a že slavný Weyr s námi mluví, jako bychom mu byli rovní, bere každou naši myšlenku vážně, jako bychom byli sami učenci. „Tu svoji práci přineste do semináře,“ loučí se s námi srdečně Weyr, „učiníme ji základem debat na semináři.“ Protože jsme jen dva, ujednává s námi Weyr, že budeme jednou týdně chodit k němu do jeho vily v tehdejší Masarykově čtvrti. A odnášíme si každý kolokvijní vysvědčení s „výbor-nou“, napsanou velikým písmem Weyrovým. *Kolokvijní vysvědčení se potřebovalo pro získání osvobození od kolejného¹⁴⁰ a nám byla každá koruna drahá.*

Tu noc jsem nemohl dlouho usnout. Panebože, já, kluk ze Slavičina a z brodského gymnázia, a debatoval jsem s Weyrem! *Potřebovali jsme pro osvobození od kolejného ještě jednu kolokvijní zkoušku, absolvoval jsem ji myslím z římského práva, než při tom kolokviu nebylo debaty, jen suché kladení otázek, profesor Vážný a žádný další se nesnažil vejít v duchovní styk s posluchačem, kdežto Weyr s námi debatoval!*

Co jsem doma psal, byly jen středoškolské úlohy, a nyní mám přinést svou „práci“ do Weyrova semináře! *A Weyr mne k tomu vyzval bez známého laskavého úsměvu plného shovívavosti, jež místo hřejivosti studí a píchá, říkal to vážně.* Ztrácím v těch myšlenkách odvalu, zmocňuje se mne zoufalost, zase jí nabírám, ne, nestačím na to, mne varuje opatrnost, a příští dny

¹³⁹ KANT, I. *Prolegomena: ke každé příští metafysice, jež bude moci vystoupiti jako věda.* Praha: J. Pelcl, 1916.

¹⁴⁰ Jako kolejné se označovaly studijní poplatky.

sedím a sedím a pší, znovu přepisuji, znovu listuji v Kantovi, ve Weyrovi, Kelsenovi¹⁴¹ a Englišovi, *brodím se namáhavě raným dílem Schopenhauerovým „Ueber die vierfachen Wurzel...“*¹⁴². Miloš Stučka se na mne dívá s dobráckým úsměvem, chodíme do přednášek a večer na korso do České ulice, zasedneme někdy v hospůdce na jedno pivo. Až se přiblížil den prvního semináře.

A problém, který vyvolal spíš rodiči rigorózně společensky vycepaný Miloš Stučka než já. Jak se obléci, je to přece konec konců návštěva v bytě profesora Weyra! Tehdy se nosily k společenským příležitostem černé kabáty s černou vestou, bílá košile se stříbrně šedou kravatou a černošeděproužkované kalhoty. Pečliví rodiče nám ten oblek oběma opatřili, říkalo se mu „společenské sako“. Tak jsme se oblékli, jak se sluší a patří, a jedeme si tramvají do Masarykovy čtvrti, zvoníme u menší vily, otevírá nám panská: „Vy jste ti pánové do semináře,“ spíš konstatuje, než se táže, „pan profesor se omlouvá, přijde za chvíli,“ a uvádí nás po úzkých, točitých dřevěných schodech, pokrytých kobercovým sametovým běhounem, do Weyrovy pracovny v poschodí vily.

Jsme sami, vidíme celou jednu stěnu obstavenou velkou knihovnou, dívá se na nás ze zvětšené fotografie, zavěšené na druhé straně, jakási myslitelská tvář: teprve později víme, že je to Weyrův otec, světově slavný matematik, profesor vídeňské univerzity, Dr. Emil Weyr.¹⁴³ Patřil mezi řadu těch skvělých českých hlav, které za Rakouska pomáhaly vytvářet skvělou pověst vídeňské univerzity. „A toto je, toto je,“ říká Miloš Stučka, a srdce se mu při tom směje, „toto je Antonín Dvořák!“ A ukazuje na krásný portrét našeho hudebního génia, visící mezi dvěma okny. V tu chvíli jsme neměli ani tušení, že Weyr je nadšený a výborný hudebník.

¹⁴¹ Pražský rodák Hans Kelsen byl zakladatelem rakouské větve normativní teorie (ryzí nauky právní), spolutvůrcem rakouské ústavy a blízkým přítelem Františka Weyra. V letech 1936–1938 působil na právnické fakultě Německé univerzity v Praze, před rasovou perzekucí uprchl v roce 1940 do USA a až do své smrti působil na amerických univerzitách.

¹⁴² SCHOPENHAUER, A. *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde. Eine philosophische Abhandlung*. Rudolstadt: 1813. Jedná se o text autorovy dizertace, později vydávaný v upraveném znění.

¹⁴³ Emil Weyr se habilitoval a mimořádnou profesuru získal v Praze, od roku 1875 působil jako řádný profesor na Vídeňské univerzitě. Po jeho předčasné smrti se jeho manželka Marie provdala za advokáta Konstantina Sobičku a i se synem za ním odešla do Prahy.

Cosi zaškrabalo na dveře. Ztichli jsme. „To bude asi pejsek!“ říká Miloš a já dodávám: „Nebo kočka.“ Dveře se otevřely a před Weyrem, který má na sobě světlé jarní šaty, jak právě přišel z tenisu, vráží do pokoje malý čínský ratlík. Když nás uviděl, zarazil se uprostřed cesty, haf, haf, zahafká, a obrací svou chytrou psí hlavičku k pánovi. „Běž, běž,“ říká Weyr, „dnes tu mám pány,“ a zálibně bere pejska do rukou. „To je náš Miki,“ představuje nám svého miláčka, který mu zálibně olizuje ruku. Vítá nás, a pozorujeme, jak jeho zrak je upoután naším společenským úbořem. Pejsek se nedal, vynutil si svou přítomnost. Weyr ho usazuje na čtvrtou židli a dáváme se do práce. Z aktovky vyjímám stránky svého rukopisu, začínám číst, a začíná debata, hlavně mezi Weyrem a mnou, ale i Miloš přispěje sem tam inteligentní poznámkou. *Inteligentně opatrnou, neboť zná své meze, není snob.* Nepamatuji si dobře, o čem všem jsme jednali během těch kouzelných seminářů ve Weyrově pracovně, a když nakonec Weyr prohlásil, že mám svou práci zanechat docentu Čádovi, tehdy brněnskému redaktoru právnického časopisu Všeřd¹⁴⁴ k uveřejnění, zatočila se mi hlava. Bylo mi necelých dvacet let.

Mladý člověk je přece jen marnivý. Přece jen schlubný. Stále se chce ujišťovat o svém „já“, a což teprve, když úspěch přichází tam, kam nás hnala k dílu ne touha po úspěchu, ale vášnivá posedlost za určitou věcí! Od let¹⁴⁵ bylo myšlení mou hrou, zábavou a posedlostí. A měl jsem sklon k nedůvěře v obecně uznávané pravdy či k „panujícím“ smýšlení, jak říkával Weyr. Zapálila-li mne myšlenka, která obracela na ruby autoritu, necítil jsem se. Weyr nic nenamítal, že jsem se ve své první práci vrhl, pravda, opatrnými a slušnými formulacemi, ale přece jenom vrhl na Englišovu noetiku z jeho „Základů hospodářského myšlení“¹⁴⁶. Před Englišovým jménem a jeho vědeckou a odborně politickou autoritou se zajíkala celá právnická fakulta. A tady já, druhý semestrík, ještě nemám za sebou ani první státnici a rigorózum, vždyť mohu u nich prolítnout, mám odvalu pochybovat o řadě jeho názorů! Jistěže jsem neměl popravdě „odvalu“. Ani bych ji nemohl mít, kdybych si jí byl vědom. Žene-li se člověk, poháněn posedlostí, a skočí

¹⁴⁴ „Polostudentský“ právnický časopis Všeřd začal vycházet v roce 1919, za války bylo jeho vydávání přerušeno, znovu začal vycházet v roce 1992, ale po několika letech zanikl.

¹⁴⁵ Myšleno „dlouho“, „od dětství“.

¹⁴⁶ ENGLIŠ, K. *Základy hospodářského myšlení*. Brno: Barvič & Novotný, 1922.

střemhlav do hluboké vody, nemá odvalu, musil by si být sám vědom, do čeho se žene. *Myslím, že většina činů, kterým říkáme odvážné a u nichž dokonce odvalu obdivujeme, postrádala jakékoliv odvahu.*

Zaklepal jsem uctivě na dveře malého kabinetu pana docenta Čády. Neozvalo se nic. Znovu klepu, po chodbě přichází útlá postava a říká: „Jdete ke mně?“ Vysvětluji Čádovi, že pan profesor Weyr mne vyzval, abych mu přinesl svou práci, má dlouhý titul „Filosofické základy normativní teorie právní a její vztah k hospodářské noetice Englišově“. „Ano, vím, pojdte dále,“ mi odpovídá laskavě František Čáda, a v kabinetě mi slibuje, že vyjde v příštím čísle, musím mu dát adresu, aby věděl, kam mi má poslat kartáče. Kartáče! Znáš kartáče na boty a kartáče na šaty, stydím se ho zeptat, jaké že mi to chce dát poslat kartáče. Nikdy jsem nic neslyšel o kartáčových obtiscích! Čáda asi postřehl ty mé rozpaky v mých očích a táže se mne, zda umím korigovat kartáčové obtisky. A potom mi trpělivě ukazuje, jak se korigují. *Pomalou, snad třikrát mi ukazuje na jakémsi starém kartáčovém obtisku, jak se to dělá.* „Budu vás zvat do redakční rady,“ mi oznamuje nako- nec laskavě, „koná se kromě prázdnin jednou měsíčně.“ Je toho tolik najednou, co se na mne žene, že se mi točí hlava. Je konec druhého semestru a za půl roku na konci třetího je termín první státnice a prvního rigoróza! Připadá mi, že Weyr i Čáda se mnou jednají, jako bych neměl nic jiného na práci než psát pojednání, chodit do redakční rady, a zatím kromě kolo- kvíí nemám za sebou ani jednu zkoušku.

Přišla objemná obálka, vyjímám z ní dlouhé kartáčové obtisky, *jimž jsem také začal říkat „kartáče“.* Člověk se rád přizpůsobuje *panské nedbalé řeči, které naslouchají obyčejní lidé s otevřenými ústy.* Když mladík dostane od dívky, do které se zamiloval, první milostný dopis, je mu, jako by dobyl svět. Nevím, jak bylo Napoleonovi po bitvě u Slavkova. Ale myslím, že asi mu tak bylo, když vyhrál svou první bitvu. A když mladík, který se zami- loval do vědy, vidí před sebou poprvé kartáčové obtisky svého pojednání, světe žasni, svého pojednání, když čte své jméno vytištěno, vytištěno, bohové olympští, vytištěno, a když čte, co ručně napsal, nad čím přemýš- lel, co smolil tři měsíce a předtím převracel v hlavě bůhví jak dlouho, pln nejistoty, váhání a potom kuráže, když to čte v těch kartáčových obtiscích, když znovu a znovu je pročitá, zažívá obdobné pocity, duševní závrať. Byl

jsem jimi tak zavalen, ohlušen, roztřesen, rozkymácen, že jsem je musil znovu a znovu opakovat novým a novým čtením, aby mne unavily a abych se mohl pustit do korektury.

A nová radost, zadostiučinění, a myslím, že hodně pýchy mi motalo hlavu, když číslo Všehrdu s mým článkem vyšlo.¹⁴⁷ Hned jsem si opatřil asi 10 čísel, ale neřekl nikomu nic. Ani rodičům, ani tetě, *ani přátelům, nikomu nic*. Toužil jsem mít tu radost jen pro sebe.

Studentský život vysokoškolský

Na střední škole je stále mladý člověk přece jen školákem. Nejenom v prvních třídách, kde vlastně je ještě děčko. Připravuje se ze dne na den, a hlavně se nepřipravuje, snaží se uniknout tomu dennímu chomoutu, jak jen může. Poctiví, bedliví studenti, jež vydává většina nemoudrých profesorů za vzory, jsou výjimkou. *Schlubní rodiče, kteří se jimi vynášejí nad druhé, později těžko chápou, že z jejich vzorných dětí nevyšlo nic valného*. Připravují se ti chválení žáci na všechno bez výjimky, stejně na matematiku jako zoologii, stejně na dějepis jako na češtinu nebo latinu. Nejsou přitahováni ničím a nic se jim neprotiví, básník jako básník, krystalografie jako filozofická propedeutika. Odolávají lákadlům. Ne, dnes nepřijdu na korso, ne, dnes nepůjdu plavat, kdepak do kina, musím se přece připravit z francouzštiny! A dívají se svrchu na spolužáka, který si to míří do koupelek a o němž vědí, že bude druhý den o přestávce opisovat chvatně slovíčka od pilného souseda. Na střední škole pro většinu studentů je vychování neustálý zápas mezi světem profesorským a vlastními neznalostmi, vyhledávání úskoků, vynalézání výmluv, a když nejde jinak, sníží se skoro každý z nich k té nejstarší: „Prosím, nemohl jsem se připravit, umřela mi tetička.“

Vstupem na vysokou školu se rázem změnila psychologie. Jistěže hlavní příčinou změny je volba předmětu studia. O některých se ví už v posledních třídách, „co budou dělat po maturitě“. Vědělo se o mně, že půjdu studovat práva, vědělo se o Mirkovi Jaňkovi, že půjde na medicínu. Mezi opravdové

¹⁴⁷ CHYTIL, V. Filosofické základy normativní teorie právní a její vztah k hospodářské noetice Englišově. *Všehrd*. 1929, roč. X, s. 60–71.

miláčky naší třídy od primy patří Střepek, říká se mu také Střepeček. Přezdívka vzniklá nevím jak, nemá v sobě nic vytykávého ani výsměšného, je zde jako pohazení, a jen od profesorů při vyvolávání víme, že ten drobný, hubený a jak si mylně myslíme i slaboučký chlapec, má takový srdečný úsměv a z očí mu sálá ochota a čestnost, avšak i pohotovost účastnit se každé taškařiny, se jmenuje Vojtěch Krajsa. Od primy patří mezi mé nejmilejší a nejvěrnější kamarády a jeho vrozená inteligence je nemalá. Ani si nevšímáme, že on je snad jediný, který poslouchá pozorně výklady profesora Matějčka z rostlinopisu a zoologie. Nikomu se nesvěruje, že již od dětství dovede hodiny pozorovat *zvířata*,¹⁴⁸ že černé vrány jsou pro něho cosi jiného než ptáci básní a ohlašovatelé zimy.¹⁴⁹ Takže je ve třídě veliké překvapení, když říká po maturitě: „Půjdu studovat veterinu!“¹⁵⁰

A přicházejí další překvapení. O někom byste čekali, že půjde na vysokou školu, chce však brzo zakotvit, tož bude učitelem nebo státním úředníkem se středoškolským vzděláním. A naopak jsou tací, kteří že se dají zapsat na medicínu nebo na práva, ačkoliv by jim bylo tak právě, kdyby se stali úředníky na poště nebo na železnici. Byli mezi námi takoví, kteří se nerozhodovali, co budou studovat, rozhodlo se to v nich samo, víc emočně než intelektuálně. Pamatuji se dobře, že se ve mně rozhodlo, že se budu nakonec věnovat národnímu hospodářství, když jsem si přečetl v Englišově knížce, že ta věda není jen vědou o bohatství národů, nýbrž především vědou o bídě lidí, a že jejím posláním je hledat prostředky jak bídě a nedostatku odpomoci. A o mém sklonu k právní vědě rozhodovala literatura líčící nespravedlnosti světa. U jiných, a snad u většiny, rozhodoval kalkul. Být na vesnici lékařem je významné postavení stejně jako být v Brodě advokátem nebo soudcem. *Bylo by však nespravedlivé dívat se na takové rozhodování svrchu.* Nic nemluví o kvalitě výkonu povolání to, proč jsme se pro ně rozhodli. Láska, nadšení, vášně pro určité povolání nemusí zaručovat lepší výkony než chladný, ba dokonce vypočítavý kalkul.

¹⁴⁸ V rukopisu bylo „švitořící vrabčáky“.

¹⁴⁹ Zde V. Chytil vypustil rozvedení tohoto konstatování: „Že si všímá koňů a kraviček, telátek a koz a že se jich dokonce ani nebojí. V kvintě se také vyšvihl, z drobné postavičky vyrostl také vysoký mladík, stále však plápolají šaty na něm jak na věšáku pro jeho hubenost.“

¹⁵⁰ Zde je opět vypuštěno: „A dodává se sarkasmem svého ostrého intelektu: ‚Budu doktorem, co léčí hovada.‘ A po chvílce: ‚Abyste se nepletli, nemyslím lidi, myslím zvířata!‘ Asi má dost pravdy, že lidé mají často blíž k hovadům než ke zvířatům.“

Skutečnost nepíše romány ani básně, učesané ve verše a zakončené rýmy, skutečnost je nemiluje, je nedůsledná a zhusta oponuje lidským ideálům.

Jistě bylo také rozhodnuto v duších těch našich spolužáků, kteří šli studovat na kněze. Nadšení pro nově založenou „Československou církev“¹⁵¹ a snad i slibovaná stipendia přivedly čtyři naše spolužáky ke studiu československé teologie, jediný, a k našemu překvapení, kdo se rozhodl pro římsko-katolickou teologii, byl Pepis, skutečným jménem Josef Veselý.¹⁵²

A tak se nás ocitla pestrá směsice na vysokých školách, především v Brně. Jen spolužáci Miloslav Daněk a Jaromír Janěk šli studovat do Prahy.

Čekalo by se, že se budeme hodně zajímat o politiku, noviny jí byly denně plné, měli jsme nový stát, *záhy jsme se rozdělili v řadu politických stran a našli si zálibu ve stranicko-politických rvačkách a hádkách na stránkách novin a na schůzích. Odpovědní naši státníci měli plné ruce práce, aby ty vzájemné šarvátky zastavili před branami parlamentu, když zároveň nechtěli ukracovat demokracii, jež vzala na sebe v těch dobách podobu lákavé hračky prát se navzájem. Je jednou z podstatných předností demokracie, že otevírá naplno diskusi o veřejných otázkách, leč otvírá ji i diskusím neužitečným, nerozvázným, ba dokonce hloupým. Na státnících je profukovat diskuse, oddělit zrno od plev a nedovolit, aby plevy zavalily ozubená kola státního stroje.*

O politiku se tehdy zajímali z vysokoškoláků hlavně komunisté a potom snad jejich zavilí nepřátelé národní demokraté. Já sám jsem se o politiku v tomto smyslu nezajímal vůbec, mé někdejší komunistické nadšení bylo to tam, měl jsem plnou hlavu vědy, lákalo mne zažívat plnými doušky velkoměsto. Nechtěl jsem se ztrácet jako jelimánek v jeho ulicích, *pro kluka ze Slavičína a z Uherského Brodu bylo Brno velkoměsto, bezmála mi připomínalo tajemné „Chicago“ z někdejších cliftonek.*¹⁵³ Potom se stalo středem mého zájmu divadlo, k tomu mi dal, hlavně k opeře, mocný impuls Stučka. A přišla lahodná posezení v kavárnách anebo hospůdkách, snad od té doby je tak miluji a vyhýbám se luxusním restauracím. Vedle vědy a filozofie jsem čítal tehdy hlavně básně a začal si všimnout soustavněji výtvarného umění, hlavně malířství.

¹⁵¹ V dané době nesla název Československá církev husitská, název Církev československá přijala v roce 1971.

¹⁵² V rukopisu je zde rubrika Vzpomínám si III.

¹⁵³ Kdysi oblíbené české sešitové detektivky, jejichž protagonistou byl fiktivní americký detektiv Léon Clifton.

Můj nezájem o politiku a o politické, často velmi bouřlivé studentské schůze a také nezájem mnoha ostatních vysokoškolských posluchačů o ty věčné hádky mezi studentskou pravicí a levicí měly svůj původ jistě především v tom, že republika byla, *jak se nám všem jevilo*, pevně ustavena, bezpečně zaujímala ve svých hranicích místo mezi ostatními evropskými státy, měla svůj demokratický parlament *pevně ovládaný velkým státníkem Antonínem Švehlou vytvořeným organismem tzv. „pětky“*. Měla celkem dobře odborně fungující vládu, *odborně fundovanou dobře pracujícími odbornými ministerstvy*. Republika měla také za sebou hospodářské úspěchy, dobrou měnu a statečně vyrazila do života již v prvních letech svého trvání směrem doleva řadou zákonů, *i když, jak se ukázalo, ne dost daleko*.

Pokud jsme se, někteří z nás, kteří jsme se jinak stranili politiky, dostali myšlenkou k vedoucímu společenskému problému, jímž je vždy sociální zabezpečení příslušníků národního celku *a spravedlivé rozdělování národního produktu*, s uspokojením jsme považovali ten problém za vyřízený *aspoň v tom smyslu, že se vezeme v obřím autobuse, který nás dopraví k vytouženým sociálním metám*. Mladá republika poskytovala v tomto směru, tak se nám zdálo, maximum toho, co byla s to poskytnout. Nelze poskytnout víc, než je možné, *byť bychom se snažili sebedpilněji. To byl, myslím, základní názor, který tehdy určoval „politický“ profil všech příslušníků „středu“, uspokojoval jim svědomí a vedl k souhlasu k opatrně ohledávaným krokům sociálního reformismu*. Pozemková reforma a rozšiřující se zemědělské družstevnictví, programované agrární stranou ve sféře družstevních mlékáren, cukrovarů, semenářských závodů a ve sféře peněžního družstevnictví, posilovaly sociální stránku zemědělského lidu. Zákon o starobním a nemocenském pojištění, i když jeho aplikace i jeho finanční možnosti byly ještě na prvních krůčcích, vylepšoval sociální postavení dělnictva a jeho vyhlídky na stáří. Poměrná konjunktura národního hospodářství mladé republiky nestavila před naše oči otázku nezaměstnanosti jako masový problém. Znamenitost československé měny, která nepoznala hrůzy bezbřehých inflací, jak tomu bylo naopak v prvních poválečných letech v sousedním Německu, Rakousku, Polsku, Maďarsku, nás naplňovala národní pýchou a pocitem, že vše je v pořádku.

Proto nám připadaly komunistické schůze našich vysokoškolských kolegů a přátel, plné vzrušených řečí o vykořisťování, hladových mzdách, o nutnosti stávkových bojů a přípravě k revoluci, která má zbořit zpuchřelý kapitalistický režim a nastolit diktaturu proletariátu po vzoru Sovětského svazu, jako nereálné třeštění lidí, kteří nedovedli zvládat kritickým intelektem své emoce. S uspokojením jsme se dozvídali o negativním úsudku velikého básníka Otakara Březiny o Jiřím Wolkerovi. A Wolker byl právě pro mne během posledních středoškolských ročníků básníkem nad jiné milovaným, vřele procitovaným, znal jsem řadu jeho básní nazpaměť. Březina řekl v podstatě, a myslím, že v podstatě i správně, že Wolker místo aby oslavil veliký a pro lidstvo blahodárný Edisonův vynález,¹⁵⁴ vyzvedl nelogicky individuální a výjimečnou tragédii zraku jednoho z tisíců dělníků a spojil tu tragédii s otázkou společenského řádu: jako by všichni dělníci házející lopatou uhlí do ohně v elektrárnách tím ztráceli zrak. A jako by v novém, Wolker myslel v komunistickém světě, zmizelo negativní působení, a to zcela výjimečně negativní působení práce topičů na zrak. A líbilo se nám, že Březina, sám básnický velekněz, pochválil po básnické stránce tu proslulou Wolkerovu Baladu o očích topičových.¹⁵⁵ Mne ten názor Březinův, snad jej reprodukuji dost přesně, naučil rozlišovat mezi básnickou a vůbec uměleckou hodnotou krásné literatury a mezi hodnotou, kterou požadujeme ze strany střízlivého intelektu a střízlivé zkušenosti po úsudcích a názorech vůbec. Na struny emocí je snadno hrát a rozbourit je ve svůdný pochod bitevní, nesnadný je prstoklad na strunách intelektu.

Ty útoky a nářky na hladové mzdy dělnictva jsme mohli i byli ochotni jen z části odbývat poukazem na to, co jsme viděli okolo sebe. Dělnictvo žilo sice skrovně, nikoliv však bídne a v hladu, ano, mohli jsme prstem ukazovat na jejich zdaleka ne bídne obědy a večeře, vždyť vykrmená desetikilová husa stála 80 Kč, jeden kilogram brambor něco mezi 20 a 30 haléři, sádlo 8 Kč! *A potom jsme všichni byli jaksi v zajetí myšlenky, že dělník je přece jen dělník, člověk bez podnikatelské iniciativy, takže je jaksi dáno jakoby přírodním*

¹⁵⁴ V. Chytil myslel žárovku, která ovšem nebyla Edisonovým vynálezem, pouze ji zdokonalil a nechal si patentovat.

¹⁵⁵ Báseň z Wolkrovy sbírky *Těžká hodina* (původní vydání Praha: Petr a Tvrď, 1922).

řádem, že dělnické mzdy musí být nižší než platy úřednické, neřkuli zisky podnikatelské. Na takové myšlenky nelze házet bahnem pohrdání, najdete je na dně i mnohého vznešeného filozofického nebo vědeckého spisu. Dívali jsme se však nelibě, když jsme se dozvídali, že zejména v německých územích republiky byly někde zejména v textilním průmyslu mzdy sice nikoliv hla-
dové v pravém slova smyslu, přece však prachbídne. Nestačily na víc než nasytit. Tato skutečnost však se nám nejevila být dostatečným důvodem k boření řádu. Chápali jsme i nesnáze podnikatelů, i když jsme je nijak neměli v lásce a obdivu, soudili jsme však, že sotva by za dané mezinárodní konkurence byli s to výšit mzdy nějak podstatně. Zvýšení hodinové mzdy o korunu málo zvedne životní úroveň jednotlivých dělníků, pro podnik takové zvýšení však může znamenat podnikatelskou katastrofu. I pro ně, podnikatele, platily „železné ekonomické zákony“. A nevěřili jsme, že tyto železné ekonomické zákony může odstranit nový ekonomický řád. Což zůstává i dodnes nej-
ožehavější otázkou myšlení na poli společenské ekonomie.

Pamatuji se, že již tehdy se ve mně zrodila myšlenka, kterou jsem značně později formuloval na příkladu vymyšleném.

Po únoru 1948, kdy opravdu přešlo celé národní hospodářství u nás do státních rukou, takže zmizeli soukromí podnikatelé, a tedy také podle komunistické terminologie kořistníci, tyjící na dělnické třídě formou pobírání proslulé „nadhodnoty“, jakýsi poctivý komunistický intelektuál, naučivší se pilně a přesvědčeně tehdy oblíbeným výtažkům Marxova Kapitálu, napsal do jedné z komunistických revuí článek s nadpisem „Kam se poděla nadhodnota?“¹⁵⁶ Článek byl vyprovokován v duši poctivě, avšak naivně myslícího autora úžasem, že ani po provedeném postátnění nikde neviděl růst mezd tím, že k nim přece, podle teorie, musila naskočit ta proslulá „nadhodnota“!

Vymyslíl jsem příklad. Představme si, říkal jsem, Baťu,¹⁵⁷ byl to podnikatel, podle komunistické ideologie tedy vykořisťovatel, tyjící z nadhodnoty, a to i kdyby nechtěl. Musil by přestat být podnikatelem, aby přestal

¹⁵⁶ Text se bohužel nepodařilo dohledat.

¹⁵⁷ V době vzniku republiky vlastnil zlínskou obuvnickou firmu Tomáš Baťa (1876–1932), po jeho tragické smrti jeho bratr z otcova druhého manželství Jan Antonín Baťa (1898–1965). J. A. Baťa finančně podpořil zhotovení insignií pro Masarykovu univerzitu.

být vykořisťovatelem. Nuže, podívejme se, oč vlastně Baťa vykořisťoval své zaměstnance, jichž bylo hodně, myslím, že víc než 20 000. Z celkové hrubé tržby musil přece každoročně dát stranou nemalou částku na amortizaci svých podniků, aby je mohl stále obnovovat, a tak udržovat při životě. Kdyby nenahrazoval opotřebované stroje za nové, neopravoval budovy, podnik by se technicky zhroutil a jeho zaměstnanci by zůstali bez práce. Chtěl-li však podnik dále zvětšovat a modernizovat, bránit se, aby technicky nezastarával, musil dát stranou další značné, z hlediska jednotlivých dělnických rodin astronomické částky. Na stavbu dalších továren, komunikací, koupi nových výkonnějších strojů. Takže „jeho“, to znamená osobně jeho a jeho rodiny, byl jen zbytek. Dejme tomu, že ten zbytek byl také u srovnání s ročním rozpočtem průměrné dělnické rodiny astronomický a že ten astronomický zbytek projedl s rodinou, procestoval, prohýřil, utratil v perských kobercích a tak. Tento předpoklad však neodpovídal skutečnosti v případě Bati, bylo obecně známé, že v soukromí žil sice blahobytně, přece však skromně. Mohl však ten předpoklad odpovídat a jistě odpovídal stům jiných podnikatelů, jejichž rodiny utrácely týdně po pražských nebo vídeňských barech částky, které se rovnaly příjmům deseti dělnických rodin. Předpokládejme, usuzoval jsem dále, že ta částka pro soukromou spotřebu Baťovu a jiných velkých podnikatelů je celý milion korun ročně, ano, třebaš dva. *Jaká to sociální nerovnost mezi nimi a statisíci dělnických rodin, majících k dispozici ročně třebaš méně než 10 000 Kč.*

Komunistický režim však také musí poskytnout a poskytuje, jak je vidět, vedoucím činitelům svých podniků daleko víc než průměrnému dělníkovi, a to přímo (platy) nebo nepřímo (prémie, naturální požitky). Takže při srovnání se musí to odpočítat. Rozdělíme-li pak ten soukromý příjem podnikatelů (komunistický podnik musí přece také dát z hrubého výnosu podniků stranou totéž, co soukromý podnik ve prospěch amortizace a inovace) mezi dělníky jako „nadhodnotu“, oč se zvýší hodinová mzda jednoho každého pracovníka, je-li jich v podniku 10 000, a je-li tedy ročně na každého z 2 milionů Kčs pouhých 200 Kčs?

Těmito a jinými intelektuálními argumenty jsme se my, nekomunisté, a to i tehdy, měl-li kdo z nás emoční „komunistickou“ minulost, jako já, přesvědčovali o vadnosti oslnivých a prskavých řečí našich kolegů na jejich schůzích. Nenavštívil jsem žádnou z nich a jen jsem slýchal o bouřlivých hádkách, které se na nich odehrávaly. *Nemohlo nás tehdy napadnout, že přes intelektualizovaný Marxův program pozdější úspěch komunistického hnutí byl a mohl být jen a jen původu emočního, být lidé chladné rozvahy, pokračovala by výstavba společnosti po opatrných etapách cestou sociálního reformismu. Ta rozvaha by arci musila ovládat nejen dělnické masy, nýbrž – a hlavně – ty nedělnické.*

Brzy po příchodu do Brna mne Miloš Stučka zatáhl do divadla na operu. V Brně bylo tehdy velmi dobré divadlo, vystavené brněnskými Němci, kteří před převratem ovládali Brno. Finanční potence Brna byla za Rakouska v rukou Němců, k nimž patřili i většinou bohatí brněnští židé. O Brnu se mluvilo jako o předměstí Vídně a blízkost hlavního rakouského města s vynikajícím operním a činoherním životem umožňovala Brnu častou účast znamenitých vídeňských sólistů i činoherních herců. České činoherní divadlo se tísnilo v malé budově na Veveří,¹⁵⁸ české samostatné opery v Brně nebylo. Po převratu v roce 1918 se dostalo německé divadlo do českých rukou, Němcům byly vyhrazeny dva dny v týdnu, tuším pondělí a úterý, a německý živel brněnský, i po převratu stále silný (okolo 20 %), přestěhoval svou činohru a operetní scénu do „německého domu“. Je dnes zbořen, vzal v revolučních dnech v roce 1945 za své jako symbol němectví.

Začátky brněnské opery byly těžké, za Rakouska jsme byli rádi, že jsme mohli v plném lesku udržet operu Národního divadla v Praze. V Brně byl při převratu skrovný orchestr, trochu zpěváků, *živících se hlavně zpíváním v operetách*, na stálou samostatnou operu české Brno nestačilo. *Ostatně nestačilo na ni ani během první republiky, s operou alternovala činohra v jedné budově, když se dávaly „velké“ činohry. Ujal se mezi jinými věci Weyr.*

¹⁵⁸ Již zbouraná budova na rohu Veveří a tehdejšího Radvitova (dnes Žerotínova) náměstí, dnes se na tom místě nachází parčík před tzv. Bílým domem (budovou polikliniky a přílehlým Sálem Břetislava Bakaly); k tomu JANÁŠ, R., BALLON-MIERNÝ, O. *Nový zemský dům: sídlo Jihomoravského kraje: Žerotínovo nám. 3/5*. Brno: Jihomoravský kraj, 2007. Informace o brněnské operě, premiérách a zpěvácích jinak čerpány zejm. od Mgr. Martiny Norkové z Archivu Národního divadla Brno (NdB) a z internetových stránek NdB.

Málokdo dnes ví, jak velice se zasloužil tento vídeňsko-pražský Čech o rozvoj hudebního života v Brně. Weyr miloval hudbu, rozuměl hudbě, sám hrál s vášnivým zaujetím amatéra v pravém toho slova smyslu na violu. Vzpomínal vždy na znamenité hudební večery, které se pořádaly v bytě jeho otce ve Vídni pravidelně každý týden. I jeho otec byl nadšený hudebník a kvarteto u prof. Weyra bylo známé vybranou úrovní. Pozvání k účasti neodmítal ani vynikající profesionál, byla i pro něho čest zahrát si u evropsky slavného profesora vídeňské univerzity. Nezapomenu na chmurně pravdivý vtíp, který mi František Weyr často uváděl: „Víte, pane kolego, vy mladí se moc netěšte. Můj otec byl univerzitním profesorem, jako jsem já. Ve Vídni jsme bydlili v malém paláčku, sluha, panská, uklízečky, tehdy nebylo aut, tak otec měl vlastní kočár s koňmi a vozku. Do divadla a na výlety se jezdilo kočárem. Já, jeho syn, mám tady tu vilku, postavenou se státní pomocí, a že jsme se ženou sami, máme služku a kuchařku, ale auto musí řídit žena. Až budete vy řádným profesorem, budete mít právě na tří-, nanejvýš čtyřpokojevý byt anebo se štěstím na malou vilku, a tak na posluhovačku!“ Vždy si vzpomenu na jeho slova, rozhlédnu-li se po ekonomické úrovni, v níž jsme žili, my univerzitní profesori v pozdější době.

Weyrova záliba v hudbě ho již v mládí zavedla do blízkosti tehdy světově slavného Českého kvarteta. Stal se přítelem, intimním, srdečným, oddaným přítelem znamenitých těch hudebníků, několikrát je doprovázel na jejich triumfálních zájezdech do ciziny, dělal jim, bylo-li třeba, tlumočníka (německy uměli všichni) a z velkého primária Českého kvarteta Hoffmanna¹⁵⁹ se stal nejvěrnější a nejmilejší Weyrův přítel. Znal se dobře s violoncellistou Ladislavem Zelenkou,¹⁶⁰ kterého jsem později velmi poznal hodně z blízka i já, se Sukem¹⁶¹ a s božím prostáčkem a něžným velmistrem violy Heroldem,¹⁶² pamatoval Vihana.¹⁶³

¹⁵⁹ Houslista a hudební pedagog Karel Hoffmann (1872–1936), profesor pražské konzervatoře.

¹⁶⁰ Violoncellista a hudební pedagog Ladislav Zelenka (1881–1957), člen Českého kvarteta, od roku 1947 národní umělec.

¹⁶¹ Skladatel, houslista a pedagog Josef Suk (1874–1935), člen Českého kvarteta, manžel dcery Antonína Dvořáka Otílie a děd stejnojmenného houslisty a violoncellisty (1929–2011).

¹⁶² Hráč na violu Jiří Herold (1875–1934), člen Českého kvarteta, podle líčení F. Weyra příjemný, uctivý člověk mnoha zájmů (WEYR, F. *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 369).

¹⁶³ Violoncellista a hudební pedagog Hanuš Wihan (1855–1920), člen Českého kvarteta.

„Když jsem přišel do Brna,“ vyprávěl jednou Weyr, „tady v Brně Češi jen naříkali. Nikoho nenapadlo, že zlepšení nepřijde samo od sebe nebo od Pána Boha. Víte, pane kolego, já již od mládí jsem si zdůrazňoval to náboženské „člověče, přičiň se a Pán Bůh ti pomůže“, jenže lidé pořád čekají, že se Pán Bůh přičiní a oni mu v tom jen sem tam trochu pomohou. Scházela mi v Brně *Čechy provozovaná* hudba. Tak jsem se ujal iniciativy.“

Neomezila se ta iniciativa na organizování „domácího“ soukromého kvarteta ve Weyrově bytě. Stejně jako kdysi ve vídeňském bytě jeho otce, i v brněnském bytě Weyra syna se týdně hrálo, členem kvarteta byl i profesor brněnské konzervatoře Kudláček,¹⁶⁴ znamenitý houslista, ale často zasedali k partům ten nebo onen člen Českého kvarteta, když byli na návštěvě u Weyrů.

Hned po převratu se ocitl Weyr v čele organizování české opery v Brně. „První, co opera potřebuje, má-li to být dobrá opera, je dobrý dirigent,“ vyprávěl Weyr. „Tak jsem věděl, že v Hamburgu působí vynikající dirigent Neumann,¹⁶⁵ napsalo se mu,¹⁶⁶ nabídku přijal, *bylo mu tehdy v Německu těсно*.“ Začal se rozšiřovat orchestr, o zpěváky Weyr neměl na rozdíl od ostatních, váhavých a k pesimismu naladěných brněnských milovníků umění obavy. „Všichni říkali,“ vyprávěl dále Weyr, „neudržíte zde lepšího zpěváka. Jakmile se začne o něm mluvit, uteče vám, když nikam jinam, tak aspoň do Prahy.“ „Tak uteče,“ jim odpovídal Weyr, „já se jim spíše nebudu divit, jenže my to obrátíme.“ Tehdy se nelétalo letadlem, jezdilo se vlakem, na dlouhé mezinárodní cesty se autem nepustil nikdo, nebylo ani zdání po autoservisech s benzínem na každém kousku cesty a silnice „pro auta“ se začaly teprve budovat. Brno bylo na křižovatce a stačilo vést v evidenci, že nějaký slavný zpěvák ze Scaly, z Říma nebo z Vídně bude hostovat v Berlíně a pozvat ho. Nikdo neodmítl si přivydělat během cesty. Stalo se záhy jakousi zvyklostí, že velcí zpěváci začali hostovat v Brně, zejména když vešla v operním světě ve známost dirigentská výtečnost Neumannova

¹⁶⁴ Houslista a hudební pedagog František Kudláček (1894–1972), zakladatel Moravského kvarteta a rektor JAMÚ (1961/1962 a 1969–1972).

¹⁶⁵ Tu se F. Weyr nebo V. Chytil drobně spletl, neboť přerovský rodák František Neumann (1874–1929) před příchodem do Brna působil ve Frankfurtu nad M. (dříve však i v Hamburku).

¹⁶⁶ „*Napsalo se mu*“ znamená, že jej do Brna oficiálně pozval Leoš Janáček.

(byl i autorem opery „Milkování“¹⁶⁷). Na brněnské operní scéně se objevovaly stále častěji mezinárodní pěvecké hvězdy první velikosti. Weyrův sen se splnil. Rozložen v lóži, veliká, nápadná hlava s typickou kšticí světlých vlasů, mohl i v Brně poslouchat někdy znamenitá představení světového operního repertoáru. A tak se stalo, že i já, jeliman ze Slavičína, slyšel jsem zpívat v Brně na scéně Šaljapina,¹⁶⁸ Benjamina Gigliho,¹⁶⁹ Jeritzovou,¹⁷⁰ Kiepuru¹⁷¹ a mnoho dalších. Z Jihošlovanů působil v Brně Cvejic¹⁷² a vynikající ruská sopranistka Čvanová,¹⁷³ která, když utekla před bolševiky, v Brně našla svůj druhý domov a ozařovala svým nádherným hlasem brněnskou operní scénu ve všech světových rolích. Nad tím nad vším kraloval zmíněný František Neumann, štíhlý, elegantní, uměřený, a přece dynamický, vysílající jemnou a energickou rukou, držící taktovku, a svými pohledy a gesty hlavou příkazy a pokyny orchestru a zpěvákům. Říkalo se, že když byl Weyr na představení, že měl trému i on, arci zbytečně, jako ti univerzitní posluchači, kteří měli před velkým tím právním filozofem trému. Prudce stoupající kvalita brněnské opery vedla k tomu, že mezi stálými a věrně brněnské opeře oddanými zpěváky se začaly objevovat i síly mimořádné kvality.

Pro brněnský hudební život měl rozhodný význam Leoš Janáček, jehož hlavní kompoziční působení spadá do začátků první republiky. Samozřejmě, že se s Weyrem dobře znali, Janáček byl profesorem na konzervatoři a bydlil v době, kdy jsem nastoupil poslouchat práva, hned kousek od původní právnické fakulty. Potkávali jsme mistra často. Potrpěl si na eleganci v oblékání, dokonale ušité, vždy pečlivě vyžehlené šaty, vždy boty podle nejnovější módy, tehdy se nosily „šimpy“ s dlouhou, úzkou špicí, bohatá, bílá kštica vlasů, přistříhnuté vousky, v ruce vycházkovou hůlku, jednu černou, jednu hnědou, nebo světlou, aby se hodila k obleku, vždy trochu se usmívající, tak jsme ho potkávali ve Smetanově ulici, jak si kráčí

¹⁶⁷ Opera *Milkování* nebyla jedinou, kterou František Neumann složil.

¹⁶⁸ Ruský pěvec-basista Fjodor Ivanovič Šaljapin (1890–1957).

¹⁶⁹ Italský tenorista a filmový herec Beniamino Gigli (1890–1957).

¹⁷⁰ Sopranistka Maria Jeritzová (1887–1982), brněnská rodačka, narozená jako Marie (Mítzi) Jedličková.

¹⁷¹ Polský tenorista Jan Wiktor Kiepura (1902–1966).

¹⁷² Srbský barytonista Nicola Cvejic (1896–1987).

¹⁷³ Sopranistka původem z Oděsy Alexandra Čvanová (Remislawská; 1897–1939).

do vinárny na oblíbenou desátku. Zlobilo mne dlouho, že je tu takový nesoulad mezi duchem a tělem, a často jsem si říkal, že Janáček měl vyhlížet spíš jako Weyr a Weyr jako Janáček. *Však kdybyste je potkali spolu a nevěděli, kdo je kdo, jistě byste ukázali na Weyra jako na Janáčka.* Člověku trvá dlouho, než překoná ty rýmy, které nadělalo výtvarné umění mezi duchovou a tělesnou tvářností. Stojí duševní násilí, představit si Husa jako malého, tlustého, bezvousého mužička, jak asi opravdu vyhlížel, a zamítnout podobu, kterou Husovi dal Brožík.¹⁷⁴

Premiéry Janáčkových oper se dávaly v Brně. Pravda, tehdy se většina obecenstva, počítající v to i hudební znalce, dívala na ty premiéry s rozpaky. Cítilo se, že je v Janáčkově hudbě veliká síla novosti a novátorství, i to, že jeho opery jsou místy prostoupeny hudebně kouzelnými články, jenže kouzlo bylo nezvyklé, dosud nikde neslyšené. Starší a staří, a to i znamenití hudební umělci, *mnohdy* krčili rameny. Nikdo se neodvažoval říci „ne!“, a nikdo se neodvažoval říci rozhodné „ano!“. Jen předchozí relativní úspěchy Janáčkovy „Pastorkyně“¹⁷⁵ a „Káti Kabanové“¹⁷⁶ zachraňovaly Janáčka, když v brněnské opeře poprvé zazněly tóny jeho „Lišky Bystroušky“,¹⁷⁷ šokující zvířecími postavami, a zejména jeho „Věci Makropulos“¹⁷⁸ a jeho „Mrtvého domu“.¹⁷⁹ Běžný úsudek širokých vrstev byl „nedá se to poslouchat!“. Janáčka se ujímali s vervou tehdy mladí, začínající hudební umělci. Praha se dlouho chovala vůči Janáčkovu dílu víc než rozpačitě. Jen opravdu výjimeční hudební umělci i v Praze hájili Janáčka a upozorňovali na jeho mimořádnost. Uznávaly se hlavně Janáčkovy sbory, vadilo, že Janáček neměl dlouho žádného symfonického díla a i to potomní připadalo všem jaksi krátkodeché. Janáček opravdu nesložil jedině symfonie ve stylu a v rozměrech obecně požadovaných od symfonie.

¹⁷⁴ Odvolávka na obraz Václava Brožíka (1851–1901) *Mistr Jan Hus na koncilu kostnickém* z roku 1883.

¹⁷⁵ Opera *Její pastorkyňa*, v premiéře ji uvedlo ještě tehdejší brněnské Divadlo na Veveří v roce 1904.

¹⁷⁶ Opera *Káti Kabanová* měla v Národním divadle v Brně premiéru v listopadu 1921.

¹⁷⁷ Opera *Příhody lišky Bystroušky* měla v Národním divadle v Brně premiéru v listopadu 1924.

¹⁷⁸ Opera *Věc Makropulos* měla v Národním divadle v Brně premiéru v prosinci 1926.

¹⁷⁹ Opera *Z mrtvého domu* měla v Národním divadle v Brně premiéru v dubnu 1930.

Pamatuji se, že když jsem jako mladičkový doktůrek práv zajížděl z Brna do Vídně, bylo to někdy v roce 1932, vidím na oznámení koncertů vídeňských filharmoniků také Janáčkovu Sinfoniettu.¹⁸⁰ Šel jsem na koncert, vedle mne sedí jakýsi starý pán ve smokingu, v ruce má partituru předchozí symfonie, kterou zahajovala koncert slavná vídeňská filharmonie. Když nakonec dozněly tóny Janáčkova díla a obecenstvo, jak se stereotypně píše, zhýčkané vídeňské obecenstvo (ale mělo by se spíš říkat jasnozřivé), odměnilo Janáčkovu Sinfoniettu bouřlivým potleskem a začali jsme se trtit k šatnám, náhoda chtěla, že jsem mohl svému distingovanému sousedu pomoci do kabátu. Tehdy jsme my mladíci byli zdvořilí. Poděkoval, slovo dalo slovo, poznal na mé němčině, že nejsem Němec, tím méně Vídeňák, jdeme spolu kousek po Vídni k tramvaji, táži se ho, jak je možné, že Janáček byl zařazen do programu vídeňských filharmoniků. Pociťuji to jako jakousi čest, dokonce pro sebe. Ten starý znalec hudby mi tehdy řekl: „Vy Češi jste v čemsi divný národ. Nedovedete zavčas rozeznat, co je mezi vámi a u vás opravdu velikého.“ A říká mi, že byl na dvou Janáčkových premiérách v Brně. „Janáček je jedním z nejvýznamnějších moderních skladatelů, jenže skoro se obávám, že vy Češi budete poslední, kteří na to přijdete!“ Tož nebyli jsme, chválabohu, než trvalo to.

Jak se těžko i v duších i vynikajících milovníků hudby prosazovala Janáčkova hudba – musí se uznat, že Janáček sám nadělal dost hudebních schválností – jsem poznal na Weyrovi. Ptám se ho jednou na jeho úsudek o Janáčkově. „Víte, pane kolego,“ říká mi rozpačitě Weyr, „nemohu si dovolit neuznávat Janáčka. Vím dobře, že byly doby, kdy se neuznával Smetana, Dvořák také si musel prodělat své, a co těch ostatních jak ve světě, tak u nás! Jenže jsem dítě své generace. Mohu vám říci jen tolik, že nejsem hudebně citově naplněn Janáčkem, ale vím, že příští generace bude možná jeho hudbu prožívat s tímž pocitem nádhery a velebnosti, jako já prožívám hudbu Dvořákovu, Beethovenovu nebo Brahmsovu.“

¹⁸⁰ Orchestrální skladba Leoše Janáčka *Sinfonietta* byla poprvé uvedena v Praze v roce 1926 (dirigoval Václav Talich).

Jednoho dne jsme se tedy vypravili do divadelní budovy s Milošem Stuzkou koupit si lístky. Dodnes si pamatuji, dávali „Nížinu“.¹⁸¹ Neměl jsem ani zdání, o jakou operu jde. Studentské lístky na třetí pořadí, ale přece na sezení, stály jeden 3,50. „V opeře to máš jedno, opera se hlavně poslouchá, opera se nedívá,“ usazuje mé zklamání, že budeme sedět tak vysoko, Miloš Stuzka. Jenže mne by lákalo i dobře vidět, Miloš mne utěšil, že stejně budu vidět i z třetího pořadí dost. „Nemusíš čumět z první řady na jeviště, to je horší než z třetího pořadí, Venóšku. Odstup, odstup,“ máchá přesvědčivě Miloš rukama, „i z lóží je odstup, umění musíš vidět z odstupu!“ Asi tehdy ani Miloš nevěděl, drahý můj druh a přítel, kolik vyslovuje pravdy a že *nejde jen o ten divadelní odstup prostorový, že zejména je třeba odstupu časového, který upraví klamavou perspektivu a naučí vidět velké velkým a malé malým.*

Oblékli jsme se do „černého“, jako do toho semináře k Weyrovi. „Mohli bychom si vzít smoking, jenže na třetí pořadí se nebere,“ vysvětluje Stuzka. Byl jsem zvědavostí bez sebe, snažil jsem se chovat nonšalantně, jako bych byl v opeře doma, „to jsem zvědav, jaké to bude,“ jsem prohodil povýšeně v tramvaji, „ono tady v Brně...“ „Zpívá Olšovský“,¹⁸² říká Stuzka, má to být asi odpověď, jenže mně to jméno nic neříká. Když vystupujeme z brněnské šalinky před divadlem, zmocňuje se mne panika, jen aby má nonšalantnost vydržela! Vcházíme do jedněch z velkých létacích dveří, to ještě stačím drcnout do nich, jako by mi to bylo běžné, tají se mi dech, vidím samý červený sametový koberec, pozlacené štuky a dřevěné řezby a sloupy natřené do slonové kosti. „Odložíme v šatně,“ říká Miloš. Okolo vidím první návštěvníky, všichni mají jakýsi neskutečný vzhled, nějaká hezká dívka ve večerní toaletě si připudrovává nos před ohromným zrcadlem ve zlatém rámu. *Dodnes vidím její dlouhé rukavice, jdou jí až po loket, poprvé jsem viděl takové.* Odložili jsme, Miloš se mrkne na lístky, „máme to vlevo, to je tady,“ podotkne, „program si koupíme až navrchu, stačí nám jeden,“ a tak se vydává poprvé v životě po divadelních mramorových schodech, pokrytých červeným běhounem, vzhůru, do výšin umění. Hudebního umění, jemuž

¹⁸¹ *Nížina (Tiefeland)*, opera německého skladatele Eugena d'Alberta (1864–1932).

¹⁸² Emil Olšovský (vl. jm. Knos; 1890–1945), operní zpěvák (tenor), v letech 1912–1913 a 1923–1944 v angažmá v Brně.

nerozumím, které je mi až dosud celkem lhostejné, neboť z hudby mám jen nejasnou představu z těch valčíků, pochodů, mazurek a polek brodské Mališkovy kapely¹⁸³ a potom ovšem z dvou vystoupení slavného houslisty Kociána¹⁸⁴ a jednoho vystoupení světově slavného Kubelíka¹⁸⁵ v sále městského kina v Uherském Brodě.

V těch dobách mých středoškolských let bylo ještě nadšení roznášet umění po vlastech českých a i světoví naši umělci po dobu svých uměleckých prázdnin zajížděli do malých měst v Čechách a na Moravě, zejména měli-li v nich své známé a vyhlídku na bujarou společnost. A potom tam mezi těmi zdemístitními lékaři a lékárníky, soudci a notáři, sládky a obchodníky s textilem, poštmistry a solicitátory¹⁸⁶ byli vždy tací, kteří hudbě aspoň citem dobře rozuměli. Bývalo v těch městech méně snobů než v Praze. Vystoupení známého umělce znamenalo svátek, veliký svátek, a ta pokorná svátečnost se přenášela i na umělce.

Operu jsem však dosud nikdy neviděl ani neslyšel. Dobrou činohru jsem si dovedl představit dík častým zájezdům někdy vynikajících kočovných divadelních společností, takže v Brně jsem ani nebyl činohrou moc překvapen, leda jevištěm a scénickou výpravou. Tehdy se mi všechna brněnská jeviště zdála velikánská, měřil jsem je vzpomínkami na slavičinské a brodské jeviště.

Dorazili jsme konečně po schodech, které se neustále točily, až do nejvrchnějšího poschodí, vybaveného chuději, značně chuději, než byla poschodí nižší. Připadalo mi, že jsme se ocitli na půdě nebo v podkroví, *i ta dvě zrcadla byla menší a nebyla v honosných zlatých rámech. Pro studentky a jejich laciné rtěnky a pudry to stačí, si myslil kdysi zařizovatel.* „Lístky, pánové!“ uvítala nás starší, malá a baculatá paní, držící v levé ruce svazek programů. Na otázku, zda si přejeme program, říká Miloš, že jeden, jenže

¹⁸³ Mališkova kapela byla městská dechová kapela v Uherském Brodě. Její kapelník Eduard Mališka byl zkušeným vojenským hudebníkem; *Uherský Brod: minulost a současnost slováckého města*. Brno: Blok, 1971, s. 262.

¹⁸⁴ Věhlasný houslista, ale též skladatel a klavírista Jaroslav Kocián (1883–1950) od roku 1921 působil na Pražské konzervatoři.

¹⁸⁵ Neméně věhlasný houslista a skladatel Jan Kubelík (1880–1940), otec dirigenta a hudebního skladatele Rafaela Kubelíka (1914–1996) a děd architekta, historika architektury a archeologa prof. Martina Kubelíka (*1946).

¹⁸⁶ Sollicitátor je označení pro právního zástupce s omezeným oprávněním jen k některým úkonům, zpravidla pracujícího jako pomocná síla v advokátní kanceláři.

já se cítil před pohledem uvaděčky zahanben, takže říkám, že si vezmu také jeden, pane, stál korunu, skoro třetinu vstupného. „To já na památku naší první společné výpravy do opery,“ omlouvám Milošovi svou utrácivost, za korunu byly dva vynikající buřtíky, „cveky“, stačily s dvěma krajíci chleba a hrnkem čaje k večeři. *A praskl-li při vaření buřtík, z vody byla i chutná polévka, hlade, hlade, hlade mladických žaludků, jaký jsi to vynikající kuchař!*

Uvaděčka nám otevřela jedny z postranních dveří. Zatajil se mi dech. Zabušilo mi srdce. *Sevřela se mi duše.* Lekl jsem se a ztratil odvahu, stál jsem na okraji velikého jícnu kruhové propasti, hluboké a chráněné bezpečnostním zábradlím, potaženým sametem. Příkré úzké schůdky vedou skoro střemhlav dolů. „Dé pozor, ať nespadneš!“ mne zbytečně varuje Miloš, „máme to v první řadě“. Tak sestupujeme, snažím se maskovat křečovitost, s níž se přidržuji postranního zábradlí, neodvažuji se rozhlédnout, aby se mne nezmocnila závrať, vždy jsem jí trpíval. Konečně sedíme na svých místech, Miloš s přirozenou samozřejmostí, *je z Olomouce zvyklý na divadlo,* já s hranou samozřejmostí, *jako že jsem se přece jen vyšplhal na Mont Blanc.* Začnu se rozhlížet kolem sebe.

Poprvé vidím dosud neviděnou divadelní nádheru hlediště, nemám k čemu ji přirovnat, člověk chce stále všechno k čemusi přirovnávat, snad by se hodila hluboká ošatka nebo košík, v jakém nosily Bzenčanky na trh v Brodě narovnané houby na prodej, hluboký a obrovský koš, jehož dno je vyplněno řadami a řadami červeným sametem potažených křesel. Sedí na nich již hodně lidí, dam, pánů a dívek a mladíků, také oni vyhlížejí všichni nějak neskutečně, někteří listují v programech, jiní si cosi navzájem povídají. Okolo strmých stěn jsou lóže, podobají se luxusním holubníkům, již v nich opravdu usedli holubi a holubice. Naproti nám sedí holohlavý, vznešeně vyhlížející pán ve smokingu, jeho naškrobená košile se opravdu nadouvá, že připomíná velikého vrkáče. Říká cosi starší dámě, která si dává k očím kukátko, představte si, kukátko!, a zamíří jím někam na protější lóže, kam nevidím. Štíhlá, elegantní blondýnka v bílých atlasových večerních šatech se dívá unuděně kolem sebe, asi dcera nebo vnučka, zřejmě by raději seděla v kavárně nebo v baru. Před jevištěm je propadlá

mušle, vidím spoustu pultů pro noty, klavír, veliké bubny a odložené basy, violoncella, pozouny a trouby, ještě je mušle takřka prázdná, před tím vším visí železná opona. Uprostřed nad parterem se vznáší velikánský lustr plný žárovek jako vánoční stromisko a všude je plno světél a světél. Hlediště začíná šumět přítomností těch lidí, šum se zesiluje, jak se začíná plnit, a má zvláštní kouzlo, nelze je přirovnat k ničemu. Má duše je omámena, je vytržena a umístěna do úplně neznámého prostředí, mimo realitu, všichni jsme tu nereální, i ty uvaděčky dole, hluboko dole pod námi, se v ničem nepodobají zaměstnaným ženám, jak prodávají programy a ukazují příchozím, kam se mají posadit. Vtírá se mi myšlenka o kněžkách nejnižšího řádu v indických nebo starořeckých chrámech.

Všímnu si, zatím co Miloš studuje program, že orchestrřiště se začíná plnit hudebníky, ale nějak nepořádně. Všímám si jednoho, je starší s protáhlým obličejem a s hruškovitou lebkou holou jak koleno. Sedá si, bere do ruky klarinet a začne si pískat stupnici, druhý mu odpovídá na flétnu, jako když ptáci v lese se probudí a jeden začne pískat a zpívat přes druhého, houslisté začínají brnkat, vidím, že přiladují své nástroje, co je to za divný pořádek, si říkám, proč si je nenaladili dřív, a skoro čekám, zda ten tlustý, malý mužík s bradkou, který zatím zasedl k velikému bubnu v podobě kotle, si nezkusí aspoň jednou zabouchnout. „Přečti si program!“ strká do mne Miloš, jsem tak bez sebe tím tisícem mámivých dojmů, pozorování, vněmů, že jsem na program úplně zapomněl. Rozevírám jej, jenže v tu ránu se zeslabují světla a stále ještě tlumeně hučí a šustí divadelní šepot okolo a pode mnou. Vidím, že veliká železná opona se zvedá do výšky, odhaluje zřasenou sametovou oponu, řady hudebníků v orchestrřišti jsou již plné. Panebože, těch je!, si říkám. Nad jejich pulty se rozsvítily lampičky, světla velikého lustru a světla svícňů zhasínají docela, je jen vidět malá červená světélka u východů a ty rozžaté, stínidly opatřené lampičky nad hráčskými pulty. Malými dvířky přichází rychlým krokem vysoký, štíhlý muž, skoro mladistvým skokem vystupuje na vyvýšené podium, bere do ruky taktovku, rozevírá před sebou partituru a chvíli čeká. Poprvé jsem, duše slavičinská, studios uherskobrodský, kam jste se poděly, mé dědinské časy, mé stráně, travnaté kopce, potůčky s blatouchy a borové lesy s měkkým

kobercem lesní prsti a napadaného jehličí, poprvé jsem svědkem a spolu-proživatelé kouzelného, velikého, nezapomenutelného, neuvěřitelného, nepochopitelného okamžiku, jak všechen ten mocný, hučivý a šustivý, mumlavý, povídavý a nesrozumitelný, celé divadlo vyplňující a oživující, tlumený, a přece hlasitý šum ustal, rázem a naráz, jako když se otočí vypínačem, jako když se rozsekne sekerou provaz. Ticho. Ticho hlasité jak hlučná rána, ticho přetékající napětím. Dirigent ještě čeká jednu, dvě vteřiny, jako by sám po sté a tisíci vychutnával lahodu toho ticha, potom zvedá taktovku, rozmáchne ruce, a ozve se hudba.

Poprvé slyším předehru, uvertýru, z výšky, kde sedíme s Milošem, vsávám do sebe ta sta pohybů rukou, paží, prstů hudebníků, vidím, jak flétnisté přikládají ke rtům své ebenové nástroje, spolucítím upjaté pohledy hudebníků na dirigenta, ušaslý sleduji, jak se zvedají jako na povel štíhlé trombóny, jak rozmáchlá gesta dirigenta se rázem mění v utišující pokyn, je slyšet jen jemné svištění houslí, vtírá se mi představa tichého lesa, šumícího jemným večerním vánkem, flétny se jen chvílemi ozvou jako ptáci, kteří se probudili ze sna, znenáhla se začíná otevírat opona. Vidím ve svém slavičinském zraku nesmírnou scénu, převelikou a kouzelnou, a slyším poprvé v životě zpívat operní zpěváky. Je mi neuvěřitelné, jak zpívají, nemám srovnání. Nesleduji děj, není ani dobře rozumět slovům, která zpívají, ani na to nepomyšlím, a když se končí první jednání, jsem toho hudebního kouzla plný, je mi jak po vypití poháru šampaňského, nedovedu se vzpamatovat a vrátit se z čarodějného království hudby na pevnou zem.

Začali jsme s Milošem chodit na opery často, snad dvakrát týdně, laskavá uvaděčka nás již vítala jako staré známé, „tak již jste zase tady, pánové?“ a mlčky nám podávala jeden program za korunu, jaká paměť!, jednou mně, podruhé Milošovi, nikdy se nespletla. Divil jsem se, že jsem nikdy v opeře nepotkal známého, nikoho z brodských spolužáků, a zvykl jsem si, že na stání a na třetím pořadí se objevovaly stále tytéž tváře. Neznali jsme se, a přece začínali tvořit jakousi rodinu. Pamatuji se, že kromě předehry mne notně zklamala „Prodaná nevěsta“, vyčítal jsem si to. Donutil jsem Miloše, že se na ni šlo znovu, a šlo se potřetí, ale nadšení se nedostavilo. Ani

když Kecala zpíval slavný basista vídeňské opery Müller,¹⁸⁷ k překvapení všech zpíval česky, jak by ne, byl původem ze Žižkova v Praze. Hodně později jsem si přečetl ze vzpomínek Antala Staška,¹⁸⁸ že sám Smetana si své „Prodané nevěsty“ valně necenil, a když se stále a stále tvrdilo, jak je prodchnuta českým duchem, zůstávala mi stále záhadou veliká oblíbenost této jediné opravdu slavné opery Smetanovy – u Němců! U ostatních národů, Italů, Francouzů a Angličanů neuspěla.

Poznenáhla jsem začínal mít rozhled, přišly Verdiho a Pucciniho opery, Čajkovský a přišla „Carmen“, která zůstala mou nejmilovanější operou. Je jak rozžhavený kov, kácí poklidné hodnoty, sympatie všech je na straně Carmen, ačkoliv spaluje jako nelítostný plamen všechno, čeho se dotkne svou láskou podobnou ničícímu plameni. Čistá a dojmavá láska Michaely nedojímá, spíš vadí. Nad tragédií vojáka, jehož vytrhla z řádu předepsaných not společenského života, se vítězně vznáší toreador. Jsme drceni a zdrceni násilnou smrtí Carmen, nikoliv osudem její soupeřky, *která není vlastně ani soupeřkou, má jen na tklivé naříkání, nemá na boj*. A jaká to pekelně božská hudba, překypující krví jižního románského slunce! Sešlo se vynikající libreto s vynikající hudbou. Viděl jsem potom tu operu snad desetkrát, ve Vídni, v Praze, v originálním francouzském podání a vždy znovu a znovu mne povznášel i drtil žár ohně a plameny její hudby.

A přišel Wagner, v „Tannhäuseru“¹⁸⁹ zpíval ještě v Brně brněnský rodák Leo Slezak,¹⁹⁰ již nikdy jsem potom neslyšel v té roli pěvecký výkon tak mocný a přesvědčivý. Ve Verdím jsme slyšeli tehdy proslulého tenora Kiepuru, jenže u něho vadilo herecké nenadání, v „Rigolettu“ jsme byli svědky soupeřství Jihoslovana Cvejiće s týmž Kiepurou, přišla „Aida“. V Brně jsem s nadšením, nebylo nás tehdy mnoho nadšených, byl přítomen

¹⁸⁷ Zřejmě jde o vzpomínku z pozdější doby a o zpěváka a herce Waltera Müllera (1911–1969).

¹⁸⁸ STAŠEK, A. *Ze vzpomínek*. Praha: SNKLU, 1964, s. 219.

¹⁸⁹ *Tannhäuser (Tannhäuser und der Sängerkrieg auf Wartburg)*, romantická opera R. Wagnera, v Brně poprvé uvedena ještě v Divadle na Veveří v roce 1915.

¹⁹⁰ Leo Slezak (1873–1946) se však podle encyklopedických údajů narodil v Šumperku.

Martinů „Vojáka a tanečnice“,¹⁹¹ Křenkova¹⁹² „Johnny spielt auf“ a zklamaný jsem odcházel z Janáčkovy „Věci Makropulos“,¹⁹³ chladně na mne působil jeho „Mrtvý dům“¹⁹⁴.

Když se mí rodiče přistěhovali po otcově úředním přeložení do Brna, měl jsem za sebou první státnici a první rigorózum, a nastěhovali jsme se do Tyršovy ulice v Králově Poli, rozešlo se naše společné bydlení s Milošem Stučkou, vždy jsme se však zaradovali, když jsme se potkali, ale společné návštěvy ustaly, *do divadla jsem s ním přestal chodit*.

V té době se utužilo mé přátelství s Františkem Novákem, studoval lékařství, specializoval se pak na neurologii a duševní choroby a zemřel v r. 1977 jako primář v důchodu v Brně. Říkalo se mu prostě „Franta“. Neměl jsem již v životě přítele mi tak milého. Necht mi všichni mí ostatní pozdější přátelé to prominou. K takovému přátelství, jaké jsme měli s Frantou, je třeba mít oněch 21 let a studovat na vysoké škole, *mít nenačatý život před sebou*.

Franta! Ke Kouřilům¹⁹⁵ v Uherském Brodě přivedla malá venkovská bystrá žena, řeč bez záhybu jak dobře padnouce šaty, oči jak uzrálé trnky, bánovský kroj na sobě, to jsem byl v kvintě, malého kvartánka. Nemohl-li by bydlet přes zimu s námi, aby nemusil denně šlapat pěšky z Bánova do Brodu. Bánov je velická slovácká vesnice snad 6 km od Brodu a Bánovjané jsou široko daleko pověstní jako „seménkáři“. Doma na statku hospodaří buď pájmáma,¹⁹⁶ nebo její muž, podle toho, kdo chodí do světa, naloží se těžká nůše na záda, je plná sáčků z rezného plátna, každý s nějakým kořením, paprikou, pepřem černým a bílým, novým kořením, koriandrem, majoránkou a bůhví

¹⁹¹ *Voják a tanečnice* je první opera Bohuslava Martinů (1890–1959); světovou premiéru měla v roce 1928 v Brně.

¹⁹² Rakouský a posléze americký skladatel a libretista českého původu Ernst Křenek/Krenek (1900–1991).

¹⁹³ Světovou premiéru opery *Věc Makropulos* na námět divadelní hry Karla Čapka v Brně dirigoval František Neumann a režírně vedl Ota Zítek na scéně Josefa Čapka a s Alexandrou Čvanovou v roli Emilie Marty.

¹⁹⁴ Orchestrace poslední Janáčkovy opery *Z mrtvého domu* na motivy Dostojevského románu *Zápisky z mrtvého domu* upravili Janáčkoví žáci Břetislav Bakala a Osvald Chlubna a do sledu událostí zasáhl i režisér Ota Zítek.

¹⁹⁵ V době středoškolských studií bydlel V. Chytil v Uherském Brodě spolu s dalšími studenty v rodině řezníka a obchodníka s dobytkem Josefa Kouřila. S Kouřilovými se spřátelil a s paní Kouřilovou se vídal i v době, kdy byl profesorem. K tomu CHYTIL, V. *Vzpomínám si. Výtah z Prvního svazku 1907–1927*. Slavičín: Nadace Jana Pivečky, 2002, s. 67–69.

¹⁹⁶ Též „pařmáma“, „panimáma“, „panimáma“, výraz pro vdanou ženu s vlastní domácností, hospodyní, používaný zejména na venkově.

čím ještě a se semínky zeleniny všeho druhu, plnými ománkového kouzla. Bánovjanka nebo Bánovjan putují od města k městu, od dědiny k dědině, na trhu rozloží před sebe velkou plachtu, seřadí na ní ty pytlíčky, usednou na vypůjčenou stoličku a odměřují do dřevěných mírek, jedna větší, druhá menší, své sypké zboží. Měří se na prostor, ne na váhu. Takový žebrácký, potulný obchod, si říká většina lidí. Musí se snášet nepohoda, trmáct se vlakem, prodávat a kupovat zboží, pospávat v čekárnách na nádraží. Bánovjané se však tajně usmívají, že mají lidé takové předsudky a představy.

Dvakrát ročně nosí bohatou tržbu do záložny na knížku, pravda, ta malinká mírka po koruně nebo po dvou, jaké jsou to kapečky, jenže v každé té veliké nůši odměříš těch mírek možná dva, nebo i tři tisíce! A potom ty cesty daleko, někdy velmi daleko za bánovský katastr lákají, přitahují, poznává se svět, dá se na co dívat, zvědavost a inteligence není výsadou maturantů, a okouzlení z architektur, kostelů a chrámů, parků se sochami neuchvacuje jen duše, které pročetly sto, dvě stě stránek nějakého kunsthistorického spisu. Však umělci, kteří tvořili svá díla, nemyslili, že je nutné si napřed přečíst nějaké vědecké pojednání. *Pohled „inteligence“ na takzvaný „lid“ je, myslím, zpravidla velmi falešný, předhazuje se mu málo ozvučná duševní deska, jakási tupost tykadela, ačkoliv ti „prostí“ lidé bývají často duševně méně prostí, ba daleko složitější než mnohá duše inteligenta s nahrkanými vědomostmi, jichž k pravému uměleckému prožitku není vůbec zapotřebí.*

S celoživotním přítelem MUDr. Fr. Novákem (1934). Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

Bratr Frantův, značně starší, chodil s nůši až do Rakouska, hlavně do Vídně, naučil se německy a byl modernější než matka – vdova, začal objednávat své pytlíkové zboží až ze Španělska, z Uher, z Itálie, ale jeho podnikatelský kalkul jej dlouho přidržoval u nůše a u plachty rozložené na trhovém náměstí. Celé jeho obchodní zařízení stálo pár šestek a poplatek městu za místo, kupci se netrhli, nemusil platit žádný nájem v nějakém domě a žádné náklady za prodejní zařízení, divme se pak, že jeho zisk byl daleko větší než kteréhokoliv vídeňského maloobchodníka se stálým obchodem v ulici. Frantův bratr, myslím, že se jmenoval Václav, je jadrný člověk, samé jádro, žádná slupka, a kdykoliv čtu ten výraz „jadrný člověk“, vzpomenu si na něho. A na Frantu ovšem, jadrné bylo jeho přátelství, jadrná byla jeho věrnost, nedovedl se oblékat do slupek a skořápek slov, dobíral se přirozenou inteligencí jádra věcí a problémů, snášel sice a snad i dost obdivoval mé rozmáchlé řeči, mé plápolající a zas uhasínající nadšení, mou slohovou dovednost, žonglérství slov a frází, ale nedal se tím zmást. Trpěl mé extravagance, mluvíval málo, já moc, neznal z kultury snad ani tisícinu toho, co jsem znal já, mé často emočně velmi vzrušené a zabarvené řeči stékaly z něho jako déšť z nepromokavého pláště. Díval se na svět a na mne zpod brýlí svými tmavými očima strízlivě, nepateticky ostrou uvážlivostí málomluvných venkovanů. Jediné, co ho mrzelo, byla jeho malá postava, pamatuji si, jak suše, avšak s vnitřním uspokojením komentoval, když se v novinách objevila antropologická zpráva o přeměření kostry Jiřího z Poděbrad: „Tož byl stejně vysoký jako já!“

Vyprávěl mi jeho bratr, skromně a jakoby nic, že ve Vídni chodil do slavné vídeňské opery a že se chodil dívat do obou vídeňských galerií. „Do opery, to jsem měl lístky zadarmo, stačilo zatelefonovat.“ Prodává a odměřuje koření, i ve Vídni se ví, že ti trhovci mají znamenité koření, nevyčichlé a vynikající chuti. Kupuje u něho česká služka, slovo prohodí slovo, jiskry hovoru zarsší a služka vypravuje své paní o tom jadrném trhovci z Bánova. Je sama také z Moravy, jak většina českých služek ve Vídni. „Její paní byla ta zpěvačka z opery Jeritzová, ta uměla zpívat!“ říká Frantův bratr. Neví, že to byla v době své kulminace jedna z nejsvětovějších sopranistek, je originál a oheň, musila mít asi mnohou podobnost

s pozdější Marií Callasovou.¹⁹⁷ Tak se šla osobně na zajímavého trhovce z Bánova podívat, potom býval často v její vile na návštěvě. „Vyzpovídala mne, na všechno byla zvědavá, já vím, že jsem byl pro ni jako zajímavé zvíře z lesa, a potom nařizovala v pokladně opery, aby mi zadarmo na její jméno rezervovali lístek, kdykoliv bych zatelefonoval.“

Chodil se do galerií dívat, neměl žádných předchozích poznatků, nevěděl nic o malířích, kde žili a jak žili, jakého směru byli, komu podléhali nebo nepodléhali, nechodil do galerie, aby se mohl pochlubit, že viděl „originály“ od Titiana nebo Tintoretta, Velasqueze nebo Dürera, však také nepotřebujeme znát jména ruží a jejich rodokmen, abychom byli okouzleni krásou jejich, tvarů, barev a vůně. Bylo to umělecké cítění u nich v rodě. Franta byl také ve svých mladých letech ve výtvarném umění ignorantem s ubohým uzlíčkem povinných vědomostí ze střední školy. Jako mladí doktůrci jsme jezdili spolu dost často do Vídně na sobotu a na neděli. *Německý knihkupec v Brně nám telefonicky zamluvil lístky v opeře, vzalo se do kapsy sto padesát korun a jelo se.*

Jsme jednou v Belvedere¹⁹⁸ prohlížet vynikající vídeňskou sbírku moderního francouzského umění. Chodíme od obrazu k obrazu, pozorují, že Franta se uzavírá do sebe, pozorně se dívá, nic neříká, neboť by ani nic říci nedovedl, jsou mu ta jména většinou neznámá, možná že jméno Monet mu připomíná tehdy populární bicykly „Monet“.¹⁹⁹ Napadne mi se zeptat v jednom oddělení, který z obrazů se mu nejvíce líbí. I rozhlédne se znovu a pomalu Franta, a bezpečně, jak bezpečně rozezná včela rostlinu bohatou medem, mi ukazuje na ten nejlepší: „Tož tento!“ a potom na druhý nejlepší: „Tož tento také!“ A když se ptám proč, zmůže se nakopec na odpověď, „tož proč, protože se mi ty dva obrazy nejvíce líbí!“ Žádná tiráda slov, vždýt by se zaškokbrtl při první větě, žádné citace přečtených

¹⁹⁷ Věhlasná americká sopranistka řeckého původu Maria Callasová (1923–1977).

¹⁹⁸ Vídeňský Belveder (německy Belvedere) je komplex budov a rozlehlých zahrad s bohatými uměleckými sbírkami. Tvoří jej dva barokní zámky, stáje, které už ovšem neslouží svému původnímu určení, a oranžerie.

¹⁹⁹ Výrobky francouzské firmy Monet-Goyon, založené v roce 1917 a zpočátku se specializující na výrobu bezmotorových tříkolek pro válečné invalidy. Pak vyráběla i benzinové motory, které se daly připojit k jízdnímu kolu, nakonec i motocykly, sídlecary a mopedy. Firma zanikla v roce 1962.

kunsthistorických vědomostí, vždyť ničeho takového nečetl, kdepak aby věděl, ke které škole nebo směru autoři těch obrazů patřili! Má přirozený umělecký, výtvarný vid.

S takovým ryzím výtvarným videm jsem se setkal v životě vlastně ještě jen jednou. Když žena byla i s dětmi vypuzena z Prahy a musila vzít zavděk v Uherském Ostrohu místem dělnice v textilním závodě prostějovského velkého podniku, seznámila se s lidem, jemuž se také říká „prostý“. Protože žena je od přirozenosti milá a dovede být účastna radostí i starostí jiných, seznámila se v dílně také s venkovskou dívkou z Milokoště,²⁰⁰ blízké vesnice, nesoucí tak starobylé jméno, připomínající ještě pohanské doby. Přinese nám cosi z jejich záhumenku ta dívka, tehdy jsem již také bydlil v Ostrohu, a měl v pokoji zavěšeny některé obrazy, mezi nimi slavné Zrzavého Pole na Ile de Sain. Moderní, vynikající práce, víc portrét Zrzavého duše než toho opuštěného rybářského ostrova u francouzských břehů Atlantického oceánu. Říkávali mi vzdělaní přátelé s univerzitou: „To sis nemohl koupit něco lepšího?“ Vejde dívka do pokoje, zahlédne obraz, zastaví se a vypne se, z úst jí vycházejí samovolně slova: „Oh, to je krása! To je krása! Takový božský klid!“ Inu, měla to v sobě, setkalo se umění s umělecky založenou duší. Kdo je Zrzavý, nevěděla, ani neznala jeho jméno.

Přátelili jsme se s Frantou již v Brodě u Kouřilů, poslední rok bydlil u nich celou školní dobu. Asi ve mně obdivoval to, co jemu scházelo, trpělivě poslouchával mé řeči o básnících, usmíval se nad mým filozofováním, každému by se zdálo, že jsme typy se k sobě naprosto nehodící, byl jsem od mládí „intelektuál“ v pravém toho slova smyslu, vidět v práci rozumu potěchu, a čím odvážnější²⁰¹ jsou myšlenky, tím lépe, a druhá půlka mé duševní povahy byla u umění, Franta byl můj pravý opak, pravda, nevšedně inteligentní, avšak prakticky konkrétně, umění zažívá a prožívá s klidem, možná, že je stejně uchvácen krásou blaťouchů u potoka v lese u Brodu, ale nekřičí při tom halasně, jaká že je to krása! Když dnes přemyslím, jak mohlo vzniknout a udržovat se naše přátelství, prohlubovat se a utěšňovat, soudím, že právě ten rozdíl byl toho příčinou. Lahodilo mi mít u sebe jaderného člověka, Italové by řekli „non-sofisticato“, prostého, a přece složitého, nevýmluvného, vyjadřujícího se pohledem a posuňkem,

²⁰⁰ Dnes místní část Veselí nad Moravou, někde uváděno i Milohoště.

²⁰¹ Ve strojopisu je „odtažitější“, ale to příliš neodpovídá smyslu.

jedná bez řečí, je nesnadno hnětelný, jako nejsou minerály, kdežto jemu zřejmě lahodil právě opak. Ostatně, ačkoliv jsem byl intelektuál, nemiloval jsem intelektuály, a ačkoliv mne okouzlovalo převracet na dlani intelektu, co se mi dostalo pod ruku, nenáviděl jsem matematiku, připadala mi mletí intelektu naprázdno, měl jsem k ní nechuť jako ke každé intelektuální hře, například k šachům.

V Brně bydlil Franta v Kounicových kolejích, přibyl studovat medicínu rok po mně, a když se přestěhovali rodiče do Brna a rozešly se mé styky s Milošem Stužkou, stal se Franta Novák mým takřka denním druhem. *Chodíme spolu na procházky, posedáváme spolu po kavárnách, bloumáme spolu po ulicích, zamilujeme si brněnská předměstí s jejich hospůdkami, o jarních a podzimních nedělích Franta vyšlapuje věrně se mnou a s mými rodiči na výlety do okolí a mračí se na mne spravedlivě, když se někdy tomu chomoutu vzpírám, vesnická duše mi mlčky vyčítá nedostatek synovské lásky.*

Přemluvil jsem Frantu, že se bude spolu chodit do opery, *samému se chodí konzumovat umění v divadle nesnadno, chce se sdílet s někým chuť chleba pečeného ve výhni peci umění.* Návštěvy do divadla řídly z mé strany jen tehdy, když jsem byl ponořen do nějaké vědecké práce. Víím, že to zní nepatříčně a schlubně, ale opravdu jsem pokračoval, jak dále se uvidí, a to stále poučeněji ve vědecké práci, ač jsem byl čtvrtý semestr, a potom po celou dobu vysokoškolského studia.

Jednou po konci představení, pamatuji si dodnes, dávali „Oněgina“²⁰² a zpívala Čvanová a zpívala přenádherně, vyzpívala svou ruskou duši a vylkala svůj stesk po rodné zemi, když jsme vycházeli z divadla, dostali jsme studentský hlad, ten nejkrásnější hlad na světě. Spočítali jsme své hotovosti, stačily právě každému na jedno pivo a dvě housky, naproti divadlu po straně je malá, příjemná hospůdka, jde se několika schůdky dolů. Vrazíme do lokálu, je takřka prázdný, poroučíme si každý to tehdy tak řízné starobrněnské pivo s hustou čepicí pěny navrchu, na každém stolku leží ošatka s rohlíky. *Pekly se a dodávaly i do hostinců dvakrát denně.* Jmu se mluvit o Oněginovi, *Puškinova báseň mne obluzovala od středoškolských*

²⁰² Opera Pjotra Iljiče Čajkovského (1840–1894) *Evžen Oněgin*; libreto napsal Konstantin Stěpanovič Šilovskij (1849–1893) na motivy světoznámého veršovaného románu Alexandra Sergejeviče Puškina (1799–1837).

let, uměl jsem z ní celé pasáže nazpaměť. Byl jsem duše buřičská a skoro jsem vytýkal Čajkovskému tu operu. Nač násobit nenásobitelné? Franta příkyvuje, jistě nechápe, proč se musí mluvit tolik o uměleckých prožitcích, stejně nechápe, proč musí básníci tolik veršovat o lásce k děvčeti, hrome, tak se mi líbí, nebo nelíbí, a když se mi líbí, tak ji miluji, proč to musím každému vykládat na potkání, a dokonce o tom tisknout verše? *Franta nemiloval básní.* Literární vloha, tak by to asi formuloval Franta, kdyby byl spekulativní typ, to asi znamená anatomickou zvláštnost: mít srdce v jazyku.

Do lokálu se přikutálel jakýsi tlustoučkový pán, usedne k vedlejšímu stolu, byl zřejmě také v divadle, také si poroučí pivo, jeho bystré oči se zastavují na naší dvojici, takže trochu ztichnu svůj studentský rozbor Čajkovského. Začíná mne zlobit, že neznámý pán naslouchá, přestat mluvit jsem nechtěl, aby se neurazil. „Tak mládenci, mládenci,“ nás oslovuje ten pán, „jenom při housce?“ A dodává: „Nebyl by lepší tak gulášek, tady vaří gulášky nad gulášky!“ Tehdy jsme nedovedli odseknout a ani bychom si to nedovolili, takže místo odpovědi jsem se začervenal a Franta se usmál svým roztomilým úsměvem, který měl zakrýt rozpačitost a hlavně chuť, kterou dostal na gulášek. Neznámý pán volá pana vrchního, že tři gulášky a další tři piva, „studenti, na mne se nesmíte urazit,“ a již sedí u našeho stolu a začíná nás bombardovat otázkami. Tak jsme mu za ty gulášky a to další pivo vysypali všechno, že chodíme rádi do opery a vůbec do divadla, samozřejmě na třetí pořadí anebo na stání, studentské peněženky jsou věčně prázdné, mluvíme a debatujeme spolu skoro hodinu, *dodávám si odvahy a sázím před něho své názory o opeře, kdy si myslím, že je oprávněná a kdy nikoliv, překypuji pro mne tak pálivým problémem o vztahu libreta a hudby v opeře a mám vůbec takové šťavnatě zelené názory mláďí o operní hudbě.*

„Musím již jít,“ říká najednou ten pán, když jeho zrak padl na nástěnné hodiny, které ukazovaly půl dvanácté. I ve mně hrklo. Zase řekne zítra starostlivý tatínek: „Vendi, již jsi zase přišel po půlnoci!“ Pán zaplatil za všechny večere, vyjímá z náprsní kapsy vizitku, píše na ni cosi tužkou hrozitánským písmem, podává nám ji a praví: „Na tuto vizitku můžete chodit zadarmo, kdy chcete, do divadla. Ale ne vchodem pro obecnstvo. Tím vchodem vzadu pro herce. Uvidíte zblízka hodně hezkých děvčat,“ dodává

šibalsky a rychle s ním vycházíme do noční ulice. Ještě se obrací a mává nám bodře rukou na rozloučenou, jak zahýbá do Koblišné.²⁰³ Chytáme poloprázdnou jedničku do Králova Pole, na vizitce čteme vytištěné jméno Břetislav Bakala,²⁰⁴ pod tím šéfrežisér opery, telefon, a na druhé straně vizitky luštíme, že „tito dva studenti kdykoliv volný přístup do mé budky“.

Netušil jsem, jak velikou věc mi poskytl ten laskavý brněnský hudebník a divadelník, který, jistě z laskavého rozmaru, častého u umělců, nám dal pasport za hranice, za něž se málokdo z diváků dostane. Využili jsme s Frantou té kouzelné vizitky do sakristie chrámu umění při první příležitosti. Již den před představením, které jsme si vybrali, jsme si bedlivě obkoukli dveře, na nichž se četl nápis „Jen pro personál divadla, ostatním vstup zakázán“. Víc jak hodinu před představením jsme nenápadně chodili okolo, viděli spěchající paní, mladé dívky, některé opravdu moc hezké, *hledme, spěchajících pánů ani mladíků jsme si nevšimli. I pozornost je stranická*. Díváme se na hodinky, je půl sedmé, do začátku představení ještě hodina, proud přicházejícího „personálu“ ustal. Kudypak asi chodí umělci?“ jsme si řekli. Dávala se Turandot,²⁰⁵ a zmatený, dychtivý, zvědavostí napjatý náš duch skoro čekal, že uvidíme po brněnské ulici přicházet z dalekého Orientu postavy oděné ve fantastická, barvami hýřící roucha, všechny ty postavy, které prožijí v žáru reflektorů a hudby své osudy před zraky diváků. „Jdeme,“ pravím rázně Frantovi a odmítám jeho námitky, že je ještě brzy. Na bránivé uvítání vrátného „Kampak, kampak, mládenci?“ vytahuji pyšně z kapsy vizitku. Vrátný ji bere do svých ohromných rukou, čte, obrací a znovu čte, podívá se na nás zpod brýlí zkoumavě, „no jo, mládenci, to musíte počkat, jakpak se jmenujete?“ zmizí ve své vrátnici, nechává však dveře otevřené, takže slyšíme, jak mluví do telefonu: „Jsou tu nějací dva mládenci, prý studenti, ano, docela slušní, no, takoví jelimani, co, šéf dnes nepřijde? Jo, tak já vám je pošlu na krk, to víte, šéf má někdy nápady. Co? To si rozhodněte sám!“ Potom nám říká: „Tak mládenci, tudy těmi schody nahoru, ohlásíte se u asistenta!“ To bylo asi

²⁰³ Ulice spojující dnešní Malinovského náměstí s Náměstím svobody.

²⁰⁴ O dirigenta Břetislava Bakalu (1897–1958), který neodpovídá svou pozicí ani vyličenou vizáží, se jistě nejednalo. Pravděpodobně šlo o operního režiséra Otů Zítka (1892–1955), který byl v letech 1929–1931 ředitelem Národního divadla v Brně.

²⁰⁵ Autorem nedokončená opera Giacoma Pucciniho, poprvé uvedená v roce 1926 v La Scale.

v hospodě a šéf byl v náladě, si myslí. Lidé u divadla jsou většinou laskaví a důvěřiví. Nahoře se s rozpaky ptáme na pana asistenta. Hemží se kolem nás Číňané a Číňanky, jsme naráz v neskutečnosti, jeden z těch Číňanů nám odpovídá brněnskou češtinou, „Asistent? Počkejte, tam je!“ a ukazuje nám, ach, jaká lahoda, mladšího štíhlého muže v civilním oděvu,²⁰⁶ gestikulujícího živě rukama, mluvícího cosi k nějaké Číňance nebo Japonce. „Uctívá poklona,“ se klaníme, on i ta Číňanka, připadá nám jaksi vznešená, překvapeně a tázavě zmlkli, ukazujeme se zmatkem v duši vizitku, zmateně se představujeme a skoro koktavě vysvětlujeme, proč jako že jsme přišli. Bohové jsou nám nakloněni, pozorujeme, že se obličejem obou ladí do laskavého úsměvu. „Tak vy, pánové, máte rádi divadlo?“ táže se a zároveň konstatuje ta krásná Číňanka jakousi zvláštní češtinou, zní nám široce. Teprve během představení se máme dovědět, že je to paní Čvanová a Turandot²⁰⁷ zároveň. „Hned vás zavedu, kam se posadíte – ne, můžete chvíli ještě s námi zůstat, nemáme tajností,“ říká asistent a dokončují hovor. Představte si, mluví o tom, jak se na zahrádce mají pěstovat jahody, že hlavní je humus aspoň dva roky vyleželý, jenže paní Čvanová neví, co je humus. Zasahuje Franta, hledíme, jak se mu rozvázal jazyk a jak se mu lesknou ty jeho černomodré švestky, které má za brýlemi místo očí. V mé duši se odehrává první zázrak, vlastně nelítostný, tvrdý, zlý zázrak, neboť hned během té tak srdečné rozmluvy o humusu, o jahodách, zalévání a okopávání, jíž se všichni živě účastníme a gestikulujeme při tom jako herci, se mi ten orientální háv Turandot proměňuje v civilní šaty elegantní zahrádkářky paní Čvanové. V mé mysli se začíná náhle oddělovat její slavná operní role a její civilní život, štěpí se mi ve dvě bytosti. V tu chvíli vidím kolem sebe umělce, desítky baletek, mladých členů sboru, zpěváky a zpěvačky s nalíčenými tvářemi a v kostýmech hýřících lesknoucími se barvami, a zároveň v nich vidím i zaměstnance divadla: každý z nich všech má také svůj civilní, prozaický osud, *jezdí do zkoušek šalinkou jako my na fakultu, naříká na chladný byt nebo má trápení s nevrlym sousedem. Možná, že osud mnohého*

²⁰⁶ V neúplném fondu Archivu Národního divadla Brno nebylo možné jméno asistenta režie dohledat.

²⁰⁷ Tu se Václavu Chytilovi zřejmě propojily dva různé zážitky. V Archivu Národního divadla Brno není doloženo, že by A. Čvanová v Brně princeznu Turandot zpívala a ani to není pravděpodobné vzhledem k charakteru jejího repertoáru.

z těch zaměstnanců angažovaných u brněnské opery má stejně dramatický osud jako Turandot, jenže se nikdy nedostane na jeviště. Kolik statisíců lidí prožilo divadelní osudy plné dramatičnosti, jen ten však, jehož se dotkla zpracovatelská ruka umělce, je znovu a znovu prožíván herci i diváky během dvou nebo tří hodin představení, do nichž je zhuštěn. Začíná mi podvědomě svítat, je to v těch chvílích jen slabounký záblesk světla poznání, z čeho a jak se rodí umění.

Laskavý pan asistent, s nímž jsme se potom skoro skamarádili, oh, ta paměť! již si nevzpomenu na jeho jméno, dávno leží na Centrálc²⁰⁸ anebo na hřbitově v Králově Poli, kam chodívám navštěvovat hrob svých rodičů, a neúprosná řeka času se valí a valí – laskavý pan asistent vede nás k miniaturním, úzkým, prudce stoupajícím železným schůdkům docela blízko opony. Dostáváme se do kabiny, těsné jak krabička od sardinek, před sebou máme hustě zamřížované okénko jakoby sítkou proti mouchám. „Odtud uvidíte všechno,“ říká pan asistent, „nebojte se, budete vidět dobře, chce to reflektory. Jen prosím vás, chovejte se zde tiše a klidně, aby si vás nevšimlo hlediště!“ Rychle pak seběhl po schůdkách ke své práci. „Hrome!“ říká Franta, a tísníme se vedle sebe na malé lavičce. Koukáme se na oponu, která visí těsně před námi, a uzavírá nám hlediště. *Takový obrovský kus režného, hrubého nepomalovaného plátna je zezadu opona, až odpuzuje svou realností.* Slyšíme jasně, začíná šumět jak les, o jehož stromy se opřel vítr. Kulisový horizont nevidíme. Většina kulisových stojek je k nám obrácena zády, jen některé spatřujeme v jejich úloze sloupů, klenutí, oblouků a nevím čeho ještě. Celé jeviště je ponořeno do sklepního pološera. Jeho podlaha pokrytá poloprošlapanými koberci, zívá na nás nápovědní budka. Před oponou se ozývá ladění nástrojů, popískování klarinetů a fléten, neviditelný hudebník zafoukal stupnici na hoboj, ozvala se harfa, jeden z houslistů přešel několikrát smyčcem po strunách, slyšíme útržky melodií a ku podivu, je to nádherné.

Do Prahy přijel na oficiální návštěvu egyptský král Fuad,²⁰⁹ byla veliká sláva, i na slavnostní koncert České filharmonie jej zavedli, královsky vyhlížející prezident Masaryk seděl vedle svého hosta v prezidentské lóži

²⁰⁸ Brněnský Ústřední hřbitov.

²⁰⁹ Fuad I., vládl po vyhlášení samostatnosti Egypta v letech 1922 až 1936.

a host vyhlížel vedle Masaryka jako vrátný z baru Piccadilly.²¹⁰ Po koncertu se dotazují novináři, co se jeho majestátu nejvíce líbilo. Potom se vyprávělo po Praze jako podařený vtip, že egyptský panovník prý odpověděl: „To první!“ Vyšlo najevo, že tím „prvním“ mínil, jak si hudebníci přiladovávali nástroje, zkoušeli je, brnkali o struny, pozounisté si ověřovali tóny, klarinetisté nasazení rtů, houslisté zkoušeli první takty skladby, klavírista přešel štíhlými prsty po klávesách. Jen Václav Talich se prý té odpovědi nesmál. „Víte, to jsou jiní lidé, chápou hudbu opravdu absolutně. I nekomponované, to znamená nesložené tóny, jsou kouzlo, a jaké!“ Když jsem již víc jak padesátník si léčil svůj ischias, byla to dlouhou dobu jediná choroba, jíž jsem trpěl, bylo to v lázních Velichovkách, sedával jsem často na lavičce v parku, sám, s knihou v ruce. Když mne unavilo číst, hleděl jsem před sebe a poslouchal. Příroda a ostatní skutečnost kolem mne se mi začínala proměňovat v hudební nástroje, v neviditelný orchestr, a jako bych viděl nad ním neviditelného Velkého dirigenta. Pokyne a vítr začne hrát na listí a větvoví mocných platanů, rozprostírajících své koruny přede mnou, ozve se šelest, prudší poryvy větru jej zesílí a změní v mámivý, nepojmenovaný zvuk *dávných dalek, zachycujete v tom zvuku pohádky bez dat, zvuk perutí času, vznikání, nikání²¹¹ a zanikání*. Svist vystříkované vody v blízkém vodotrysku, neustávající tóny dopadajících kapek do mísy vodotrysku z kamene se mísí se zvukem listoví stromů. Sluch zachycuje vzdálené kejhání hus a kachen, z houští keřů vyletí prudce černý pták. Na silnici se ozývají klaksony aut, na cestičce zaskřípe písek pod nohama procházejících se lázeňských hostů, zazní stříbrné zvonění zvonku v blízkém kostelíku, páv rozevře svá mohutná křídla a začne jimi hlasitě mávat, a já naslouchám a slyším nesloženou, nekomponovanou, divně a divoce a mocně působící symfonii. Vzpomínka mi přinese v ten posvátně tajemný okamžik do vědomí, jak jsme před mnoha lety s Frantou Novákem seděli v režisérově budce v brněnské opeře a jak na mne divným kouzlem mámivých gest doléhalo ladění nástrojů před spuštěnou oponou, zahalenou v polotmě.

²¹⁰ Zřejmě odkaz na Valentine Wilmoť's Piccadilly Circus, noční klub a restauraci v Londýně, kde se odehrává děj filmu Piccadilly z roku 1929, režírovaný německým režisérem Ewaldem André Dupontem.

²¹¹ Nikati, dnes již zaniklé slovo, znamenalo sklánět hlavu a hynout; od něj se odvodila slova vznikati a zanikati apod.

Jeviště se osvětlilo, vidíme přicházet herce, staví se na svá místa, poznáváme paní Čvanovou, divné, pokřičuje se na prsou, slyšíme jemné zvonění. Hlediště, ještě zakryté našim zrakům oponou, se propadá do hlubokého ticha a ozve se hudba. Letíme všichni na jejím kouzelném koberci přes hory a řeky, přes moře a bažiny, pouště a pralesy do tajemného Orientu, jemuž my Evropané nerozumíme. Neuvědomujeme si nikdo, jak geniální italský umělec nám vtiskuje do duše románskou představu žlutých zemí omývaných Tichým oceánem, vždyť jinak by opera i se svou hudbou byla pro nás nepochopitelná. Tušíme, jak všechny ty přecitlivělé duše umělců připravených před námi se proměňují v jiné osoby, jak jejich zaměstnání, za které jsou placeni, se přetvořuje v jejich povolání a poslání, úděl a osud, lásku a vášeň, vytržení a odevzdávání se, napětí a přepětí, jak ztrácejí půdu pod nohama a jsou unášeni šíleným, a přece kouzelným, tajemným, a přece v řádu se odehrávajícím opojným uměním daleko, daleko z prken brněnského jeviště, stávají se jinými bytostmi, aby po dvě tři hodiny žili život těchto bytostí, prožívali jejich radosti, doufání, lásky, bolesti, nenávisť, zoufání, zalykali se jejich trpkostí a žaly, zoufalstvími a byli jímání šlechetnostmi, aby byli drceni jejich tragédiemi a potom namáhavě a opilí a zpílí vínem silných, když dozněl potlesk a obecenstvo se začíná trousit do šaten, aby se vraceli do svého občanského já.

Zvedla se opona. Jak to řekl laskavý pan asistent režie? Chce to reflektory! Vidíme s Frantou v jejich pronikavé záři naráz dobře a jasně i skrze tu sítku na mouchy, náš zrak zachycuje úseč hlediště, vidíme sta tváří ztrácejících se v šerém temnu, můžeme sledovat obličej dirigenta, jeho vytrženou a napjatou pozornost, gesta rukou a pokyny hlavou. Pod námi se rozvíjí děj, zpěváci jsou často k nám obráceni zády, kdesi z boku pod námi zpívá sbor, árie se zvedají do výšek a zase klesají, podobajíce se místy kaskádám vodních pramenů. Můžeme vidět na protější straně jeviště, jak zpěváci čekají za kulisami na svůj výstup, teď právě jeden z nich na neviditelný nám pokyn vchází do záře reflektoru, reflektor sleduje jeho chůzi, okamžik pohledu na dirigenta, zpěvák rozvírá ruce a jeho árie se začíná zvedat. Zvedá se a sílí a sílí, nese se hledištěm jak pták ohnivák, nese

se a vznáší se nad hlasy sboru a ztrácí se zas v nich jako v hladině moře. K tenoru se přidružuje stříbrný soprán paní Čvanové, jenže to není paní Čvanová, je to Turandot z dalekých dálek prostoru a času.

Díváme se, díváme, posloucháme, jenže je mi vše zcela jiné, než když jsem sedával s Milošem Stučkou nebo později s Frantou na třetím, anebo někdy, když byly peníze, na druhém pořadí. Celé veliké kouzlo jako by se tříštilo nárazy o realitu divadelní stojky, kterou vidím docela zblízka zezadu, o čekání zpěváků za kulisami, otírajícími si kapesníkem pot s čela, o jasně viditelné pohledy na dirigenta, o letmé pohledy do obecnstva. Jednomu herci právě sklouzla paruka, takže si ji chvatně napravuje, mezi kulisami, obecnstvem neviditelný, se objevuje asistent režie, chvíli čeká a potom kyne energicky rukou na kohosi. Takže když scházíme po prvním dějství po schůdkách dolů, odpovídám na otázku režiséra, jak se nám to líbilo, „nádherné, přenádherné“, ale cítím, že mluvím falešně. Členové sboru se baví mezi sebou, popíjejí sodovky nebo čaj, hlavní představitelé šli odpočívat do svých kabin.

Jen nejasně jsem si uvědomoval postupně během těch všech našich dalších návštěv režisérovu budky, že vidíme umění zároveň z jeho druhé, řemeslné a civilní stránky, že jsme přítomni okamžikům, v nichž se mísí, navazují na sebe chvíle uměleckého vytržení a vypětí lidského, transformace význačných, sólových umělců i umělců sborových s jejich občanskými existencemi a v nichž přichází k slovu naučená jejich řemeslná dovednost, um, který je předpokladem uměleckého projevu, ony sta a tisíce hodin únavných cvičení, zkoušek, studia rolí, práce s korepetitory, režiséry, hledání a tápání. Divák, toužící po plném požitku a prožitku z umění, nesmí arci spoluprožívat nic z toho pohledu na umění z druhé strany, vidět baletky masírující si unavené svaly na nohou anebo držící se opěradla, švihající nohama, aby jim dodaly žádoucí elasticitnosti před vystoupením, nesmí vidět zpěváky osvěžující své hlasivky vstříkovaním rozprachu tekutiny do hrdla. *Nesmí prostě vidět kulisy ze zadní strany.*

Naučily mne ty návštěvy divadla „zezadu“ (*a každé umění má svůj zadní vchod*) vážit si řemesla umění se všemi jeho vedlejšími lidskými projevy jako nezbytné podmínky pro zrod umění, a připomínaly se mi ty okamžiky,

když jsem se značně později dozvěděl, jak odpověděl největší náš sochař Myslbek jednomu z žáků na akademii, v čem spočívá umění. „Umění,“ odpověděl velký mistr, „umění je z devadesáti pěti procent řemeslo,“ a když se ho ptal překvapený mladý adept sochařského umění, co je těch zbývajících pět procent, odsekl prý Myslbek: „Ty jsou od Pánaboha, ty trdlo!“

Chodívali jsme také na činohru, ale hlavně na operu. Bývali jsme tam nakonec za kulisami jako doma, znali se s mnohými umělci a pochopil jsem i veliký rozdíl mezi operními zpěváky a činoherními aktéry. Operní zpěvák musí mít zcela jasně a výrazně všechny předpoklady pro řemeslnou stránku svého umění, hlas a somatické předpoklady, musí umět jím vládnout a musí mít dlouhou školu, únavnou a nepřetržitou, musí nejen vládnout hlasem, nýbrž i hlas ovládat, což vše teprve mu umožňuje tvořit umění. Naproti tomu činoherní herec vystačí jen s povšechným talentem, takže z ochotníka se může vyšvihnout na první scénu. *Víme, že takových bylo nemálo.* To je u operních zpěváků nemožné. Operní zpěvák je také méně pouhým interpretem, pravda, notová stavba díla je zde, než teprve provedené dílo oživuje hudbu a vytváří hudbu, kdežto dramatické literární dílo je napsáno každému srozumitelnou řečí, již jen herec na jevišti dobře, nebo méně dobře, znamenitě, nebo mimořádně interpretuje, „recituje“. *Italové mají pro herecké výkony na jevišti výraz „recitare“.* A proto existuje tolik znamenitých ochotnických činoherních souborů na menších vesnicích a malých městech, u opery je to nemyslitelné.

Věrný Franta, provázející mne trpělivě a poslušně, takřka vždy bez protestu, kam se mi umanulo, stal se i častým návštěvníkem u rodičů a jejich oblíbencem, asi v něm viděli, a myslím právem, jakého mého ochránce. Spolu jsme vasedávali po kavárnách, tehdy byla oblíbená kavárna Museum na rohu Nové ulice²¹² nebo kavárna Bellevue,²¹³ večer jsme zašli někdy do některé královopolské hospůdky na pivo, ke kapesnému od rodičů začaly přicházet první honoráře. Již za ten první svůj článek ve Všeherdu jsem dostal pár korun, *tehdy 60 nebo 80 Kč byly pro studenta velké peníze.*

²¹² V neogotickém Berglerově paláci na rohu dnešní ulice Lidické a Moravského náměstí.

²¹³ Bývalá brněnská kavárna na rohu Joštovy ulice a Moravského náměstí.

V kavárně se četla Přítomnost,²¹⁴ týdeník vydávaný pod redakcí Ferdinanda Peroutky,²¹⁵ který se záhy stal rozšířenou revuí tehdejší pokrokové inteligence. Její články, psané nadmíru duchaplným a čtivým slohem, působily náramně, zásobovaly nás argumenty, hledisky, názory, podléhali jsme jim a přijímali je za své, a to tím silněji, čím více se Přítomnost in politicis²¹⁶ stávala obhajobou Masaryka, tehdy prudce napadaného hlavně národně demokratickou stranou Kramářovou a některými jinými zastánci pravice i vznikajícími českými fašisty. Čist Přítomnost byl módní příkaz inteligence. *Teprve značně, značně později prozradil Julius Firt ve své emigrantské knížce „Knihy a osudy“,²¹⁷ že u zrodu Přítomnosti stál Masaryk, který daroval mladému tehdy Peroutkovi půl milionu Kč na založení časopisu, arci nikoliv proto, aby se časopis stal tribunou jeho obhajoby, nýbrž aby se u nás vydával liberální a hlavně nestranicky dobře psaný časopis.*

Přítomnost se zabývala vším možným, politikou, literaturou, sociálními problémy, divadlem, sociologickými a národohospodářskými otázkami, mezinárodními a cizími problémy, psali do ní kromě Peroutky Karel i Josef Čapek,²¹⁸ František Langer,²¹⁹ Vančura,²²⁰ Hejda,²²¹ Saudek²²²

214 Přítomnost začal vydávat jako týdeník v roce 1924 pozdější brněnský profesor trestního práva Jaroslav Stránský a pod tímto názvem vycházela do roku 1945. V nové podobě (měsíčník) bylo její vydávání obnoven v roce 1990. Současným majitelem je vnuk J. Stránského Martin Jan Stránský.

215 Spisovatel, publicista a poúnorový emigrant Ferdinand Peroutka (1895–1978) jako bystrý a informovaný pozorovatel zachytil první čtyři roky samostatného československého státu v obsáhlém *Budování státu I.–IV.* (Praha: František Borový, 1933–1936). Šéfredaktorem Přítomnosti byl do svého zatčení nacisty v roce 1939.

216 V politických otázkách.

217 FIRT, J. *Knihy a osudy*. Köln: Index, 1972.

218 Spisovatel, novinář a dramatik Karel Čapek (1890–1938) po Mnichovu ztělesňoval ideály první republiky a v dusné atmosféře musel čelit osobním útokům; zemřel o vánočních svátcích. Malíř, grafik a spisovatel Josef Čapek (1887–1945) prošel koncentračními tábory Dachau a Buchenwald, zahynul v Bergen-Belsenu.

219 Vojenský lékař a spisovatel, dramatik a novinář František Langer (1888–1965) za druhé světové války velel zdravotnické službě československých vojenských jednotek a po válce byl povýšen do hodnosti brigádního generála.

220 Lékař, spisovatel, dramatik, mistr českého jazyka Vladislav Vančura (1891–1942), první předseda Uměleckého svazu Devětsil, sdružujícího levicové výtvarníky a literáty, aktivní v protinacistickém odboji, nacisty zavražděn za heydrichiády v roce 1942.

221 Jiří Hejda (1895–1985), novinář, ekonom, politik, podnikatel a protinacistický odbojář, odsouzený na doživotí v procesu s Miladou Horákovou a spol. a z vězení propuštěný v roce 1962. Svůj životní příběh zachytil v autobiografii *Žil jsem zbytečně: román mého života* (Praha: Melantrich, 1991).

222 Spisovatel, dramatik, překladatel a grafolog Robert Saudek (1880–1935).

a mnoho jiných spisovatelů „z okruhu Lidových novin“.²²³ Patřili tehdy do toho okruhu i spisovatelé, o nichž bylo známo, že politicky příslušeli k určitým politickým stranám, a mnozí z nich měli z toho potíže, zejména komunisté: komunistická strana se stávala již tehdy velmi nevráživou. Kdo se stal autorem Přítomnosti, jako by vystoupil na literární český Parnas.²²⁴ Přítomnost se stala nepostradatelným zákuskem intelektu k dobré černé kávě a cigaretě v kavárně anebo při sobotní snídani doma, vycházela v pátek. Dívala se na otázky a problémy nadneseně, z jakéhosi podia více méně soudcovského, jako by vydávala názorové judikáty. Jednala k naší zelené úchvalce s jednotlivými politiky všech stran skoro jako s obžalovanými, nebo dokonce jako s žáčky ve škole, div je někdy netahala za uši. Vytýkala, udělovala rady a ostře hořekovala nad jejich nezdárností, kritizovala a napomínala, rozdávala podle tehdejšího našeho názoru dobře mířené²²⁵ a znamenitě fundované rány napravo i nalevo. Měla na mušce hlavně fašisty a národní demokraty, avšak i agrárníky a živnostníky a stejně komunisty, o lidovcích mluvila jako o klerikálech, avšak tu a tam přece rozlišovala klerikalismus od náboženství, Masaryk byl znám jako hluboce nábožensky založený muž. Argumenty a sloh byly průkazné, měl jsem spolu s jinými Přítomnosti plnou hlavu, jen Franta ji brzy začal mrzutě odkládat a jeho konkrétní mysl se usmívala.

Trvalo mi dost dlouho, než jsem zaslechl aspoň jeden z falešných tónů líbivé, vtírající se, svůdné a přesvědčivé intelektuální hudby Přítomnosti. Snad jsem jej mohl zaslechnout, tón, který můj věrný Franta rozeznal okamžitě svým konkrétně myslícím rozumem bez literární slupky, dík právě svému vědeckému založení. Strhl se zapřičiněním nějakého vadného rozhodnutí poroty náramný boj proti porotám a celému našemu soudnictví, Peroutka psal ohnivé a rozhořčené řádky o justici a porotách, přidali

²²³ Brněnský deník Lidové noviny vycházel pod tímto názvem v letech 1889 až 1939 (původně Moravské listy), jeho prvním vydavatelem byl Adolf Stránský, často do něj přispívali profesori brněnské právnické fakulty (a Stránského syn Jaroslav, působící na fakultě, se stal jejich majitelem). K původnímu názvu se Lidové noviny vrátily v roce 1948, avšak v roce 1952 bylo jejich vydávání zastaveno. V roce 1987 začala skupina emigrantů pod tímto názvem vydávat noviny šířené jako samizdat. Od roku 1990 v Praze vycházejí opět jako deník.

²²⁴ Parnas je pohoří v Řecku, ve starověku zasvěcené bohu Apollonovi a múzám. „Intelektuální Parnas“ v přeneseném významu znamená intelektuální vrchol.

²²⁵ Ve strojopisu bylo „míněné“, ale správně je jako v rukopisu „mířené“.

se k němu druzí, justice a otázka nalézání spravedlnosti se ocitla na lavici obžalovaných vznešeného tribunálu Přítomnosti. *Každý její čtenář, středoškolský profesor nebo lékař, lékárník a učitel se s vnitřním zadostiučiněním začali dívat svrchu na soudce a soudy.* I vyšel v Přítomnosti poklidný, vědecký rozbor celého problému, napsaný tehdy docentem trestního práva brněnské právnické fakulty drem Jaroslavem Stránským,²²⁶ který rozmetal a uhasil chladem odborně založené úvahy všechny plamenné, nesporně duchaplné a jistě dobře myšlené tirády Peroutkovy a jeho spolubojovníků. Myslili to dobře, ale nemyslili dobře, mi napadlo při přečtení článku Stránského. Ta myšlenka se mi stala pak stálým a bezpečným kompasem: kolik lidí „to“ myslí dobře! Kolik lidí má při přemýšlení dobré úmysly, a přece právě pro to, že zároveň nemyslí dobře, *odborně založeně, empiricky, jsou postrachem okolí i doby!* Myslet dobře je namáhavé, vyžaduje právě odbornost, strážlivost, sílu omezit se na zkušenost a na vědomosti, myslit „to“ dobře vyžaduje jen dobrý úmysl.

Začal jsem Přítomnosti nedůvěřovat. Nerad a bylo mi to proti srsti, obdivoval jsem tehdy většinu autorů, kteří do Přítomnosti psali. Čapek byl v našich dobách první náš autor, dobýval mezinárodních, u nás do té doby nezvyklých úspěchů, jeho dovedně a bryskně konstruované hry na intelektuální kostře tehdy pálivých populárních problémů vzrušovaly, jeho vtipné povídky, které uveřejňoval v Lidových novinách, nevyžadovaly duševního vypětí, a přece se nejevily lacinými, jeho romány, zejména jejich první kapitoly byly pochoutkou pro inteligentního čtenáře.

Jak jsem se zmínil, Přítomnost se stala hlavní tribunou obhajoby Masaryka, v té době prezidenta republiky, působícího knížecím zjevem, štíhlého a elegantního i v pokročilém věku, objevujícího se na bílém koni na vojenských přehlídkách a státních slavnostech, byl obklopen a ozářen nimbem zjevení z národních pověstí, byl Osvoboditelem a Tatíčkem, milovaný a obdivovaný širokými masami českého lidu. Marně však vydávali v legionářském nakladatelství Čin jeho spisy. Kupovaly se, to je pravda, ale ukládaly se s úctou a v dobrých vazbách do knihoven učitelů, profesorů

²²⁶ Již zmíněný profesor trestního práva Jaroslav Stránský (1884–1973), syn předního moravského politika Adolfa Stránského (1855–1931), poslanec, ministr exilové vlády v Londýně a prvních poválečných vlád, majitel Lidových novin, tiskárny Polygrafia a nakladatelství Fr. Borový, poúnorový emigrant.

středních škol, měšťanské aristokracie v městech, prolisovaly se a ani ve veřejných knihovnách se nevyskytl čtenář, který by si některý z nich chtěl vypůjčit. Málokdo se zahloubal do stránek jeho *Sebevraždy*,²²⁷ Sociální otázky,²²⁸ Havlíčka,²²⁹ České otázky²³⁰ nebo *Ideálů humanitních*,²³¹ a jeho proslulé dílo *Rusko a Evropa*²³² se takřka neznalo. *Aspoň jsem nepotkal za celý svůj život víc než dva nebo tři inteligenty, kteří by to jeho dílo znali.*

Projevil se i zde obecně pozorovatelný sociologický fakt, že veliké historické osobnosti jsou lidmi uctívány a hodnoceny jen pro konečné ovoce jejich díla, jaksi ve zkratce, a že většina lidí není ochotna a snad ani způsobilá projít myšlenkově někdy dlouhou cestu jejich předchozí práce, zejména literární. Stejně byli na tom u nás Palacký nebo Havlíček: byli v mysli národa zachyceni jen zkratkou, v níž byli servírováni učiteli ve školách jeden jako veliký dějepisec a „otec národa“, druhý jako veliký novinář a rebel. Skoro nikdo nečetl ani Palackého *Dějiny národu českého*²³³ ani Havlíčkovy spisy, jen jeho *politické básně se někdy recitovaly*. Osobnosti tohoto druhu se nutně stávají, dokonce někdy, jako tomu bylo u Masaryka, ještě za života legendami, často nekriticky a zbytečně příkrášlovanými, a stávají se v těchto zbytečných legendárních podobách lehce i zranitelnými. *Jako každá hagiografická literatura a tradice.*

Nejprudší útoky se začaly proti Masarykovi ozývat a sílily, měnily se dokonce v neohledné a bezohledné odsudky, ano, nakonec v neuvěřitelné sprostoty a nízkosti ze strany naší politické pravice, reprezentované tehdejší národní demokracií, vedené drem Karlem Kramářem. Tento za Rakouska

²²⁷ MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1904.

²²⁸ MASARYK, T. G. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Sv. 1., 2. (2. české vyd.)*. Praha: Čin, 1936.

²²⁹ MASARYK, T. G. *Karel Havlíček: Snahy a tužby politického probuzení*. 3. vyd., nezm. otisk vyd. 2. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1920.

²³⁰ MASARYK, T. G. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Praha: Nákladem Času, 1895.

²³¹ MASARYK, T. G. *Ideály humanitní: Několik kapitol*. Praha: Vydavatelské družstvo Domov, 1919.

²³² MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa. Studie o duchovních prouděch v Rusku. Část 1., 2–[3]*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1918; 1919.

²³³ Dobové vydání: PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha: L. Mazáč, 1927.

čelný český politik, tehdy značně pokrokový, byl odsouzen během války spolu s jiným politikem téže strany drem Aloisem Rašínem k trestu smrti, jemuž unikli jen díky amnestii nově nastoupivšího rakousko-uherského císaře Karla I.

Karel Kramář byl nekritický rusofil a zavilý nepřítel bolševismu. Stal se po převratu prvním ministerským předsedou československé vlády a zdálo se všem, že i on přijal s nadšením zvolení Masaryka prvním našim prezidentem, *arci, snad si v ty první chvíle národního nadšení podvědomě uvědomoval, že tím prohrál svou vlastní historickou osobnost, dozvídal-li se o vzednutém moři vlajek ve formě trikolor, jimiž jsme všichni my, děti, a tedy následná generace, slavili Masaryka a tiskli ho do vřelých náručí svých dětských duší. Kdyby byl zvolen prezidentem Kramář, objímali bychom se s jeho portrétem stejně vášnivě.*

Masaryk byl stejně jako Kramář odpůrcem bolševismu, avšak i carismu, *a vůbec způsobu pojmání věcí u Rusů, vedoucího národa v Sovětském svazu. Svůj odpor vůči Rusku odůvodňoval vědecky, nejen mravně, a stejně svůj odpor vůči Leninovi. Masaryk nebyl odpůrcem zavilým a náruživým, jeho odpor byl založen na intelektuální analýze ruských poměrů, navažoval v nich na Havlíčka. Je těžko podezírat Kramáře ze závisti, že nebyl on zvolen prezidentem nového státu a že přestal být „mužem národa“, i když i zde se nezbavíme stínu pochyb. Zdá se však, že ztratil politickou kritičnost, když záhy musil ustoupit ze svého místa ministerského předsedy a viděl naprosté vítězství Masarykovy západní politické orientace. Pokračoval ve svém rusofilství. Nezapomínejme totiž na to, že v těch bezprostředně poválečných letech se obecně věřilo v celé Evropě na brzký rozklad a pád bolševismu. Československo bylo plné ruských emigrantů utečenců, mluvilo se, a to nejen po hospodách a restauracích, o Ruském kolosu na hliněných nohách. Kramářova mysl, a nepřestanu nepochybovat, že i v jejích omylech a krátkozrakosti čestná a čistá, se nepřestala obracet k Rusku jako hlavnímu našemu spojenci a k naší záštitě, *arci k tomu budoucímu Rusku, až bude osvobozeno od bolševismu.**

Začaly se množit ze strany národně demokratického tisku kritiky Masarykovy západní orientace, kterou důsledně prováděl v zahraniční politice Masarykův žák a přítel Dr. Eduard Beneš, *stálý náš zahraniční*

ministr. Začalo se s útoky proti oběma. Tento obrat překvapil pochopitelně mnohé národní demokraty, kteří byli tehdy členy, a dokonce i poslanci strany. Byli mezi nimi někteří vynikající intelektuálové a mnoho hodnotných vzdělavců z úřednické i profesionální byrokracie. Část z nich ze strany vystoupila, mezi nimi např. Engliš, Stránský, část z nich sice ve straně zůstala, ale nesouhlasili s útoky na Masaryka a se stále víc a více se zvyrazňujícími útoky na každou „levou“ myšlenku. Mezi tyto národní demokraty patřil např. Weyr. Masa národních demokratů, tenorem jejichž politického myšlení byl jen nekritický nacionalismus (měli jsme v té době v našem státě skoro tři a půl milionu Němců!), si však neuvědomovala psychologickou marnost snah sesadit Masaryka z jeho trůnu, který zaujal v myslích národa. Neuvědomili si, a to si přece musí uvědomit každý politik a sociolog, že duševní obraz národa vytvářejí především a podstatně učitelé. A neuvědomili si mocné síly toho učitelského působení, síly mocnější, než je síla tisku, řeči na schůzích, neřkuli síla argumentace v učených pojednáních. Vždyť žáci, duše otevřené a důvěřivé, se učí ve školách také rostlinopisu, počtům, zeměpisu, krátce předmětům s poznatky nepochybnými, takže tu nepochybnost přenášejí i na ostatní předměty, třebaš dějepis nebo občanskou výuku. Co řekne učitel, je nesporné.

Druhým stranicko-politickým útočištěm vyšší inteligence se již od počátku stala u nás sociální demokracie, u národních socialistů převažovala inteligence z řad učitelstva a drobného zaměstnanectva. I lidová strana „klerikální“ měla něco učitelů a nižších úředníků, avšak z univerzitně vzdělané inteligence takřka nikoho. Stejně na tom byla politicky vedoucí strana agrární. Převážná část umělecké inteligence se po vzniku komunistické strany ocitla v ní, myslím na nastupující inteligenci básnickou, spisovatelskou, hereckou i hudební. *Pro umělce je vždy magnetem politický směr s ohnivými vlajícími prapory revolty proti tomu, co je a co nutně je – jako každá skutečnost – nedokonalé, nedůsledné a plné chyb. Slibovaná osvobozující revolta naproti tomu kreslí imaginární obraz neexistující skutečnosti, jež jako vržený obraz nemá a nemůže mít stínů, všechno je v ní spravedlivé a harmonické. Nedivme se tedy těm umělcům.*

Byl to kormutlivý obraz pro první republiku, že sotva učinila první kroky své samostatné existence, mohla se vyžívat v bojích o Masaryka, požívajícího již od počátku pověsti evropské, ba světové. Štěstí, že cizina, zejména ta nám nepřátelská nebo málo přátelská cizina, si těch nerozumných urputností málo všímala a byla naopak spíš překvapena a udivena obecnou administrativní a hospodářskou solidností mladého státu. Dnes, kdy píší tyto řádky, se nechce ani věřit, do jakých nechutných sprostot a hulvátství se dovedl snížit i vynikající český básník Viktor Dyk, jehož verše se staly národně opravdu nesmrtelnými, ve své roli redaktora Kramářových novin, na jejichž stránkách bojoval proti Masarykovi.

Přítomnost se stala, a nelze s úchvalou nepřiznat, že dobrým obhájcem jak osobnosti Masarykovy, tak Benešovy a jejich politického i kulturního kréda. Dovedla vtipným a průkopnými nápady bohatým způsobem odlišovat legendu o Masarykovi, za niž on sám nemohl a která se mu z duše protivila, od skutečného Masaryka. Odpůrci Masarykovi si totiž brali na mušku právě tuto legendu. Nedovedla se však nadnést tak vysoko, aby politicky i sociologicky hodnotila i ji, tuto legendu, činící z Masaryka blanického rytíře bez bázně a hany. *Již jsem se o této legendární podobě Masarykově zmínil a vrátím se k ní ještě, nedivte se, je to tato legendární podobizna, kterou vyvolala v mé dětské slavičinské duši doba.* To naopak dovedl učinit veliký a střízlivý státník Antonín Švehla, předák agrární strany a předseda vlády po několik let. „Neměli jsme po staletí samostatného státu,“ říkal, „potřebuje mít monstranci, a měli jsme štěstí, že do politického čela národa se dostal právě Masaryk. Vždyť většina lidí, přece jen zvyklá na personifikaci státu, si zvykla vidět v rakouském císaři, ať v dobrém, nebo špatném smyslu, rakouský stát a Rakousko. Je třeba vytvořit pojetí i představu státnosti naší, československé.“ *Jindy prý týž Švehla si pochvaloval: „Jaké to štěstí pro stát, mít tak krásného prezidenta!“*

Brzy jsem si však začal také uvědomovat, již tehdy, kdy mé zkušenosti a můj rozum byly přece jen zelené, arcí zmateně, nejasně, že celý názorový fundament Přítomnosti spočíval na intelektuální iluzi a nikoliv na pevné bázi sociální reality. Nejen proto, že Přítomnost mluvila jen a jen ke zcela úzké vrstvičce inteligence a zbývajícím milionům národa zůstávala cizí,

nečtena a opomíjena. Většina národa četla každý své stranické noviny, někteří ani ty ne. Většina národního celku se při volbách rozdělovala hlavně podle reálných zájmů (*dělnictvo, živnostnictvo, zemědělci*) a úzkých společenských názorových hledisek (*náboženství, různá kulturní hlediska*), nikoliv podle základních myšlenkových směrů a ideálů. Bylo to vidět *především na nezvykle velíkém počtu politických stran: nemohlo být a nebylo tolik základních myšlenkových politických směrů a ideálů. Dále to bylo vidět na v podstatě se neměním počtu hlasů, které získávaly jednotlivé strany ve volbách přes řeči volebních řečníků, psaní novin, vzájemné kritiky, neřkuli přes úvahy v Přítomnosti. Však také když přívrženci Přítomnosti založili politickou „Stranu práce“,²³⁴ neuspěli. Jistá myšlenková nesolidnost této založené politické strany byla patrná již z názvu „Strana práce“, neboť měla být stranou inteligence. Všechny strany byly totiž v přesném smyslu stranami „práce“, a v politicko-sociálním smyslu té doby byly jimi především dělnické strany. Založení té strany bylo politicky tak naivní, že se nesnášela ta naivita s duchaplnými a nesporně mimořádně inteligentními články v Přítomnosti. Většina inteligence byla přece již v existujících politických stranách nebo je volila celkem neměnně podle toho nebo onoho, někdy velmi osobitého hlediska. Stranickost našich lidí, valně inteligence, byla méně založena na tzv. „stranické přesvědčenosti“, víc na stranické tradici a na povahovém založení. Proto bylo také takřka nemožné ji vyvracet a napadat intelektuálními argumenty, ať správnými, nebo nikoliv. Katolická lidová strana²³⁵ odolala dobře všem (o sobě povrchním, neboť povrchnost se nechápala) argumentům čerpaným z povrchně pochopené historie, dokonce však i z Masaryka, neboť byla založena na katolické tradici našeho lidu v některých krajích. Na katolicky věřící lid nepůsobily nadávky „klerikálů“, „papeženců“ a odolal všem argumentům*

²³⁴ Strana práce vznikla v roce 1925 po odchodu části členů národní demokracie pro nespokojenost s protimasarykovským kurzem jejího vedení. Založil ji Jaroslav Stránský, členem se stal např. Jan Herben nebo Stránského kolega J. Kallab, sympatizovali s ní K. Engliš, F. Peroutka nebo K. Čapek, ale politicky neuspěla a brzy (1930) zanikla.

²³⁵ Československá strana lidová vznikla v roce 1919 sloučením několika českých a moravských křesťanských politických stran, které zpočátku měly jen společný poslanecký klub. Do čela této středové politické strany, jejíž jednotný ústřední výbor se ustavil až v roce 1922, se postavil moravský politik Msgre Jan Šrámek. V. Chytil se stal za tuto stranu po druhé světové válce opakovaně poslancem.

podporujícím založení „československé církve“ anebo argumentům „volno-myšlenkářů“, aby se vystupovalo z církve. Na druhé straně se lidové straně nikdy nepodařilo seskupit politicky všechny věřící katolíky také proto, že agrární a živnostenská strana byly v době „kulturního boje“ celkem zticha. Dokonce ani stranám vysloveně protikatolickým se nepodařilo rozbit národní katolickou tradici, především národním socialistům. Většina přívrženců této strany zůstávala v římskokatolické církvi a vášnivé útoky na katolickou církev z úst některých horlivých hlasatelů „pokroku“ jim jen procházely uchem. Intelekt, a Přítomnost byla časopisem povšechného intelektu, je slabou zbraní proti politické realitě.

To všechno rozpoznával můj drahý přítel František Novák s určitostí instinktu holuba, a proto ho četba Přítomnosti ani moc nelákala. *„Je to jenom takové mudrování,“ zavrčel někdy.* Já jsem si v nitru začal uvědomovat, že mé místo není ani v této intelektualizované politice, jak ji hlásala Přítomnost, nýbrž v odborné, vědecké politice v pravém slova smyslu. V té pravé politice, která se uskutečňuje v odborných ministerstvech, kulturních a vzdělávacích institucích a k níž je potřebí řádného odborného vzdělání.

Tehdy jsem si také začal dík střízlivému postoji Franty Nováka uvědomovat, že příliš obecného vzdělání a příliš duchaplného zaházení s intelektem zamlžuje výhled na skutečnost, takže je výhodné i pro politika naslouchat spíš hlasu „prostého“ lidu než hlasu intelektuálů. Jen se to musí umět.

Přesto všechno mne však nepřestávala myšlenkově vydražďovat komunistická strana, a ačkoliv jsem zůstával tvrdošíjně mimo politické strany, zůstával jsem nejen emočně, nýbrž i intelektuálně založen sice nekomunisticky, přece však jen levicově. Cítil jsem, že naše republika přece jen, i když učinila mnoho, neučinila všechno, co pro dělnictvo a chudý lid vůbec učinit měla a mohla. Než tehdy tyto myšlenky jen procházely mou hlavou, málokdy a povrchně. Byl jsem celou svou mladou bytostí zaujat vědou.

Poznávám se s Englišem

Když vyšel ve Všehrdu můj článek o noetických základech normativní teorie právní a jejím vztahu k Englišově teleologii,²³⁶ byl jsem ve třetím semestru a připravovali jsme se pilně s Milošem Stučkou k první státnici a rigorózu. Věděl jsem, že Weyr se zabýval celkem obdobným problémem a uveřejnil o něm významné pojednání v Časopise pro právní a státní vědu.²³⁷ I tento časopis vznikl přičiněním Weyrovým a jeho organizačním talentem, Weyr byl jeho redaktorem a časopis se stal vědeckým reprezentantem brněnské právnické fakulty. Vedle toho založil Weyr učenou knihovnu „Sbírka spisů právnických a národohospodářských“,²³⁸ byl spolu s Englišem jejím redaktorem. Ve sbírce vycházely pilně ve značně rychlém sledu juristické a menší měrou národohospodářské spisy. Brněnská právnická fakulta začala úspěšně soupeřit s pražskou fakultou, kde vznikalo mnoho závisti a nevěle. Všude bylo cítit mocný spár Weyrovy osobnosti, nejen v brněnském uměleckém, nýbrž a hlavně ve vědeckém životě. *Pražská juristická fakulta neměla v té době osobnosti, která by se mohla Weyrovi rovnat.* Engliše jsem v té době osobně neznal, byl aktivním ministrem financí a nepřednášel.

Engliš si dobře všiml mého článku, odpověděl však Weyrovi dlouhým pojednáním, myslím, že v pražském Obzoru národohospodářském.²³⁹ Jdu jednou ráno do přednášek, a jak mívám pedelův pokoj, vyrazí pedel ze dveří. „Pane doktore, pane doktore, totiž... máte tu dopis,“ a podává mi uctivě, a dívá se na mne uctivě, a říká všechno uctivě, „máte tady dopis od pana ministra financí!“ Nešlo mu to, tomu dobráckému a k nám posluchačům vždy tak přelaskavému panu Čermákovi na rozum, takový posluchač, vždyť je to vlastně ještě úplný zelenáč, první státnici nemá a píše

²³⁶ CHYTIL, V. Filosofické základy normativní teorie právní a její vztah k hospodářské noetice Englišově. *Všehrd*. 1929, roč. X, s. 60–71.

²³⁷ WEYR, F. Čtyři kapitoly z právní noetiky. *Časopis pro státní a právní vědu*. 1929, roč. XII, s. 1–16.

²³⁸ V této edici vydávané od roku 1919 s nemalými finančními problémy vyšla v meziválečném období téměř stovka velmi rozmanitých svazků a několik dalších i po válce. K tomu VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J., SCHELLE, K. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity 1919–2019. Díl 1, 1919–1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 90 a 92.

²³⁹ ENGLIŠ, K. Teleologická teorie hospodářská a normativní teorie právní. *Obzor národohospodářský*. 1929, roč. XXXIV, s. 177–192 a 267–282.

Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

když drží dopis od slavného ministra financí a řádného profesora národního hospodářství Masarykovy univerzity.

Konečně jsem rozlepil opatrně obálku, když před tím jsem se kochal pohledem na charakteristický rukopis adresy. Z obálky vypadl separátní otisk Englišovy odpovědi Weyrovi a na titulní straně jsem četl stručně „Panu JUC Václavu Chytilovi místo odpovědi na článek ve Všeherdu Engliš“.
Datum a nic víc. Odpovídal Weyrovi a tím nepřímou i mně. Pádně, s logikou, které se již tehdy říkalo „železná Englišova logika“, opravdu se mi zdála z oceli. Vyvracel argumenty mého vědeckého boha Weyra jeden po druhém. Když jsem přečetl článek jednou, dvakrát, třikrát hned během přednášky, kterou jsem nevnímal, cítil jsem se rozdrčen, dobit, rozmačkán jako bídný červ, co tomu asi řekne Weyr, jsem si myslil?!

mu pan ministr financí! Jako by do mne uhodil hrom, ale nedal jsem tu ránu na sobě znát, říkám hloupě: „Dopis?“ Beru do rukou velkou, tlustou obálku. „Moc vám děkuji,“ povídám a nesu obálku a bojím se ji otevřít. Na zadní straně je krásnými vypouklými písmeny vytištěno „Ministr financí československé republiky“. Je třeba se vžít do duše posluchače třetího semestru, ještě neví, neproletí-li s ostudou při první státní zkoušce, ještě je víc uherskobrodským gymnazistou než vysokoškolským studentem, víc nohama i hlavou ve Slavičíně než v Brně, jak drží on, i když si píše před jméno JUST, víc proto, aby sebe ujistil a zavázal se, než ze schubnosti a pýchy,

Hned po přednášce se dotazuji, je-li Weyr na fakultě, a klepu, rozčilený a skoro zoufalý na dveře jeho kabinetu. Když se ozvalo známé již hlasité a rozhodné Weyrovo „Dále!“, vrazím, jistěže ve tváři zrudlý, do kabinetu. Weyr mne laskavě vítá, ukazují mu Englišovu odpověď, a než se mohu rozšířit, Weyr, který okamžitě pochopil, co se asi děje v mé duši, přerušuje mou rozpačitou řeč: „Na to si musíte, pane kolego, zvyknout. To je ve vědě běžné, že jeden nesouhlasí s druhým, víte, já myslím, že Engliš trochu přeceňuje tu svou logiku!“ A když vidí, že mi není do řeči, přidává: „Ve vědě jsme si všichni rovni, *pán nepán, mladík nebo stařec*. Jen když jdeme opravdově za problémy. Ministr neministr, abyste tomu rozuměl, Engliš je můj vzácný a milovaný přítel, z toho nemusíte mít strach, že s vámi nesouhlasí. *A když se to tak vezme v celku, možná, že v něčem máte pravdu vy, a ne on!*“

Což mne nejen uklidnilo. Nejen že se mi přece jen zezdalo, že ve všem Engliš přece jen nemá pravdu, ale vyzvedlo mi Weyra do výšek nevýdáních. A v nich zůstal právě pro tuto jeho vlastnost až do dnešních mých dní, kdy je mi skoro sedmdesát. Weyr byl mimořádná, opravdu mimo-řádne se vyskytující vědecká povaha v pravém toho slova smyslu. Nezáleží na tom, že vykonal mnoho na poli naší právní filozofie a právní vědy, že byl u nás protagonistou obecně uznávané, i když někdy silně napadané vědecké školy, že soustředil kolem sebe mnoho talentovaných lidí, že dovedl britským a pádným perem dorážet na často nejapné a úzkoprsé protivníky normativní teorie. Vlastní velikost jeho osobnosti tkvěla v jeho vědecké povaze, znávající a hodnotící jen zápal pro vědeckou práci a talent k ní, ať šlo o kohokoliv. Bylo mu jedno, čím je autor vědeckého pojednání, zda je jím posluchač fakulty nebo její řádný profesor, ministr, nebo poslední úředník, a byl takovým důsledně a vždy. *Často si myslím, že tato jeho povaha souvisela s jeho vřelým zaujetím pro umění. Třeba stát zeširoka rozkročen v kultuře, nestačí lidem s duchem pilně šlapat zeli v bečce jejich specializovaných „oborů“.*

Bylo to na podzim v roce 1928. Koncem podzimního semestru v lednu 1929 jsem dělal první státní zkoušky a první rigorózum. Látky bylo hodně, tehdy nebylo dílčích zkoušek, římské právo, církevní právo, středoevropské právo a české právo, samá historie, jen římské právo se z větší části přednášelo a zkoušelo, jako by platilo dnes. Právem, neboť hlavní jeho právní pojmy a instituce platí ve všech evropských právech dodnes,

dokonce ani v právních řádech dnešních socialistických států se neobešli bez řady právních pojmů, které před dvěma tisíciletími vytvořili antičtí Římané. Často jsem se nad starými Římany zamýšlel. Žádný národ totiž, i když vytvořil případně velikou kulturu náboženskou jako Židé, nebo technickou jako Egypťané, filozofickou a básnickou jako antičtí Řekové, nevytvořil tak grandiózní kulturu právní a právnickou, jako Římané. Všechny pokusy o výklad tohoto kulturního zázraku, který později dopomohl i římsko-katolické církvi k jejímu dějnotvornému významu, když recipovala římské právo a přispěla k jeho recepci v celé Evropě, mne neuspokojovaly. Dodnes mi ta věc zůstává záhadou.²⁴⁰

Dík své studijní metodě, tomu vypisování učebnic do krátkých odpovědí na otázky, které jsem si sám tvořil, jsem absolvoval státnici s trojnásobným vyznamenáním, jak se tehdy říkalo, když kandidát dostal „dobrou s vyznamenáním“ ze třech předmětů, dobrou bez vyznamenání jsem měl tuším jen z českého práva. Rigorózum bylo na „výtečnou“ ze dvou zkušebních předmětů. Byl to úspěch u zkoušky tehdy neobvyklý na fakultě, i když se někdy

²⁴⁰ V kontextu Chytilova výkladu sem zapadá text napsaný na rubu tří dřívějších stánek rukopisu tam, kde V. Chytil psal o své nejoblíbenější opeře *Carmen*. S výjimkou poslední odstavce je napsané přeškrtnuto:

Když se blížil druhý semestr ke konci, byl jsem sice v sedmém nebi úspěchem, jehož jsem si dobýval ve Weyrově semináři, začínala však na mne a stejně na Miloše doléhat nevládná vidina první státnice a rigoróza. Všichni, rodiče, přátelé, známí přející i škodolibí, vědí, že ty dosavadní semestry neznamenají nic. Vše rozhodne úspěch při zkouškách na konci třetího semestru. Teprve tehdy budeme moci plným právem říci: jsme vysokoškoláci!

Měli jsme před sebou letní prázdniny, tak jsme si s Milošem Stužkou přísahali, že nastudujeme pořádně celé římské právo a ostatní necháme na zimní semestr. Ve vánoco a po nich si jen všechno rychle zopakujeme a přihlásíme se ke zkouškám. A rozešli jsme se, já do Slavičína a Miloš do Jihlavy, neboť zatím byl jeho otec přeložen do tohoto slavného historického města. Miloš se během těch krásných, horkých prázdnin, říkalo se těm týdnům prosluněným prudkými paprsky „vedřiny“, horko nedávalo někdy ani spát, obloha neměnila modrou barvu a jen občasné, prudké, ale krásné bouřky přinášely trochu úlevy, mořil poctivým listováním ve stech stránkách učebnice, podtrhával a memoroval a točila se mu z toho hlava. Scházela mu tehdy, myslím, metoda studia.

Bylo v tom jistě víc chytrosti, vypočítavosti než vědomí, že si poznenáhlu osvojují vědeckou metodu studia, když jsem si řekl nad tlustou učebnicí římského práva: pořídíš si svůj vlastní výběr toho nejpodstatnějšího. Jak jsem to již zkusil před maturitou s dějepísem a zeměpisem. Budeš-li znát to podstatné, nepropadneš. A tak jsem pokračoval, stránka po stránce, přečetl, celé stránky jsem hleděl vystihnout otázkou, kterou jsem nadepsal a podtrhl, a co možná stručnou odpovědí. A tak jsem pokračoval i v Litencích, jak dál vypravuji, bylo toho také špalek listů, nicméně tím urovnáváním otázek a snahou o sevržené odpovědi jsem zvládal dobře látku. Ani jsem si to neuvědomoval.

A měl jsem ještě i trochu času na „svou“ práci. Pravda, často se mne zmocňovaly pochyby. Stačí to, co jsem vypsal? Nevynechal jsem žádnou důležitou otázku? Ale nakonec jsem mával nad pochybami rukou. Snad to na dobrou stačí, jen dostatečně jsem se bál, abych nemusil odložit rigorózum.

vyskytli tací, kteří byli s „všeobecným vyznamenáním“. Můj přítel Stučka odcházel jen s dostatečným prospěchem, smuten, že nemohl pak hned dělat po státnici rigorózum, nýbrž až na konci celého studia. Litoval jsem nadaného svého přítele, jemuž jsem vděčil za mnoho, velice, *měl v hlavě mnoho vědomostí, jenže neuspořádaných, takže je paměť při zkoušce vybavuje jen nesnadno.*

Nepyšnil jsem se, ale měl jsem radost, neskonalou, dětskou radost kvůli rodičům a tetě Evě, kteří úzkostlivě čekali na výsledek. Když jsem podával na poště telegram do Slavičína a do Litenčic, bylo mi bláze. Rodiče ani teta se ani neodvažovali se mne ptát, zda projdu, viděli ve mně, když sami se nemohli povznést nad úroveň, která jim byla vyhrazena osudem, své lepší pokračování. Ještě týž den večer mi poštovní doručovatel donesl telegrafický poukaz 200 Kč od tety a 100 Kč od rodičů. A přišlo blahopřání, a abych přijel na pololetní prázdniny a abych se stavil také u tety v Litenčicích.

Jsou blahé, radostné okamžiky v životě, máme úspěch a děláme tím radost jiným, nejdražším bytostem, které máme, zlobíme se trochu, že jsou na nás pyšní, ale přejeme jim potěchu z té pýchy, jak tatínek ve Slavičíně se jakoby mimochodem chlubí lékaři dru Horákovi,²⁴¹ panu správci Podhradskému či Podrahému,²⁴² panu děkanovi na faře. Říká otci mého přítele panu Studenkovi,²⁴³ že přijedu na pololetní prázdniny, a když pan Studenka se táže, jak mi to jde, odpovídá tatínek skoro nedbale, že jsem telegrafoval, že jsem udělal státnici a rigorózum, počkejte, říká, jak to tu stojí, s trojnásobným vyznamenáním! A skoro má zlost na bystrého a dobrého pana Studenku, když mu říká: „A to se divíte? Jak by to jejich Venda dělal. Máte nadaného syna!“ *Tatínkovi bylo proti srsti svádět úspěchy na nadání, pro něho byla základem všeho práce. „Nadání má mnoho lidí,“ říkával, „ale pracovitých lidí je málo!“* Pan Studenka v té chvíli, myslím, i zalitoval, že nedal nadaného syna Karla²⁴⁴ studovat na vysoké škole anebo na konzervatoři.

²⁴¹ Slavičinský lékař MUDr. Jan Horák, v letech 1919–1927 předseda slavičinského čtenářsko-ochotnického spolku Palacký; k tomu *Slavičín v minulosti a současnosti: 750. výročí první písemné zprávy 1256–2009*. Slavičín: Město Slavičín, 2006.

²⁴² V publikované části paměti (Slavičín, 2002) se píše, že se Chytilovi rodiče seznámili „s panem správcem velkostatku Podrahým“, v rukopisu však Chytil píše „panu správci Podhradskému“; ve strojopisu jsou uvedena obě příjmení.

²⁴³ Karel Studenka st., slavičinský krejčí a hudebník.

²⁴⁴ Chytilův dlouholetý přítel Karel Studenka ml. (1903–1993) se stal učitelem měšťanské školy ve Slavičíně, zakladatelem mužského pěveckého sboru a spoluzakladatelem chrámového sboru a později rozhlasovým pracovníkem (*Slavičín v minulosti a současnosti: 750. výročí první písemné zprávy 1256–2009*. Slavičín: Město Slavičín, 2006, s. 139).

Ještě před odjezdem na pololetní prázdniny, bylo tehdy zima, až praštelo, cesty a silnice zaváté sypkým suchým sněhem, noviny psaly o velkých polomech v lesích, mne zastavuje pedel Čermák, že mám jít hned k panu profesoru Weyrovi. Již se ani nedivil, jen si mne s nadmírou uctivým úsměvem prohlížel jako nějaké výstavní zvíře ze zoologické zahrady. *Zakatalogizoval si mne prostě.* Můj úspěch u zkoušek se roznesl po fakultě jako blesk.

Weyr mne přivítal srdečnou gratulací, bylo vidět, že i on se těší z mého úspěchu a hned začal: „Engliš bude mít příští rok padesátku. Chci mu uspořádat vědecký sborník. A tak mi napadlo, že by bylo dobré, kdybyste tam také něčím přispěl. Rukopis na stroji asi tak třicet stránek,“ dodává a říká: „Zvolte si téma, jaké chcete, však vy to svedete. *Člověk si má vždycky volit téma, co ho přitahuje, a hlavně to, čemu nerozumí!*“ A když viděl můj udivený obličej, *tehdy jsem měl ještě pramalou schopnost chápat přiléhavost takových vyjadřování, mi vysvětluje: „Nač bychom psali o tom, čemu rozumíme, to by byla přece nuda. Bereme si za téma to, čemu právě nerozumíme, abychom porozuměli!“* Požádá prý ještě kolegu Bulína²⁴⁵ o příspěvek, „vy si jistě, jak vás znám, zvolíte něco filozofického, Bulín něco juristického“. Hynek Bulín byl můj spolužák na fakultě, syn významného, velmi zámožného brněnského advokáta a známého přesvědčeného Čecha již za Rakouska,²⁴⁶ vědělo se o něm, že obhajoval Petra Bezruče před rakouským soudem. Tehdy jsem osobně znal Hynka Bulína, mého pozdějšího převzácného, věrného přítele a univerzitního kolegu, noblesního a charakteru čistého jak džbán pramenité vody, jen od vidění.

Byl jsem Weyrovou výzvou tak překvapen, že div jsem se nezapotácel. *Silně jsem v sobě nesl pocit upozaděnosti, který stíhá tak často vesnické lidi a uvádí je do rozpačitého rozkolísání, dostává-li se jim něčeho, o čem si dříve netroufali ani snít.* Weyr mne začal počítat mezi své vědecké žáky a mezi začínající vědecké pracovníky! Přes nápor studijních příprav ke zkouškám

²⁴⁵ Profesor civilního řízení Hynek Bulín ml. (1908–1996) jako jediný propojil všechny fáze vývoje brněnské právnické fakulty, když na ní vystudoval, učil už před druhou světovou válkou, před zrušením v roce 1950 a po jejím obnovení v roce 1969 a jako člen vědecké rady na ní působil i po listopadu 1989.

²⁴⁶ Prezident Moravské advokátní komory, moravský politik a poslanec Hynek Bulín st. (1869–1950).

byla má hlava stále plná filozofických a právně filozofických otázek, vydražďovalo mne a znepokojovalo, čemu jsem nerozuměl. Takže jsem se rozhodl. Riskoval jsem při tom mnoho, neboť v tu chvíli jsem opravdu nerozuměl tomu, o čem jsem chtěl psát. „Napsal bych, pane profesore, dovolíte-li, článek o ‚normě a postulátu‘, víte, v čem je mezi nimi vlastně přesný rozdíl.“ Weyr se usmál, oči mu zasvítily, neřekl, že chci po tisíci a prvé pustit se na horolezeckou výpravu, na kterou se pustilo již tolik, a jakých duchů, aby mne nesrazil. Asi se mu zalíbilo, že jsem tak mladicky nezkušeně odvážný a schválil mou volbu. Umluvili jsme, že rukopis dodám do půl roku.

Teprve později jsem se dozvěděl, jakou ostrou půtku musil svést Weyr kvůli mně a Bulínovi s jedním sekčním šéfem ministerstva financí, který jménem ministerstva měl pořídat redakci slavnostního sborníku za ministerstvo a sebrat příspěvky pro Sborník od vysokých úředníků ministerstva a významných vysokých činitelů našich tehdejších hospodářských institucí. Cože, mezi řádnými profesory univerzit, ministry, řediteli bank a funkcionáři obchodních komor se mají ocitnout také jacísi dva studentíci na právnické fakultě, kteří mají za sebou sotva první zkoušky? Tož dobře, odpověděl prý tehdy vysokému tomu úřednímu činiteli Weyr, máte docela pravdu, pane odborový přednosto, jejich příspěvky tam nebudou, ale v tom případě nepočítejte ani s příspěvkem mým! A tak se přece dostaly díky té Weyrově vědecké povaze, rozmáchle velikolepé a neznající vezdejších rozdílů²⁴⁷ a přehlížející předsudky, do Sborníku oba, nezkráceny a nedotčeny.

Odvážnému štěstí přeje, pravda, stálo mne to hodně studia, přemýšlení, zoufalých chvil, v nichž jsem ztrácel sebedůvěru, ale článek se podařil. Myslím, že patří k nejlepšímu, co jsem na poli právní filozofie napsal. Jenže ten článek vedl nepřímou k tomu, že jsem se konečně osobně poznal s Englišem.

Začal jsem si článek načrtávat již během pololetních prázdnin, hlavně v Litenčicích, kde jsem navštívil tetu, vrací se z Brna za rodiči. Před tetou i před rodiči jsem tajil svou „vědeckou“ činnost, *uměřený otec by nad*

²⁴⁷ Slovo „rozdílu“ z rukopisu ve strojopisu chybí.

ní spráskl ruce, životní opatrnost velí, nelozit na vysoké stromy. Měl jsem na práci čas, přede mnou bylo celých pět semestrů bez zkoušek, jen bylo třeba odbýt kolokvia kvůli osvobození od univerzitních tax.

Hned po návratu do Brna vrazím do kabinetu k Weyrovi, již se ani neo-
stýchám, abych se přihlásil do jeho semináře a abych se poradil. Engliš
právě vydal *Finanční vědu*,²⁴⁸ jenže stojí 90 Kč! Říkám Weyrovi, že slyším
o nějakých názorových změnách Englišových v jeho noetice, *budu přece
musit ty změny vzít v úvahu při psaní svého příspěvku do Englišovy pocty.*
Hned se stydím za to, že jsem také vyhrkl, že *Finanční věda* je drahá, ale
že si ji budu musit kvůli svému článku koupit. Engliš totiž skoro každé
své odborné národohospodářské dílo doprovázel buď předmluvou, nebo
doplňkem, v nichž vykládal *vždy znovu a znovu* svou teleologickou noe-
tiku – *kteřou však přes sveřepé jeho spisovatelské úsilí většina čtenářů zajíma-
jících se o jeho národohospodářské názory nečetla.* „Nač byste si ji zbytečně
kupoval, zatelefonuji Englišovi, musí vám ji přece dát zadarmo,“ říká bodře
Weyr, vždy plný pochopení pro posluchače s omezenými finančními pro-
středky. Engliš, když býval ministrem, nechával svou rodinu v brněnské
své vilce a jezdil týdně na sobotu a neděli do Brna.

Weyr mne asi za týden, bylo pokročilé jaro, stromy se proměnily
v tisíce kytic a voněly láskou, dá volat znovu do kabinetu, mám prý přijít
k Englišovi ve tři odpoledne v sobotu, že mi tu *Finanční vědu* osobně dá.
Weyr netušil, jaký to má být pro mne životní okamžik, nic jsem mu neřekl,
že mocným mým přáním je se věnovat národnímu hospodářství. Jaksi
samozřejmě si mne přivlastnil pro jurisprudenci, připočetl mne nejen
ke svým žákům, ale také mezi budoucí právníky a právní filozofy. Hodně
později jsem se dozvěděl, že počítal se mnou *již tehdy zcela dobrodružně* pro
ústavní právo a snad jako se svým nástupcem na univerzitě. Nejnadanější
jeho žák, tehdy již docent univerzity Dr. Zdeněk Neubauer,²⁴⁹ se rozhodl
pro správní právo. „Bude dobře, když dáte pozor,“ připojuje Weyr nakonec,

²⁴⁸ ENGLIŠ, Karel. *Finanční věda: Nástin teorie hospodářství veřejných svazků.* Praha: Nákladem Fr. Borového, 1929.

²⁴⁹ Mimořádný neplacený profesor ústavního práva Zdeněk Neubauer (1901–1956) působil i jako ředitel Všeobecného penzijního ústavu; v roce 1948 mu byl odebrán profesorský titul; jeho syn Zdeněk se stal významným biologem a filozofem, vnuk Marek Benda je členem Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

„Engliš vás bude chtít získat pro sebe,“ a říká to starostlivě a já se z duše stydím, nemám v tu chvíli odvalu mu odkrýt pravdu, připadám si jako Jidáš. *Zmocňuje se mne závrať. Mne, mne bude se prý snažit získat pro sebe slavný Engliš, mne, venkovského kluka, z něhož jsou ještě cítit litenčické kopce a slavičínské svahy, Weyrova kniha o právní filozofii a Kantova Prolegomena voní mateřídouškou mezi, na nichž jsem je studoval, vážně sice, ale zároveň i furiantsky bez pocitu, že se zavazuji.*

Byl konec května, dojíždím do Úřednické čtvrti,²⁵⁰ již dávno před tím jsem si prohlédl dobře Šeříkovou ulici,²⁵¹ její poetické jméno se rýmuje s mou zálibou v básních, úpravné zahrady a zahrádky zaplavují duši sytými barvami květin, znovu a znovu procházím ulici, neboť jsem pochopitelně přijel nejmíň o půl hodiny dříve, znovu a znovu se dívám na přesně seřizené hodinky, konečně ukazují tři. Přistupuji k železné brance a zvoním. Srdce mi netluče zrychleně, spíš jako by se zastavilo. *Čekání na otevření dveří je svíravé.*

Ze dveří vychází silný muž, zdá se mi menší postavy, vlasy černé jak havran, tmavé oči pod brýlemi, černé vousky pod nosem, energická vystupující brada, hmotité ruce určené spíš k práci se sekerou nebo držet těžký pluh než spisovatelské pero, *takové pořádné, pevné to jsou ruce, nehodící se pro inteligenta, natož intelektuála. Muž působí přísně a nepřístupně. Energicky přistupuje k brance a vyráží: „Co si, prosím, přejete?“ Říká „prosim“, ne „prosím“. Skoro koktám, když se představuji, že jsem právník Václav Chytil, že pan profesor Weyr a tak dále, v rozčilení jsem zapomněl pozdravit. I rozevřel se obličej toho muže, který se stal potom mi tak drahým, skoro mým druhým otcem, rozevřel se do srdečného, laskavého, širokého, vítajícího úsměvu, rychle otevírá branku, silně a jaksi uchvatitelsky mi podává ruku, potom mi objímá ramena, jako by se bál, že mu ještě uteču, „mám radost, že vás osobně poznávám, již jsem se na vás těšil, pane kolego“, a když já mu přeuctivě, utopen v té nenadálé laskavosti, začnu říkat „pane ministře“, „ale kdepak pane ministře“, odmítá mé oslovení, „profesore, profesore“ mi říká, a znovu mi začne říkat „pane kolego“. Takže*

²⁵⁰ Někdy označována i jako Německá úřednická čtvrť, dnes Masarykova čtvrť.

²⁵¹ Dnes Heinrichova.

hledme, již jsem to dotáhl, čtvrtý semestrík ze Slavičína, na kolegu profesora Weyra a na kolegu ministra financí Československé republiky! Nikdy jsem před tím nebyl opilý, v tuto chvíli ano.

Sotva jsme v chodbě vily, ne prosím, žádné obrovské, luxusní vily, jakou by připsal romanopisec ministru financí, nýbrž slušné sice, nicméně běžné vilky, *jakých bylo nasypáno v Úřednické čtvrti*, volá Engliš: „Mámo, kolega Chytil je tady!“ Vychází hezká, vyšší černovlasá paní, *sálá z ní uslechtilost a dobrosrdečnost, ale v očích se zahlédá i rozvážnost úsudku a opatrnost*. Vítá mne srdečně, „prosím, pánové, svačina bude hned na stole“, a vede nás do pěkného výklenku vilky, prosvětleného paprsky květnového slunce, které tam pronikají velkými okny, jimiž je vidět zahradu a střechy brněnských domů. Engliš se laskavě doptává a vyptává, chválí ten můj zelený článek, a když mu nakonec, rozpaky díky jeho lahodné srdečnosti ze mne spadly, již si ani neuvědomuji, jaký jsem to červík ze čtvrtého semestru, když mu tedy nakonec vyjeví, že mou láskou je národní hospodářství a že jsem již prostudoval celou jeho knížku, klade mi, jaksi vítězně mi klade Engliš svou mocnou ruku na mou,²⁵² „tak to si budeme dobře spolu rozumět!“.

Jenže nadešel těžký okamžik. Služebná naservírovala svačinu, mísu navršenou koláči, dvě konvice, jedna s kávou a druhá s mlékem, Engliš mi sám nalévá kávu, a potom bodře říká, že má rád smetanu z mléka, ale že se jí na mou počest vzdá, a bohatě mi nakládá do kávy škraloupy smetany a na talířek nevím kolik výtečných domácích koláčů. Přisedá paní Englišová. Když jsem začal míchat tu hustou vařenou smetanu, se mi zatmělo před očima. Co jsem nenáviděl, nesnášel až k vrhnutí, byly škraloupy, i kdyby byly z nejlepší smetany. Panebože! Panebože! „Osladte si podle chuti, přáteli,“ mne vybízí Engliš, možná, že se závistivě dívá na ty škraloupy, jichž se vzdal v můj prospěch. Míchám, míchám, zavírám oči, sbírám všechny své síly, paní Englišová bystře postřehla, v jakém duševním stavu se nalézám, sevřen úctou k jejímu manželu a vrozeným odporem k necezené kávě, včas zasáhla, a byl jsem zachráněn. „Ty si, táto, vždycky myslíš, že všichni musí být jak ty!“ mu říká a jistě netuší, že tím

²⁵² Slova „na mou“ z rukopisu ve strojopisu chybí.

vystihuje jeden ze základních povahových rysů toho velikého člověka i ve vědě i v hospodářské praxi. Projevoval se v Englišově tendenci k výlučnosti, k malé toleranci, byl posedlý přesvědčováním druhých, nepostřehl, že i ve vědě jsou „různé chuti“, sklony, pohledy. Než to jsem mohl konstatovat až značně později.

Odebrali jsme se s Englišem do jeho pracovny, měl jsem již na jeho psacím stole nachystánu Finanční vědu a k ní horu separátů a některé jeho další knihy. Rozvinula se debata, Engliš se zajímá i o mé rodiče, což Weyr nikdy nečinil, kde jsem studoval, pozorně poslouchá, jak vznikl již na střední škole můj zájem o národní hospodářství, a nenápadně zkoumá mé vědomosti, přece se musí jen ujistit, nejsem-li jen mluvka a chytrák, který se bude chlubit, že se „zná s panem ministrem“. Dost bývalo takových, kteří navštěvovali jeho semináře, jenom aby se mohli zapyšnit, že byli v semináři pana ministra financí a že s ním debatovali. Asi byl s konečným výsledkem své diagnózy tehdy spokojen, sám přinesl víno a naléval, já jsem si před tím málokrát cucl toho zrádného moku, víno mi stoupalo do hlavy a rozjařovalo mne, debata se protahovala, ta má záliba v přemýšlení již od dětských let přinášela první úroky, věděl jsem z filozofie, logiky a noetiky i právní obecné teorie a národního hospodářství na mladého jedenadvacetiletého posluchače opravdu mnoho. Takže když jsem odcházel po dobré večeři s náručí knih a separátů, odcházel jsem zatížen slibem, že se budu věnovat národnímu hospodářství, a radostně zavázán, že budu chodit Engliše navštěvovat v soboty, mám prý se vždy nejprve telefonicky zeptat, bude-li volný, že se však vždy bude těšit na debatu. A vracel jsem se domů k rodičům, kteří již bydlili v Brně - Králově Poli v Tyršově ulici čís. 1,²⁵³ s pocitem, že jsem dosáhl čehosi, nač nemám dost sil a schopností, i s pocitem viny, že jsem zapřel Weyra i to, že mne stejně lákala jurisprudenc a právní filozofie, a vůbec s pocitem, že to nedopadne dobře.

²⁵³ Chytilovi se později přestěhovali přes ulici na adresu Tyršova 4.

Nechápal jsem, že Engliš, uvázaný svým úřadem ministra financí v Praze, ztrácel možnost vytvářet si kolem sebe okruh vědeckých žáků, měl tehdy jen Vladimíra Vybrala,²⁵⁴ již doktora práv, který dlel na studiích v Berlíně a byl zaměstnán na ministerstvu financí ve studijním oddělení, zatímco Weyr byl již obklopen řadou vědecky zdatných žáků, především zmíněným docentem Dr. Zdeňkem Neubauerem, drem Adolfem Procházkou,²⁵⁵ avšak i vynikajícím profesorem občanského práva drem Jaromírem Sedláčkem, drem Gerlichem²⁵⁶ a jinými. Z nás nejmladších brzy ke mně přibyli zmíněný Hynek Bulín a Vladimír Kubeš.²⁵⁷ Takže Engliš se chytl oběma rukama prvního, který se mu naskytl, a to riskantně, důvěřuje v první dojem, a přivlastnil se mne.

Engliš byl filozoficky a metodicky žákem Weyrovým. I Engliš „udělal“ Weyr, není pochyby o tom, že kdyby se spolu nebyli ocitli ještě za Rakouska na české brněnské technice, sotva bychom znali Engliš v jeho potomní vědecké podobě. „Prodebatovali jsme hodiny a hodiny, tisíce hodin během světové války s Weyrem,“ vyprávěl Engliš. Weyr, vědecký spolužák Kelsenův, přesvědčoval Engliš o normativní právní teorii, naléhavé důležitosti věnovat se filozofii a z ní především noetice a logice jako základu metodologie. Osvětloval Englišovi důležitost Kantovy noetiky a důležitost

²⁵⁴ Profesor finančního práva a finanční vědy Vladimír Vybral (1902–1980) po zrušení fakulty pracoval v Československé akademii věd, do roku 1958 působil jako rozhodce Československé obchodní komory v Praze, v roce 1968 se podobně jako V. Chytil stal poslancem České národní rady a v roce 1969 poslancem Federálního shromáždění za Československou stranu lidovou. V době Chytilovy nepřítomnosti pomáhal jeho rodině.

²⁵⁵ Profesor civilního řádu soudního Adolf Procházka (1900–1970) se za války zapojil do protinacistického odboje, v emigraci se stal v rámci londýnského prozatímního státního zřízení předsedou Právní rady, po válce ministrem za lidovou stranu, po únoru 1948 znovu emigroval; jeho manželka Helena Koželuhová, s níž se však v druhé emigraci rozvedl, byla neterí bratří Čapků.

²⁵⁶ Docent civilního soudního řízení Karel Gerlich (1905–1944), soudce Krajského soudu v Brně a v letech 1941 až 1944 protektorátního Nejvyššího soudu; zahynul při spojeneckém náletu na Brno.

²⁵⁷ Profesor občanského práva (od roku 1945) Vladimír Kubeš (1908–1988); v roce 1948 se měl za nejasných okolností pokusit o přechod státní hranice, po odsouzení byl v roce 1954 předčasně propuštěn z výkonu trestu a v roce 1968 rehabilitován, po obnovení brněnské právnické fakulty na ní krátce působil, později úzce spolupracoval se zahraničními vědeckými institucemi. Pěči Jaromíra Tauchena vydala MU jeho kompletní paměti jako první svazek edice, v níž vychází i tato publikace (KUBEŠ, V. ... *a chtěl bych to všechno znovu: filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem*. 2., dopl. a uprav. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2022, 293 s., Spisy Právnické fakulty MÚ, Edice Reminiscentia iuridica, sv. 1).

Schopenhauera, dovedu si zpátky představit, jak ty Weyrovy řeči byly pro Engliše nové a podnětné. Nebýt Weyra, sotva by se pustil Engliš do hledání noeticko-metodologických základů národohospodářské vědy a své teleologické poznávací metody. Jeho „Základy hospodářského myšlení“,²⁵⁸ které jsem již měl tehdy prostudovány, dokládají výmluvně Weyrovo působení na mimořádně talentovaný Englišův intelekt. *Weyr při tom nemínil, když hlásal potřebnost příklonu odborných společenských věd k filozofii, že je třeba se pohroužit do podrobného studia filozofie po způsobu profesorů filozofie přednášejících na univerzitách třebas celý život o Kantovi nebo Schopenhauerovi. Mínil tím, že je třeba vycítit a vystihnout třebas i jen dvě nebo tři podstatné myšlenky z díla toho nebo onoho velikého myslitele minulosti a je aplikovat.*

Nemohu se samozřejmě ve svých vzpomínkách zdržovat u vědeckého výkladu jak normativní právní teorie, jejímž byl u nás hlasatelem Weyr, tak Englišovy teleologické teorie národního hospodářství. Jaký však byl základní rozdíl duševní i povahové struktury Weyrovy a Englišovy?

Sotva lze říci, že byl jen založen, anebo hlavně založen rozdílným sociálním původem a prostředím, v němž oba v dětství a studentském mládí vyrůstali, i když tento vliv rozdílného původu se tu a tam projevoval dost nápadně.

Weyr, jak víme, syn slavného profesora vídeňské univerzity a synovec významného profesora pražské techniky, prožíval dětství a mládí v přepychu, uprostřed vysoké rodinné kultury vídeňské, a *když dlel u pražských příbuzných, uprostřed znamenité tehdy pražské kultury zámožných vrstev. Původní předkové Weyrovi byli zámožnými mlynáři někde v Čechách a být v těch dobách majitelem mlýna pozvedalo společensky i kulturně nemálo.* Engliš byl naproti tomu původu skoro proletářského, otec malý řezníček v horské vsi Hrabyni²⁵⁹ ve Slezsku, matka prostá venkovská žena, bytí rozumu bystrého, avšak usouzená, zejména když ovdověla, starostmi o dvě děti – nevlastní bratr Englišův, značně starší, byl již v té době římsko-katolickým knězem a později doktorem teologie.

²⁵⁸ ENGLIŠ, Karel. *Základy hospodářského myšlení*. Brno: Nakl. Barvič & Novotný, 1922.

²⁵⁹ Hrabyně, dnes obec s více než tisícem obyvatel v okrese Opava, 10 km jihozápadně od Hlučína. Engliš používal podobu názvu Hrabyně.

Jak jiné jsou vzpomínky Weyrovy na dětství a studentská léta! Výlety v kočáře, koncerty v rodině, návštěvy oper a činoher, nikdy peněžní nesnáze, pohybují se kolem něho jen dámy a pánové ze znamenité měšťanské společnosti, ocitne se mezi nimi někdy i šlechtic. Weyr se učí hrát na housle a na violu, *plnými hrstmi trhá květy německé i francouzské literatury*. Ještě v Brně ležívá na jeho nočním stolku Goethe vedle Schopenhauera. *Weyr je již jako maturant dokonale mocen stejně jak českého, tak německého jazyka, je mu jedno, píše-li nebo mluví česky, nebo německy, a umět dobře francouzsky se v těch dobách u společnosti, v níž Weyr vyrůstal, považovalo za samozřejmost.* Weyr je prostě ze vznešené společnosti a zůstává v tom původním slova smyslu vznešeným až do smrti a jen špatným znalcům povah se některé projevy té vznešenosti zdají být projevy naivity. V tom mu dokonce často křivdil i Engliš, narážeje někdy na Weyrovu naivnost. *Vznešenost vidí všude kolem sebe jen a jen zase vznešenost, je nepodezíravá a postrádá chytráckých kalkulů, k nimž jsou nuceni lidé pohybující se v oblasti nevznešenosti.* Weyr byl vznešený, nikoliv nadnešený, byl sebevědomý tou samozřejmou sebevědomostí lidí vyrostlých v obdobném prostředí, nebyl nikdy pyšný, namyšlený nebo nadělaný. Proto snad nedbal společenských rozdílů, jichž tolik dbají lidé, kteří se dostali vzhůru zdola. Weyr nepocházel z lidu, nepatřil k lidu, netajil se tím, nechlubil se tím, ani se za to nestyděl, s lidem jednat neuměl. Když přece někdy musil jednat s prostými lidmi, počínal si neohrabaně, nikdy však povýšeně, neboť se ve svém nitru povýšen necítil. Nebyl povýšený nad lid, byl jiný, takže ani žebrák se nemohl cítit uražen, dával-li mu vznešeným gestem skoro divadelním zbytečně bohatou almužnu.

Weyr měl kromě toho vzácný dar humoru v pravém slova smyslu. Ne humoru, jak mi mu běžně rozumíme, když říkáme „humoristické listy“. Humor v anglickém i románském smyslu trpět a blahovonně připustit kousek nedůslednosti, hrozit se tuhé zásadovosti kazatelů, i v přítomnosti se usmívat alespoň vnitřně, chápat nedokonalost a *nedůslednost* světa jako jeho nutnou podstatu. Nedovedl bych si Weyra představit jako kazatele, jako hřmícího hlasatele pravdy a vůbec člověka bijícího se v prsa plná pevného a nevyvratitelného přesvědčení. Weyr míval ostré literární půtky, byl obávaným a silným kritikem, dovedl se ohánět perem jako

rapírem, ale vždy se nad těmi jeho vědeckými šarvátkami a bitvami vznášel duch humoru. *Jeho duchovní šerm byl svižný a jaksi mušketýrský.* Byl duchovně prorostlý svou normativní právní teorií, byl by však asi utrápen nudou, kdyby se mu podařilo do kořene vyvrátit své odpůrce, neřkuli filozofy a učence jiných směrů. *Řekl-li vůbec kdy, že má pravdu, byl si vědom, že má jen kousek pravdy, stejně jako všichni ostatní, a jeho humorný duch se usmíval nad těmi, kteří povyšovali své pravdy na idoly, před nimiž jest klečet se sepjatýma rukama.* Pochopitelně že nemiloval kritiky a pohrdal kritikami, které ukazovaly nedostatečnou znalost toho, co kritizovaly, a vůbec malou úroveň kritiků, nezlobil se však na ně sžíravou zlobou, spíš se jim posmíval a usmíval se nad nimi. Stále nepřestával zdůrazňovat a několi kráte to napsal, že existují lidé, kteří se prostě nenarodili se způsobilostí pochopit idealistickou noetiku, a že naopak ti, kdo se takovými narodili, ji pochopí v jeden ráz. Představit si Weyra, jak drží s horlivostí a zápalem prapor pravdy nad hlavou a táhne do pole proti vědeckým pohanům hlásat jim slovo vědy, by bylo směšné.

Jeho vznešená povaha se dobře rýmovala s jeho naprostou demokratičností, která arci mohla být povrchním pozorovatelem považována za „nativitu“. Předpokládal prostě stejnou vznešenost u každého jiného, její nedostatek za výjimku a spíš chorobu než normální vlastnost. Kdykoliv jsem se zamyslel nad touto výraznou Weyrovou povahovou vlastností, připomínal jsem si, že přece plamenné prapory demokracie zvedli vesměs lidé vznešení, mezi nimi mnoho vznešených šlechticů. Demokracie jako model společnosti nebyla vymyšlena lidem, nýbrž „panstvem“. Panstvem arci v tom původním filozoficko-duchovním smyslu.

Weyrovým sportem byl tenis, který pěstoval pravidelně až do doby začátku své srdeční choroby - měl k padesátce anginu pectoris. Prázdniny trávil skoro pravidelně na francouzské riviéře, kde najímal jedno poschodí vily a kam za ním zajížděli jeho vídeňští i pařížští vědečtí a umělečtí přátelé. Opravdu rozčílit se jsem ho viděl jen jako přítele zvířat. Weyr byl po dlouhá léta činníkem Spolku pro ochranu zvířat, jednou prý dokonce zvedl vycházkovou hůl nad hlavu hroze vozkovi bijícímu bičem koně, táhnoucí namáhavě těžký vůz po kluzké, námrazou pokryté prudce stoupající ulici.

Stále usiloval o vydání zákona na ochranu zvířat. Řeknete: jaký tu luxusní soucit vznešeného pána, tolik je lidské bídy kolem, tehdy byli ještě žebráci a byla nouze, a pan učený profesor se rozplývá nad utrpením zvířete! Weyr by zůstal asi nad touto logikou bezradný. Všechny ušlechtilé city zůstávají před ní bezbranné, ve světě, *který přece není zbudován na principu důslednosti. A logika, která povýšila důslednost na princip a meč kritiky, přesvědčí většinu lidí.*²⁶⁰

Weyr byl nevšedně jemný ve výtkách i v pochvale. Nevyvolával své sympatie a antipatie hlasitou řečí, asi nikoho v životě bouřlivě a vřele neobjal, a přece jeho neviditelná, umírněná, zastíraná objetí byla lahodyplná a přesvědčivá. Mrzelo ho, jistě ho mrzelo, když mne viděl opouštět právní filozofii a jurisprudenci, ačkoliv jsem ji docela neopustil nikdy, ale sledoval rád a přejícně mou práci v národohospodářské vědě. Nikdy však na to nenarazil. Když jsem uveřejnil první svou obsáhlou knihu „Universalismus jako metoda hospodářské vědy“,²⁶¹ již jsem se habilitoval, pečlivě a „s gustem“, jak mi řekl, si ji přečetl a v tehdy pořádané anketě Lidových novin o nejlepších knihách roku ji uvedl hned na druhém místě. Jak mne měl rád, ukázal mi nepřímou, zastřenou, a přece tak výmluvně v den svých šedesátin, když po předchozí oficiální slávě s gratulacemi a bohatým pohoštěním, jehož se účastnili všichni členové fakulty a další Weyrovi přátelé a známí, mne pozval na intimní večeři. Byli na ní jen oslavenec, starý přítel Weyrův z Vídně Hans Kelsen, tehdy chloubou vídeňské univerzity, Engliš, Weyrova paní a sestra a – já. Nikdo z významných členů fakulty, z význačných brněnských osobností, jen já, tehdy mladý doktor práv a vědecký začátečník, nemýlím-li se, právě habilitovaný. Tehdy jsem se také lépe seznámil s Kelsenem. Engliš viděl v neobvyklém pozvání pro mne poctu, já jsem pochopil, že to byl projev nezměrné Weyrovy sympatie ke mně.

Weyrova vědecká tolerance byla příslovečná. Chystal jsem se uveřejnit dost obsáhlé pojednání o „nepsaném právu“²⁶² v Časopise pro právní a státní vědu. Přiznávám se Weyrovi, že v článku projevují nesouhlas s některými

²⁶⁰ V rukopisu je: „... *který není zbudován na principu důslednosti, má logika, povýšivší důslednost na princip, postavení překerní.*“

²⁶¹ CHYTIL, V. *Universalismus jako metoda hospodářské vědy*. Praha–Brno: Orbis, 1938.

²⁶² CHYTIL, V. *Nepsané právo. Časopis pro právní a státní vědu*. 1929, roč. XII, s. 1–25.

jeho názory. A Weyr se diví, že mu to říkám. „Kdyby byli všichni stejného názoru, jaká by to byla nuda dělat *vědu a jaká laciná věc by byla pravda,*“ mi odpovídá, „víte, nejde o to, zda se nesouhlasí, jde o to, zda nesouhlas má úroveň.“

Weyr byl veliká lidská osobnost, která dokonce převyšovala jeho osobnost vědeckou, již nikdy v životě jsem nepotkal takovou. Bylo ho škoda pro Brno, jako by bylo škoda pro Brno dejme tomu v opeře Šaljapina. Mohl se snadno habilitovat ve Vídni a zůstat ve Vídni jako jeho otec. Někdy na to narazil. Češství ho přitáhlo do Brna, *asi v jeho žilách přece jen proudila krev starých českých mlynářů, jež známe již jen z pohádek a pověstí. Kdyby byl zůstal ve Vídni, stal by se světoznámou hvězdou na nebi právní filozofie a jurisprudence jako Kelsen a jako se jí stal kunsthistorik Max Dvořák*²⁶³ a jeho otec *matematik Weyr. Úzkým, byť sebelíbeznějším potůčkem řeči malého národa se jen těžko proniká na moře světovosti.*

Nicméně trvám na tom, že všechny povahové Weyrovy vlastnosti, jak jsem se je pokusil vylíčit, nepramenily jen ze sociálního prostředí jeho původu. Kolik bylo osobností pocházejících z nejhudších vrstev obdobně vznešených, univerzálních, nevšedního duševního rozmachu, např. František Palacký. A kolik bylo naproti tomu lidí, kteří, ač pocházeli z nejlepších vrstev, vykazovali malost, úzkoprsost, šosáctví a nízkost. Ve skutečném světě se máloco rýmuje.

Když vzpomínal Engliš na „Hrabyň svého mládí“ (napsal o ní v pokročilém věku knížku²⁶⁴), líčil v sobě chudého, i když ne nuzného vesnického hochu. Vracíval se ve vzpomínkách, maje při tom zrak zahleděný do dálky, k těm stům malých a nezapomenutelných okamžiků dědinských kouzelných chvil pečení brambor na poli, pasení dobytka, vyrábění píšťalek a píšťal z jarního vrbového proutí plného mízy. Vyprávěl o svém velikém chlapeckém ideálu, moci si vystavět na zahradě besídku, zatímco asi v téže době (byli od sebe jen o rok) Weyr již s rodiči navštěvoval vídeňskou operu a znal pochopitelně naprosto plynně německy a přicházel k nim učitel francouzštiny. *Engliš v té době neuměl ještě ani pořádně spisovnou češtinu*

²⁶³ Kunsthistorik Max Dvořák (1874–1921), rodák z Roudnice nad Labem, působil na vídeňské univerzitě.

²⁶⁴ ENGLIŠ, K. *Hrabyň mého mládí*. Opava: Matice slezská, 1999.

a slezského přízvuku se nezbavil za celý život. Líčil s úsměvem, v němž se tušil i stesk i poprašek smutku, jak maminka mu slíbila celou zlatku, když se naučí nazpamět a do slova celému velkému katechismu, byla velmi zbožná římská katolička. Jak se těšil, že bude mít na hřebíky, a jaké bylo jeho zklamání, když se opravdu naučil díky mimořádné paměti, již vynikal, celé té nezáživné náboženské učebnici; matka mu sice dokonce přidala ke stříbrné zlatce další čtyři, ale – uložila mu je na spořitelní knížku. Neboť měl jít studovat do Opavy na gymnázium. Bylo třeba každého krejcaru. Pořizovat šaty na rostoucího hochu a studenta byla událost a nesnadný problém rozpočtu chudé domácnosti. Engliš vzpomíná, jak se musil přizpůsobovat kondicemi, přičítal svůj pozdější pedagogický um jim. „Kondice dopřávají dětem jen zámožní rodiče, když děti buď nemají zájem o studium, anebo jsou málo nadané. Tož se musí vymýšlet, jak vzbudit zájem anebo jak látku vyložit,“ říkával.

Kdežto Weyr v mládí k bohatým a vůbec k pánům nevzhlížel, pohyboval se mezi nimi se samozřejmostí, chudý Engliš pociťoval jejich nadřazenost, založenou majetkem a postavením. Cítil se poctěn, když si ho pro jeho mimořádný talent všimli, promluvili s ním, a později dokonce pozvali. Nikdy se již nezbavil tohoto postoje k bohatým a vysoko postaveným lidem, ani tehdy, když již sám byl velmi vysoko postaven, ba výš než oni, a oplýval společenským vlivem a leskem. Jeho paní mu to často vyčítala. Jenže to všechno, čím žil v dětství a během studentských let, vrhalo jen nepodstatné a vzdálené reflexy na Engliše, když se již stával a stal se vědeckou i politickou osobností. Mohl se tak jistě vysvětlit jiný způsob jeho citových projevů, vždy hlasitě srdečných, šlo-li o antipatie, studeně sykových. Bylo si tak možné vysvětlit živé pochopení pro životní otázky chudých a malých lidí, dlouho byl podezírán mnohými ze silného „levého“ založení. Všechny jeho počáteční literární vědecké práce se točí okolo sociálních problémů, dělnických mezd, chudinství, stávek a sociální politiky. Když guvernéroval v třicátých letech v Národní bance československé, povšiml si jednou z rána, že sluha na chodbě prezidia sedí nějak smutně. Dozvěděl se o vážné chorobě manželky pana Sojky, vzbouřil vše, co se dalo, až se ocitla neznámá ta žena v péči vynikajícího univerzitního odborníka. Do banky chodíval

jednou ročně fráter²⁶⁵ od milosrdných bratří, kteří tehdy obstarávali vynikající nemocnici pro nemajetné, prosit o příspěvky. Dával jsem mu z peněz banky obvyklých dvě stě korun. Nijak mi ani nepřišlo, abych se nad věcí zamyslel, ostatně tehdy 200 Kč nebyl malý peníz, stejně dávaly i jiné velké banky a velké podniky, i kancelář pražského arcibiskupa udělovala stejně. Stalo se, že Engliš, vždy první v bance, se opozdil a srazil se na chodbě se starým frátresem. Ozvalo se jeho slezsky úsečné: „Co si přejete, prosím?“ Dřív, než mu pan Sojka mohl²⁶⁶ vysvětlit, oč jde, Engliš bere k sobě do guvernérské pracovny frátra a za několik minut vychází fráter s šekem v ruce, motá se mu hlava, motá se mu duše, pan guvernér mu dal pět tisíc! Engliš mne volá, v tu dobu jsem jeho tajemníkem a jsme již náramně důvěrní a zadobře a říká: „Já nechápu, jak všechny ty bohaté banky i arcibiskup mohou dávat tomu člověku jen takovou bídnou almužnu. Copak chodí ten mnich žebrat pro sebe? To je ohromné dílo, ta jejich nemocnice, on chodí spíš žalovat na společnost, když vybírá ty milodary! Musíte mu, až příště přijde, dávat vždy 5 000 Kč, a i to je vlastně málo, tím se nevykoupíme!“

Engliš měl mimořádně, nevšedně, zázračně ostrý intelekt, *v tom se mu z jeho současníků nevyrovnal nikdo*. A měl dar, do značné míry danajský, zjednodušovat problém, dostat se mu k intelektuálnímu jádru. Tak nalézal řešení, kde ostatní tápali, zapleteni tisíci větévkami a větvemi problémového houští. Engliš je hned zepředu rázně osekal. Překvapoval tím a oslňoval, porážel a srážel na kolena své oponenty, přesvědčoval v politice i ve vědě, šel z něho daleko silnější dojem než z Weyra. Sedělo-li se při debatě s Weyrem, bylo to lahodné posezení, *měli jste pocit, že se hraje vědecká komorní hudba*. V Englišově přítomnosti se lidé cítili stísněni, byli uchvácani, ale zároveň uchvacováni, byli přesvědčováni, ale zároveň ostřelováni a předmětem útoku, Engliš byl skvělý a přítom věcný řečník, Weyr nikoliv. V Englišově přítomnosti se vlastně nedebatovalo, byl to Englišův monolog, Engliš s neslychanou pohotovostí a rychlostí stavěl premisu k premise, vršil argument na argument a na závěr se ozvalo výbušné „tak co, je to tak?“. Od Engliše nikdo nikdy neslyšel, „máte také pravdu“, nebo aspoň „ten váš názor stojí za úvahu“ – vždyť pravda je přece jen jedna, buď je to tak, anebo

²⁶⁵ Fráter je řeholník bez kněžského vysvěcení, tu zřejmě obecně řeholník.

²⁶⁶ Slovo „mohl“ ve strojopisu chybí.

jinak. Pro Engliše byla nesnesitelnou představa, že by mohl vědec nebo filozof držet předmět svého zkoumání pootočen poněkud jinak a v jiném osvětlení, než jej držel on, a vidět tedy také jinak nebo alespoň poněkud jinak. Engliš si připravil problém, jako chirurg si upevňuje nemocného na operačním stole, a bylo arci kouzelné přihlížet, jak prováděl své myšlenkové operace. *Engliš byl vynikající logik, nicméně přeceňoval logiku.*

Po pravdě se musí říci, že nemiloval a později nesnášel námitky, a byl jsem asi jediný, který se s tím mimořádně velkým duchem „mohl hádat“. Než zřídkakdy na mé námitky co dal. *Kdežto Weyr bral námitky mé i jiných vážně jako jiná stanoviska, Engliš je považoval spíš za nevyzrálou vadu.* Byl tak plný sebe, že dost málo sledoval vědeckou literaturu, zásobu svých literárních a obsáhlých vědomostí z mládí málo doplňoval.

Také ve věci stylu a vůbec způsobu svého psaní zůstával sveřepý, psal koncisně,²⁶⁷ v jeho spisech a článcích se nenajde oddechové vaty. Švehla, jinak velký Englišův ctitel, říkával, že Engliš „píše čínsky“.

Kromě oborů, v nichž vědecky a prakticko-vědecky působil, a to intenzivní a záslužné jeho odborně-politické působení mu kradlo čas pro vlastní teoretickou vědeckou činnost, měl však Engliš daleko chudší a omezenější okruh duchovního života než Weyr. To mne na Engliše značně mrzívalo, nebyla to arci jeho vina ani následek jeho hrabyňského původu, nýbrž osobní založení. *Člověku nelze být jiným, než jakým se narodí, co může učinit, je jen to, že buď vyplní, anebo nevyplní limity, s nimiž přišel na svět.* Takže i kdyby Engliš vyrostl v prostředí měšťanského blahobytu a vysoké kultury, nebyl by o mnoho jiný. K umění měl Engliš vztah drobného tuctového úředníčka *s pilnou maturitou*, shodl by se spíš s mým otcem než s Weyrem *nebo se mnou*. Výběr krásné literatury, kterou četl, ale jen občas, byl zastaralý a nevytříbený. Znalosti velké literatury, neřkuli současných literárních směrů, neměl žádné, uzoufale žádné, neznal ani jména moderních tehdy romanopisců, dramatiků a básníků. Neměl o to zájem, vyžíval se na poli jen vlastním. K modernímu výtvarnému umění měl odpor, nechápal je, svedli jsme spolu mnohou britkou hádku, když jsem se naivně a ovšem marně snažil hájit nešťastné moderní „mazanice“. *Třeba však spravedlivě*

²⁶⁷ Stručně, úsečně.

řící, že se v té věci o mnoho nelišil od stanovisek tehdejších našich kunsthistoriků starší generace a také většiny umělců staršího ražení. Jednou na mne Engliš v hádce o moderní malířství vyrazil: „To by nakonec i malíř, co natírá zdi chalupy, byl podle vás umělec!“ Byl přesvědčen, jak dobře mi to nandal, a nezviklala ho ani má námitka, že když Maderno²⁶⁸ rozhodoval o barvě omítky svatopetrského chrámu v Římě, byl to veliký umělecký čin, jistě větší než namalovat nějakou krajinku.

Nedovedl jsem si představit Engliše, že by sám, z vnitřního nutkání šel na koncert nebo na operu, neřkuli měl doma soukromé kvarteto! V dobrých chvílích pohody hrával v Hrabyni přátelům na tahací harmoniku, rád zasedal k šachům, té pranudné hře, vydávané některými za „cvičení rozumu“. Ještě jsem nepoznal šachistu, který by byl pro to, že se vycvičil šachem k myšlení, vynikajícím vědcem. A hlavně zasedal Engliš rád ke kartám, hrával vášnivě rád taroky, mrzival ho můj naprostý netalent a nezáměrně o tuto prý „královskou“ hru. Se shovívavým úsměvem poslouchal o sběratelích krásných tisků nebo výtvarných děl, „kniha má cenu jen pro svůj myšlenkový obsah!“, vybuchoval, „ne proto, jak je tištěna a svázána!“. Posledně četl básně asi jako povinnou četbu na gymnáziu a podezírám ho, že jen prolistoval Macharovu básnickou knížku, kterou mu Machar tištěným věnováním podal jako důkaz úcty a přátelství. Znali se dobře z Vídně.

Engliš byl a zůstal člověkem z lidu, jenže s obrovským talentem, úžasnou pílí a houževnatostí, ojedinělým vědeckým nadáním, přece však v ostatním se zálibami a potřebami běžného prostého muže z lidu. Weyr by se cítil za těch hrabyňských večerů, kdy Engliš vyhrával na tahací harmoniku lidové písně a popěvky, usouzen. Engliš se cítil rozjařen a blažený. Při poslechu Wagnerova „Zlata Rýna“²⁶⁹ by Weyr byl celou svou bytostí ponořen do čarodějně veleřeky Wagnerovy hudby, Engliš by unuděně se snažil zaujmout nějaký intelektuální postoj k ději, a uznáv nakonec marnost takového počínání, by začal klímat a těšil by se, až doma zasedne, aby „vyřídil“, jak říkal, některého ze svých oponentů.

²⁶⁸ Lombardský barokní architekt Carlo Maderno (1559–1629) z pozice hlavního architekta od roku 1603 upravil Michelangelovy plány a podílel se na dostavbě baziliky sv. Petra. Úpravu fasády dokončil v roce 1612.

²⁶⁹ Wagnerova opera z tetralogie *Prsten Nibelungův* (libreto autor).

Přece však jsem byl jednou svědkem, jak se Englišova duše ocitla v plamenech v souvislosti s básníkem. Bylo to v ty tragické pro náš národ dny, kdy Hitlerova vojska, majíce k tomu placet²⁷⁰ mnichovskou dohodou, zabírala podle stanoveného programu naše pohraničí. My všichni, pán nepán, ministři i jejich sluhové, vlastníci podniků i jejich dělníci, jsme byli zdrceni *tou hrůzou z poplivané důvěry, kterou jsme chovali po dvacet let ve velké státy*. Zabírané pohraničí nám patřilo tisíc let!

Přicházím, jako vždy pozdě, to pozdní přicházení jsem si udržoval jako privilegium po celou dobu svého působení v Národní bance. Zdaleka na mne volá náš společný věrný dveřník, věrný pan Hála: „Máte jít hned k panu guvernérovi!“ Engliš chodí, rozčilený a rozbouřený po převeliké své guvernéřské pracovně, *ruce vzadu zataté do sebe*, když vejdu, zastavuje se a vyštěkne²⁷¹ na mne bez pozdravu, bez úvodu: „Němci budou zítra zabírat Litoměřice! Co musíme udělat hned, okamžitě?“ A když nevím, co odpovědět, křičí na mne, oči mu planou, ruce gestikulují, „to jste nikdy nebyl zamilován?“ „Ani trochu?“ Inu, rozumí se, že jsem byl zamilován, a kolikrát a ne trochu, přesto mi však nedošlo, kam můj pán a velitel, učitel a přítel míří. „Máme přece v Litoměřicích na hřbitově Máchu, za nás za všechny vyzpíval na věky naši lásku a naše mládí, toho přece Němcům nesmíme nechat! V tu chvíli je Engliš zcela jiný, zjihlý a zdrcený, snad v tu chvíli jím bouří a doléhají naň všechny vzpomínky na jeho lásky, na jinošství a mladé mužství, ale trvá to jeho zahledění do odvátých minul jen chvilku. V ráz se zase proměňuje v energického pořadatele, neústupného útočníka, ostrého naléhatele. Ne, nezvedl sluchátko telefonu, vyrval je z vidlice, vzbouřil tehdejšího zemského prezidenta,²⁷² „potřebuju ihned, okamžitě, během pěti minut exhumační povolení!“, zemský prezident zřejmě nechápe, koho to rozčilený guvernéř Národní banky chce exhumovat. „No přece Máchu, Karla Hynka Máchu!“ bouří Engliš, „zítra budou Němci v Litoměřicích!“ Úřední předpisy jsou tvrdé, neoblomné, předpisují lhůty a splnění podmínek, ale Engliš bouří a útočí a přesvědčuje již slovy skoro nevybíravými precizního vysokého úředníka, který nakonec

²⁷⁰ Svolení, souhlas.

²⁷¹ Ve strojopisu je „*vysekne*“, ale rukopisné „*vyštěkne*“ je asi přílehavější.

²⁷² Byl jím Dr. Josef Sobotka (1873–1942); zemským prezidentem v letech 1932–1939.

povolil. Engliš posílá pana Hálu nebo koho hned do prezidia zemského úřadu pro exhumační povolení. A za vteřinu na to volá tehdejšího primátora Prahy dra Zenkla.²⁷³ „Potřebuju ihned, okamžitě pohřební automobil s lidmi k tomu, musíme přivést Karla Hynka Máchu z Litoměřic do Prahy na Vyšehrad!“ Se Zenklem měl také Engliš nemalou potíže, budiž to zde pro věčnou památku zaznamenáno, *Zenkl se neujal radostně a s nadšením Englišovy myšlenky, jak bychom předpokládali*. Neměli se s Englišem rádi, Engliš v něm viděl nafoukaného a prázdného politikáře, „těm lidem nejde o práci pro veřejnost, a i když ji dělají, myslí jen na své postavení“, říkával s despektem. Konečně musil povolit i Zenkl, Engliš hrozil, že bude volat ministerského předsedu. A tak byl poslední den, kdy Litoměřice byly ještě naše, veliký básník lásky a snad největší český básnický zjev exhumován a jeho ostatky převezeny do Prahy.

Byl potom slavný, národní pohřeb, velikolepý průvod kráčel těžce Prahou na vyšehradský hřbitov, Zenkl kráčel na význačném místě v průvodu, tisíce a tisíce lidí, básníci, spisovatelé, herci šli za rakví se studenty, prostým lidem – Engliše nepozvali. Ani nikdo nevěděl, že to nebyl „národ“, který si vzpomněl na Máchu, že to nebyly vysoké naše kulturní instituce nebo úřední instituce, které milovaného básníka vyrvaly z rukou nepříteli, že Nezval,²⁷⁴ který napsal potom úchvatnou báseň „Pohřeb K. H. Máchy“,²⁷⁵ si v ten krutý den ani nevzpomněl na „Máj“. Snad utápěl někde v alkoholu svou národní hořkost, jež se mu skládala ve sloky omamných veršů. Nikdo nevěděl, že to byl naopak hranitý, sukovitý muž ze Slezska, jakýsi peněžník z Národní banky.

Na rozdíl od Weyra, trávícího pravidelně značnou část vysokoškolských prázdnin za hranicemi, jezdil Engliš do Hrabyně, byl snad jen jednou nebo dvakrát za hranicemi pro potěchu. Kolovaly hloupé pověsti,

²⁷³ Národněsocialistický politik Petr Zenkl byl pražským primátorem v letech 1937–1939 a 1945–1946.

²⁷⁴ Básník, spisovatel, překladatel, spoluzakladatel poetismu, představitel českého surrealistu, po válce se snažil tvořit v duchu socialistického realismu Vítězslav Nezval (1900–1958).

²⁷⁵ Autorem básně *Pohřeb K. H. Máchy* je Vladimír Holan (uveřejněna ve výběru CVEJN, K., PALÍVEC, J. (eds.). *Křik Koruny české*. Praha: Práce, 1947). V. Nezval napsal báseň *Óda na návrat K. H. Máchy* (NEZVAL, V. *Pět minut za městem: básně 1939*. Praha: Fr. Borový, 1940).

a slyšel jsem je i od lidí vzdělaných, že na Hrabyni Engliš má velkostatek, a mnozí myslili, že obývá zámek nebo alespoň přeluxusní vilu. Engliš si dal skromně opravit rodnou chalupu, přistavěl si do prvního poschodí pracovnu, sedával ve vesnické zahradě v besídce *a těšil se z ovocných stromů, které slibovaly podzimní úrodu*. U domu se pěstovaly květiny, Engliš miloval květiny a přírodu. Půdy na Hrabynsku a nikde jinde nevlastnil ani hektar. Jenže člověk „vysokých financí“ musil být v představách našeho lidu i v představách umělců aspoň zbytkový statkář. *Jako naopak umělec hladem úpící nuzák*.

I v tom neustálém zajíždění do Hrabyně zůstával Engliš mužem z lidu, nepamatuji si, že by kdy byl déle v lázních nebo nějakém luxusním letovisku. Kdežto Weyr byl samozřejmě vybíravý gurmán, Engliš s pohrdáním mluvil o panských hostinách a oficiálních recepcích, jichž se musil zúčastňovat, a těm různým francouzským zákuskům říkal „je to pečený luft!“. Na stole Englišovy domácnosti vládly jiné pochoutky, o slezských chlupatých knedlicích nebo o „plecu“²⁷⁶ hovořival Engliš nadšeně.

Engliš měl, přes svou laskavou povahu a přes prostý styl života, který nelibě nesly jeho děti, v sobě cosi kazatelského. A cosi z urputnosti někdejších náboženských horlivců. Přesvědčoval-li v debatě nebo v přednášce, měli jste dojem, že posloucháte kněze z kazatelny, hlas nabýval na síle a neoblomnosti, útočil-li na jiná vědecká *nebo politická* mínění, připadalo vám, že mluví římskokatolický kazatel proti protestantům, anebo anglický pastor proti římským katolíkům. Englišovi nebyl dán do vínku Weyrův humor, proto si nadělal zbytečně mnoho vědeckých nepřátel. Weyr měl mnohé námitky proti některým Englišovým názorům zejména filozofickým a noetickým, ale debatoval a psal o nich uvolněnou rukou, jako když malíř rozmáchle kreslí hlinkou skicu k obrazu. Ani mu nepřipadlo na mysl, že na těch názorových rozdílech tak záleží, věděl, že si jich všimne pár odborníků, možná sto, a tím celý spor bude končit. *Weyr vůbec znal limity vědeckého a filozofického myšlení, věděl dobře, že za vševládnou vyhlášená filozofie a věda zejména společenská má jen malou sílu skutečné vlády v lidských myslích*. Weyr vkládal sice do tvorby svých vědeckých názorů celý

²⁷⁶ Myšleno zřejmě vepřové plecko (vepřová plec).

svůj vynikající širokoproudý intelekt, nikdy však celou svou bytost. Řekl by asi: to by přišlo člověka draho, dělat vědu. Engliš však po vzoru náboženských horlivců vkládal do svých vědeckých názorů a mínění celou svou bytost se vším všudy, povyšoval je často, jak činí kazatelé, na spasitelné pravdy. I tehdy, šlo-li o názory opravdu z národního *nebo státního* hlediska velmi závažné, zbytečně se vyčerpával nervově zhusta zbytečně psanými kritikami proti odpůrcům. Jako by si někdy nebyl svým postavením jist. Snad tento rys jeho povahy měl přece jen co činit s jeho chudým původem. Naši odpovědní politikové, a mnozí z nich měli mimořádnou politickou *i duchovní* úroveň, znali včetně Masaryka dobře Englišovu hodnotu zlata v jeho praktickopolitické odborné činnosti *i hodnotu jeho kamenného charakteru*. Jeho vědeckou činnost pochopitelně neznali, a proč by ji měli znát? Znali malou anebo menší hodnotu jeho odpůrců, takže Engliš si mohl být svou nepopíratelnou pozicí v našem mladém státě jist jako nikdo jiný, zejména, požíval-li i nemalé úcty u odborných politiků sousedních států. *Nemusil svým odpůrcům odpovídat vůbec.*

Neustálým a tvrdošíjným protivníkem Englišovým byl profesor národního hospodářství na Vysoké škole obchodní Dr. Josef Macek.²⁷⁷ Vynikající přednášeč a vysokoškolský učitel byl milován svými žáky také pro své široké zájmy o kulturu a sociální otázky, vždy plný starostlivosti o talenty, kterým sháněl vydatná mezinárodní stipendia většinou na anglosaské nebo americké univerzity. Engliš anglicky neuměl. Macek byl ve styku milý, srdečný člověk, ve vědě však jen opakovatel tehdy běžných nauk a v prakticko-politické oblasti byl přitahován líbivými, málo do důsledků promyšlenými idejemi. Byl sociálním demokratem a vydavatelem někdejšího Masarykova měsíčníku *Naše doba*,²⁷⁸ v parlamentu působil za svou stranu, byl tedy bezesporu v našem životě kulturním „někdo“. Psával ostré, velmi ostré kritiky proti Englišovi v oficiálním deníku sociálních

²⁷⁷ Ekonom, profesor Vysoké školy ekonomické, sociálnědemokratický politik a poslanec Národního shromáždění Josef Macek (1887–1972) v roce 1949 emigroval a v roce 1953 se stal profesorem na univerzitě v Pittsburghu. Od roku 1961 žil ve Vancouveru.

²⁷⁸ Časopis *Naše doba. Revue pro vědu, umění a život sociální* vycházel v letech 1893/1894 až 1943/1944 a 1945/1946 až 1948/1949. První ročník redigovali František Drtina, Josef Kaizl a Tomáš G. Masaryk, pak jen T. G. Masaryk (1895–1915, v posledním roce spolu s E. Benešem), později F. Drtina a nakonec J. Macek. J. Macek revui redigoval od roku 1923 (roč. 32) až do jejího zániku v roce 1949 (roč. 55).

demokratů Právu lidu, k mé lítosti i překvapení se někdy dokázal sesout i k neslušnostem. *Byl proti Englišovi zavilý*. Znalci věděli, že pro Macka je Engliš co pro býka červený šátek, a nic by se nestalo, kdyby Engliš prostě Mackovy výpady ignoroval.

Pamatuji si z Englišova vyprávění, jak Engliš podal jednou zbytečně demisi, přestal být ministrem a znechuceně i podrážděně psal ve své brněnské vilce naostřené odpovědi Mackovi a jeho spuluharcovníkům. Než vláda potřebovala přece znovu Engliše jak sůl, stála tehdy před řadou palčivých finančních a hospodářských problémů. Vypravil se tedy vůdce sociální demokracie Bechyně,²⁷⁹ geniální samouk vynikajícího pera *a ostrě realistického rozumu*, do Brna za Englišem, aby ho zase přesvědčil převzít vysoký úřad. Engliš, snad právě odložil pero, jímž drtil jeden z Mackových článků, vybuchl: „Tak to tedy ne! Proč nejdeš za Mackem? Podívej se, Právo lidu je časopis tvé strany a ty v něm necháš řídit Macka na mne a jak! Běž si za Mackem, úřad ministra nepřijmu již nikdy, rozumíš, nikdy!“ Zkušený politik a úsměvný znalec lidí znal arci Englišovu výbušnost a klidně odpověděl: „Za Mackem nepůjdu, protože s dovolením přece jenom mám politickou odpovědnost. Mackovi bych nesvěřil ani okresní záložnu. A zakazovat mu to psaní nebudu a nemohu, máme svobodu tisku. On ty jeho články stejně nikdo nečte, a kdybych mu svěřil ministerstvo financí a vůbec kterékoliv ministerstvo, myslili by naši *i ministerský předseda*, že jsem se zbláznil.“ A když Engliš zarytě mlčel, dodal Bechyně: „Oznámím prostě panu prezidentovi, že budeš ministrem financí. Vyříd' si to s ním sám!“ Věděl dobře, že kdyby Masaryk řekl Englišovi: „Kolego Engliši, zájem státu vyžaduje, abyste skočil ze svatovítské věže,“ Engliš by bez zaváhání odpověděl: „Prosím ano, pane prezidente,“ a vyrazil by z prezidentovy kanceláře na Hradě ke schodům na věž.

Když se potom – popili dobrého vína, na dobré víno si Engliš potrpěl – vracel spokojený Bechyně do Prahy, měli se s Englišem velmi lidsky rádi, vracel se do Prahy někdejší dělník, jemuž sudičky daly do vínku politický talent. Jako mladíček prý dokonce i na záchodě memoroval francouzská

²⁷⁹ Politik a novinář Rudolf Bechyně (1881–1948) přešel z národně socialistické strany do sociální demokracie, byl poslancem Říšské rady, v roce 1915 zatčen a obviněn z velezrady, v ČSR poslanec, ministr, náměstek předsedy vlády, za II. světové války předseda londýnské Státní rady.

slovíčka, lapal kolem sebe němčinu, kde mohl, za Rakouska nikdo se bez němčiny nemohl obejít ve veřejném životě, louskal namáhavě a tvrdošijně politické spisy, odebíral Masarykovu Naši dobu, četl romány, poslouchal řečníky, *denně rozevíral aspoň troje noviny* a začal pomalu, bezpečně stoupat na politickém žebříčku sociální demokracie, až nakonec se stal jedním z jejích vůdců u nás. *Obecně oceňovaným, všemi ostatními stranami váženým, s výjimkou komunistické strany, se rozumí.* Byl dítě své doby, to znamená také ostrý odpůrce Říma, ostatně jako mnoho ostatních, i Masaryk byl, byť na vyšším řádu, v této věci dítě své doby. *A ostatně ten ostrý protiklerikalismus, který na našem území byl nutně obrácen proti klerikalismu římskokatolické církve, neznamenal nutně protináboženskost a nepostrádal mnoho oprávněnosti.*

Bechyně byl prvním velkým řečníkem, jehož jsem v životě slyšel. *Zapůsobil na mne tak mocně, že dodnes si tu chvíli dobře pamatuji.* O prázdninách mezi kvintou a sextou jsem byl zase u tety Evy v Litenčicích, skoro každou sobotu odpoledne se jezdí na neděli k Markům do Kroměříže, táhneme se pomalu od nádraží přes most do města. Na nárožích hlásají veliké plakáty, že zítra v neděli bude na Velkém náměstí sociálnědemokratická veřejná schůze (těch zrádců proletariátu, si říkám v duchu pod vlivem Martinice²⁸⁰), budou mluvit předseda poslanecké sněmovny Tomášek²⁸¹ a ministr Bechyně.

Slyšel jsem o nich, pořádného jsem však nevěděl nic. Hned po nedělní snídani, každé jídlo u Marků je obřad, který zahajuje starý pan ředitel tím, že si před jídlem kape kapátkem do sklenice vody nějaký lék, posilující srdce, se zvedám, že se půjdu projít „do města“. Starostlivá teta to schvaluje, musíš jít na čerstvý vzduch, říká, ačkoliv v ta léta jsem stále na čerstvém vzduchu. Ocitám se na kroměřížském náměstí, *obloha se vyklenula vysoko z blankytu, slunce zlatí svět lidské drobotiny.* Náměstí tvoří veliký obdélník, obrovský pro mé nezkušené oči, některé domy mají starobylá podloubí, některé vyhnaly první poschodí jen v kulise, i s okny, okenicemi, dlouho

²⁸⁰ Svého středoškolského profesora češtiny Leopolda Martinice.

²⁸¹ Původně historik František Tomášek (1869–1938) se stal poslancem Říšské rady, předsedou „revolučního“ Národního shromáždění, pak poslancem a senátorem.

jsem netušil, že jsou to jen kulisy z cihel a že za nimi není pokojů, chodeb, nic. *Na náměstí musili lidé stavět domy aspoň jednopatrové, tak se chybějící patro fingovalo.*

Náměstí se již zaplnilo lidmi, klukovi nebylo však nesnadné se prodrat až těsně do blízkosti řečnického podia, sbitého z desek a trámků. Vidím na něm dlouhý stůl pokrytý bílým ubrusem, jsou na něm dvě vázy s rudými karafiáty, aby připomínaly revoluční minulost sociálnědemokratické strany. *Víc by se tam hodily pěstované růže bez trní.* Český národ je národ *v poklidných dobách* bodrý, zejména na Moravě, takže před řečnickým stůlem stojí již řada hanáckých dívek a chlapců v překrásných hanáckých krojích. Jsou daleko vkusnější než většinou řvavé moravskoslovácké kroje. Možná, že mnoho z těch děvчат před hodinou odložilo modlitební knížky na selský kostn,²⁸² neboť hanácký lid je zbožný, římskokatolický, je přece lidem olomouckého arcibiskupa s obrovským zámek právě v Kroměříži. A od dob ústavodárného shromáždění kroměřížského sněmu z roku 1848 je to jaksí i vykřičený zámek. Namluvilo se v něm tehdy mnoho pokrokových a neznabožských řečí.

Shromážděným lidem nevádí, že občas je potřeba vzpomenout upálení mistra Jana Husa, zahřít proti Římu a proti církvi, i ti národněsocialističtí řečníci a sociálnědemokratičtí řečníci to asi tak většinou brali. *Jen ti málo inteligentní hřímali přesvědčeně.* Měli jsme v tradici hřímat proti něčemu, proti Rakousku, proti temnu baroka, proti jezuitům, jenže za několik let samostatné republiky odpadlo Rakousko jako vděčný námět pro produkující se řečníky, takže zbyla církvev a zbyl Řím. Jenže „Řím“ a církevní činitelé, kněží a katolický lid brzy začali chápat to poutavé hřímání do vzduchu a přestávali reagovat. *Kromě těch málo inteligentních.*

Má klukovská duše se v ten slunný kroměřížský den ve věci ještě nevyznala a měl jsem tehdy ještě protiklerikalismu v sobě dost, i když nahlodaného pochybami.

Za stolem, bez mikrofonů, tehdy se ještě neznaly, se objevilo několik lidí. V těch dobách řečník musil zvládnout posluchače a někdy dav posluchačů vlastním hlasem, myslím, že kdyby dnešní řečníci, kteří jsou vlastně

²⁸² Krajový název pro komodu.

šeptalové, čtoucí svou v potu tváře napsanou *nebo jim připravenou* řeč, spustili hlasem svých předchůdců, membrána mikrofonu by popraskala. První vystoupil Tomášek. Hromovým hlasem, ale ušlechtilé modulovaným přesvědčoval o čemsi pokojné hanácké posluchače, kteří občas přerušovali třpytivé kaskády jeho projevu burácejícím potleskem. Jako když v opeře k mrzutosti dirigenta přeruší diváci árii zpěváka, která se mu zvláště podařila. Nebyl to potlesk s politickým významem, statistiky u voleb ukazovaly celkem neměnné číslo voličů, byl to právě ten projev jakési radosti, moci si zatleskat spolu s tisícem ostatních, prosím vás, kde jinde je možné uslyšet hromadný potlesk, jak se zvedá a klesá, sílí a slábne a zase sílí, ten zvuk dlaní bijících o sebe, než na divadle nebo na politické schůzi? Hřímal ušlechtilý politik Tomášek, hřímaly davy na kroměřížském náměstí, jen ten rozkošný ornament krojovaných děvčat a mladíků netleskal, aby neporušil zdobnou funkci, *kteřá mu byla prisouzena*. Tomášek domluvil, usedl a nalil si z karafy do sklenice vody a s gustem ji vypil.

Zvedl se jakýsi štíhlý, skoro hubený muž, má nazrzlou, ostře přistřiženou bradku, lebku mu pokrývají sporé nazrzlé vlasy, *takový neimponující je to zjev*. Jde pomalu k řečnickému pultu, zastaví se před ním a čeká. Bechyně! Náměstí ztichlo, jako když do třídy přijde přísný profesor. Ozve se tichý, jasný hlas. Tichý. Nehřímavý, nenaléhavý. Bez gest. A přece je tak srozumitelný, že i účastníci tábora na zadním konci náměstí rozumí tomu, co říká. Bechyně zvedne ruku. Rozhodným, ale poklidným, ostrým a přesvědčivým gestem ukáže na věž arcibiskupského paláce, v tu chvíli zvedne hlas, spíš ho zaostří, a cítím, jak mi tělem jako by proběhla elektrická jiskra. „Tady, před námi, je tvrz všeládné moci Říma! Svědek naší národní porážky. Triumfální monument vítěze nad národem. Nad náboženstvím našeho lidu. Až sem hořely plameny kostnické hranice. Panský palác plný nádhery. Bohatství. Obklopen nákladnou zahradou a letohrádky rozmařilosti. A zde stojíme my, po staletích poroby koneční vítězové nad temnem ducha, neurvalým útiskem, panováním kněží a tmy, šlechty a jejich úředníků s karabáčem v ruce...“ A Bechyně mluví a mluví, má klukovská duše se unáší skvělostí jeho vět, podobají se veršům Svatopluka Čecha. Má nezkušenost nedovede upozorovat lacinost těch nádherných frází, jak

řečnický jedinečným způsobem opakují středoškolskou látku z dějepisu. Kdepak bych mohl tehdy pochopit, že vzdělaný a nadmíru inteligentní Bechyně, *realistický politik*, se dostal jen do varu jako prvotřídní divadelní herec a že obsah své řeči nemohl myslit do písmene a tečky vážně. Slyšel jsem poprvé velkého řečníka. Dejte mu cokoliv za téma, vytrhne vás z reality a ze souvislostí, nedovolí vám ani vydýchnout nějaké „ale“, zmocní se přes city vašeho intelektu a formuje ho do tvaru, který chce formovat. Připraví si, aniž to tušíte, terč, do něhož bude mířit, samozřejmě že úspěšně. Z arcibiskupa, který asi právě v tutéž dobu v Olomouci slouží slavnou mši a který je také vroucí Čech, div neudělá netvora, který nám upálil mistra Jana Husa. Je nádherné slyšet takovou řeč, *bere vás s sebou jak dravá voda*, ačkoliv, až dozní, nikoho ani nenapadne činit z ní záměry. Bechyně byl tak vynikající rétor, nepotřebující hromového hlasu ani divoké gestikulace, že ho posluchači ani jednou nepřerušili potleskem. Tak byli zaujati jeho řečí. Ba i když skončil, dav zůstal chvíli tichý a bez pohnutí, než se vzpamatoval a než propukl v dlouhý, jako mořské vlnobítí mocný potlesk. Slyšel jsem ostře myslícího, nad jiné inteligentního, konstruktivního politika v převleku davového řečníka. *Politika, který v Praze zasedne v dobré pohodě s vůdcem lidové strany monsignorem Šrámkem, aby oba, vzájemně se oceňující, probrali realisticky a oba myslíce na zájem státu ten nebo onen politický problém.*

Kdyby tehdy byl Engliš mezi davem v Kroměříži, arcibíže by nesouhlasil s přítelem Bechyněm. Sám by k lidu mluvil kriticky podle tehdejších moderních historickovědních poznatků (arci znal-li by je), davy by odcházely zklamány, neboť si nepřišly na své.

Když jsem po mnoha letech sám musil mluvívat na veřejných schůzích, a dokonce na veřejných táborech, často jsem se divil, že vůbec posluchači na mé schůze přišli. Sám jsem později na politické schůze nechodil. Dlouho mi trvalo, než jsem pochopil to, co jsem právě napsal o Bechyňově řeči. Nejdou na schůzi proto, aby byli přesvědčeni, svá přesvědčení mají hotova. Jdou na ni proto, aby se jim zopakovalo jejich přesvědčení a aby sobě sami mohli zatleskat a vůbec aby byli přítomni jediné příležitosti, kdy lze tleskat.

Mluví se často o davové psychologii. O duševním stavu, který řadí vedle sebe a k sobě dělníka, posluhovačku, lékaře, univerzitního profesora, řezníka i zemědělce tak, že se podobají všichni plavcům, kteří se nechávají unášet tímž proudem. Všichni, lhostejno čím jsou jako jednotlivci, odloží s pocitem blaha civilní šaty svého civilního individuálního myšlení, odhodí své zkušenosti i svou opatrnost a profesionální důkladnost a uvolnění a volní, oblečení jen do plavek davové psychologie, dávají se unášet intelektem a zkušeností nekontrolovaným proudem. Většina jednotlivců touží podle mého názoru se ocitnout tu a tam v příjemných, excitujících²⁸³ vodách davové psychologie, běda vládcům, kteří to nepochopili, a běda národům, kteří mají takové vládce, že nedbají, aby působení této davové psychologie neodporovalo potřebám spořádané společnosti a základním mravním normám.

Je nesnadné vyložit, z které povahové vlastnosti pocházela zarážející Englišova nekritičnost k vědeckým a odborněpolitickým odpůrcům jeho. Svedl jsem s ním o této věci mnohý marný boj. Stačilo, aby proti němu vystoupil kterýkoliv začátečník, z jehož námitek bylo na první pohled patrné, že Englišově nauce dobře neporozuměl, aby se Engliš cítil „napaden“. *Jako by si vnitřně nebyl jist.* Bylo to sta a tisíce pracovních hodin a stránek, které věnoval Engliš svým sporům s odpůrci naprosto zbytečně. V každé své polemice se Engliš vrhal na každé písmenko a čárku, které považoval za nesouhlas se svými názory, nebo dokonce útok na ně. Jistěže byly tyto jeho polemiky pochoutkou pro lidi milující ostrou logiku, jenže takových bylo málo, odvážím se říci, že někdy ne více než deset. Nebýt Engliš tak významnou osobností, *být jen jedním z řadových univerzitních profesorů*, mnohý redaktor těch časopisů, které Engliš zasypával svými polemikami, by ho zdvořile a obratně odmítl. Byly to právě jen šarvátky, nikoliv boje, *nedůstojné velikosti meče, jímž Engliš dovedl vládnout.* Přitom Engliš v žáru šarvátky nikdy nepostřehl, že i v těch málo fundovaných kritikách jeho názorů mohl být rádek nebo dva, které stály za to, se u nich pozastavit. Engliš přestal nakonec rozlišovat mezi těmi, kteří kritizovali,

²⁸³ Zřejmě má být excitujících, tj. stimulujících, drážďících.

aby kritizovali, a těmi, kteří zastávali jiné názory, a byli mezi takovými i myslitelé významní, a kteří jinak uctívali Englišovo dílo jak vědecké, tak odborně-politické.²⁸⁴

Pomineme-li Weyrovy námitky proti řadě Englišových názorů logických, noetických a metodologických, na něž sice Engliš reagoval, ale vzhledem k přátelskému vztahu k Weyrovi a k tomu, že Weyr byl přece jen jeho učitelem v těchto věcech, a vzhledem k nepopíratelnému vědeckému významu Weyrovu klidně a jaksi in sordina,²⁸⁵ byli to hlavně dva spisovatelé, jimž dokonce věnoval Engliš celou knihu, aby rozdrtil takřka každou řádku toho, co napsali. Byl to první a nejstarší Englišův žák již dospělého věku a brzy profesor finanční vědy na brněnské fakultě Dr. Jan Loevenstein²⁸⁶ a již několikrát zmíněný můj přítel, tehdy docent Dr. Zdeněk Neubauer. Nemohu v těchto vzpomínkách zabíhat do podrobností. O Loevensteinovi budu ještě mluvit. Typický byl však případ Neubauerův. Nenapsal vůbec žádné polemiky proti Englišovi, ani mu to nepřipadlo na mysl, nýbrž uveřejnil malou, velmi bystrou studii o hodnotách a hodnocení,²⁸⁷ kde zastával jiná stanoviska než Engliš. To pobouřilo Engliše tak, že napsal proti útlému sešitku Neubauerovy studie o asi 30 stránkách spis o víc než 200 stranách,²⁸⁸ a to jen proto, že Neubauer nezastával přesně totéž stanovisko jako on. A je spravedливо říci, že Neubauer měl víc pravdy než Engliš. Engliš se v těch nejposlednějších dobách opravdu přibližoval těsně nesmiřitelným teologickým pŕtkám středověkých náboženských horlivců.

²⁸⁴ V rukopisu konec odstavce zformuloval takto: „*Nejen však to. Engliš přestal rozlišovat nakonec mezi těmi, kteří kritizovali nebo zastávali jiné názory, a byli mezi nimi i myslitelé ne bezvýznamní. Dokonce i lidé uctívající Englišovo dílo jak vědecké, tak odborně-politické.*“

²⁸⁵ V hudbě „měkce“, „tlumeně“.

²⁸⁶ Profesor národního hospodářství, finanční vědy a statistiky Jan Loevenstein (1886–1932) působil jako vysokoškolský učitel na brněnské technice, v roce 1926 se stal řádným profesorem na Právnické fakultě MU. Jeho starší bratr Karel byl ředitelem Škodových závodů.

²⁸⁷ NEUBAUER, Z. *Hodnoty a hodnocení*. Praha: Václav Petr, 1942, 29 s.

²⁸⁸ ENGLIŠ, K. *O poznávání i hodnocení: Rozprava se Zd. Neubauerem*. Bratislava: Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, 191 s. V knize je otištěna i uvedena Neubauerova studie (a též článek „Řád příčinný a řád logický“ z časopisu *Věda a život*. 1944, roč. X., č. 5).

Pro toho, kdo dovedl odlišovat u Engliše tuto jeho polemickou činnost od podstaty jeho díla, *kdo věděl, že vedle někdy malicherně nabroušeného rapíru má v duševní zásobě ještě těžký klestný meč*,²⁸⁹ nemohl se změnit celkový úsudek o jeho vědecké mimořádnosti. Neměli jsme v dějinách české národohospodářské vědy zjevu významnějšího. Jenže jeho nekritičnost ve výběru odpůrců nesla s sebou závažnou objektivně stinnou stránku. Zatím totiž vyrůstaly v cizině nové názory v národohospodářské vědě snad ve všech oblastech: v měnové politice, celní politice, mzdové a sociální politice včetně názorů na socialismus a komunismus. Nezapomínejme, že v těch dobách nebyl socialismus a komunismus již jen předmět literárních úvah, že existoval již Sovětský svaz, který se nezhroutil přes všechny předpovědi. Je pravda, že Engliš věnoval otázkám moderní doby dvě významné knihy, totiž své „Řízené hospodářství“²⁹⁰ a zejména své „Hospodářské soustavy“,²⁹¹ k jejichž napsání jsem mu dal popud já. Nicméně kdyby se místo těch málo užitečných polemik se svými domácími oponenty věnoval důkladnému a poklidnému rozboru aspoň dvou, tří tehdy nejvýznamnějších moderních anglických a amerických autorů, mám na mysli zejména anglického Keynesa,²⁹² udělal by mnoho. My jsme v té době byli ještě mladí a značně nezkušení a on byl jediný, který by mohl zmocnit se s mezinárodní ctí toho úkolu. Arci, musil by zepředu předstupovat před tuto práci s vědomím, že v dílech těchto autorů nalezne mnohé, co ho bude nutit revidovat vlastní názory, a nikoliv s předpokladem a nadějí, že je „porazí“ na hlavu a na sto procent.

Tato Englišova touha, Weyrovi naprosto cizí, mít pravdu na sto procent, se mi připomínala jako stále víc a více se vyostřující vlastnost jeho povahy při oslavě jeho šedesátin. Sešli jsme se mu blahopřát, dojati a všichni upřímní ctitelé velkého toho ducha, a připadlo na mne, abych pronesl oslavnou řeč. V takové slavnostní chvíli, citově laděné, bývá vždy sklon k nadsázce, ví to oslavenec, vědí to všichni okolo. Dlouho jsem přemýšlel,

²⁸⁹ Autor zřejmě myslel sečný meč.

²⁹⁰ ENGLIŠ, K. *O řízeném hospodářství*. Praha: Melantrich, 1935.

²⁹¹ ENGLIŠ, K. *Hospodářské soustavy*. Praha: Všehrd, 1946.

²⁹² Anglický ekonom John Maynard Keynes (1883–1946) obhajoval použití fiskální a měnové politiky ke zmírnění nepříznivých dopadů hospodářských recesí a depresí (keynesiánství).

jak tu čekanou nadsázku vyjádřit, aby byla nadsázkou, a přece nepostrádala kus pravdy. I řekl jsem, když jsem hodnotil Englišovo vědecké dílo, že patří mezi ta díla, z nichž v trvalé paměti vědy zůstanou platit dvě, ano, tři procenta. Myslil jsem při tom na vědecká veledíla²⁹³ z oboru sociálních věd a filozofie, z nichž dnes přebíráme a uchováváme jako myšlenkové klenoty dva, tři, možná čtyři základní názory: *stále mají nosnost architrávů*.²⁹⁴ Považoval jsem své přirovnání za mimořádné vyzdvižení Englišova vědeckého významu, ale zřetelně jsem vycítil, že má řeč byla oslavenci proti srsti. Chtěl mít svých sto procent.

Jestliže Weyr měl nezapíranou potěchu z toho, jak se jeho „škola“ dále rozvíjí samostatně, jak každý z jeho původních žáků se vyvíjí v samostatnou individualitu a přestává být, jak je u začátečníků pravidlem, „citátorem“ mistra, Engliš to nesl nevrle a později zatrpkle. *Netoužil tolik mít vědecké žáky, spíš toužil mít vědecké opakovatele a obhájce. I když jednou v důvěrně měkké chvíli mi řekl, že budu jeho pokračovatelem jen v tom smyslu, že budu vycházet z jeho nauk, abych vytvářel nauku vlastní.*

Bude v mých vzpomínkách ještě dost řeči jak o Weyrovi, tak Englišovi. Doplní se tím portrét obou těchto nejvýznamnějších mužů brněnské právnické fakulty. Nicméně i z nich vyplyne, že Weyr byl spíše duch helénský, Engliš spíše duch středoevropské proveniencie. V jejich době neměli na svém poli sobě rovných, i když jsme nepostrádali jak v jurisprudenci, tak v politické ekonomii zjevů znamenitých.

Život na fakultě během mých studií

Je kouzelné vzpomínat na právnickou fakultu Masarykovy univerzity, umístěnou v půlce kněžského alumnátu se vchodem ze Smetanovy ulice.²⁹⁵ Neboť voněla člověčinou. Její dolejší chodby byly provoněny vůní kávy, kterou bez přestání vařila v pedelově místnosti paní pedelová pro posluchače,

²⁹³ Slovo „veledíla“ ve strojopisu nedopatřením chybí.

²⁹⁴ Architráv (též epistylos, násloupí) je v antické architektuře spodní část vodorovného překladu, přenášející zatížení na hlavice sloupů.

²⁹⁵ Má být z Antonínské ulice. Ze Smetanovy ulice budova vchod nemá.

a před polednem mohli všichni cítit, co budou mít u Čermáků k obědu. Starý mládenec profesor církevního práva Vacek bydlil v jedné místnosti hned vedle pedelů, platil si paní Čermákovou za uklízečku a posluhovačku, věrně ho zásobovala lahvemi vína, z nichž si pilně naléval za smutných zimních večerů a zapíjel svou samotu. Kabinety profesorů byly stísněné, ale zároveň jaksi milé, posluchárny neměly pompéznost prostorných amfiteátrů pozdější nové honosné fakulty, byly cítit dehtem a chutnaly špatně provětraným vzduchem, ze všeho, z obílených chodeb, deskových dlážek, školních oken, jaká mají všechny ostatní školy, i z těch stísněných záchodků, skříňní napěchovaných knihami na chodbách, se na tebe usmívala přívětivě, mateřsky škola. Vysoká škola, na které nebylo nic vysokého.

Fakulta se podobala malému, nedokonale vybavenému, narychlo pořízenému provinčnímu divadlu a jako ono se může povznést teprve tehdy, když velcí aktéři se přetělili ve své velké role, tak prostá fakulta, která v tu ránu mohla být elementárkou²⁹⁶ nebo provinčním gymnáziem, se povznášela ve vysokou školu teprve tehdy, když zasedli její velcí aktéři za katedry. Byli mezi nimi arci nejen velicí, nýbrž i méně velicí, jako na každé scéně a na každé vysoké škole. Takoví, o nichž jsme hned věděli, že přednášejí jen tisícinu z toho, co vědí, i takoví, o nichž jsme tušili, že v přednáškách vyčerpávají všechno, co vůbec vědí. *Takoví, kteří planou, i takoví, kteří jsou pouze učení.* Vzpomněl jsem obšírněji již dvou, Weyra a Engliše. Kterí byli ti ostatní?

Hned po nich nejznámějším duchem fakulty byl profesor trestního práva a dějin právní filozofie Dr. Jaroslav Kallab. Divně se zatajil dech každému, když ho spatřil poprvé. Obrovská, vejcovitá hlava má pleš a okolo zbytky tmavých vlasů. Hlava je posazena na nenormálně širokých ramelech, zdeformovaných hrbem, silný trup nesou krátké nohy, Kallab je nízký a přitom mohutný, přírodou těžce dotčený muž, má pomalou a namáhavou chůzi, *máte dojem, že nejde, nýbrž že se vleče.* S nesnázemi se vyzdvihuje na židli za katedrou. Z obličeje mu září tmavé oči za skly velikých, černě orámovaných brýlí a vysílají neviditelné, a přece tak nepochybně paprsky mocné inteligence a dobroty srdce, *také on není jen učenec, i když jím je,*

²⁹⁶ Základní školou.

také on je pochodeň vyzařující světlo. Cítíte z toho neforemného chlapíka, ne nepodobného postavou nějakému cirkusovému klaunu, nezlomnou vůli, jíž zdolal a stále zdolával své tělesné neštěstí, vycitujete i mimořádné vědomosti a životní i odborné zkušenosti, které jsou ukryty v té enormní hlavě. Je vynikající a nevšední ve svých přednáškách. Nehodnotí znalost paragrafů, *i když ji předpokládá.* „Paragrafy trestního práva, dámy a pánové,“ ráčkuje, „ovládají nejlépe četníci, odříkají vám je nazpaměť, jako když se mrská bičem. Úkolem právníka je jim rozumět, a to v souvislosti se všemi ostatními paragrafy a s ideou práva. Je celkem lehké judikovat podle paragrafů, je těžké judikovat spravedlnost.“ Jeho úvahy o vině a trestu zavádějí posluchače doprostřed myšlenkových zápasů, které sváděli uvnitř sebe a vůči jiným velicí duchové minulosti, zavádí do pochyb a nejistot, které pálily veliké spisovatele *nejen v oblasti filozofie a vědy, nýbrž i spisovatele* románů a dramát. Vedle slavných filozofů a juristů slyšíme v Kallabových přednáškách jména Dostojevský i Ibsen, *Tolstoj i Dickens*, jména antických dramatiků i Shakespeara, neboť trestní právo se svou základní otázkou lidské viny a trestu zůstává stále nejžhavějším problémem lidstva. A když po přednášce, která má takřka vždy čarovnost jakéhosi velkého divadelního představení, v němž *dramatis personae*²⁹⁷ jsou dramatickostí nabitě myšlenky a názory, s námahou dříve se ukloniv k posluchačům se dostává ten robustní, malý, zdeformovaný člověk se stoličky dolů na stupeň a odchází, máte dojem jakéhosi zázraku přírody, která štědře i laskavě kompenzovala tělesné neštěstí bohatostí ducha.

Kallab nebyl stoupencem Weyrovy normativní teorie právní, i když ji registroval s úctou mezi ostatními právními teoriemi, a s laskavě ironickým úsměvem odmítal Englišovy návrhy, aby se oni tři, Weyr, Engliš a Kallab, dohodli na základních vědeckých tezích, které pak budou společně zastávat a hájit a které budou tvořit základ „brněnské školy“. Je-li co, co mne nejvíc vědecky mrzelo na Engliši, byl právě tento jeho nápad, o němž často mluvíval a marně se ho snažil prosazovat. Připomínal mi někdejší úsilí o basilejská kompaktáta²⁹⁸ a posiloval mé přesvědčení o kazatelské

²⁹⁷ Hlavní postavy dramatického díla.

²⁹⁸ Basilejská kompaktáta, dohoda upravující vzájemné vztahy římské církve a husitů, vyhlášená v Jihlavě roku 1436.

a jaksi kněžské Englišově povaze. „Máme-li tvořit brněnskou vědeckou školu,“ hřimal Engliš, „musíme se přece dohodnout na základních metodologických, logických a noetických tezích a na jiných základních názorech na právní vědu,“ ale mínil tím, že oba zbývající duchové brněnské právnické fakulty Weyr a Kallab musí přijmout jeho, Englišovy, názory a jeho teleologickou noetiku. Bylo mu nepředstavitelné, že by například Kallab tímž právem mohl říci, dobře, dohodneme se, ty se vzdáš svých názorů a přijmeš mé. Což by arci ani Weyr ani Kallab nikdy neučinili, vědouce, že věda není přece věci shody o „dogmatech“, jak je to snad možné u náboženství. *Kallab, když pojednával ve svých přednáškách o dějinách právní filozofie a vůbec o jednotlivých různých vědeckých názorech, neznal kvalifikace „nesprávné“, nýbrž „jiné“. Jako vůbec Kallab ve své vědecké toleranci, i když své stanovisko zastával pevně, věděl na základě bohatých svých filozofických a odborně vědeckých znalostí, že spekulativní stránka vědy poskytuje výsledky nikoliv správné a nesprávné, nýbrž spíš různé, člověče, vyber si podle svého temperamentu.*

Vědecký význam a myšlenková váha Kallabova byla nesporná, a přece tak nepřitahovala nadané a myslivé posluchače jak Weyr nebo Engliš. Měl jediného mimořádně nadaného žáka, o něco mladšího mne, dra Keprta²⁹⁹, jehož habilitoval, jenže i zde ho potkalo neštěstí. V mladém věku, nebylo mu ještě ani třicet, právě jmenovaný docent Dr. Keprt zemřel a Kallab prý nad jeho hrobem zalkal i nad sebou, když říkal při smutčném projevu, že s předčasně zesnulým nadějným učencem pochovává i sebe. *Je smutné, věru smutné pro každého myslitele, nezanechá-li po sobě aspoň jednoho žáka, který by pak v budoucnu vyrůstal ze semena jím zase-tého do mladické duše v samostatnou vědeckou individualitu. Jako je naopak zlé, zanechá-li kdo po sobě nohsledy, a dokonce se chlubí jejich názorovou věrností. I tento skvělý, i povahově čistý, mužný, mladý duch byl mocně ovlivňován Weyrem, myslím po filozofické stránce, mocněji než Kallabem. Není*

²⁹⁹ Nadaný příborský rodák nadporučík justiční služby Josef Keprt (někdy Kepert, 1911-1939) se v Brně habilitoval v roce 1939. Potvrzení své docentury se však nedočkal, neboť začátkem roku 1939 podlehł tuberkulóze. Ironií osudu potvrzení na fakultu dorazilo v den jeho pohřbu. K jeho osobě a dílu VOJÁČEK, L. Brněnská právnická fakulta v meziválečném období let 1919-1939. In: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období a jejich místo ve střední Evropě. Sv. 1.* Praha: Karolinum 2010, s. 187-188.

nesnadné vyložit neodolatelnou magnetickou sílu, jíž oplýval Weyr a jež scházela Kallabovi. Byla to síla vědeckého pozitivismu, ona síla, která již po víc jak dvě století vyzářovala z přírodních věd, a k němuž nakonec vedla Kantova kriticko-idealistická noetika. Normativní právní teorie je ve své podstatě juristickým pozitivismem, prostoupeným jasným, a tudíž i strohým myšlením pojmovým. Je nepřátelská všem oslňujícím obecným úvahám o „obecném dobru“ a „absolutní spravedlnosti“, o „*ideji dobra*“ a „*ideji práva*“, jež se tak dobře poslouchají a jichž byly Kallabovy přednášky plné. Šplháme se po nich až do hvězdných výšin, do nichž si umístilo lidské snění nebe, ačkoliv jsme jen lidští mravenci, žijící na mechem porostlém balvanu, který nám do cesty přivalila historie. Pro myslivé talenty bylo často značně namáhavé zbavit tyto vznešené pojmy kouzla a přesvědčivosti, zejména cítilo-li se, že jsou rozvíjeny s úmysly dobrými a vznešenými. *Stejně nesnadno se zbavujeme náboženských idejí.* Bylo třeba nevšední síly intelektu, aby se pochopilo, že vedle trestního práva, kde se přednášky arci vždy dají oživit hlubinnými myšlenkami Aischylovými, Sofoklovými i Shakespearovými o fatalismu, i Ibsenovými a Dostojevského o determinismu sociální i individuální určenosti, jsou i právní normy daleko důležitější pro mravenčí lidský život, jako je například jízdní řád. *Často jsem v době svého profesování užíval právě jízdního řádu jako příkladu. Málokdo si uvědomuje, kupuje-li si jízdní řád, že si kupuje právní normu, náležející do velké a rozmanité skupiny správního práva, a zkuste doprovodit výklad o jízdním řádu některým z těch vznešených pojmů o spravedlnosti a podobně. A přece na něm závisí dnes silně lidský život, lidské osudy, uspokojování našich lidských potřeb a jak početného množství „modré armády“³⁰⁰ je potřebí k tomu, aby skutečnost odpovídala aspoň přibližně přesně dopravním normám jízdního řádu. Kolik je v něm obsaženo životně důležitých povinností, které budou v mrazu a za vánic, v letním úpalu a za dešťů vykonávat lidé tvořící železničářský národ. A bylo i nesnadné pochopit, že pro právníka je přece jen základním úkolem odpovědět, kdy vyjíždí z Prahy rychlík do Brna podle jízdního řádu, tj. přesně, kdy má vyjíždět, a že na správné odpovědi může záviset lidský život a lidský osud někdy daleko silněji než na kterémkoliv ustanovení*

³⁰⁰ Jako „*modrá armáda*“ se v minulosti označovali železničáři.

trestního práva. *Stále je běžné, představovat si právníka v slavnostním taláru soudce vynášejícího rozsudek a jím „nalézajícího právo“, než v občanském oděvu správního úředníka kolaudujícího stavby nebo vyměřujícího daně.*

Snad proto, že Kallab byl osudem tak nešetrně dotčen, snad i proto, že jeho uvažování v oblasti právní vědy směřovalo k hledání a zjišťování práva ve smyslu dobra, jehož ideu povýšil na kulminační bod svých úvah, zapsal se nezapomenutelně do dějin péče o dobro v praktickém životě. *O dobro, jehož protivou je ublížení.* Arci, píše-li „nezapomenutelně“, dopouštím se neomluvitelné chyby, *i pozitivistickému realistovi se vtlačí do úvah, dělejte, co dělejte, některý idealistický pojem zrozený z tužby.* Zapomnělo se na toto jeho záslužné působení úplně, ač bylo plné milosrdné organizační práce. Kallab byl jedním z iniciátorů mezinárodní právní pomoci mládeži, věda z vlastních bohatých zkušeností někdejšího soudce, v jak bezvýhodné a zoufalé právní i sociální situaci se ocitají „sporné“ děti, o jejichž osudu se rozhoduje v cizině. V Brně zasvětil se péči o „mrzáčky“, jak čeština ve své zdobňovací tendenci je zvyklá nazývat nejen děti, nýbrž i dospělé, tělesně dotčené. *My zdraví o nich víme, snažíme se je však nevnímat, potkáme-li je na ulici.* Není pro spravedlivého člověka možné si představit portrét Kallabovy osobnosti jinak než jako portrét vznešeného muže, sedícího v knihovně plné juristických a filozofických knih a hladícího s úsměvem, *kteřý se snaží zakrýt soucit* a je plný lahodné lásky, malé, třebaš hrbaté nebo slepé dítě. Kallab byl mužem humanity v obojím smyslu: v renesančním smyslu intelektu hledajícího poznatky o skutečnosti i v masarykovském smyslu nejen cítěné, nýbrž i uskutečňované lásky k bližnímu.

Trojice Weyr – Engliš – Kallab tyčila se zřetelně nad ostatními tehdejšími našimi fakultními učiteli. Nikdo o tom nepochyboval. Pražská fakulta, i když nepostrádala vynikajících odborníků-specialistů, se nemohla chlubit osobnostmi jejich řádu. Teprve za ně byl kladen profesor civilního práva Dr. Jaromír Sedláček, vynikající odborník v občanském právu. Weyrův stoupenec ve vědecké metodologii. Snažil se tu a tam zabrousit na kluzký led filozofie s malým zdarem, nejen básníkem se rodíme, i filozofem. Požíval mezi českými právníky nemalé úcty pro svůj interpretační um a ovšem ti posluchači, kteří se chystali na advokátní *nebo soudcovskou*

kariéru, oceňovali a plnili jeho pro mne únavné přednášky velmi horlivě. *Měl jim co říci, měl je čemu naučit.* „Vyplácelo se“ chodit na Sedláčka, a nakonec i na Kallaba, *pokud vykládal trestní právo*, jako naopak se nevyplácelo chodit na Weyra, dokonce ani na jeho přednášky o ústavním právu. Kdy se sejde intimněji běžný advokát nebo soudce, správní jurista s ústavněprávními otázkami? *Sedláčkův konec byl tragický. Byl snad poslední den druhé světové války, Sedláček vystupoval z jedné budovy v Husově ulici v Brně právě v okamžik, kdy vojenské letadlo spustilo několik bomb, jedna z nich usmrtila našeho pokojného vynikajícího juristu.*³⁰¹

Ostatními profesory byli za našich dnů již zmíněný profesor Dr. Josef Vacek, přednášející církevní právo, Dr. Jan Vážný, přednášející římské právo, Dr. Bohumil Baxa na české a střeoevropské právo, Dr. Jan Loevenstein na finanční vědu, několikrát vzpomenuť Dr. Dobroslav Krejčí na národohospodářskou politiku a hlavně statistiku, docentem českého práva byl Dr. František Čáda, správní právo a obchodní právo přednášel profesor Dr. Rudolf Dominik,³⁰² civilní proces suploval vždy denně od 7 do 8 hodin ráno tehdejší prezident Nejvyššího soudu³⁰³ (byl v Brně³⁰⁴) Dr. František Vážný, myslím strýc „Řimana“ Jana Vážného. Později začal docírovat³⁰⁵ civilní právo Dr. Adolf Procházka. Trestní právo v monografických přednáškách³⁰⁶ rozvíjel docent Dr. Jaroslav Stránský, *nespravedlivě víc známý jako majitel koncernu Lidových novin a politik, neboť byl právníkem znamenitým.* To by tak bylo všechno.

Musím se ve svém vzpomínání zastavit u některých z tehdejších našich profesorů. Uznávám, že výběr je dán tím, jak silně se dotkli mého vlastního já. Vzpomínky jsou však vždy osobní záležitostí, nejsou přece historiografií.

³⁰¹ Stalo se tak 12. dubna 1945 a podle H. Bulína J. Sedláček mřil z univerzitní knihovny do protiletectvého krytu; k tomu BULÍN, H. Za obětmi persekuce. *Časopis pro právní a státní vědu.* 1946, roč. XXVII, s. 10–19. Okolnosti jeho smrti zmiňuje ve svých pamětech i V. Kubeš.

³⁰² Profesor Rudolf Dominik (1890–1951), zpočátku suploval i římské právo; později se angažoval i politicky (k tomu níže).

³⁰³ František Vážný st. byl tzv. druhým prezidentem Nejvyššího soudu, dnes bychom řekli místopředsedou. Prvním prezidentem byl až do roku 1930 Dr. Augustin Popelka. Na fakultě se habilitoval i druhý synovec F. Vážného a mladší bratr Jana Vážného František Vážný ml.

³⁰⁴ V. Chytil to uvedl proto, že v době, kdy paměti psal, sídlil Nejvyšší soud v Praze.

³⁰⁵ „Docírovat“ znamená působit jako soukromý docent.

³⁰⁶ Rozuměj: monotematicky zaměřených.

Vždy jsem se díval na profesora Vacka sklem jeho životního osudu, který se dal tušit *a někdy i zřetelněji zahlédnout* z jeho starého mládenečství, osamělého života uzavřeného do stěn nevládného pokoje na fakultě, kde bydlil, z nedostatku vědeckého elánu a z mechanického odříkávání jeho přednášek. Spatřujeme ho, jak neměnně přichází unaveným krokem za katedru, svou vytištěnou knížku v ruce, avšak vždy elegantně, *byť starobyle* oblečen do šatů smutných, zatrpklých barev. Usedá pomalu *a každé usednutí připomíná povzdech a je plné smutku rezignace*. *Cítí se, že je osobnost, jenž nalomená, a tudíž nezpůsobila dalšího růstu*. Nasazuje si pečlivě cvikr v tmavém orámování, pomalu klade knížku na oprýskanou katedru, rozevívá ji na založeném místě a začne z ní číst monotónním hlasem, *co jsme sami mohli sledovat z knížky*. Jen zřídkakdy doplňuje text nějakou poznámkou nebo neduchaplným vtípem. Takový unavený, životem utřískaný byl ten člověk, ačkoliv texty jeho knížek svědčily o jeho někdejších vědeckém talentu. Nikoliv plamenném, uchvacujícím talentu, přece však talentu solidním, jakým se vyznačuje většina běžných vysokoškolských profesorů. *Jsou spolehlivými znalci svých oborů, potřebuje-li společnost jejich znalostí, má se na koho s důvěrou obrátit. Vacek připomínal bývalého bojovníka, který se vzdal*. Když zemřel, a slyšel jsem, jak na jeho pohřbu, myslím, že na hřbitově v jeho rodné vesnici, byla jen hrstka smutečních hostí *s povinně vyslanými univerzitními hodnostáři*, bylo mi smutno.

Jan Vážný byl naproti tomu zjev jasný a stále jakoby ozařovaný antickým sluncem. Byl prý ve svém oboru velmi vážen, to jsem sám nedovedl docenit, jen jeho zanícení pro římské právo, jehož kouzlo je veliké, skoro tak oslepující jako červencové italské slunce, mne uchvacovalo. Přednášívával volně, z paměti, elegantním jazykem a s elegantními pohyby rukou, takže jsem na jeho přednášky chodíval rád. Nikdy ho nepotkal člověk zasmušilého, laskavá shovívavost věčného úsměvu na jeho rtech ho činila každému sympatickým. Je hrozný omyl dnešní doby u nás a snad i jinde, že takřka vyřadila římské právo, považované ještě v našich dobách za jeden z hlavních předmětů právnického studia, z právnických fakult. Argumentace, která podpírala tento nepřátelský postoj k římskému právu a zminimalizovala jeho studium na jakýsi předmětíček, měla arci pravdu, tvrdila-li,

že moderní právo lze dokonale pochopit ze studia jeho samého. Osudově však neměla pravdu zapomínajíc na ono nezapomenutelné, mocné, pronikavé kouzlo z důkladného, intimního styku každého budoucího právníka s duchem antického světa, z něhož všichni v oblasti evropské vzdělanosti pocházíme. *I prvňáček v základní škole píše latinskými písmeny.* U římského práva nejde v první řadě o znalosti právní historie a jejího nejgrandióznějšího monumentu, *vlastního římského práva.* Jde v první řadě o „taktilní hodnoty“,³⁰⁷ o intelektuální a pocitovou koupel ve vodách Tibery a mořských římských lázních v Ostii³⁰⁸ v záři „helénského slunce“. A jako nebude z žádného evropského vzdělance, který se nedotkl důkladněji Homéra, Platona, Aristotela, Vergilia, Ovidia, leč pahýl kultury, nebude z žádného právníka, který se důkladněji, byť během studia s mnohým brčením a námitkami, neseznámil s římským právem, právník ve vyšším toho slova smyslu. *Bude jen bezduchým aplikátorem jednotlivých právních norem, ty tři zlaté vlasy děda Vševeda z národní pohádky jsou neodmyslitelným vkladem pro tvorbu člověka aspoň někdy ozařovaného tím, co se zove posláním.*

Poslouchali-li jste přednášky Vážného, přímo jste cítili kouzlo, jímž je naplněn a jež přetéká z jeho učeneckého stýkání a dotýkání s antickým světem, hmatatelně jste viděli, jak z jeho vytríbených větných period, prokládaných jasně vyslovenou latinou, vyvstává z dnešních ruin Fora romana³⁰⁹ obraz chrámů, paláců, římského senátu a soudních síní prétorů.³¹⁰

Již jsem se myslím zmínil o krutém konci tohoto nezapomenutelného mi univerzitního učitele, zahynuvšího v německém koncentračním táboře. A vždy mi tragická jeho smrt, jak němečtí katani házejí jeho mrtvé tělo spolu s ostatními mrtvými nešťastníky na káru a potom vhadzují do kremační pece, připomene děsivou rozpornost německého ducha, jak se projevila právě u jednoho z největších a zakladatelských německých znalců

³⁰⁷ Dotykové, hmatové hodnoty, zde ve smyslu bezprostředního kontaktu.

³⁰⁸ Starořímské přístavní město jižně od Říma, dnes součást souměstí Acilia s rozsáhlým archeologickým nalezištěm. Ve strojopisu omylem v „Astii“.

³⁰⁹ Forum Romanum, náměstí v antickém Římě, centrum společenského dění, kde se konala politická shromáždění, soudy, trhy i oslavy.

³¹⁰ Římských úředníků se soudní kompetencí.

římského práva, totiž Theodora Mommsena,³¹¹ o němž praví cizí naučný slovník, že byl „německým historikem a juristou mezi nejvýznamnějšími v minulém století“. Kolikrát asi držel s úctou úsměvný český profesor římského práva Jan Vážný jeho světově známá vědecká díla v ruce, díla téhož muže, který s běsnou nenávisť dštil oheň a síru proti českému národu a jeho politickým snahám a který byl tímto druhým „já“ i zapalovačem požáru hrůzy v našem století.

Dr. Jan Loevenstein je v našich dobách štíhlý, může se říci že hubený, nazrzlý padesátník,³¹² možná o něco starší, ví se, že je český žid a bratr jednoho z významných našich průmyslových kapitánů, generálního ředitele slavných Škodových závodů. Má za sebou pobyt na bůhví kolika cizích univerzitách a má za sebou studijní cestu po Spojených státech, kde studuje federální bankovní systém. Stává se v poměrně pozdním věku přívržencem Englišových noetických názorů, či jak se tehdy říká, jeho „teleologie“. Pro dnešní neznalce musím podotknout, že „teleologie“ nemá co činit s „teologií“ a po česku znamená účelosloví, tj. myšlení, které se rozvíjí, vychází-li z určitého účelu. Přednáší nudně finanční vědu, bydlí ve veliké, luxusní vile staromládenecky, snad je rozveden, nevím,³¹³ ale na dálku je z něho cítit štědré majetkové zajištění. Jeho profesorský plat je jen malou částí jeho příjmů. Působí dost romanticky a kolují romantické klepy o jeho soukromém životě, je český žid, výtečně ovládající češtinu, a přece se skoro nikdo nemůže zbavit myšlenky na mezinárodního žida, jemuž by bylo celkem jedno přednášet ve Vídni, v Berlíně, ve Spojených státech nebo jinde. U něho bylo nesnadné říci, že „je Čech“, i když jím oficiálně byl. Má jako mnoho židů ostrý, analytický intelekt, nabroušeně bodavý, avšak bez tepla, a zakusuje se jím do Englišova učení, převrací je ze strany na stranu, jedinou větu nenechá na pokoji a ve vědeckých časopisech se začínají množit jeho články, opravující, upřesňující, dopracovávající Englišovy myšlenky a vrcholící nakonec v řadu ostrých nesouhlasů. Musí se spravedlivě říci,

³¹¹ Významný německý romanista, civilista, historik a politik Theodor Mommsen (1817–1903).

³¹² V. Chytil svému učiteli, který se narodil v roce 1886, na věku poněkud přidal. Možná jej ovlivnilo Loevensteinovo předčasné úmrtí (1. května 1932).

³¹³ Loevensteinova manželka Sylva, roz. Valentová (1898), s níž vychovával dceru Sylvu, předčasně zemřela v roce 1927.

že Englišovy myšlenky, vrhané někdy na papír velmi stručně, poskytovaly dost prostoru k pochybám i k jiným výkladům, než měl Engliš na mysli. Takže z někdejšího přátelství mezi Englišem a Loevensteinem se znenáhla začíná rodit napjatý vztah a snad i nepřátelství. Engliš nesnáší kritiky a opět třeba spravedlivě říci, že hodně z Loevensteinových kritik Englišova učení nebylo správných. Loevenstein jako by se chtěl stát ve vědě druhým Englišem a k tomu jakýmsi „nadenglišem“, dokonalejším, domyšlenějším „teleologem“. *Veliký filozof byarci s úsměvnou shovívavostí řekl, pánové milí, přete se o okrajové maličkosti.*

Engliš má tehdy k „dispozici“ dva zanícené, na mistrovo učení přísahající a do boje za milovaného mistra vždy odhodlané žáky, o pět let ode mne staršího tehdy již doktora Vladimíra Vybrala a mne, tehdy štíhlého posluchače čtvrtého ročníku. Především mne, Vybral byl přece jen v nadšení umírněnější a již tehdy, myslím, neinklinoval moc k Englišovým filozoficko-metodologickým myšlenkám. *Ve vědě byl zaměřen spíš k literární vědecké historii.* Ovládal jsem v tom nezkušeném svém vědeckém mládí Englišovy názory, snad to mohu bez schlubnosti říci, až překvapivě dobře. Neexistoval jistě nikdo z mých vrstevníků, který by se se mnou mohl měřit. *Přijímal jsem arci Englišovy názory nekriticky, tak říkajíc jako slovo boží, jak je běžné u začínajících zelenáčů, a vyskytly-li se přece jen někde pochyby, zaduával jsem je tou ošemetnou duševní vlastností, zvanou přesvědčení.*

I rozčílil jsem se rozčílením velikým během čtení jednoho z Loevensteinových článků,³¹⁴ rány, které uštědřoval anebo se domníval uštědřovat Loevenstein mému mistrovi, jsem cítil jako rány vlastní, však to znáte, tu bezvýhradnou oddanost žáků k mistrům.

I sedl jsem, a psal a psal, rozbíral jsem Loevensteinův článek skoro větu za větou, ostře, nesmlouvavě, až mi to vyšlo na nevím kolik stran. Byly vedřiny, prázdniny plné slunce v chřibských kopcích litenčických, byl jsem ten rok zase u tety Evy. Tak jsem zapakoval svůj rukopis, *tehdy jsem psal ještě čitelně*, do veliké obálky a poslal jej jako bůhví jakou cennost do Hrabyně, *kde Engliš byl na dovolené.* Za pár dní přichází odpověď i s mým rukopisem, poprvé mám v ruce čtyřstránkový Englišův rukopis, na řadu

³¹⁴ LOEVENSTEIN, J. Teleologické a hospodářské pojmy. *Časopis pro právní a státní vědu.* 1930, roč. XIII, s. 135–147.

věcí upozorňuje, to mám upravit, to bude dobře dodat, ale jinak je přidáno hodně chvály, prý mám rukopis po úpravě poslat Weyrovi pro Časopis pro právní a státní vědu! Je mi jako mladému kocourovi, kterého hladí pán za ušima, jen předu. Jenže ouha, v zápalu zlosti proti nevěrnému „žáku“ Loevensteinovi si Engliš neuvědomil, že jsem prozatím jen posluchač práv daleko před druhou státnicí a rigorózem. Weyrovi neposlat článek nešlo, takže nakonec se rozhoduji ho podepsat jen značkou „v.ch“.³¹⁵ V mladých letech je ještě člověk hnán touhou stát se známým, nerad jsem se smířoval s tím prvním svým pseudonymem a připadal mi i nečistý, zbabělý. Omluvil jsem si ho, že by nebylo slušné, aby celá fakulta věděla, jak obyčejný posluchač to nandal řádnému profesorovi téže fakulty. A potom: budu dělat za půldruhého roku u Loevensteina rigorózum! Teta Eva se dívala na tu záležitost první mé prudké vědecké polemiky zneklidněna i s nechápavým úžasem, jenže úcta k slavně známému³¹⁶ jménu tehdejšího ministra financí jí bránila pronést hlasitější námitky. Radost měla velikou, to se musí říci, z mých studijních i vědeckých úspěchů, než byla v ní notná kapka obav opatrné její inteligentní duše, připomínala si asi Havlíčkovu „nechod' Vašku s pány na led!“³¹⁷

Článek vyšel petitem hned na podzim,³¹⁸ Weyr ho myslím po Englišově doporučení ani nečetl, usmíval se nad tehdejšími polemikami Englišovými s Loevensteinem a jinými odpůrci, zase se štípou vlasy podél na osminky, si asi říkal. Pro tu podle Englišova názoru „naprostou pojmovou přesnost“ až na dvě tisícinny milimetru měl zájem asi jako stavitel, kterému stačí míra světlice zhruba na centimetr. Hned za měsíc mi říká, že v příštím čísle Časopisu vyjde Loevensteinova odpověď.³¹⁹ Zmocnila se mne

³¹⁵ V této polemice V. Chytil použil značku „(Ch.)“.

³¹⁶ V rukopisu zde končí text prvního kroužkového bloku a začíná text vložený na konec druhého bloku.

³¹⁷ Celý text: „Nechod', Vašku, s pány na led, / mnohý příklad máme, / že pán sklouzne a sedlák si / za něj nohu zláme.“ Epigram Demokratický z Havlíčkovy knihy *Epigramy*, napsané v roce 1845 a vydané v řadě vydání; dosud naposled v roce 2016 Okrašlovacím spolkem Budoucnost v Havlíčkově Brodě.

³¹⁸ (Ch.) prof. Dr. J. Loevenstein: Teleologické a národohospodářské pojmy. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 55–75.

³¹⁹ J. Loevenstein odpověděl statí se stejným názvem, jaký nesl jeho původní text LOEVENSTEIN, J. Teleologické a hospodářské pojmy. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 106–113.

jakoby hráčská karetní vášeň. On trumfy, já trumfy, úplně se mi vykourilo z hlavy, že polemizuji s řádným profesorem univerzity, tak mu odpovím, Weyr uveřejňuje, Loevenstein mi odpovídá, Weyr uveřejňuje, nemám již po ruce ta čísla Časopisu, takže nevím ani, jak zápasnické kolo dlouho trvalo, až i shovívavý Weyr toho měl dost. Věděl dobře, že ta polemika, *vedená s takovou zuřivostí*, má již jen dva čtenáře, Loevensteina a mne, *nepočítáme-li sazeče, kterému bylo jedno, sází-li Dantovu Božskou komedii, nebo tu naši hádku*. Ukončil ji stručnou poznámkou, že posledním příspěvkem, nevím, zda to byl můj, nebo Loevensteinův, považuje materii sporu za tak důkladně rozebránu, že není „podle názoru redakce“ třeba v ní dál pokračovat.³²⁰ V duchu jsem si oddechl a profesor Loevenstein asi také, nikdo netušil, kdo se skrývá za značkou „v.ch.“³²¹ Spojovat ji s několika začátečnickými články, které jsem podepsal plným jménem, kupodivu nikoho nenapadlo. *Asi proto, že nikoho nenapadlo hledat ve mně tak drzou odvahu*. Jenže proč na to všechno vzpomínám?

Dotkne-li se vás v životě vznešenost, ušlechtilost, sportovní duch, nazvěte si to, jak chcete, a nemáte-li duši z podrážkové kůže, ale z tvárného vosku, nezapomenete na ni a skoro schlubně ukazujete její otisk v tom duševním vosku. Hlavně když jste si dovedli vzít poučení.

Uplynuly ty semestry před druhou státnicí a rigorózem jako voda uprostřed brněnských ulic, bohatých a čerstvých lesů krásného brněnského okolí. *A stál jsem před třetí státnicí a třetím rigorózem, řečeným „státovědeckým“*. Čekám v předsíni před Loevensteinovým kabinetem, až přijde na mne řada, a když vychází dost zdrcený neznámý mi kolega a Loevenstein mi kyne, abych vstoupil, cosi se ve mně vzepře, zaplaví mne hanba za ten anonym, divná síla mi otevírá ústa, opravdu jsem před tím nepřemýšlel, nezvažoval pro a proti a mluví to ze mne samo od sebe: „Pane profesore, dovolte, abych se vám nejprve představil, víte, musím vám to říci, já jsem totiž ten autor, který se schovával pod značku ‚v.ch.‘ v těch polemikách s vámi. Promiňte mi to, ale nedalo mi to, neměl jste pravdu proti Englišovi,

³²⁰ „Zápasnické kolo“ netrvalo tak dlouho, protože F. Weyr diskusi hned ukončil krátkým dovětkem k Loevensteinově odpovědi, která jeho oponentovi přičítala zaujatost. Odmítl tento názor s tím, že se ponechává „čtenářstvu, aby si na základě literárního materiálu učinilo samo o něm konečný úsudek“ (s. 113).

³²¹ Viz výše, správně má být „(Ch.)“.

musil jsem vám to napsat, *všechno mne nutilo to napsat.*“ A v tu ránu jsme se chytli znovu, Loevenstein si usedá, já si usedám, začínají mi hořet líce, Loevenstein si stále upravuje kravatu, *argument stíhá argument*, míjí čtvrt, míjí půl hodina, možná že celá hodina a já si naráz s hrůzou uvědomuji, že přece jsem přišel dělat rigorózum *a ne půtkovat se s Loevensteinem.* „Ach, rigorózum,“ mává hlasem nad mým konstatováním Loevenstein a dává mi výtečnou a píše ji takovým velikým a rozhodným písmem. „Ale pane profesore,“ říkám, a v tu chvíli jsem celý rudý, „vždyť jste mne nezkoušel!“

A teď přišla ta velká chvíle, teď se osud rozhodl vtisknout do bílého žáru rozpaleným znamením do těla mé duše nezapomenutelnou chvíli.³²² Loevenstein se zarazí, rozmáchne ruce, ku podivu, říkáme-li věci veliké, hlas nabývá mimolidské intonace, a praví: „Zkoušet, a vás, pane kolego? Za koho mne to máte? Vás zkoušet, když jste způsobilý tak vynikajících polemik s letitým vědeckým pracovníkem? Musil bych se před vámi stydět! Jen se prosím vás neurazte, když vám řeknu, že přenášíte u Engliše mnoho z jeho vysokého veřejného působení na jeho vědecké názory. *Kdyby byl jen obyčejným profesorem jako já, možná, že byste si ho ani nevšimnul.* Já s jeho názory nesouhlasím, neboť jsou nesprávné!“ A pak mi podal ruku a ten jeho málo sympatický obličej v tu chvíli je jakoby ozářen magickým světlem: v tu chvíli mi houby záleží na výtečné z finanční vědy, mám pocit studu i pocit úcty, a když jsme se takto rozloučili a já se vypotácel ven a poslední čekající kolega se táže, strachem zbledlý, „vyrazil tě?“, div se nechytám stěny, abych se nezapotácel! Taková to byla veliká chvíle! Kolik mstivých, úzkoprsých, přístěnných dušiček, a nemyslete, i mezi univerzitními profesory je jich dost, by si mne podalo. Vy nezasevěte, že jste-li zkušebním komisařem, podaří se vám bez námahy nechat propadnout z filozofie třeba Immanuela Kanta, o Platonovi ani nemluvě. *Později, když jsem sám profesorem, bývalo mi někdy až mdlo z malosti některých mých kolegů, kterou projevovali při zkouškách, skoro jako by se ukájeli svou mocí rozetřást do strachu sličného a silného mladíka vypíchnutými otázkami.*

³²² Chytilova ne zcela zdařilá formulace tu zněla: „*teď se osud rozhodl vtisknout známkou bílého žáru rozpaleným znamením do těla mé duše nezapomenutelnou chvíli.*“

Nesouhlasil jsem dál s většinou Loevensteinových vědeckých názorů, ale již nikdy jsem nesmočil pera proti němu. Můj vnitřní vztah k tomuto již tehdy těžce nemocnému českému židovskému vědci se změnil nadobro. Jen ještě jedenkrát jsem psal o něm a jeho vědeckém díle. To jsem byl již doktorem a byl jsem vyzván Weyrem, abych napsal o něm nekrolog pro Weyrův Časopis. S pietou a úctou a ve vzpomínce na tu velikou chvíli, jak jsem ji právě vylíčil, jsem se snažil, snad s úspěchem, položit svým nekrologem vavřínový věnec, spravedlivě a uváženě utvořený, bez nadsázky a bez podsázky na ideový hrob Loevensteinovy osobnosti. Nedávno jsem měl v ruce to číslo Časopisu s nekrologem,³²³ a bylo mi těžce smutno. Dnes již nikdo neví nic ani mezi odborníky, že vůbec byl jakýsi Loevenstein, málo je těch, kdo znají o Englišovi víc než jeho jméno, obrovská byla zuřivá bouře na moři lidské historie, která zpřerážela, v troskách na skaliska rozhodila minulost, potopila lodi a loďky zrobené z názorů, hodnot, přesvědčení, jistot i nadějí a s nimi i povědomí kulturní tradice, již dnes jen s námahou mladá generace se snaží *aspoň v bledém odlesku*³²⁴ oživit.

Snad není povídky, se říká – a život píše nejdramatičtější povídky – která by neměla mezi svými figurami aspoň jednu, jíž do duše byla vložena rozpornost, šokující nevyrovnanost. Vlastnosti, které figuru tlačí a postrkují, předurčují a na každém jejím kroku určují a usměrňují k dramatickým koncům bez hlaholení trub, kvílení a ukončujícího pádu opony, nýbrž k daleko tragičtějšímu konci, provázenému krčením ramen, trapnými povzdechy a poznámkami. *Nejhrůznější je být trapným případem!* Vlastně je to nepietní, že budu vzpomínat na případ profesora dra Rudolfa Dominika. Přednášel správné právo jako svůj řádný předmět, suploval obchodní právo, a bylo-li třeba, i římské právo, *jemuž se chtěl v mládí zřejmě věnovat*. Než nikdo po něm nezůstal a jeho portrét snad mi nevyjde ani tak černě, jak by se mohli domnívat jeho pamětníci. Byl v nemilosrdných kleštích své vlastní povahy, již nezavinil a která snad, jak se ukazovalo později, byla plodem jeho somatického založení. *I naše duše, nejen naše tělo,*

³²³ CHYTIL, V. Univ. Prof. JUDr. Jan Loevenstein. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 205–210.

³²⁴ Ve strojopisu je zřejmě omylem „dolesku“.

je vydána v džungli³²⁵ života víc v plen neviditelným mikrobům, než obávaným dravcům zvířecím i lidským. Není hezké od osudu poznamenat lidské individuum tuberkulózou a zároveň vynikajícím, ostře nabroušeným intelektem, a - nechat ho žít. Krutá jsou to slova, vím. Krutá, avšak pravdivá.

Není to mnoho let od chvíle, když píši tyto řádky. Hledám mezi pár desítkami italských knih v originále nějakou v regálu pražského antikvariátu na Malém rynečku.³²⁶ Beru do ruky jednu z nich. Historický román z doby Kristova života „Il discepolo ignoto“.³²⁷ Zrak mi zachytí na obálce razítko „Z knihovny prof. dra Rudolfa Dominika“. A vidím ho rázem před sebou, tmavý, spíš nízký vychrtlý hbitý mužík, dobře ušité šaty visí na něm nehezky, pod nosem vousky à la d'Artagnan. Má určité, krátké a nervózní pohyby rukou, naostřeně kousavou řeč, je bez styků se svými univerzitními kolegy, je jadrný v přednáškách, *stručným a výstižným způsobem formuluje věty*. Je nemilosrdně výsměšný jako zkušební komisař obávaný posluchači, kolik z nich zdržel nemilosrdně ve studiu o rok nebo o dva! Takže ta italská kniha, kterou si kupuji, je asi z doby, kdy mladý Dominik studoval v Itálii římské právo.³²⁸ Procházíval se po Římě, Florencii, Benátkách, probodávají svým černým pichlavým zrakem kriticky italskou minulost i přítomnost. Nevím proč,³²⁹ habilituje se však v Brně u Weyra hned první roky existence Masarykovy univerzity na správní právo a je prý tehdy nadšeným a přesvědčeným stoupencem Weyrovy normativní právní teorie. A stává se, byv hned na to jmenován profesorem, v těch dobách máme nedostatek univerzitních profesorů, nedbá se moc na věk ani na předběžné literární působení, užitečným členem málopočetného profesorského sboru právnické fakulty. Ví se, že studoval v Itálii římské právo, takže řadu let supluje, až do příchodu profesora Vážného, přednášky o římském právu

³²⁵ Zde při zakládání nové stránky strojopisu vypadlo „dána v“ („je vy-/ džungli“).

³²⁶ Dnes Malé náměstí na Starém Městě v Praze.

³²⁷ PERRI, F. *Il discepolo ignoto: romanzo storico del tempo di Gesù*. Milano: Garzanti, 1940.

³²⁸ A) Chytilova úvaha asi nebyla správná, neboť nejstarší vydání této knihy, které se podařilo dohledat, je výše uvedené z roku 1940. Také pozdější italská odborná literatura odkazuje na toto vydání.

B) Zde je vypuštěna věta „*Jemu se chtěl, myslím, původně věnovat.*“, která jen opakuje konstatování z předchozího odstavce.

³²⁹ R. Dominik navštěvoval již semináře, které na české technice vedli K. Engliš a F. Weyr a zpočátku se skutečně k normativní teorii hlásil.

a dá se i do suplování obchodního a směnečného práva. Jeho přednášky mají úroveň a pedagogický úspěch. Všichni vědí o jeho ostrém a nemalém³³⁰ intelektu. Dovede sevřít celou partii do stručné věty, která padne jako dobře ušitý oblek *a vklíní se do paměti posluchačů nezapomenutelně, takže ho potom vzpomínají vděčně jako soudcové a advokáti. „Ať byl, jaký byl, dovedl nás čemusi naučit,“ zní obecný úsudek o něm z úst praktických juristů.*

Z čistého nebe, z ničeho nic obrací se však proti Weyrovi a je z něho zapřisáhlý nepřítel, pohrdavý a sykový odpůrce normativní právní teorie k nechápavému úžasu tehdejších posluchačů. Ne, nic nenapsal proti Weyrovi, jen proti němu mluví, střílí nemilosrdně své jedovaté šípky proti jednotlivým názorům Weyrovým v přednáškách, takže Weyr nemá možnost se literárně bránit. *A každý znalec vědy a filozofie ví, jak snadno lze střílet i na nejvznešenější filozofickou nauku, z Platona uděláte „filozofa stínů“, z Kanta a jeho kategorického imperativu „prušáckého feldvébla“.* Je daleko nejmladší člen profesorského sboru, ale začíná se v něm pohybovat sebevědomě, sejde-li se profesorský sbor, neopomene při každé vhodné příležitosti prohodit sarkasmus, jeho „proti“ se stávají častějšími a častějšími a stále méně fundovanými, jako by chtěl převzít úlohu Goethova ducha, „*der stets verneint*“.³³¹

Začne se mluvit o Dominikově bezcharakternosti, myslím neprávem, každý má právo změnit svůj názor, než Dominikovi se předhazuje, že po habilitaci a dosažení řádné profesury odhalil svou tvář: již nepotřebuje Weyra! Nemohu posoudit, kolik je na tom pravdy. Dominik se osamocuje a je osamocován, nikdo z jeho kolegů se s ním nezastaví na kus řeči, nikdo si s ním nesedne v kavárně, *nepronese kus úsměvné řeči*. Je-li s kolegy pohromadě z oficiální povinnosti, cítí se hned ve vzduchu ostré napětí. A Dominik mezi tím světem, který ho vyloučil ze sebe, a nejsou to přece jen Weyrovi vědeckí následovníci, vždyť tehdy má Weyr vlastně jen Engliše mezi svými stoupenci, má zatím jen mladé své vychovance, chodí jakoby

³³⁰ Ve strojopisné verzi je „*nadaném*“, ale adekvátnější je původní „*nemalém*“.

³³¹ „... *který stále popírá.*“ Citace slov Mefistofela z Goethova Fausta („*Ich bin der Geist der stets verneint! / Und das mit Recht; denn alles was entsteht / ist werth daß es zu Grunde geht; / drum besser wär's daß nichts entstünde. / So ist denn alles was ihr Sünde, / Zerstörung, kurz das Böse nennt, / mein eigentliches Element.*“).

nedotčen, jen jeho rty se svírají víc a víc do zlobného úšklebu, propadá se do sebe, pleť mu žloutne a oči se víc lesknou, hlas sípá patrněji, *chodí, jako by utíkal.*

Politicky je organizován v sociální demokracii a zřejmě myslí na politickou kariéru. Já vám to ukážu, vy lebký profesorské!, si asi myslí v dlouhých horečných nocích, nemoha usnout, *uražený a ponížený tlakem osudu.* Dovedl by odpovědět, proč z ničeho nic se mu v těle rozlévá žluč, slyší-li Weyrovo jméno, ač Weyrovi vděčí za všechno? Dráždí ho Weyrova vznešenost a jeho slavné jméno? Nebo tehdejší Weyrovo tělesné zdraví, nebo jeho bohatý původ?

To jsem již na fakultě a potom mladým doktorem, kdy přichází Jobova zvěst jedna za druhou. Stává se šeptaným tajemstvím, že Dominik začíná hrát po brněnských hospodách nízkého řádu úlohu dra Uhra,³³² sedává mezi příslušníky brněnské plotny³³³ u sklenky a platí všem okolo, zve na klín povětrná děvčata. *Je v tom výsměch a vzdor, výzva i rezignace.* Potom to všechno ze sebe setřese jako hnus, *vhodí na stůl bohaté zaplacení,* bouchne dveřmi krčmy a utíká domů, aby dva tři týdny dělal dobrotu. A zas přijde uzoufalý večer, který ho vyhání do laciných výčepů, jako by se snažil uniknout ze samoty, která ho rdousí, leč marně, i tam zůstává sám.

Profesorský sbor nemohl zůstat s rukama založenými. Jedni jsou rozhořčení, jiní popuzeni, někteří vyslovují nesměle kritiky proti Weyrovi, že on to zavinil, nebýt jeho, nebyl by přece Dominik profesorem. Ověřené zprávy o Dominikovi tvoří již celý svazek listů, *jsou mezi nimi i zprávy od policie, jejíž pozornosti nemohl uniknout známý univerzitní profesor, posedávající po hospodách pochybné pověsti.* Nechybí hlasů, že je nutné zbavit Dominika profesury, což znamená vyhodit ho na ulici. Trapnou záležitost zachraňuje

³³² Narážka na doktora Uhra, hrdinu povídky Josefa Haise-Týneckého z roku 1892, uveřejněné v příloze Národní politiky, podle ní napsané hry Leopolda Františka Šmída Batalion, která byla později opakovaně zfilmována, nebo postavy z románu Golem Gustava Meyringa (zde jako Dr. Hubert). Předobrazem se mu stal František Uher (1825–1870; v Ottově slovníku naučném mylně uvedeno 1871), právník, v roce 1861 zvolený do Českého zemského sněmu a v roce 1865 z něj vyloučený. Snad kvůli nezdařenému manželství propadl alkoholu a stal se štamgastem známé pražské putyky Batalion a pověstnou tragickou pražskou figurkou, o níž se zmiňovali též Jakub Arbes, Karel Ladislav Kukla nebo Ignát Hermann.

³³³ Výraz pro brněnská dělnická předměstí a jejich obyvatelstvo; je zřejmě odvozen z německého Plattenbrüder, jímž se označovala podobná sociální skupina ve Vídni.

Kallab, který tehdy předsedá profesorskému sboru. Bere pomalu jednu žalobu proti nepřítomnému Dominikovi po druhé, odsuzuje Dominika, souhlasí s každou obžalobou, leč konstatuje, že přece jen nestačí k rozhodnutí popravčímu. K popravě není vždy třeba sekery. I nepřítomnost Dominikovu bere v počet svým moudrým hlasem, nejzákladnější právo člověka je přece se osobně hájit. Kallab má autoritu, nikdo nechce, a s tím jistě Kallabovo dobré srdce počítá, torpédovat jeho úsudky o Dominikovi námitkou, že je sice pravda, že každá z těch jednotlivých obžalob je přece jen nedostačující, že však vzaty dohromady jsou dostatečné vrchovatě k vynesení nesmlouvavého rozhodnutí. Takže Dominik vyvázl myslím jen s přísnou profesorskou důtkou, která se mu sděluje písemně.

Nevím, snad to přece jen Dominikem zatřáslo, snad choroba ustoupila ve svém požíravém spěchu, slyší se najednou, že Dominik obnovuje v jedné brněnské advokátní kanceláři svá habilitační přerušovaná koncipientská léta a míní se vedle profesury stát advokátem. A je zde nová aféra. Pravda, právní řád výslovně nezakazuje univerzitním profesorům, aby vykonávali vedle profesury jiné povolání, u profesorů medicíny je to skoro pravidlem, stejně u profesorů vysokých učení technických. Jenže u profesorů tehdejších právnických fakult platil nepsaný „lex artis“,³³⁴ že po jmenování profesorem se kandidát profesury vzdá svého dosavadního povolání a bude se výlučně věnovat profesuře. *Nebylo to stanovisko důsledné ani zvlášť čisté, přivydělávali-li si profesori posudky, a to někdy znamenitě placenými, nepočítalo se to za porušení lex artis.* Snad Dominik počítal s reakcí, kterou způsobí v profesorském sboru, který bude nucen bezmocně přihlížet k neposlušnému „řádění“ obtížného člena. Ze všeho ostatního, co se dělo potom, se zdá, že Dominik záměrně a jaksí mstivě, ač nebylo zřejmé, proč, se namáhá a snaží svou obtížnost zvyšovat. Ve své advokátní praxi byl prý znamenitý, jak se většinou soudilo. Jak by ne, neměl nedostatek znamenitého intelektu a autoritu, kterou měl u posluchačů na univerzitě, přenášel do své advokátní kanceláře a soudní síně. Mnohý jeho bývalý posluchač, a nezapomínejme, že pedagog byl Dominik dobrý a že přednášel živé obory právní, zejména tehdy důležité právo obchodní, byl soudcem nebo

³³⁴ Doslovně „zákon umění“ (ovšem chápaného širě než dnes); vykládáno jako postup v souladu se zažitými pravidly, v souladu se vžitými standardy.

správním úředníkem. Vyprávělo se o porotním trestním procesu, v němž Dominik byl obhájcem *ex offio*. Tehdy byly ještě procesy před porotami doménou vynikajících obhajovacích řečí, vypočítaných na cit porotců, a v Brně působilo několik advokátů v tom směru velmi proslulých. Zmíním se pro památku těch právníků,³³⁵ kteří neměli daleko k výtečným hercům, o jednom z nich při další příležitosti. Všichni byli zvědaví na suchořečného profesora Dominika a nezklamali se. Jistě si dal záležet, suše prý vystoupil, suše a stručně promluvil, a jakoby zázrakem proměnil dvanáct nešťastných porotců v třesoucí se posluchače před rigorózem u něho. Oznámil jim, jako by četl nějaký císařský dekret, přízvukem nepřipouštějícím pochyb, neřkuli odporu, že soudit v moderním státě znamená přesně aplikovat zákon. Přečetl pak z trestního zákona právní definici deliktu, pro který byl žalován prokurátorem viník. Podrobil skutkovou podstatu jeho činu lapidární analýze a uzavřel, obrátiv se docela profesorsky na prokurátora, že čin neodpovídá v tom, v tom a v tom zákonné definici zločinu. Takže obžalovaný nemůže být odsouzen. Porotcové prý, zmámeni jako před kobrou a doraženi neslýchanou krátkostí obhajoby, netrvala prý víc než pět minut, pronesli osvobozující verdikt.

Korunu svým snahám dosíci vrcholu nesnesitelnosti ve svém univerzitním prostředí však dosáhl, když, sociální demokrat, nejen vystoupil z této politické strany, nýbrž – dal se k fašistům. Pochybuji, že tento jeho bludný přeskok byl podmíněn vzpomínkami na pobyt v Itálii zmlada, sotva by se přece dal k sociálním demokratům. Snad byl motivován jeho snahou dosíci politické kariéry, staré politické strany byly přeplněny čekajícími kandidáty na poslanecká, nebo dokonce ministerská místa, nová, rodící se fašistická strana jich neměla, a mít mezi svými příslušníky, a dokonce harcovníky univerzitního profesora nebylo k zahození. Nikdo mimo celkem úzký kruh brněnské společnosti nevěděl nic o Dominikových aférách, pro vzdálené pozorovatele je univerzitní profesor jak univerzitní profesor a v národě měl ten titul vysoký kurz. Znovu se začalo mluvit na univerzitě a v brněnských společnostech o naprosté bezcharakternosti Dominikově, i když u nás bylo tehdy hlavně mezi vysokou inteligencí a majetnými lidmi

³³⁵ V textu omylem „*pravnikovů*“.

pro fašismus dost naivních sympatií. Dominik se stal dokonce fašistickým poslancem, ale politickým harcovníkem nikdy. Myslím, že i to poslední jeho bouřlivé gesto nebylo plodem rozumových úvah, nýbrž ovocem jeho neduživé, ano, chorobné duševní struktury, dopředu poznamenané černým znamením. Za německé okupace zemřel,³³⁶ oženiv se před tím, ztratil se mi z mysli i z očí a potkal jsem ho znovu duševně, až jsem před šesti sedmi roky uviděl na italské knížce to jeho razítko.

O tehdejšímu docentu dějin českého práva, dru Františku Čádovi, jsem se již několikrát zmínil. Kdybych byl třeba filmový režisér a hledal herce pro roli anglického nebo francouzského osvíceného učenice, korektního, charakterově čistého, společensky vychovaného, vzdáleného i nejmenšímu rozčilenému gestu nebo vzrušenému zvednutí hlasu, a přece v závažných okamžicích národního života k překvapení všech nabitému energií a pevnou silou naprosto nečekanou, zvolil bych Františka Čádu. Osvícenou, což znamená také shovívavou, nejen pronikavou inteligenci zdědil nejspíše po svém otci, profesoru filozofie³³⁷ na Karlově univerzitě. Byl pilným a pečlivým vydavatelem pramenů právní naší historie, zaměřením víc historik než právník, a přesvědčeným zastáncem názoru, že má-li kdo především znát dějiny práva svého národa, má to být český právník. Setkával se pochopitelně v té věci s malým pochopením u posluchačů, zejména když jeho obsahově závažné přednášky postrádaly ohně a trpěly skrovnou řečnickou schopností. V té věci mu byl vítězným konkurentem zmíněný již prof. Baxa. Takže pro posluchače v našich dobách zůstával docent Čáda v pozadí, vážený, leč náležitě neoceňován, a jen několika málo nám, kteří ho mohli poznávat z blízka, se rýsovala do přesnějších kontur jeho mimořádná osobnost. Již z Prahy, myslím, si přinesl šéfredaktorství studentského vědeckého časopisu Všeherd, věnoval mu mnoho hodin pečlivé, puntičkářské práce, svolával měsíčně „redakční radu“, do níž zařazoval prozíravě nadané posluchače schopné literární práce, a vytvářel tak

³³⁶ Tu se V. Chytil zmyšlil. R. Dominik zemřel až v roce 1951. Po válce byl zatčen a v roce 1947 Národním soudem odsouzen k dvouletému těžkému žaláři (a následně propuštěn na svobodu, neboť se mu do trestu započítala zajišťovací a vyšetřovací vazba), náhradě nákladů trestního řízení, ztrátě občanské cti na dobu deseti let, což znamenalo i ztrátu akademických titulů, a propadnutí poloviny majetku.

³³⁷ V textu rukopisu je uvedeno „*filologie*“ a obojí odpovídá jeho profesnímu zaměření.

s trpělivou poznenáhlostí mladou vědeckou generaci juristickou. Skoro nikdo si tehdy během těch lahodně kouzelných redakčních schůzek, v nichž jsme se poznávali jeden s druhým, neuvědomoval, že Čáda se tím stával pravým otcem budoucího profesorského sboru a vůbec vědecké právnické společnosti moravské. Velké věci se skládají často z malých prací. A tak jsme se setkávali a poznávali všichni, mladí doktoři i posluchači práv, Hynek Bulín, Kepřt, Gerlich, někdy přijel z Prahy Pošvář, Wierer,³³⁸ Olšar,³³⁹ doc. Neubauer a další. Jemně a pevně určoval Čáda debatu v rámci vědeckých diskusí, rozdílil pro příští čísla referáty o vyšlých knížkách, žádal po nás posudky o minulém čísle a nutil nás tak nenápadně k veřejné, odpovědné kritice.

Vrátím se k jasné osobnosti Čádově, až ho bude vidět jako profesora a budu podrobněji vyprávět i o svém prvním krátkém profesorování i o mladém profesorském sboru, který se vytvořil po r. 1945.³⁴⁰

V těch dobách našich studií jsme si musili také zapisovat přednášky na filozofické fakultě, tuším hned v prvních semestrech na etiku čili, jak někteří říkali, „filozofii mravnosti“. V Brně působil profesor Inocenc Arnošt Bláha,³⁴¹ menší, takový civilně i vědecky spolehlivý pán, připadalo mi, že bere všechno v životě vážně, avšak laskavě. Nestaral jsem se o náboženské otázky, ale myslím, že byl český bratr z poctivě získaného přesvědčení v moderní době. Všichni ti čeští bratři novodobí byli záruka povahové poctivosti. Zapisuji v této souvislosti stanovisko, které zaujal Weyr v článku v Lidových novinách o přestupovací horečce z římskokatolické církve buď do některé evangelické, nebo k českým bratřím, nebo do zbrusu nové Církve československé³⁴², nebo prostě vystoupit a zůstat „bez vyznání“. Weyr tam v podstatě napsal s notnou dávkou elegantní

³³⁸ Profesor církevního práva Rudolf Wierer (1907–1986); v roce 1945 z obavy před obviněním z kolaborace emigroval.

³³⁹ Erich Olšar (1906–1973), před druhou světovou válkou docent trestního práva a trestního řízení, se po válce stal profesorem sociální patologie a trestní politiky na Vysoké škole politické a sociální.

³⁴⁰ V této části rukopisu zmiňovaný text není.

³⁴¹ Filozof, sociolog, politolog, kulturolog Inocenc Arnošt Bláha, žák věhlasného francouzského sociologa Émila Durkheima, od roku 1924 řádný profesor sociologie na Filozofické fakultě MU, spoluzakladatel Sociologické revue.

³⁴² V dané době Církve československé husitské.

ironie, že pro opravdu moderního člověka, jehož problémy přece jsou ať ve vědě, ať v umění, i v životních otázkách zcela jinde než v náboženství, je celkem nedůstojné, ba směšné, trápit si hlavu s tím, bude-li přijímat pod jednou nebo pod obojí nebo nebude-li chodit vůbec do kostela, takže zůstane „zapsán“ tam, kde je. Toto řekl bych mezinárodní stanovisko, které odpovídalo mezinárodnímu postoji k náboženské příslušnosti (v žádném evropském státě nedošlo po první světové válce k oživení někdejších náboženských třenic, jen u nás), arci bylo příznivé u mnohých příslušníků inteligence pro stanovisko římskokatolické církve, což Weyr nezamýšlel. Byl nestranný, ale když viděl, jak v těch dobách přestupují lidé dokonce k pravoslaví, které bylo kulturně střeoevropskému člověku zcela cizí, jistě se v myšlence na své hojné mezinárodní přátele zahanbil, co že to národ, jehož je příslušníkem, jal zavádět³⁴³ začátkem dvacátých let dvacátého století. Kdo nás v zahraničí tehdy pozoroval, musil údivem kroutit hlavou, s jakou vervou se některé kruhy daly do vyhazování křížů ze škol (katechety tehdy vyházet nešlo), a padlo té horečce v oběť i několik významných kulturních památek, například vzácný barokní sloup na Staroměstském náměstí v Praze.³⁴⁴

Přestal jsem brzy chodit na Bláhovy přednášky, v nichž informoval spolehlivě posluchače, z nichž víc jak půlku tvořili filozofové, o jednotlivých směrech v etice, neměl jsem v té době o problematiku zájmu a ostatně jsem si všechno mohl pohodlněji přečíst doma i z jeho dobře napsané knihy. Zato mne zaujalo jméno mimořádného profesora Dr. Hoppeho,³⁴⁵ který přednášel o Kantově filozofii, takže místo k Bláhovi jsem začal chodit k němu. Byl jsem plný zájmu o filozofii německého velikána, kterému se následkem zvlgarizovaného a rozšířeného filozofického pozitivismu přestalo rozumět, ač vlastně on byl fundátorem pravého filozofického a vědeckého pozitivismu. A začal jsem si také všimnout mladého tehdy docenta, nebo snad již

343 V textu rukopisu je – asi přílehavější – „*vyvádět*“.

344 Replika Mariánského sloupu byla na Staroměstském náměstí znovu vztyčena v roce 2020.

345 Profesor filozofie a vedoucí filozofického semináře na Filozofické fakultě MU Vladimír Hoppe (1882–1931).

profesora J. L. Fischera,³⁴⁶ jehož mladická knížka o Schopenhauerovi mne zaujala. Ne proto, jak pojal toho rozevlátého a samostatného duševního potomka Kantova, ale že vůbec naň u nás svou monografií upozornil.

Většina posluchačů právnické fakulty o poslouchání přednášek na filozofické fakultě neměla zájem, takže Bláhovy přednášky se zaplnily právníky, jenom když se testovalo. Nedivme se jim. Neměli zájem ani o právní filozofii na vlastní fakultě, nic to neneslo. Jenomže si nemysleme, že těm svým kolegům nedávám za pravdu, nebo dokonce se na ně dívám s despektem, jak činívají profesorští šmoci,³⁴⁷ lomící rukama nad lidmi, kteří se nezajímají o „jejich“ obor. Kdo nemíní se věnovat vědecké práci, proč by se zvláště intenzivně zajímal o právní filozofii a proč by se zajímal o filozofické problematiku, tradované na fakultě filozofické. Úkolem, a to vznešeným úkolem, právníka v pravém slova smyslu je, aby se každému, kdo mu prochází rukama, dostalo plně těch práv, jež mu platné zákony udělují, a aby byl zatížen povinnostmi nepřesahujícími ani o gram ty, jež mu zákon ukládá. Splnit tento úkol vyžaduje méně mordovat si během studií hlavu filozofickými názory a spory, víc, daleko víc, znát platné zákony a umět je po právu aplikovat. Nezáleží na tom, zda konkrétní juristé, vyšlí jako novopečení doktoři práv, jsou si vědomi jasně tohoto základního svého poslání. Stačí, jsou-li, k svému věku přiměřeně, k tomu připraveni. Na nich není, leč výjimečně a spíše okrajově, hájit fundamentální pozice, z nichž vyrůstalo platné právo. Jak prvořadé důležitosti je řečená základní podmínka, znalost práva a aplikační způsobilost pro to, být dobrým juristou, a nakonec pro kvalitní právní život ve společnosti, se vidí v historických chvílích, kdy podmínka je splněna jen nedostatečně anebo se k ní nehledí vůbec. Toho jsme svědky u nás dnes v druhé polovině století. Bude o věci na svém místě hodně řeči. Jistěže dobrému právníku je třeba ještě právnické ctnosti, která ho bude chránit, aby úplatky, politické tlaky, přímluvy a ohledy neovlivňovaly jeho rozhodnutí. Než této ctnosti se nelze naučit

³⁴⁶ Levicově orientovaný filozof a sociolog Josef Ludvík Fischer (1894–1973), spoluzakladatel Sociologické revue, od roku 1935 mimořádný profesor Filozofické fakulty MU, od roku 1945 profesor řádný, podílel se na obnovení olomoucké Univerzity Palackého (1946–1949 rektor), v roce 1955 vyloučen z KSČ, po návratu do Brna nuceně penzionován v roce 1960.

³⁴⁷ Šmok (z německého Schmock) označuje pisálka, podřadného či prodejného novináře, zde profesora bez potřebného nadhledu.

posloucháním filozofie ani přednášek o ní. A dovolí-li politická konstelace, aby na právníky byl tlak mimořádný, platí tu, bohužel, spíš než zbožné přání tvrdý poznatek, že na člověka nelze naložit víc, než unese. Ctnost i čest i pevný charakter vyvěrají méně z lidí, víc z historických situací. Pozoroval jsem mnohokrát, že i lidé, kteří se pokřivili, měli a mají stále touhu být rovní.

Dívám-li se dnes, po mnoha letech, na tehdejší profesorský sbor právnické fakulty Masarykovy univerzity, musím říci, že měl světovou úroveň, rozumějme, úroveň, jakou měla v těch dobách kterákoliv právnická fakulta a nakonec kterákoliv univerzita v okruhu světa evropské vzdělanosti. Každá z nich měla několik nadprůměrně významných učitelů, způsobilých originálního myšlení širšího dosahu, a vedle nich učitele zasluhující název „vědců“ nebo „znalců“, což jsou slova pochodící od vědění a znáti. Ovládali dobře své, někdy úzké obory a předávali podle svého pedagogického nadání, neboli „tradovali“, často se říkalo také, že „četli“, své vědomosti posluchačům, předávajíc k přejatým vědomostem tu a tam nějaký originální postřeh nebo poznámku. Byl by krutý a náramný omyl, podceňovat tuto na všech vysokých školách daleko nejpočetnější část univerzitních učitelských sborů. Oni dokonce, aniž to tuší, představují vědecký ideál. Neboť ideálem každé vědy je vědět bezpečně, definitivně, nikoliv nalézat se stále v nejistotě, zda zítra nebo pozítří dosažená úroveň vědění bude zcela zvrácena novými pojetími a poznatky. Představíme-li si ve fantazii okamžik, kdy veškerá věda dosáhla řečeného svého cíle, pak na univerzitách se opravdu bude jen „číst“ posluchačům to, čeho se dosáhlo.

Takže odborné vzdělání, které získali na fakultě moravští právníci, bylo v průměru solidní, záleželo arci vždy na posluchačích samých, kolik načerpali ze studnice, kterou měli v Brně k dispozici. Co nemohli čerpat a načerpat, byla – bohužel – náležitá, kritická, nestranná orientace po velkých myšlenkových a politických proudech, které se právě tehdy, mezi první a druhou světovou válkou, rodily, mohutněly, šířily v Evropě i mimo ni. S výjimkou několika poznámek, vsouvaných nahodile do přednášek³⁴⁸ Weyrem, držela se celá fakulta „stranou politiky“, a to platilo i ohledně

³⁴⁸ V textu strojopisu je omylem „poznámek“.

Engliše během těch řídkých semestrů, kdy přednášel. Většina těch dobrých, ano, výborných profesorů našich nepřesahovala o mnoho v politických názorech úroveň běžného vzdělaného měšťáka v té době. Socialismus, neřkuli komunismus, byla věc „vědecky vyřízená“, nikdo z nich nepochyboval o tom, že Marx je definitivně překonán, nepochybovali o tom ani Engliři ani Loevenstein, všichni byli pevně přesvědčeni, že parlamentární demokracie je nejen dostatečným, nýbrž i nejlepším prostředkem, jak řešit cestou rozvážných reforem drobné, byť závažné problémy, které doba předkládala k řešení. Všichni zastávali vedoucí oficiální politická hlediska a nikdo z nich ani zdaleka netušil, že pod povrchem poválečné Evropy se kupí nezdravé síly veliké eruptivity. Budu mít příležitost pojednat o nich později zevrubně.

Během semestrů, v nichž se přednášelo trestní právo (vedle Kallaba se někdy představoval posluchačům i docent Dr. Jaroslav Stránský, majitel Lidových novin), jsme měli doporučeno navštěvovat soudní síň, abychom viděli a slyšeli, jak ve skutečnosti probíhají trestní procesy, zejména před porotou. Čekalo by se, že lavice vyhrazené v porotní síni krajského soudu v Brně na Cejlu budou plné, vždyť ty procesy se zhusta podobaly „policejním“ románům, zdramatizovaným spisovatelem. Nebylo tomu tak. Zašel jsem jednou, ani nevím proč, na porotní řízení.

Vzpomínám-li na ně a zůstala-li mi v hlavních rysech vzpomínka v živé paměti ještě dodnes, bylo to pro vynikající řeč známého tehdy brněnského obhájce, jmenoval se tuším Dr. Lochmann.³⁴⁹ „Cejl“, ten o sobě byl čtvrt šedi, textilní továrny, činžovní domy vystavěné většinou Němci ve slohu vídeňské secese, arci ponížené fachou stavitelů, opakující jen vzory na úrovni řemesla. Na jeho hlavní ulici na citlivějšího chodce padala ta šed' a měla příchut' popela, brněnská tramvaj, říkalo se jí šalinka, vyzváněla před zastávkami, a když se znovu rozjížděla, potkávaly se ještě hojně těžké vozy s uhlím a jinými náklady, tažené silnými koňmi, jejichž rasa asi již úplně vymřela. Jeden nebo dva pochybné hodinové hotýlky s nečistými restauracemi v přízemí, šel-li jsi okolo v teplých měsících, vyšlehl na tebe plamen zápachu rozlitého piva, kořalky a tabákového kouře, taková odsouzená

³⁴⁹ Zřejmě tedy JUDr. Josef Lochmann (1882–1948), advokát v Brně.

ulice to byla. Takže do ní dobře zapadala rozlehlá budova trestního soudu, starý stánek někdejší rakouské justice, plný bezútěšných chodeb bůhví kdy naposledy bílených, na nichž jsi poprvé v životě spatřoval trestance s kbelíky, hadry a košťaty, umývací chodební podlahy. Když jsem poprvé a naposledy vstoupil do té budovy, připadl mi na mysl titul jedné knihy – „*Na poslední stanici*“.³⁵⁰

Konečně jsem objevil „porotní síň“, podobala se velikánské třídě nějakého letitého gymnázia, jen černá tabule chyběla. Soudní zřízenec, když jsem mu ukázal univerzitní index, mne zavedl na vyvýšené místo podlahy, kde byly vyhrazeny „pro posluchače právnické fakulty“ dvě lavice. Předemnou sedělo v lavicích pro obecnost dost lidí, hlavně starších žen, asi domovnic, manželek řemeslníků a drobných úředníků, ale viděla se mezi těmi dychtivými zvědavci sem tam i panička. Nemnoho mužů byli hlavně drobní penzisté, které lákalo zabít čas napínavou podívanou. Nic není, zdá se, napínavějšího pro lidi, než dívat se na lidské neštěstí, dívat se na lidské štěstí baví málokoho. Asi je to záležitost závisti, té mocné vášně lidské. V porotní síni není co závidět obžalovanému, hřeje pomyslení, že nám se to nestalo.

Na vyzvání jakéhosi soudního činitele jsme my všichni soudní diváci, však se jim říká jako na divadle „obecnost“, vstali, když přicházel soudní dvůr, předseda s dvěma votanty³⁵¹ v hábitech a po nich prokurátor i obhájce a porotci, ti byli v občanském. Ty hábity a barety podtrhovaly dojem divadelního představení a viděl jsem v tom tehdy stržení vznešené myšlenky spravedlnosti, jak ji před námi na přednáškách rozvíjel vznešený profesor Kallab. Neměl jsem pocit, děje se cosi velikého, rozhoduje se po právu o osudu člověka a řeší otázka viny a trestu, nechápal jsem v přece jen naivní své duši, že když třeba jede a cinká právě v tu chvíli na Cejlu tramvaj, není to stržení velkých myšlenek velikánů fyziky, nýbrž prostě jejich aplikace. Pojem „aplikace práva“ se mi tu představil v rouše skutečnosti a velikost chvíle podtrhla a strčila nám před oči lidská vynalézavost černé taláry.

³⁵⁰ V databázi Národní knihovny v Praze ani Moravské zemské knihovny v Brně kniha s tímto názvem není. V. Chytil možná myslel knihu HENDRYX, J. B. *Poslední stanice*. Praha: Jan Naňka, 1933.

³⁵¹ Přisedící u soudu, spolu s předsedou tvořící soudní senát.

A v nich byli oděni nejen nalézatelé spravedlnosti, nýbrž byli to zároveň státní zaměstnanci, vydělávající si tak peníze pro rodiny a soukromý život, stejně obhájce. A stejně jak řidič tramvaje v uniformě aplikuje, třebaš o tom neví, poznatky vědy o fyzice a dovede to díky naučeným vědomostem i předchozí praxi, všichni ti mužové, které vidíme před sebou, dovedou zkušeně řídit stroj spravedlnosti.

Byla předvedena obžalovaná, hezká, zteplá dívka, mladá žena, má tmavé šaty, širokou červenou pásku na levém rukávu, která křičí: o ní se bude rozhodovat. Příběh, který před námi rozvíjí ve své obžalovací řeči prokurátor – má sonorní³⁵² hlas, znamenitě artikuluje slova, vládne dovedně větným přízvukem, který ještě činí víc výmluvným gesty obou rukou, tu rozmáchlými, tu pichlavě vyhrocenými – je prostý i dramatický. Obžalovaná je hezká dívka, to vidíme všichni, a domýšlíme se, o kolik musela být víc hezká, když bezstarostně, v květovaných šatech ozářených sluncem, stenotypistka s dvoutřídní obchodní školou v jedné z těch četných brněnských kanceláří, chodí s hezkým studentem techniky v neděli krásným brněnským okolím, plným kouzelných lesů, sedá s ním, plná smíchu a veselí na meze polí, trhá, jak jdou lukami nebo pasekami lučinec, chrpy, třeslice a skládá je do kytky. Takovéto teplé musily být ty okamžiky překypující štěstím a nadějemi pro pracovníci v nudně suché kanceláři. Student přísahal lásku, snad to v ty chvíle myslil upřímně; jsem dokonce přesvědčen, že ano. Málokdo si uvědomí v takové lahodné a dychtivé okamžiky, že vyznání lásky je přijetí odpovědnosti. Žili pak spolu ti dva mladí, se rozumí, a prokurátor nešetrně, až se mi to protivilo, promítal zahanbující film, jak myslil, pro obžalovanou usvědčující, která sedí před námi, hlavu skloněnou k zemi, ubitá a ubíjená prokurátorovou výmluvností. Třísk, třísk, zní ty některé jeho věty jako políčky, prásk, prásk, zní jako zasvištění biče jeho nelítostná slova.

Když student promoval a stal se inženýrem, začal hodnotit svou dvouletou a nakonec intimní lásku jako epizodu, dostával se do dobré společnosti oplývající hezkými, vzdělanými a zámožnými dívkami. Rodiče, hledající pro jediného syna dobrou partii k jeho akademickému titulu a budoucímu

³⁵² Zvučný.

postavení, učinili nakonec jeho rozhodnutí snadným. Přestal chodit na schůzky s úřednicí v kanceláři, nemohla být přece tak lehkomyšlná, ano, hloupá, a myslet si na něho, dárky, které jí občas přinášival a placením těch nepočítaných dobrých večerů a znamenitých pamlsků v cukrárnách a kavárnách měla přece zaplaceno, a ostatně, neměla se mu vzdát! Přestal odpovídat na její telefony a nakonec, když si vybral za nevěstu hezkou dívku z nejlepší rodiny a s velkým věnem, rozsekl trapnou situací rázně: jsem zasnouben, pochop to a neobtěžuj mne. Takže šlo o docela všední románky z růžové knihovny, jenže se špatným koncem, spisovatelé toho laciného čtení straní dívkám. Asi proto se tak rády a zapíraně čtou ty pohádky pro dospělé. Všechno se chystalo v obou rodinách na svatbu, milenka z trapné epizody mladého pana inženýra byla zapomenuta docela. Povinností prokurátorů je vypracovat obžalobu, to jsem věděl z fakulty, takže jsem mu ani nezazlíval, že nakonec to obžalované stvoření, hezké a půvabné i ve svém utlučení, vyšlo ze slov prokurátora jako vypočítavá svůdnice nevinného studenta, nezkušeného jelimánka v zacházení se zkušnými ženami. Mnoho starších žen, hlavně těch málo hezkých, a myslím, že všechny porotkyně v duchu jistě přitakávaly.

Takže, a v tu chvíli prokurátor naostřil řeč a zvedl hlas, a hřímá,³⁵³ že obžalovaná, když viděla, že její výpočet nevyšel – měli jste dojem, že ji v ten ráz proměnil v kalkulačku – se záměrně, opakuji, záměrně, rozmyslně rozhodla pomstít se. Opatřila si revolver, měsíc před činem ukradla, pravím, ukradla revolver ze zásuvky v kanceláři a počítala, opakuji, počítala, že si krádeže nikdo nevšimne. To o sobě je trestný čin, slavná poroto, znovu zahřmí a ustane, aby porotci a všichni měli dost času pozorovat, jak šíp jeho slov zasáhl obžalovanou. A potom, tři týdny potom, si vzala na den dovolenou s výmluvou, že musí cosi důležitého vyřídit. Brzy ráno nasedla do vozu pouliční dráhy, vystoupila poblíž domu, kde bydlil muž, o němž nepřestává tvrdit, že ho milovala, a čeká, čeká dole u schodů, ví, že denně k půl osmé schází dolů, aby šel do práce. Čeká, záměrně, vědomě, s rozmyslem čeká, nejedná tedy v žádném okamžitém poblouznění myslí, v návalu vášně, v bolesti, zklamání, takřka měsíc vynalézavě připravuje

³⁵³ V textu strojopisu omylem „krásná“.

svůj čin. A když pan inženýr se objevuje nad ní na schodech a překvapeně volá: „Co ty tu, proboha, ještě chceš?“, namíří zbraň a dvakrát vychází vražedná rána.

Inženýr se sklácel, padá ze schodů, naštěstí pro něho rány nejsou smrtelné, má zlomenou ruku a těžké pohmožděny, lékaři v nemocnici ho dávají do pořádku.

Je to jasný pokus vraždy. A bez polehčujících okolností, mi bleskne hlavou, připravovaná, uvážená vražda, jen se ve mně všechno vzpírá, souhlasit s prokurátorem, že chladnokrevně připravovaný pokus vraždy, který se nestal vraždou jen vlastně náhodou. A platné právo rakouské, které přejala republika, se dívalo na pokus vraždy jako na dokonanou vraždu. Tu mladou ženu tedy čeká nejtěžší trest, jistě ne trest smrti, ale doživotní žalář. Anebo tolik let, že jsou totéž jako doživotní žalář. I když panu inženýru, který je potom vyslýchán jako svědek, již docela nic není kromě toho, že přece jen vyhlíží při výslechu zahanbeně a sklesle. Jeho bohatá nevěsta ho opustila, tehdejší noviny, lačné senzačních zpráv, rozmazaly nešetrně celou událost, a nijak netoužíte si vzít muže, o němž vykřikovali pouliční prodavači večerníků: „Zhrzená milenka střílí na zrádného milence!“

Zákon je zákon, a připomnělo se mi to děsivé latinské heslo, které mělo zdobit dokonce i zlatou medaili děkanského řetězu právnické fakulty a snad zdobí,³⁵⁴ „Lex dura sed lex“.³⁵⁵

Věděl jsem již, a oddychl jsem si, že jsem to věděl, že mým povoláním nebude dělat právníka, tím méně soudce nebo prokurátora. Přece však se všechno právnické, co ve mně bylo, začalo bouřit, srážely se myšlenky, přečtené a naučené názory mi chvílemi připadaly jako děsivé hrady,

³⁵⁴ Autorem děkanského řetězu byl Otakar Španiel. Averz zdobí portrét Albína Bráfa, který se zasazoval o vznik druhé české univerzity a fakultě odkázal svou knihovnu, na reverzu jsou vedle uvedeného hesla zobrazeny liktorské pruty se sekerou. Osud Otakara Španiela se s fakultou brzy nechtěně spojil znovu, když se jako vězeň podílel na výzdobě gestapáckého baru v budově fakulty (po zavření českých vysokých škol v budově sídlilo brněnské velitelství gestapa a též stanný soud). K tomu například VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J. *Veveří 70. Historie budovy Právnické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 79–81.

³⁵⁵ „Tvrdý zákon, přec jen zákon.“ F. Weyr ovšem dával heslu na medaili děkanského řetězu jiný význam, než bylo původně myšleno. Nespojoval je s uplatňováním práva v praxi, ale s jeho poznáváním, příslušejícím právní vědě. Interpretoval je tedy tak, že platnost zákona nikdy nemůže záležet na jeho konkrétním obsahu. K tomu WEYR, F. *Lex dura sed lex. Časopis pro právní a státní vědu*, 1936, roč. 19, s. 1–3.

chvílemi jako domečky z karet, city³⁵⁶ se pustily do křížku s intelektem, objevila se mi v představě scéna, jak si Pilát umývá ruce a utírá ručníkem, také mi po věci nic nebylo, mně je přece dělat národní hospodářství, rozum mne ujišťuje, že je vše v pořádku, šlo přece opravdu o předem připravenou a krok za krokem uvažovanou vraždu, i když na štěstí dopadla nakonec jen jako neúspěšný pokus, ale pro koho „na štěstí“, se tážl sám sebe, pro inženýra, nebo tu mladou, vyřízenou ženu? Jak je hrozné být „vyřízen“, proměnit se v úřední spis, který se založí do kartotéky s nápisem „vyřízené spisy“, být živým člověkem, který se založí do věznice mezi ostatní odsouzené.

Během přestávky, kterou nařídil předseda soudu, se mne zmocnilo duševní nechutenství. Zahlédnu z chodby polootevřenými dveřmi slavného obhájce, jak si pochutnává na párku, namáčí tu tehdy tak chutně připravovanou „uzenku“ zálibně do hořčice a na talířku má dvě zlatavé housky a vedle na stolku sklenici piva. A prokurátor, je vidět, že se dobře, ba přátelsky znají, mu servíruje zřejmě nějaký vtip, dají se oba do srdečného smíchu. Takže také jen herci, si říkám s opovržením a zalýkám se hanbou nad nimi. Herci za kulisami před představením, a vzpomenu na zážitky z divadla, které jsem mohl s Frantou Novákem prožít dík Břetislavu Bakalovi.³⁵⁷

Takový nezkušený zajíc, jak jsem já, arci sebevědomý svou učeností, kterou nedokáže změřit, ani ve snu netuší, že je tomu vždy tak, nejen za divadelními kulisami. Že stejně předseda soudu, prokurátor i obhájce, chirurg i pilot letadla, bankovní úředník i ministr, slévač nebo kalič v oceáně mají svá zákulisí soukromého života, drobných a velkých starostí a trápení, nepatrných radůstek i velkých radostí, své svačiny uprostřed práce. Že by bylo směšné přenášet to zákulisí člověčího životního já na jeviště povolání a zaměstnání, že by se měl prokurátor mračit na obhájce nebo že by neměl chirurg před operací, na kterou s dusivou úzkostí čekají děti, neboť operuje jim matku, hrabat se třebaš pinzetou v poštovních známkách, jejichž je vášnivým sběratelem. Proč proboha by neměl v přestávce obhájce s chutí ukusovat párek a bavit se se spolužákem z univerzity,

³⁵⁶ V textu strojopisu je chybně přečtené „aby“.

³⁵⁷ Tu se V. Chytil zmýlil, viz výše.

s nímž každý čtvrtek večer zasedá v Zemském domě³⁵⁸ k mariáši? Jen proto, že kdesi čeká utřískaná mladá žena, ústa vyprahlá a oči, které vyplakaly všechny slzy, které je všechno jedno a v jejíž duši vědomí lomí rukama?

Když zazněl zvonek ohlašující konec přestávky, asi si řekli prokurátor s obhájcem, tak jdeme na to! A ovšem, když zahajuje předseda soudu přerušené přelíčení, v tu ránu nestojí na jevišti sličná paní Čvanová, a pryč jsou její starosti o jahody na zahrádce, nýbrž Turandot nebo Táňa. Pryč je hmotitý pán pochutnávající si na housce a uzence. Štíhlý hezoun vyprávějí mu vtip. Všechno je jiné, začíná se třetí jednání představení, neboť celý život je rozdělen na chvíle mimo představení a na chvíle představení. Jenže v životě se nepředstírá, nehraje se divadlo, i když vyhlížejí ta představení života jako divadlo. Je to jaksi převrácené. Na představení v divadle vyhlíží všechno jakoby skutečné, na představeních v životě často vyhlíží skutečné jako divadlo.

Obhájce stojí v tu chvíli klidně, nehnutě, hlavu skloněnou nepatrně dolů, ruce spuštěné podél boků, úřední talár se zdá být divadelním kostýmem. Věděl jsem, že jeho úloha je z juristické stránky přetěžká. Jak zmírnit právnickou drtivost prokurátorových důkazů, že šlo o předem promyšlený, připravovaný, rozvážený čin? Jak vůbec je možné přesvědčit porotu, že se vlastně nic nestalo, když oběť vražedného pokusu před nějakou hodinou byla vyslýchána jako svědek? Jak je přesvědčit, těch dvanáct lidí, počítám osm mužů a čtyři ženy, kdo asi jsou, si myslím, aby přešli tvrdý zákon, jako by nebyl, jako by o něm neslyšeli z výmluvných úst prokurátora, aby zákon hodili přes palubu, vzali do hrsti obyčejný cit lidské spravedlnosti a vyřkli „nevinna“? Vždyť to byla jen a jen náhoda, že mladý inženýr, pravda, lehkomyšlný, nečestný, bezohledný, ale přece jen člověk a jinak řádný člověk a nadaný prý pracovník je živ a že se o něm nemluví při procesu v minulém čase? Jistěže je možné, myslím si, pomstu, tu tisíciletou vendetu

³⁵⁸ Jako Zemský dům se dnes v Brně zpravidla označují tři budovy: jako Zemský dům I. bývalé sídlo zemské sněmovny, dnes sídlo Ústavního soudu (Joštova, č. 8/625), jako Zemský dům II. (též Nový zemský dům) budova postavená na začátku 20. století na Žerotínově náměstí (č. 3/449), dnes sídlo Krajského úřadu Jihomoravského kraje a také Archivu Masarykovy univerzity, a jako Zemský dům III. budova v jeho těsném sousedství směrem ke Kounicově ulici, vystavěná v první polovině 20. let minulého století. V ní za první republiky sídlily také „Hostinské a zábavní podniky, Zemský dům“, a když se v roce 1930 stal majitelem Jan Brichta, vzniklo tu varieté Brichta (později Rozmarýn).

italského jihu považovat i za výkon spravedlnosti, jenomže na vinu, která padá na hlavu inženýra, nevěrného, zrádného, nemужného muže, je přece jen zastřelení trest řvavě neúměrný. Snad ho ta dívka mohla žalovat, když nic, pomstila by se mu, že by mu pokazila čistou společenskou pověst, zmařila výhodný sňatek, ale střílet?

Když předseda soudu vyřkl své známé „dávám slovo obhajobě“, byli všichni rozžhaveni napětím. Vědělo se, že obhájce je „ex offio“³⁵⁹ za úředně stanovený honorář, nebude žádné „tučné palmáře“,³⁶⁰ obžalovaná neměla majetku. A když mnozí přece jen čekali vynikající obhajobu, odůvodňovali to: dělá si tak reklamu. Nikoho, ani mne tehdy nenapadlo, že honorář nehonorář, postavte na scénu velkého herce, zpěváka, na scénu života velkého obhájce, budou hrát, zpívat, obhajovat, řídit letadlo nebo rychlík, operovat naplno, neboť se jich to zmocní. Běda, když život a život ve společnosti není plný té životodárné, hnací mohutné síly, která se zmocní člověka i ve chvílích, kdy by sám to neřekl. Zmocní se ho to a nutí, a lidskému tvoru chutná, jak je nucen, aby ze všech sil, do krajních možností vyčerpal všechny své schopnosti, celou svou způsobilost a konal a dokonal své dílo, jak nejlépe může.

Když jsem po mnoha a mnoha letech přemýšlival o současné strážni, jak jsme ubíjeni, dotýkáni, rozčilováni nedokonalými výrobky, nedbalými službami, nepřesnostmi a nesolidnostmi, drobnými i velkými nepoctivostmi, ledabylým myšlením, často mi vytanula v představě postava dávno zesnulého obhájce „ex offio“ z brněnského porotního procesu, který líčím, a vidím jej po těch dlouhých letech takřka přesně před sebou, jak čeká, nehnute, ponořen do sebe ještě poté, když mu předseda soudu dal slovo. Ticho sevře soudní síň, padajíc na věci i na lidi.

Otáčí se, znenáhla, skoro namáhavě k porotě, dívá se na ni a pokrčí rameny. Roztáhne paže a nechá je klesnout znovu k bokům, zavrtí hlavou, ještě chvíli čeká, a vyhlíží při tom utrápeně, beznadějně a říká těmi gesty výmluvně, že ví, že je stejně marné, zbytečné, co bude dál mluvit.

³⁵⁹ Obhájce z úřední povinnosti, ustanovený obžalovanému soudem, když podle zákona musí být zastupován advokátem a sám si obhájce nezvolí.

³⁶⁰ Odměna příslušející obhájci.

Jeho hlas neprořízl ticho. Podobá se spíše těžkým krokům někoho, kdo se je bojí porušit. Jaksi poranit a vzít tu jeho posvátnost. „Co mám dělat?“ říká tiše, „mám tu za povinnost obhajovat obžalovanou. Musím mluvit, ale co mluvit?“ se táže ještě nižším a bezbarvějším hlasem. „Co?“ znovu se táže víc sebe než poroty a ostatních, ale v tu chvíli se vidí, jak se zbystrila pozornost i zkušených soudců, prokurátor, ač znal vynikající vlastnosti svého kontrapartnera z mnoha společných procesů, zvedá hlavu do pozornosti.

Viděli jste někdy, pokračuje stále zdušeným hlasem, a jeho věty nemají vzlet, postrádají přesvědčujících přízvuků, viděli jste někdy, jak dělnice je vtahována ozubeným soukolím do stroje, a je již pozdě ji zachránit? Jak chapadla kol bez citu a bez svědomí sevřely její šaty a táhnou a táhnou? Pravdaže si zavinila svůj osud. Nedbala bezpečnostních předpisů. Přestoupila je. Svou nedbalostí, která je formou viny. Jaký to děsivý trest, hrůzně neúměrný za tu vinu. Všichni vzkřikli! Nikdo nebyl s to pomoci. Obhájce se zastavil, a má vzezření chodce, kterému vypovídá dech po namáhavém výstupu strmé stezky v horách.

„A já zde také stojím, pomalu se točí ozubené kolo spravedlnosti, stojím tu v hrůze, ta kola, zrobená z rozumu vynikajících, slavných, spravedlivých myslitelů, kteří je konstruovali, se točí a točí, také nemohou mít citu. Mají jen přesně navržené, vypočítané, čistě vycizelované zuby, a já tu stojím a jsem s vámi svědkem, jak pomalu, ale jistě vtahují do velikého stroje spravedlnosti mladou ženu, která před námi sedí jako obžalovaná.“

Když obhájce po odmlce začal pokračovat, slyšel jsem poprvé v životě hlas, který chutnal hořce. „Jenže nejsme jati hrůzou, nic nenutí nás vykřiknout: ‚Zastavte proboha ta kola!‘.³⁶¹ Všichni přece cítíme, víme, nahmatáváme, že ta mladá žena vlastně již je jen skoro živa, tak je ubitá, utlučená, umáčknutá, proč ji mám vlastně zachraňovat, hájit, bít se za ni? A vyrvat ji ze zubů kol, jež jsou koly posvátné spravedlnosti? Také se provinila, jako ta nedbalá dělnice. Jenže ne nedbalostí! Kdo z nás se nedopustí desetkrát denně nějaké nedbalosti? Provinila se těžce, jak vás jistě o tom přesvědčil v zájmu spravedlnosti vynikající a spravedlivý pan prokurátor. Se zlým úmyslem a dlouho se vědomě a s rozvahou připravovala na hrůzný svůj

³⁶¹ V. Chytil v textu citované řeči obhájce, dané do uvozovek, zasadil obhájcem citované výroky též do uvozovek.

čin. Jen laskavá náhoda si zahrála na anděla strážného. Kdo by pochyboval o pravdivosti slov pana prokurátora? Já sám o nich nepochybuji ani v nejmenším!“ A po chvíli dodává ten mimořádný mistr projevu sotva slyšitelným hlasem: „Ani v nejmenším.“ Každý chápe, že tím šepotem křičí, velkým hlasem volá, že o tom pochybuje.

„Nebylo by slušné,“ pokračuje dále obhájce hlasem mírně zahroceným, „nebylo by opravdu slušné se domnívat, že ji, obžalovanou, snad ubíjel, utloukal, rozmačkával pan prokurátor před našima očima, když nám promítal do všech podrobností film jejího poměru k panu inženýrovi. Pan prokurátor nemohl ubíjet, co bylo již ubito, nemohl víc utlouci, co drží pohromadě jenom zázrakem. A ostatně,“ a v tu chvíli učinil obhájce dlouhou pomlku, která zněla jak rachot bubnů, „ostatně je jeho vznešenou povinností připravit pro ozubená kola spravedlnosti oběť. Podle práva, ve smyslu zákona.“

Předseda soudu přerušil obhájcovu řeč žádaje, aby se propříště vyhnul nevhodným a sugestivním přirovnáním. Obhájce, jakoby celý zahanben, podoben žáčku, jehož právě pan učitel zatahal za uši, se pokorně omluvil.

„Možná,“ pokračoval, „že zas učiním chybu, a správně budu pokárán. Víte, vzácní členové poroty, ve mně se všechno vzpírá, všechno bouří, všechno na mne křičí, že přece jen neměl pan prokurátor zcela pravdu, když nám vykreslil obžalovanou jako lehkomyšlnou dívku nakonec vypočítavou, jak už už se vidí během každé další své schůzky s hezkým mladým vysokoškolákem budoucí paní inženýrovou. A mohli bychom jí to ostatně, kdyby tomu tak opravdu bylo, mít tak za zlé, abychom po ní házeli kamenem? Což totéž nečiní sta, ano, tisíce dívek, jak se říká, z nejlepší společnosti? Což žádná z nich neodolala lesku akademického titulu a neškrtnla ze svého životního rozpočtu mládence, který se jí víc líbil a kterého by si neváhala vzít, nebýt ten mládenec jen malý úředníček, prodavač v obchodě, drobný řemeslníček? Chceme-li být spravedliví, musíme přece měřit stejným loktem. Nesmíme přece vytýkat dívce, jíž životní osud dal za věno chudobu, skrovné zaměstnání, příslušnost k obyčejnému lidu, jako vypočítavost to, co dívce ze zámožných kruhů a takzvané dobré společnosti chválíme jako rozumné rozhodování. Myslím, snad mne pan předseda nepokárá, já zvláště

upozorňuji, připouštím, že se snad mýlím, ale já přece jen myslím, že pan prokurátor měřil dvojím loktem. Ó ano, připouštím, nejen připouštím, jsem s ním zajedno, že obžalovaná, myslila-li si na budoucího pana inženýra, a třeba si sprádala po prožití noci lásky s ním – co má taková chudá, hezká holka dát svému milenci jiného než sebe? – ta známá snění o budoucím manželství, že obžalovaná překročila hranice rozumného myšlení. Že se nemohla domnívat, že pan inženýr si ji vezme za manželku. Že přes své mládí byla dospělou ženou, povinnou brát rozum do hrsti. Že přece měla a musila, ba říkám, byla povinna vědět, vzít v úvahu, počítat s tím, jak vypadá skutečný život. Vědět, že je přece docela běžné, normální, že je pravidlem, že mladí budoucí pánové se seznamují s hezkými dívkami jejího typu, aby je pro to, jak se říká, nebezpečné mužské údobí měli za milenky. Pravdaže při namlouvání padne mnoho slov lásky, ujišťování, lichocení, pravdaže to mladého muže stojí dokonce i peníze, dárek sem a dárek tam, večere a pamlsky. Jenže taková dívka, a tak nám ji vyličil pan prokurátor, a já nepochybuji, že nám ji tak vyličil v dobrém úmyslu ve jménu spravedlnosti podle zákona – a ptám se vás, slavná poroto, co je ve společnosti vyššího než zákon? –, jenže taková dívka, když se poprvé vzdávala budoucímu panu inženýrovi, mohla vědět, byla povinna vědět, oč jde! Byla povinna vědět, že je to jen normální, docela běžný případ, jak se tomu říká?, případ bez lásky, které všechny končí stejně, ve hře se přece nemyslí nic vážně, že si přece nemůže myslit vážně na to, že si ji její milenec kdy vezme! Ona však přece kalkulovala! Přece se domnívala, že jí se to podaří, jak se to některým dívkám z jejího společenského prostředí výjimečně podařilo. A nekalkulovala-li, zas byla vina, že nekalkulovala! Že nepočítala s daným světem, s danou morálkou skutečného života! Jako jsme občansky povinni počítat s tím, kdy začnou jezdit tramvaje, že ráno se roznáší mléko a odpoledne vycházejí večerníky, že v textilních obchodech se neprodávají tvarůžky (v obecnstvu se ozval hloupý smích a předseda soudu zaklepal varovně na stůl dřevěným kladívkem), byla občansky povinna počítat s tím, že si ji přece pan inženýr nevezme za manželku. Jaká to naivita! Takže, vážená poroto, vezměte věc z toho, anebo z onoho konce, obžalovaná se již tehdy provinila, ať kalkulovala, nebo nekalkulovala. Ať kalkulovala, a proto

se panu inženýrovi vzdala a vzdávala, anebo nekalkulovala a domnívala se naivně, že přece si ji vezme muž, jemuž se vzdávala z lásky a o němž byla přesvědčena, že ji miluje. Takže by se mu jinak nevzdala. Já tu mám výňatek z výslechu obžalované, ano, několik výňatků, kdy obžalovaná říká a tvrdí, že svého milence milovala a že by se mu jinak nevzdala, jsou to takové uzoufalé výkřiky a většina je považuje za nepravdu.

Než jakým právem? Jakým právem považujeme za samozřejmé, že pan inženýr považoval ten jejich dva roky trvající poměr za epizodu? Nechci křivdit panu inženýrovi. Možná, že byl jistý čas dokonce opravdu zamilován. Zamotala se mu hlava, když poprvé potkal obžalovanou, krásnou, ztepilou, štěstí a důvěra v život z ní vyzařuje a jeho to všechno okouzluje, mámí a vábí. Inu, řekne se, že jí byl omámen, a hned se to přičíte jí za vinu. Nakonec i to, že byla hezká, se jí přičíte za vinu. Jenže neměl on, nebyl on povinen, když viděl, jak jejich schůzky se proměňují v poměr, si uvědomit svou mužskou úlohu, kterou má muž plnit vůči ženě, jež mu dá všechno? Co nám odpoví běžná společenská morálka? Pokrčí rameny, představte si, morálka, a pokrčí rameny, inu neměla se mu vzdávat, stejně by ji nechal, kdyby dělala dlouho okolky, však se to ví, ze začátku se okolky dělat musí, byla to její vina, že se mu vzdala, jakápak povinnost muže, myslit na něco jiného?! Ale já vám pravím, já se domnívám, já jsem si dokonce jist, že nad námi je ještě vyšší morálka, kterou nevymeteme, nevyženeme z lidského vědomí tím krčením ramen a šeptanými klepy, tím ‚inu‘, vyšší morálka, která promlouvá k nám ke všem hlasem, jemuž neujdeme, i kdybychom si zacpávali sebevíce uši. Morálka, která zná rozdíl mezi bídným činem a ušlechtilým činem a která tady (a obhájce v tu chvíli proměněný v kazatele, ukazuje si na prsa), tady uvnitř nás volá a naléhá, člověče, vzpamatuj se v zájmu své lidské důstojnosti.

Je opravdu normální, i kdyby to bylo tisíckrát normální v životě, je opravdu normální, takže nad tím musíme jen mávnout rukou, aby mladý muž, když využil pro své tělesné vyžití dívku, když ji vycucal jak citron, když se jí přejedl jak marmelády, aby odhodil ten vycucaný citron, tu nádobu s trochou marmelády na dně do nejbližšího koše odpadků? Aby z ničeho nic přestal mít na ni chuť? Jako na kávový dort, jehož se přejedl?

A před vámi sedí obžalovaná, odhozený, vycucaný citron, marmeláda, kterou ruka jejího milence, kterému se zachtělo po jiném jídle, odsunula na stole? Ta vyšší, jasná a jednoznačná morálka, dělejte, co dělejte, nevy-
mažete ji z desky mravních zákonů, ta morálka vykřikne hrůzou, zakryje si tvář zahanbena nad ‚normálním‘ lidským smýšlením, zoufale zalká nad všemi nad námi, řeknete-li, že počínání pana inženýra bylo normální, v pořádku, a zvolá hlasem velikým: bylo bídné, co pan inženýr učinil. Já to vím, vy to víte, všichni to víme.“

Obhájce zastavil svou řeč. Nikoliv, nedíval se vítězně, ačkoliv musil vytušit z ticha nabitého jeho myšlenkami, že mluvil dobře. Kdyby se rozhlédl, viděl by, jak mu všichni visíme na rtech, jak i soudní dvůr, prokurátor ho v duchu obdivují. Jen obžalovaná sedí, ruce unaveně skleslé v klíně a oči má upřené na podlahu, snad se jí ta tmavá podlaha proměňuje na tmavou noc bez hvězd a bez naděje. Červená páska na rameni ji pálí, pálí, svírá jí duši a škrťí strašnýma, necitelnýma rukama.

Obhájce pokročil o krok směrem k porotě. Nezvedl zvláště hlas, ale zjasnil jej. Všechna jeho další slova nám připadala jako čerstvě ražené mince, leskla se novotou, ačkoliv jsme je všichni užívali a užíváme denně. Dopadla na duše členů poroty s jiskrným zvukem zlatáků dopadajících na dubovou desku stolu.

„Slyšeli jsme všichni a vy jste si jistě dobře zapsali do paměti, že obžalovaná se dopustila rozmyslně, rozvážně trestného činu, že svůj čin pečlivě připravovala. Jen si představte, jak vyčkává, všichni řekneme, že chytře vyčkává, až nebude nikdo v kanceláři, aby mohla ukrást střelnou zbraň. Jak tři týdny čeká. Jak potom nasedá do tramvaje, když den předtím si vědomě vyžádala dovolenou, jak jede ulicemi, vystupuje z tramvaje a čeká, upozorňuji na to, ač pan prokurátor na to upozornil zvláště důrazně slavnou porotu, čeká snad víc než pět minut na bývalého svého milence, a potom, když jí vmete pan inženýr, šťastný ženich, do obličeje ‚co ty tu proboha ještě chceš!‘, namíří revolver a střílí. Může vůbec ještě existovat nějaký čin víc připravovaný, uvážení a rozvážený, který vylučuje jakoukoliv pochybu nějakého střídavého pomnutí mysli, nebo mysli zasažené bouří vzplánuvšího afektu?“

V tu chvíli se mi nechce věřit tomu, co slyším, jak slavný obhájce nejen opakuje, ale ještě zesiluje prokurátorovy argumenty. Jsem si vědom, že se přiblížil k nejchoulostivějšímu bodu případu. Nepodaří-li se mu aspoň trochu otrást tím argumentem chladné připravenosti trestného činu, vzбудit aspoň špetku pochyb v duších porotců, je přece obžalovaná ztracena. Snad jí pomůže, myslím si, aspoň to, že oběť zločinu, nečistý pan inženýr, je živ a zdrav a že ho porotci mohli vidět před sebou, když byl vyslýchán. A zarazil se mi znovu dech, když jsem slyšel, jak obhájce pokračuje a dál vrší argumenty proti úspěchu své obhajoby:

„Zasáhla náhoda, jistě též trochu to, že sotva obžalovaná uměla dobře střílet z revolveru. Jistě byla také trochu rozčilená, ono přece není jen tak, střílet na někoho ze střelné zbraně. Viděli jste pana inženýra před sebou. Pravda, byla trapná ta podívaná na něho. Však i on se při výsledku choval trapně a jistě pan prokurátor vzbudil vůči sobě u nás mocné sympatie, když ho během výsledku nešetřil. Jenže, vážená poroto, tak si říkáte všichni a tak to vyplývalo i z obžalovací řeči pana prokurátora: kam bychom to došli, kdyby každá tak zvaná zhrzená dívka chodila na svého milence s revolverem? Jeden ze základních smyslů zákona je zabraňovat zlým činům. Uložený trest je výstrahou pro druhé! Kolik asi chodí po světě zhrzených dívek, jen si představte, to bychom měli pokusů o vraždy a vražd jako máku, nebýt hrozby zákona a nebýt trestů uložených podle zákona!“

Vidím, že hlava předsedy soudu se napřímila, jeden z votantů, který si dosud držel ruku, opřenou loktem o stůl, pod bradou, ji spustil dolů, prokurátor se nahnul dopředu a napřímil své ostré tmavé oči na obhájce, podoben spoluherci na jevišti, překvapenému monologem svého přítele. Snad všichni, nejen já, jsme vycítovali z desítek maličkostí během celého procesu, že soudci včetně předsedy soudu jsou vnitřně nakloněni obžalované. A že její oběť, sedící na lavici svědků s očima zarytými do podlahy, se netěší u nich sympatii. Obracel-li se předseda soudu během líčení na obžalovanou, činil tak laskavým a uklidňujícím hlasem, připomínajícím tón, jímž se obracíme k těžce zraněnému, jehož na silnici potkala dopravní nehoda.³⁶² A díval-li jsem se v tom dusném tichu na prokurátora, připadalo

³⁶² Ve strojopisu věta nesouvisle pokračuje slovy „*projevit svou sympatii obžalované*“.

mi, jako by litoval, že se dal tak unést úřední rolí, jež je mu v každém procesu přisouzena. Že se dal svést představou souboje mezi ním a obhájcem, neboť tak se jeví i divákům a novinám, referujícím o procesu, řeč prokurátora a řeč obhájce. Že se mu při jeho šermířských ranách, mistrovsky vedených podle předpisu souboje, to jest podle předpisů trestního práva, jaksi vytratila z mysli i ze srdce obžalovaná a její osud.

V tu tíživou chvíli jako by se zdálo, že všichni, nejen obecenstvo, kterému se přitažlivé divadlo přeměnilo ve skutečnou tragédii, nýbrž i zkušení juristé spoléhají na obhájce. Že zasáhne nějak jako *deus ex machina*.³⁶³ Že se mu podaří citovými³⁶⁴ argumenty ovlivnit porotu, neboť ona jediná může umožnit soudu, aby se vyhnul zákonu, mluvícímu nesmlouvavou, tvrdou řečí. Že učiní víc, než vypočítá všechny polehčující okolnosti, mezi nimiž jistě nejpůsobivější byla ta, že oběť zločinu nebyla nakonec obětí, byť jen dík náhodě. I při všech polehčujících okolnostech rozsudek by musil dopadnout na hlavu obžalované ničivě, drtivě. A místo toho, co čekali, obhájce mluví nakonec vlastně proti obžalované, opakuje a zdůrazňuje a odůvodňuje rozumnost tvrdosti zákona. *Lex dura sed lex!*

Když však obhájce začal znovu pokračovat, hned jsem si uvědomil, že vytvořil tu chvíli dusivého, svíravého ticha, škrtící atmosféru záměrně. Snad se i neviditelně nadmul pýchou, jak se mu zdařilo oklamat i ostřílené své právnické kolegy. Snad si i připomněl, jak řekl na konci své chutné³⁶⁵ přesnídávky prokurátorovi „tak jdeme na to!“.

Poprvé zvedl ruku s napřímeným prstem, ukazujícím nad naše hlavy a jeho slova mají zvuk recitátu nějaké starobylé ságy, takový byl kouzelník slovního projevu.

„A já vám pravím, že není jisto, nebylo-li by to lepší! Nebylo-li by lepší a prospěšnější pro lidstvo, kdyby zhrzené dívky nebo jejich bratři nebo otcové brali do rukou revolvery, ručnice a bambitky, dýky a nože a trestali jimi zrádné milence. Muže, kteří se svou zradou dopustili bídného činu. Co říkám, bídného činu? Slovo bídný je ještě příliš vznešené. Všivého činu se dopustili! Pošlapali, znevážili, potřísnili lásku a všechno mužství. Já vám

³⁶³ *Deus ex machina* – vyšší moc, vyšší síla, autorita shůry, která přinese řešení problému.

³⁶⁴ V textu strojopisu omylem „*citovými*“.

³⁶⁵ V textu strojopisu omylem „*druhé*“.

pravím a opakuji, že ty bambitky a dýky, revolvery a nože by byly preventivní ochranou a hrozící výstrahou ve jménu té vyšší morálky, o které jen mluvíme ve filozofických a náboženských spisech a kterou jsme si pohodlně přeměnili ve společenskou morálku prý rozumových úvah a krčení ramen. Ne, nechci snad hlásat vendetu. Chci jen položit otázku, zda vendeta je opravdu, jak se tvrdí, pozůstatkem barbarství, a zda není ta naše takzvaná společenská morálka projevem barbarství modernějšího, ještě většího? Zda není projevem citového barbarství, milovat dívku, nebo dokonce předstírat k ní lásku a potom, když to chce prý rozumná úvaha, odhodit ji jako vymačkaný citron na pospas klepům domovnic, sousedů a na pospas životu, raněnému zklamáním? Zda není projevem neuvěřitelného citového barbarství, krčit jen rozpačitě rameny s trochou laciného soucitu nad jejím osudem a chápavě omlouvat jejího bývalého milence. Všechny prsty ukazují na tu dívku, ženu, místo aby ukazovaly na jejího milence! Všechna slova obžalovávají: ‚Neměla ses mu vzdávat!‘ Žádné nezakřičí: ‚Neměl jsi ji zneužít!‘ Všechny úsudky jsou zajedno v tom, že ona, dívka, mladá žena jednala neuváženě, lehkomyšlně, že dokonce byla vypočítavá, chtěla si chytnout milence jako motýla na louce. Nikdo nezvolá, neobviní muže, že on jednal neuváženě, lehkomyšlně, že on byl vypočítavý, když považoval svůj poměr k ženě jen za epizodu, kterou netřeba brát vážně! Jaké to citové barbarství srdce, které v naší době vydáváme za společenskou morálku, a zastydíme-li se používat v této souvislosti přece jen důstojně vznešeného slova morálka, které vydáváme aspoň za normální skutečnost, s níž se musí počítat! Učíme se ve školách a opakujeme, že primitivní barbarství pěstního práva bylo vystřídáno institucí právního řádu, což je pravda a nikdo rozumný to nebude popírat. Než vystřídalo se snad, tak musíme se ptát, staré morální a citové barbarství citovou ušlechtilostí, opravdovostí, poctivostí? Anebo to primitivní barbarství, právě ve své primitivnosti přece jen čisté, bylo vystřídáno morálním, citovým barbarstvím čpícím špínou, nízkostí a všivostí?

A musíme se tázat, a především vy, vážení členové poroty, se musíte tázat každý uvnitř sebe, radit se se svým svědomím: co se odehrává v duši zrazené, svedené dívky, když na její hlavu dopadne jako tupá, necitelná

a výsměšná rána kladivem ta naše moderní morálka? Morálka námi všemi uznávaná, morálka rozumné kalkulace? Morálka, která dopředu řekla, co smí být láska, co se od ní rozumně může čekat podle toho, kdo jsme? Co když se taková zrazená dívka vzbouří, zalkne se hnusem a zaúpí bolestí? Když se cítí zrazená víc celým světem, těmi všemi pohádkami, jež jí našepťávali učitelé ve škole a kněží v kostele, dokonce její rodiče a celá literatura? Když se jí muž v jejích dívčích představách jevil jako ten chrabří princ z pohádky, jako ten český Honza, co slovo, to pravda, co slovo, to nefalešný zlaták ražený v mincovně cti a opravdovosti? Když se jí zamotá hlava, když jí zhasne světlo hvězd, sladké kouzlo noci se promění v žumpu oplzlého svinstva?

My řekneme, dívající se na film jejího jednání, všichni řekneme, vždyt to přece nepopíratelně, pravím a zdůrazňuji, nepopíratelně vidíme, jak ten film sledujeme, že s rozmyslem, ba s chladnou úvahou, po dlouhý čas, krok za krokem připravovala svůj čin. Všichni ti sicilští mstitelé také připravují svou ránu, která mstí. Také si ostří pečlivě na kameni nůž, jímž probodne, čeká možná měsíce, až mu bídný, všivý svůdce jeho sestry přijde do rány. Také to můžeme vidět ve filmech, jenže, vážení členové poroty, jenže...“

A obhájce, na němž je patrné, že se již cele vžil do pravdy slov, jimiž mluví, podoben chirurgu, který zapomíná na všechno okolo sebe, se vžívá do své práce, když otevřel tělo pacienta, se znovu odmlčel. Všichni jsme zasaženi tím jeho odmlčením. Všichni visíme na jeho rtech.

Začne pokračovat, padnuv hlasem, který moduluje do bezbarvé tóniny a hraje jím na dvou strunách jakéhosi čistého rozumu a jakéhosi čistého citu, takže se zmocňuje našeho vědomí přesvědčivě.

„Jenže,“ pokračuje, „viděli jsme všichni na tom filmu, který nám promítl nestranně a spravedlivě pan prokurátor, viděli jsme jen to, co jsme očima mohli vidět. Neviděli jsme do duše té mladé ženy, která sedí před námi jako obžalovaná! Nemohli jsme vidět, a myslím si, že jsme si ani nedali práci, abychom do ní mohli vidět. Proto jsme řekli, že jednala uváženě, že s rozmyslem připravovala svůj trestný čin, proto jsme pominuli, nevšimli si, nechali stranou ten okamžik, kdy na ni pan inženýr, scházející ze schodů, volá překvapeně, představte si, překvapeně!: ‚Co ty tu proboha ještě chceš!‘

Proto jsme si nikdo neuvědomili ten rozhodný okamžik, když jí předtím pan inženýr oznámil, že pro něho je již jen vycucaný, vychutnaný, bezcenný citron, který si přece koupil a zaplatil dostatečně na trhu moderní morálky. Neuvědomili jsme si, že to byla rána, že to bylo trauma, že to bylo zhroucení, zdrcení a rozdrčení a že ty všechny přípravy na zoufalý její čin, to všechno její rozvážené a uvážené jednání bylo jen sérií potácení se. Ty její takzvané přípravné činy, pomalu, dopředu uvažované přece nebyly činy za bílého dne normálního uvažování, jako když si kupujeme salám nebo vstupujeme do tramvaje. Krade v kanceláři revolver, ona, o níž máme potvrzení, že byla všemi oceňována jako naprosto čestná, spolehlivá, pravdomluvná pracovnice, jíž se svěřovaly velké peníze firmy, aby je nosila do banky! Byla ta krádež revolveru u ní projevem normální chladné úvahy? Anebo se její mysl od okamžiku té nectné, hrubou a bezohlednou rukou zasazené rány, od okamžiku, kdy ji pan inženýr odhodil do koše na odpadky jako vycucaný citron, už jen pohybovala jako v transu, a kdy celá její bytost, nezpůsobilá již normálního myšlení, se rozhodla, rozhořela a hořela a hnala ji dopředu jako automat,³⁶⁶ aby šla a zabíjela? Nikoliv, cílem, na který mířila, terčem, který ji přitahoval, nebyl pan inženýr. Terčem, na který mířila, a myslím, že ani neuměla mířit, vždyť se zjistilo, že měla poprvé v životě střelnou zbraň v ruce, terčem nebyl pan inženýr. Terčem byla ta dnešní morálka, její čin byl zmatenou a zoufalou revolucí proti ní! Tam, v jejím nitru, uprostřed plamenů, jež stravovaly její srdce i mysl, nebylo uvážených, chladně předsevzatých jednání, jako u náměsíčníků jich není. A přece, kdybychom viděli, s jakou opatrností chodí, ačkoliv se duševně nalézají mimo tento svět, řekli bychom, jak uvážený je každý jejich krok! Obžalovaná nejednala v střídavém pominutí myslí, jednala v trvalém následku té jí zasazené rány ve jménu moderní společenské morálky! Pan inženýr se stal pro ni personifikací té morálky, která vidí v jeho odmítnutí dívky jen samozřejmou epizodu, jen konec konců to, co se dalo čekat! Citron se koupí, citron se vycucá, citron se odhodí, což to není rozumné, nedá se čekat? Což má ten odhozený citron právo hlasitě křičet své ne?! Cožpak má právo se vzbouřit? Cožpak

³⁶⁶ Anglická podoba slova „*automat*“, původně z řečtiny (automatos, tj. samohybný).

má právo lpět na naivních snech o lásce, o princích z pohádky, o věrnosti k slovům, která přece jsou jen pouhými slovy? Cožpak lidské ideály nejsou jen pro kázání a pro literaturu?

Zákon, vážení členové poroty, může mluvit jen slovy, ale zda není jeho nadřazeným cílem, abychom jej používali pro rozsudky spravedlivé ve smyslu oné vyšší, po tisíciletí trvající morálky, která přece jen se v každém z nás ozve, zatluče pěstmi silně na naše duše, které jsme si zabarikádovávali proti ní? Té morálky, která nás vyzývá, aby i každý rozsudek byl v souhlase s naším svědomím?

Vy, vážení členové poroty, budete muset rozhodnout. Jste to vy, kteří vlastně vynesete rozsudek. Je to pro vás úkol těžký. Nechtěl bych být na vašem místě. Je to vaše svědomí, jehož hlasu se nezbavíte, přehlušujte je, jak chcete. Svým výrokem o vině, nebo nevině obžalované, dobře se na ni podívejte, osvobodíte, nebo odsoudíte ne ji, nýbrž osvobodíte své svědomí od pocitu, palčivého a naléhavého pocitu viny, anebo se odsoudíte k věčným výčitkám, které na vás budou i ve snech žalovat: nepřemýšleli jsme tehdy při tom porotním přelíčení v Brně na Cejlu dobře, uváženě, nesnažili jsme se proniknout do duše té dívky, nepřiskočili jsme, ačkoliv k tomu byl ještě čas, abychom ji vytrhli z moci ozubených kol spravedlnosti!

Marně čekáte, vážení členové poroty,“ – a obhájce znovu zastavil svou řeč, jeho ruce znovu klesly k tunice a zůstaly viset bez pohybu – „marně čekáte, že vás vyzvu, abyste obžalovanou osvobodili. Nedoporučím vám, abyste vyřkli opak toho, oč vás ve vynikající své řeči žádal ve jménu zákona pan prokurátor. Neboť nejde, myslím, o obžalovanou. O vaše svědomí jde. Budete rozhodovat každý z vás o svém svědomí. Zůstane klidné, a ničeho se z jeho strany nemusíte obávat, řeknete-li, že obžalovaná je vinna. Arci jen tehdy, je-li opravdu vinna podle hlasu vašeho svědomí. Zůstane klidné, usnesete-li se, že je nevinna, arcí jen tehdy, je-li opravdu nevinna podle hlasu vašeho svědomí.

Poroty by neměly smysl, kdyby neumožňovaly, aby se aplikoval zákon v souhlase s mravním svědomím, jež je svědomím každého z nás. Zákon o porotách sňal ze soudců z povolání toto těžké břemeno a vložil je na bedra

laiků, vás, vážení členové poroty. Až se budete v nejbližších chvílích rozhodovat, mějte při tom na mysli zákon a mějte zároveň a především na mysli ne obžalovanou, nýbrž své vlastní svědomí.“

Čekali jsme ještě nějaké pokračování. Obhájce však zastavil svou řeč, připadala nám jakoby nedokonaná, bez těch vykřičníků na konci, pomalu se obrátil od poroty a pomalu a těžce usedl na své místo. Porota se odebrala na vyzvání a po krátkém poučení předsedy soudu do své poradní síně, jednání bylo přerušeno a pokračování stanoveno na příští den, tuším, 9 hodin ráno. Den se již připozdil.

Když jsme se to ráno znovu shromáždili v soudní síni, plni napětí, nemusili jsme dlouho čekat. Předseda poroty přečetl výsledek jejího rozhodnutí: nevinna! A když předseda soudu oznamoval obžalované osvobozující rozsudek a bylo cítit, že je rád, že tak může činit, naslouchala mu obžalovaná, jako by neslyšela, na jejím obličejí se neobjevil ani záblesk radosti, úlevy, stála před soudcovským stolem bez pohnutí, takže soudní zřízenec ji musil vzít za rameno, aby se pohnula.

Řeknete, proč o tomto procesu píši tak dlouho, a správně budete podezírat, že má paměť nemůže být tak zázračná, abych si doslova pamatoval průběh procesu. Zejména nikoliv obhájcovu řeč. Jistěže mé líčení procesu není referát, tím méně těsnopisný záznam. Myslím však, že přes dodatečně vymyšlené detaily, na nichž ostatně málokdy záleží, vyvolává obraz někdejšího porotního soudnictví u nás, tolikrát již za mých studentských dob tu napadaného, tu horlivě zastávaného.³⁶⁷

Končí se vysokoškolské studium

Vyprávěl jsem již, že od čtvrtého semestru jsem žil s rodiči v Brně – Králově Poli v Tyršově ulici, zprvu hned v rohovém domě nalevo, později přesně naproti, kam jsme se přestěhovali. Byla to blahá léta spoluzití s rodiči, vždyť po nastoupení na střední školu v Brodě jsem s nimi byl jen v sobotu odpoledne a v neděli, a ovšem v prázdniny, pokud jsem je netrávil

³⁶⁷ Zde končí text přenesený z konce druhého bloku a začíná text ze začátku druhého kroužkového bloku.

v Litenčicích u tety Evy. Otec ještě pilně chodil do práce na hlavní brněnskou poštu na hlavním brněnském nádraží, bavil se sbíráním známek, stal se z něho vášnivý filatelista a skoro znalec. Potěchou rodičů a ostatně mou byly dvě věrné, na život a čistotu v domácnosti navyklé kočky Frejda a Macura, její syn, mocný to a krásný kocour stříbře šedivě melírovaný, přivezli jsme si obě ty kočičí bytosti ze Slavičina, a od příchodu do Brna již žádná z nich neopustila byt. Každou neděli, dovolovalo-li to počasí, se po dobrém obědě chodilo na procházky, někdy se i jelo vlakem do Adamova nebo do Blanska, chodíval jsem často s nimi a s námi někdy i věrný Franta Novák, jehož si moji rodiče oblíbili velmi. Bylo to takové klidné, prosté rodinné štěstí drobné úřednické rodiny, která si nemohla a ani nechtěla dovolit luxus, ale byla na tom dobře. I v Brně se ušetřilo, takže nakonec měli rodiče na vkladních knížkách skoro dvě stě tisíc. Byli zabezpečení budoucí dobrou penzí, ty úspory chystali pro mne, „abych nešel jednou do manželství bez ničeho“, zmizely jejich starosti slavičinské, když viděli, že si dobře počínám na fakultě, nelekali se smrti, která by mne dříve mohla postavit před nepřekonatelné překážky, a byli plni důvěry v budoucnost. Zejména když všechno ukazovalo, že i jejich zdravotní stav je dobrý. Sálalo z nich tehdy teplo vnitřní spokojenosti a skromné, nicméně veliké blaženosti. Ironické a vůbec posměšné zprávy, které přinášely noviny o Německu, zmiňující někdy někomu známé jméno Hitler, brali na vědomí se stejnou bezstarostností jako miliony ostatních občanů všech států světa. Ani my, vysokoškolští studenti, a ani naši vysokoškolští učitelé, ani naši žurnalisté, prostě nikdo nevěnoval těm zprávám pozornost. Takže jsme všichni zůstávali dokonale neinformováni o počínajících politických krocích muže, jehož jméno mělo za necelých osm let otrásat Evropou a být tištěno palcovými písmeny na prvních stránkách všech světových novin.

Spokojený člověk, zejména má-li jistotu, že jeho spokojenost je společensky zajištěna, a tu tehdy měl každý státní zaměstnanec, se stává celkem netečný k nesnázím druhých, i když ne vždy i zcela necitelný. Polituje, přitaká soucitně hlavou, ale tím končí. Nikdo jsme tu nečinili výjimku, když zároveň v těch letech začala na naše hospodářství doléhat velká světová hospodářská krize. Netýkala se nás bezprostředně. Na fakultě se dál

přednášelo, na nikom z profesorů nebylo vidět vzrušení, dál jsme chodili my, vysocí již semestrři, do kaváren, do divadla a do kin, dál jsem chodíval z jara a v létě se sokolským družstvem v neděli na dlouhé výlety, dál sbíral otec známky a chodíval každou neděli je vyměňovat do filatelistického klubu a vypít jedno plzeňské. Zprávy v novinách o zastavování práce v podnicích, o propouštění dělnictva z práce, o stávkách a nepokojích v průmyslových krajích zejména na severu Čech, ale potom i jinde, jsme četli, pokud jsme je vůbec četli, nezúčastněně, když si vzpomínám na tu dobu, je mi k nevíře, jak se zcela vytratilo z mé duše někdejší mé mladické komunistické nadšení. A zdá se mi, že i tehdejší vysokoškolské komunistické hnutí se vyčerpávalo na schůzích víc v ideologických bojích hlavně proti sociálním demokratům, kterým přibíjeli na čelo pohrdavé nálepky oportunistů a reformistů, než řečmi o hospodářské krizi. A pokud jsme se jí zabývali, obírali jsme se jí víc jako pojmem a vědeckým problémem než jako sociální skutečností, asi tak, jako se fyzik v dobře vytopené pracovně zabývá problémem mrazu. Výjimku činili pouze komunističtí politikové, především poslanci té strany a její sekretáři, kteří, řečníci se zařatými pěstmi, popouzeli dělnictvo ke stávkám, zbytečně arci, stávkami a oprávněným odporem dělnictva proti bídě z nezaměstnanosti se krize napravit nedala. To jsme tušili všichni.

Zejména to komunistické řečnění a psaní v novinách, že je třeba zbořit kapitalistický řád násilnou revolucí a vzít si příklad ze Sovětského svazu, považovali jsme za plané fantazírování. O sovětském státu kolovaly málo utěšující zprávy, nikdo tehdy nevěnoval mu serióznější studium, ve většině myslí to byla terra ignota³⁶⁸ a ostatně nebylo ani jinak možné, neboť jeho hranice byly téměř hermeticky uzavřené. Byly chvíle, kdy mne to přece jen vydražďovalo, jak takový významný sociologický fenomén, jakým byl pokus uskutečnit socialistický stát, zůstával stranou vážnějšího zájmu nejen našich, avšak i ostatních univerzit, takže všechno, co se o jeho mladých osudech vědělo, byly jen povrchní a vždy stranné novinářské nebo revuální zprávy. Někdejší ruští carští emigranti, pokud od nás neo-
dešli do Francie a do USA, začínali splývat s naším životem, stali se našimi

³⁶⁸ Neznámá země.

lékaři, inženýry, zvěrolékaři a také oni v nepřátelské propagandě proti bolševikům přispívali ve většině českého obyvatelstva k despektu všeho sovětského.

Italské politické poměry byly našemu československému pohledu cizí. Většina, ba myslím, že takřka všichni my vysokoškoláci jsme o podstatě fašismu nevěděli nic kromě toho, že je protidemokratický, že vyšlehl z odsudku demokracie jako neschopného režimu, že zavedl u svých příslušníků černé košile, což nám připadalo směšné, a že zavádí vládu „pevné ruky“. Což se zdůrazňovalo nejvíce. Zajímavé, že v těch dobách málokdo zdůrazňoval, že v Sovětském svazu se nastolila také vláda „pevné ruky“ a že v něm také byla zničena demokracie. Většina našeho obyvatelstva a především inteligence spoléhala na naši demokracii, která se stabilizovala i díky vázaným kandidátním listinám a díky téměř tradiční koalici, zbožňovali jsme demokracii, byla zaštitěna tehdy Masarykem a Benešem, jejichž autorita byla veliká. Takže jsme s překvapením a rozpaky začali konstatovat, že dokonce i u nás vzniká fašistické hnutí, nechápavě viděli, jak profesor Dominik přes noc přeskočil politický plot a ze sociálního demokrata se stal fašistou, dívali se na oblíbeného profesora Vážného se soucivným pochopením, když novinami probleskla zpráva, že jeho bratr, okresní soudce kdesi v Čechách, se stal fašistou.³⁶⁹

V té době, v níž jsem dokončoval svá vysokoškolská studia, a potom v několika následujících letech jsme všichni, většina národa, žili v blahém přesvědčení, že jsme dokonale bezpečni, zajištění proti všem politickým otřesům, stávali jsme se pyšnými na svou národní pravdu, a opakovaly se tudíž v jistém smyslu poměry, které kdysi u nás vznikly během vlády Karla IV. Někdejší římskou mezinárodní jednotu římsko-německé říše vystřídala jednota Společnosti národů, v níž jsme získali díky obratné politice zahraničního našeho ministra dra Beneše solidní postavení a všechny tehdejší nedemokratické režimy jsme chápali víceméně jako přechodné činy neposlušných a nerozumných žáků ve škole. Byli jsme tak hodně myšlenkově izolováni. Ta myšlenková izolace byla ostře viditelná právě

³⁶⁹ Jde zřejmě o Vojtěcha Vážného (*1894), který v dané době působil jako okresní soudce v Pardubicích (k tomu BENDA, M. Vojtěch Vážný - příběh pardubického soudce a fašisty. *Východočeský sborník historický*. 2014, roč. 25, s. 177-215. Dostupné z: https://www.vcm.cz/documents/224/benda_vcsh25.pdf).

na vysokých školách, marně byste se tehdy ptali kteréhokoliv profesora na právnických nebo filozofických fakultách, co soudí o vznikajícím německém nacismu, o Sovětském svazu nebo italském fašismu. Odpovídal by vám jen poněkud inteligentněji formulovanými povšechnými úsudky z žurnálu.

Pravda, tento stav, který zapříčinil naši myšlenkovou nepřipravenost, která nás zastihla všechny, když v roce 1938 a 1939 začalo jít do tuhého, byl vysvětlitelný, i když myslím, že již méně omluvitelný. In teoria³⁷⁰ má vycházet duchovní život národa především z univerzit. Než univerzity od staletí jsou konzervativní, jejich pohled je vždy zaměřen víc do minula než na současné otázky doby, a univerzity přijímají s nechutí změny, jimiž přítomnost ruší jejich klid. Kdyby si tehdy některý z profesorů právnické fakulty ohlásil přednáškovou publici³⁷¹ na téma „Italský fašismus“ nebo „Sovětské veřejné právo“, neupadl-li by do podezření, že je fašista nebo komunista, byl by považován aspoň za extravagantního podivína. Zbožnili jsme a zbožňovali jsme naši mladou demokracii, jako by byla naším vynálezem, a koloval později v třicátých letech vtip, který to naše duševní rozpoložení charakterizoval dobře. Kdesi prý dostali studenti úlohu, aby každý napsal nějakou esej na téma „Slon“. I nadepsal prý Francouz svou úlohu „Slon a láska“, Angličan „Lov na slony“, Němec „O hospodářském využití slonů“, český student pak „Slon a demokracie“. Demokracie bylo snad nejužívanější slovo v žurnalistice, na středních školách, vstávali jsme s ním a chodili s ním spát, slovo demokracie byla zaklínací formule, předmět naší víry a byla v něm naše naděje.

Co zde líčím, podává arci jen jakýsi většinový obraz názorového pozadí, vystihuje však přece, že pro hlubší a kritičtější zkoumání společenských otázek je vždy málo sklonu, zejména u těch, jimž se daří snesitelně. Proto také se názory na společenské instituce a režim začaly ostřeji diferencovat, teprve až postupující hospodářská krize se začala šířeji dotýkat životní úrovně. Nemohla se nijak bolestně dotknout početné vrstvy státních zaměstnanců s fixovanými platy a fixním zaměstnáním. Není divu, že tito zaměstnanci včetně vojáků z povolání byli nakonec nejméně

³⁷⁰ Teoreticky.

³⁷¹ Zřejmě myšlena přednáška pro veřejnost.

duševně připraveni na otřesy, jež čekaly celý národ. Leč o tom budu mluvit podrobně, až budu líčit, jak jsem spolu s jinými zažíval ty doby krutého národního traumatu.³⁷²

Pomalou, ale jistě se přibližoval konec roku 1931, kdy jsem měl přeskochit poslední dvě překážky k vytouženému cíli mému i mých rodičů: doktorátu! Začal jsem se připravovat na druhou a třetí státní zkoušku a rigorózum. Zároveň jsem stále navštěvoval Weyrovy semináře, psal pojednání nebo i krátké referáty o knihách, které mi byly již jaksí samozřejmě uveřejňovány, řeklo by se, že jsem se stal „zavedeným autorem“. A studoval jsem Kanta a Schopenhauera, tehdy nejspíše se rozčiloval nad Jamesovým „Pragmatismem“,³⁷³ doplňoval si své filozofické vzdělání a právně-filozofické vzdělání.

Byly to tři skutečnosti, které v letech 1930–1931 značně utvářely mou psychickou tvář. O té nejdůležitější se zmíním naposled.

První z nich měla svůj vznik v mých stálých účastech v redakční radě Všehrdu, kde jsem se seznámil s tehdy mladým pražským docentem správního práva, zaměstnaným však v Brně, drem Zdeňkem Neubauerem. Seznámil a spřátelil. Jak se ukázalo, byl nejnadanější hlavou mladé generace právníkého světa brněnského a snad celého tehdejšího československého vědeckého světa v oboru veřejného práva, avšak i řekl bych společenské filozofie, dnes by se řeklo vhodněji politologie. Občanské postavení měl již jako mladý, tehdy myslím asi 34letý muž znamenitý. Byl místoředitelem Pensijního ústavu. Přes značný rozdíl mezi mnou a jím, mezi ještě nehotovým posluchačem právníkové fakulty a jím, univerzitním docentem a místoředitelem Pensijního ústavu, nikdy ten rozdíl nedával najevo, po té stránce měl hodně povahově společného s Weyrem. Postavou malý, bystré tmavé oči za čóčkami brýlí, vždy dobře oblečený, sám mne vyzvával na schůzky v kavárnách, v jeho bytě, někdy jsme se vypravili na procházku a debatovalo se. Byl neautoritativní. Snášel námitky, pronášel své názory, ponechávaje jim „vůli“, disponoval nevšední bystrostí vědeckého postřehu, myslím, že tak bystře myslícího člověka jsem víc v životě nepotkal. A byl jaksí samozřejmě ve veliké úctě a vážnosti i u ostatních, dokonce i u svých

³⁷² K líčení tohoto období se V. Chytil již bohužel (zřejmě) nedostal.

³⁷³ JAMES, W. *Pragmatism: nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Praha: Jan Laichter, 1918.

ostatních habilitovaných vrstevníků, uznávala se jeho nadřazenost, kterou on sám nikdy nedával najevo. Snad právě proto došlo v jeho případě k takové výjimce z Kantových slov, že homo homini lupus, professori lupissimus.³⁷⁴ Působil na mne, mladou, utvářející se duši, mocně a zároveň tak lahodně, že se mi vzpírá říci, že byl mým učitelem. Je veliká věc, potká-li člověk v životě jiného, s nímž může hodiny a hodiny debatovat o vědeckých a filozofických a uměleckých a životních otázkách, a těmi debatami růsti, vytvářet se, takové debaty nejsou dobře možné s učitelem. Musí se dít na „stejně rovině“, a přitom jeden z debatérů musí být zkušenostmi i vzděláním výš, dál.

Jistěže jsem se v těch seminářích seznámil i s řadou dalších, drem Jaroslavem Pošvářem,³⁷⁵ který někdy přijel z Prahy do Brna, drem a brzy na to docentem Adolfem Procházkou a zejména s kolegou Hynkem Bulínem a Josefem Kepртом, z nichž zejména Hynek Bulín mi přirostl k srdci. Už jsem se stručně o něm zmínil.

Vysoký, štíhlý, elegantní a hezký, měl v sobě ten synek slavného a bohatého, velmi bohatého brněnského advokáta a sestry známého moderního malíře Filly, původně expresionisty, později věrného sledovníka Picassova u nás, cosi šlechtického v původním smyslu ušlechtilosti, nehrané, nedělané. My ostatní, většinou původem z nezámožných anebo skromně zámožných vrstev, jsme zpočátku spatřovali v jeho zájmu o vědu, o Weyrovu právní filozofii, jen jakousi soukromou zálibu bohatého mladého jedináčka, jehož jsme někdy doprovázeli do Pisárek, rezidenční to čtvrti bohatých a úspěšných brněnských notáblů,³⁷⁶ a mně ta honosná, preveliká vila s rozsáhlou zahradou, připomínající spíš parky šlechtických zámků, se zahradníkem a jeho pomocníky, připadala jako panské sídlo v pravém slova smyslu. Hynek bral to vše samozřejmě, byl ve styku skromný, oceňoval nadání druhých a bral skoro to jejich rodinné bohatství jako překážku

³⁷⁴ Člověk člověku vlkem, profesor profesorů hůř než vlkem.

³⁷⁵ Jaroslav Pošvář (1900–1984), později profesor správního práva MU v Brně a po zrušení fakulty numismatik a právní historik. Na fakultu se krátce vrátil i po jejím obnovení v roce 1969.

³⁷⁶ Hodnostářů, významných osob.

opravdu důvěrného, kamarádského styku s námi. Vzniklo mezi mnou a jím pevné, tiché, nikdy ohlasné přátelství, jež trvá věrně dosud, když oba jsme již starci.

Životní osud jeho otce je jedním z příkladů, jak se již v Rakousku začala rodit pomalu v našem národě vrstva lidí, která byla schopná nás před cizinou reprezentovat. Byl ten Hynkův otec³⁷⁷ synem obyčejného železničního zřízence na – už nevím které – železniční zastávce u Brna, měl nadání, takže mohl vystudovat střední školu v Brně, potom se pomocí kondicí protloukl v Praze a absolvoval právnickou fakultu, naučil se dobře francouzsky, dokonalá znalost němčiny byla tehdy u právníka samozřejmostí. Byl vynikajícím právníkem, přesvědčeným Čechem, otevřel si v Brně advokátní kancelář, měl úspěch, zastupoval dokonce mnoho šlechticů, zejména po vzniku samostatného našeho státu, bohatl, dal si postavit vilu. Pravda, zaráželo nás hodně, s jakou pompézností, dokonce v ní byla soukromá kaple, a od šlechty bral zřejmě i někdy na účet palmáře obrazy, takže vila byla plná barokních malířských děl, a byly tam i obrazy moderní. Tam uviděl jsem také poprvé kromě několika málo kubistických děl Fillových (starý pán jimi nebyl nadšen) Fillova díla z jeho počátečního období, kdy maloval ještě impresionisticky anebo žánrově. Tak velikou soukromou jídelnu pro hosty, vybavenou pravým holandským těžkým nábytkem, příborník jak hrom byl plný stříbra a plný vzácného porcelánu, jsem v životě neviděl. A bylo ve vile pokojů a pokojů, vzácná kamna, i když vila byla pochopitelně opatřena ústředním topením. Takže Dr. Bulín byl schopen, přibyl-li do Brna nějaký významný cizinec, ho jak náleží³⁷⁸ uhostit a cizinci si odnášeli dojem, že český národ přece není pouze národem vynikajících služek, malých řemeslníků a vůbec lidu sice inteligentního, ale malého a služebného. Ty vilky, které vlastnili Weyr nebo Engliš, připomínaly ve srovnání s vilou Bulínovou spíš trochu přepjaté ubikace pro zahradníka nebo majordoma. Většina ostatních, stejně, anebo i honosněji vyhlížejících vil v Pisárkách, patřila většinou brněnským Němcům.

³⁷⁷ Advokát Hynek Bulín st. (1869–1950) se angažoval i politicky, zejména se významně podílel na převzetí moci v Brně v roce 1918; k tomu jeho vzpomínky *Jiskry a plameny. Vzpomínky na dobu zápasů a vítězství* (Brno: vlastním nákladem, 1930).

³⁷⁸ Ve strojopisu je místo „jak náleží“ chybně „tam náležitě“.

Byl to kořen ušlechtilosti v povaze mladého Hynka, že se nestal jedním z brněnských proců,³⁷⁹ utrácějících čas³⁸⁰ jízdami na koni, v autě, hraním tenisu a potloukáním a v nočních barech. Miloval hudbu a divadlo, byl a dosud je dobrým klavíristou, a já s překvapením pozoroval, že má ke mně respekt. V úsudku poklidný, nedovedl se nikdy rozčlítit, nepamatuji se, že by byl někdy zvedl hlas, neřkuli zakřičel. Byl „mírný“ ve všem, to slovo pochází přece od substantiva „míra“. Uslyšíme ještě o něm.³⁸¹

Druhá skutečnost, která rozhodovala o duševním mém vývoji, byla do jisté míry spojena s eruptivní povahou Englišovou i v politice: někdy z jara roku 1931 podal svou demisi, odůvodniv ji ne zcela pravdivě svou nervovou vyčerpaností. Pravda byla, že nervově vyčerpaný opravdu byl, nebyla pravda, že pro tu vyčerpanost podal demisi. Podal ji proto, že se nechťelo ve vládě a v kruzích jeho vědeckých odpůrců poslouchat jeho rad. Stačila by na tu vyčerpanost trocha dovolené, a Masaryk věc asi vystihl dobře, když, přijímaje jeho demisi, mu napsal: „Po druhé více státnicky, milý Engliši, ne tak studentsky.“ Pro Englišovo jednání v politice bylo myslím vůbec charakteristické, že podroboval politiku vědě a že přeceňoval působení vědeckých nebo vůbec rozumových argumentů v politice. Zapomínal, že rozhoduje faktické myšlení lidí, hlavně pak v politice těch rozhodujících, a že to faktické myšlení není ryzím vědeckým a ryze intelektuálním myšlením nikdy. Že je prostoupeno, a to často mocně prostoupeno, emocemi, osobními i voperovanými zájmy, tradičními názory a bůhví čím ještě. Všechny tyto faktory se vměšují do lidského myšlení, dokonce i do vědeckého, jak je to vidět na vědecké historiografii, dávají mu směr, někdy je křivý, a hlavně nám ucpávají duševní uši. Engliš často nechápal, že se mu prostě také nemusí rozumět. Často proměňoval schůze vlády ve svou univerzitní posluchárnu, členové vlády poslouchali, ale nerozuměli mu. Engliš nemohl nikdy, i kdyby sebevíce tomu chtěl, vyhovět Masarykově výzvě, aby příště jednal „více státnicky“, protože svou povahou nebyl státník, byl

³⁷⁹ Nadutec, nabob.

³⁸⁰ Ve strojopisu je místo „utrácějících čas“, resp. napsaného s drobnou chybou „utrácějící čas“, chybně přečteno „uchvacujících vás“.

³⁸¹ Zde je to bohužel poslední zmínka o něm.

jen mimořádně znamenitý odborník, uskutečňující odbornou politiku. Jak to zní k nevíře, ten „naivní“, „nepraktický“ Weyr by jako ministr projevil víc státnickosti než Engliš.

Nechtť tomu však je jakkoliv, měli jsme konečně zas Engliše na fakultě. V údobí pro mne kritickém, neboť se pomalu, ale jistě blížil termín závěrečných zkoušek. Obě poslední univerzitní zkoušky na právech byly v našich studijních dobách navrženy na sebe, druhá judiciální a třetí státovědecká, jak se říkalo. Druhá státní zkouška se dělala na konci posledního, osmého semestru, třetí zkoušku hleděl každý absolvovat co nejdříve po ní. Přesně řečeno, šlo o dvě jaksi duplicitní zkoušky, vždy státnice a rigorózum. Většina posluchačů se stala zatím mladými muži nebo ženami, průměrný věk byl 24–25 let, ke spěchu nutil život. Takže se studovala zkoušená materie více méně dohromady, poslední semestr se málo navštěvovaly přednášky, raději se „dřelo“ doma.

Přece však jsem se svolením Englišovým začal chodit do semináře, který ohlásil hned z jara po své demisi. Většina ostatních účastníků semináře byli starší posluchači a i několik již hotových doktorů práv. Když začala debata, a nakonec se odehrávala jen mezi Englišem a mnou, bylo všem jasné, že nejsem v jeho semináři proto, abych se pak ve společnosti mohl chlubit, že jsem „se účastnil semináře pana ministra Engliše“. Věděl jsem toho tehdy již na posluchače hodně z noetiky, metodologie, národohospodářské teorie a z Englišových novinových článků, které uveřejňoval, jsem měl v hlavě i jakés takés rudimenty o národohospodářské politice. V tom semináři jsem se seznámil s Viktorem Mátle³⁸² myslím o dva roky starším, měl těsně před doktorátem. Vlastně jen kvůli němu tu vzpomínám ten Englišův seminář, neboť po několika letech Dr. Mátl zasáhl, nechtě, velmi mocně do běhu mého osudu, jak podrobně o tom budu na svém místě referovat.³⁸³

I já se dal již během roku 1930 do práce a připravoval se na obě zkoušky, hlavně na tu první, judiciální. Svou starou osvědčenou metodou. Přepsal jsem všechny učebnice, vždy otázka a odpověď. Objevil jsem

³⁸² Úředník Viktor Mátl (1905–?) byl spolu s V. Chytillem souzen v procesu „Viktor Mátl a spol.“.

³⁸³ Část vzpomínek na své odsouzení V. Chytil už (zřejmě) nestihl napsat.

Kantovu pravdu, že ve stanovení otázky je již poloviční řešení, vysedával jsem ve „svém“ pokoji u psacího stroje, list k listu přibýval. Tak vznikala má lejstra z obchodního a směnečného práva, občanského práva a řízení. To řízení mne zvláště nudilo. A dále z trestního práva a řízení. Paměť jsem měl již vycvičenou dobře. Měl jsem „logickou“ paměť, jak se myslím dost nevhodně říká.

Jenže uprostřed té nejpilnější práce přípravné na judičiální státnici a rigorózum, bylo to někdy začátkem podzimu 1930, kdy jsem dost málo chodil na fakultu, dostanu dopis od Weyra, že se mám k němu dostavit. Hrklo ve mně. Co mi asi chce? Prolétl jsem bleskově své svědomí, zda v něm není přece něco černého, a i když bylo, jako je v každém svědomí, nebylo nic, co se mohlo týkat Weyra. Uvítal mne srdečně jako vždy, bylo mi z toho uvítání blaženě, jako vždy, a Weyr: „Mám, pane kolego, nějaké volné peníze na kontě Sběrky spisů. A tak mi napadlo, že by bylo dobré vydat překlad vynikajícího díla Merklova³⁸⁴ „Allgemeines Verwaltungsrecht“,³⁸⁵ a klade přede mne objemný, nevázaný svazek o víc než 400 stranách. Řádky jsou tištěny hodně hustě a jsou sázeny krásně sice čitelným, nicméně poměrně drobným písmem. Podle našich tiskařských zvyklostí by kniha vydala tak 600 stran. Samozřejmě, že Weyrovi přitakám, ačkoliv v tu chvíli jsem věděl o Merklovi jen to, že je profesorem vídeňské univerzity a nejskvělejším a nejnámějším Kelsenovým žákem.

„A tak jsem si,“ pokračuje Weyr, „vzpomněl na vás. Co říkáte, pustil byste se do překladu? Samozřejmě, honorář nebude bohatý, asi deset tisíc korun.“ Zatmělo se mi v hlavě. Z několika příčin jsem se v duši zapotácel. Přiznám se k mrzkosti. Ten „nebohatý“ honorář byl v mých očích obrovský, velkostatkářský honorář, panebože, vždyť to byl roční plat mnohých lidí, a já si dosud v životě nevydělal nic kromě těch několika hubených honorářů za články a příspěvky do Všehrdu nebo do Časopisu pro právní a státní vědu. Když jsem dostal za svůj dost objemný článek o „Nepsaném právu“³⁸⁶ něco přes 400 korun, připadal mi ten honorář obrovský. Jenže!

³⁸⁴ Merkl, Adolf Julius (1890–1970), rakouský státovědec a konstitucionalista, profesor Vídeňské univerzity.

³⁸⁵ MERKL, A. *Allgemeines Verwaltungsrecht*. Wien: Verlag von Julius Springer, 1927.

³⁸⁶ Název článku správně zní „Nepsané právo“ (viz už v poznámce výše nebo v přehledu Chytilových prací).

V tu dobu jsem neoplýval zvláště hlubokými znalostmi němčiny, v Brodě u profesora Rajchla³⁸⁷ jsme se naučili málo, a to potomní studium stránek Kantových a Schopenhauerových spisů za pomoci slovníku bylo malé obohacení. Myslím, že tehdy by mi bylo milejší, kdyby Merkl byl Angličan, v tu dobu jsem pasivně ovládal angličtinu daleko lépe než němčinu. Také jsem se dovedl vyjadřovat anglicky lépe než německy, i když angličtinou pro Angličana naprosto nesrozumitelnou. A k tomu jsem byl uprostřed příprav na zkoušky, nesnadné a plné komplikovaností, a kromě toho zkoušek, které mne kromě trestního práva nepřitahovaly.

Weyr vidí mé rozpaky a netuší dobře jejich příčiny. Tehdy jsem měl vůbec vadu, že mi bylo vidět dobře do duše, to chce trénink vyhlížet jinak, než vyhlíží duše. Když vykoktám, že bych se tedy jako překladu rád ujal, velmi rád ujal, že by to bylo pro mne ctí a tak dále, jenže že mám před dvěma státnicemi a rigorózy, Weyr se nepatrně zarazí. Asi si teprve v tu chvíli uvědomil, že má před sebou dosud nehotového posluchače. Ale odbude mou námitku: „Samozřejmě, že překlad nepořídíte za dva měsíce, dá vám to práci víc než rok. Vydáme nejdřív první, tu obecnou část, je toho v originále,“ listuje v knize, „je toho něco přes 180 stránek. A potom, vy si přeče z těch zkoušek starosti dělat nemusíte, vám to půjde snadno,“ přidává. Má vůbec Weyr o zkouškách nevalné mínění, jako by to nebylo nic. Dobře jsem si vzpomínal na tento okamžik, když jsem po letech sám profesoroval a zkoušival u rigoróz. Také mi ty otázky, které jsem dával, připadaly nicotné a primitivní. Kterému profesoru by nepřipadaly? Jenže střežival jsem se je podceňovat z hlediska zkušených posluchačů, a nakonec jsem přestal dávat otázky vůbec.

Nezbylo, než Weyrovi opatrně naznačit, že s mou němčinou je to zlé, pramizerné. Jenže Weyr mou víceméně upřímnou odpověď považoval za skromnost, takové nepravé a vysoké mínění tehdy měl o mně.

„No dobře, dobře,“ říká zároveň těšitelským i odvahu dodávajícím hlasem, „podívejte se, jakmile přeložíte kapitolu, tak já ji vždy prohlédnu. Uvidíte, že to půjde. Vezměte si knihu a přeložte mi na zkoušku první

³⁸⁷ František Rajchl, profesor nejen němčiny, ale též češtiny a francouzštiny na reálném gymnáziu v Uherském Brodě; zúčastnil se archeologických výzkumů v Uherském Brodě a okolí, spolupůsobil při zakládání městského muzea.

kapitolu a potom uvidíme!“ a usmívá se na mne a mně se točí hlava, nemám odvahy se vzepřít a říci různé „ne!“, a byla to asi dobrá má sudička, která mi v tom zabránila.

Člověk, který se ocitne jednou z ničeho nic uprostřed hluboké a prudké řeky a musí napsat a napne všechny síly, sebrat se a vzmužit, když myslí, že ho opustily a že nikdy nedoplave ke břehu, znovu a znovu se vzchopit, a nakonec se ocitne na břehu, ten člověk je zcela jiný, než byl před tím, kdy spadl z loďky do vody. V ten vítězný okamžik nekonstatuje tu obrovskou změnu, je jen zavalen radostí, že je na břehu. Spíš ostatní si ji začínají uvědomovat, on sám teprve postupně a značně později. Tož taková obrovská změna se stala díky Weyrově nabídce a důvěře ve mne.

Dojdu domů, Merklovo dílo v aktovce, mám pocit marnosti jako před vysokánskou zdí, o níž předem vím, že ji nepřeskočím ani nepřelezu. Bleskne mi hlavou naděje. Weyr sám uzná, až uvidí ten můj ukázkový překlad první kapitoly, že přestřelil, a snad mi neúspěch nepřičte za vinu. A vzpomenu si zároveň jidášsky na Engliše, ten se o překladu ani nedozví. Takže budu dál pokračovat v přípravách na státnice. Svěřil jsem se rodičům. Spráskli ruce. „Ale Vendi, musíš se přece připravovat ke zkouškám! A umíš německy tak málo!“ A otec, který zná německy dobře, začne listovat v Merklovi. „Probaha, vždyť ani já tomu dobře nerozumím. Samá divná, málo známá slova!“ Upokojil jsem je, že přeložím, či lépe pokusím se přeložit jen první kapitolu, je krátká, myslím nějakých 10 stránek, a tím to skončí. Weyr byl v přílišné úctě u mých rodičů, aby se mi pokusili odporovat. „Zkoušky jsou to první, to první pro tvou budoucnost,“ mne prosí těmito slovy maminka. „Já vím, maminko, však já je nezanedbám!“

Chtěl jsem mít ten tíživý a tísnivý úkol za sebou. Nikdy asi nepřekládal žádný překladatel deset stránek textu déle než já. Nikdy asi nebyl tak zoufalý, nikdy nelistoval tak často a marně ve slovníku jako já, nikdy se žádný překladatel neocitl před zcela jiným kladením slov k sobě, jiným začínáním vět, jemu zcela a naprosto neznámým, jako já. Nikdy nekonstatoval jistě žádný překladatel, že nebude schopen převést překládaný text do srozumitelné mateřštiny, jako já. Každá věta se mi jevila jako nepřátelský zákop, který musím dobýt a přeskočit, některá slova se vztyčovala přede mnou

jako balvany, scházely mi síly, abych je jeden po druhém odvaloval z cesty. To znamená konec, jsem si řekl a opakoval, zavřel knihu a zahodil popsané první dva listy do koše na papír. Zlatá maminka ohlásila oběd, Macura, jako by tušil, že mne něco velikého trápí, mi vyskočil na krk a začal se ke mně lísat a předl při tom, jako by mne chtěl utěšit. Odpoledne jsem se znovu vrhnul na trestní právo, začala mi ta materie připadat jako směšně snadná, a večer jsem šel sám do kina. Jak se to říká o dobitých boxerech? Byl jsem grogy. Promítali božského Chaplina, vidím, chudák, také se mu stále pleťou do cesty takové neodstranitelné balvany! Jenže on nakonec najde vždy způsob, jak je obejít, obejít... Hrome, řeknu si, když se vracím jasnou nocí plnou hvězd domů, vždyť přece ten Merkl nemůže vyjadřovat nesrozumitelné záhady. Zkus to jinak...

Takže nazítří ráno, po dobré snídani a osvěžen, Macura se uvelebil na stole a začal mne pozorovat svýma moudrýma a účastnýma očima, začnu znovu. Přečtu si větu, snažím se porozumět jejímu smyslu, a říkám si, jak bych ji napsal sám v češtině jako originál. Hledme, jakoby zázrakem zmizel německý způsob vyjadřování, dokonce včera mi nepochopitelná slova začala nabývat určitější a určitý význam, a rázem mám na papíře překlad prvního odstavce, jenže to vlastně ani není překlad, je to spíš přetavení, všechno mi připadá jiné než originál, a přece je to totéž. Opravuju, vylepšuju, ztrácím naději, připadá mi to příliš volné, připasovávám slova a věty k originálu jako krejčí při zkoušce šaty na tělo zákazníka.

A začínám s úžasem pozorovat zvláštní věc, známou všem dobrým překladatelům na světě, kteří mají zkušenost. Jenže já jsem zatím přeložil, kolik je toho, obracím popsané listy, osm, ne, devět odstavců. Tomu se nedá říci ani minimální překladatelská zkušenost! Jenže já začínám pozorovat, že s každým dalším odstavcem se o něco, pravda, to něco je mikroskopické, nepatrnoučké, než přece je, přece existuje, že s každým dalším odstavcem ubývá o něco nesnázi, snižují se případy, v nichž musím listovat ve slovníku, že ten Merklův styl a jeho volba slov se mi stávají známějšími. Tehdy si neuvědomuji, že začínám pomaloučku, takovým želvím krokem že začínám pronikat v osobitý styl autorův. Každý autor s hodnotou má svůj, ať je to vědecké dílo, nebo román, naukový článek, nebo povídka, a každý

jazyk má svůj základní neopakovatelný styl. V těch hodinách a v těch dnech, kdy zápasím postupně vždy snadněji s Merklými divnými periodami, nejsem si vědom, že začínám pronikat do ducha německého jazyka a že mi to jednou umožní, abych s úsměvem hodnotil mnohé německé texty, psané Čechy, texty psané bezvadnou němčinou, žádná gramatická chyba, žádný terminologický omyl, všechno na jedničku, a řeknu: „Bezvadné, jenže žádný Němec by to tak nenapsal!“

Donesl jsem Weyrovi s tlukoucím srdcem ukázkový překlad první kapitoly. Ani nevím, tlouklo-li mi vzrušeně srdce z obavy, že Weyr posoudí překlad jako nevyhovující, anebo z obavy, že jej bude hodnotit jako dobrý. Weyr říká, že si překlad přečte, že zítra se můžeme setkat a promluvit si o něm. „Nepochybuji,“ utěšuje mne, „že bude dobrý!“

Nazítří přišla ta rána, zasadil mi ji nic nechápající vznešený Weyr, shodil mne jí doprostřed prudké a hluboké řeky. „Víte, pane kolego, musím vám upřímně říci, že to jsem nečekal. Ten váš překlad není dobrý, kdepak dobrý, ten váš překlad je vynikající! Oceňuji velice, jakou nesmírnou jste si s ním dal práci. Čte se, jako by byl Merkl český autor. A přece je v tom vašem překladu vyjádřena přesně každá jeho myšlenka. Podívejte se, podepíšeme smlouvu, budete mi nosit kapitulu po kapitole, ale myslím, že to ani nebude nakonec třeba. Jen když si opravdu s něčím nebudete vědět rady, to můžete přijít kdykoliv.“ A končí, že ví, že jsem před zkouškami, takže v tu dobu překlad bude pokračovat pomaleji, ale že to nevadí. Jak jsem mohl mít odvalu říci, že nemohu, že to nezvládnou, že ten překlad prvních deseti stránek je výsledkem mého zápasu s německými větami a slovy,³⁸⁸ který mi trval skoro tři týdny?

V měsících, které následovaly, v měsících nabitých horečnou prací, která musila být chvatná, neboť nebylo času, a musila být důkladná, neboť nebylo výmluvy pro nedbalost, jsem rozdělil svůj čas na den, kdy jsem se připravoval ke zkouškám, a na noc, kdy jsem překládal. Pravda, byl jsem mladý, venkovský původ opatřil dost zásob tělesné síly a odolnosti, přece však se mi dnes ani nechce věřit, že jsem nakonec přece jen doplaval ke břehu. Druhá kapitola byla dlouhá, ještě šlo ztěžka její překládání, ale

³⁸⁸ Ve strojopisu je vynecháno „s německými větami a slovy“.

když jsem překládal čtvrtou, měl jsem její originální text položen u psacího stroje a překládal jej přímo do stroje, abych se nemusil zdržovat opisováním. Jen jsem strojepis ručně dodatečně přiopravoval. Oddych jsem si dopřával vždy po večeři krátkou procházkou, nestýkal jsem se v tu dobu s nikým, a potom vždy celou neděli. Byl jsem natolik rozumný, že jsem věděl, že bych se zhroutil, nebýt těch volných nedělí. A někdy mne matka nacházela ještě ráno, když vstala připravovat snídani, u psacího stroje, byla o mne v obavách. Stával jsem se dráždivým a popudlivým, začínala přece jenom vyčerpanost a zmocňovala se mne čím dál tím víc únava, tíživá, tupá únava a chtělo se mi spát, spát... Potřeboval jsem v ty dny, kdy se překlad blížil ke konci a kdy se zároveň blížily zkoušky, čím dál tím více sevřeného úsilí, abych pokračoval. „Musíš aspoň týden vynechat,“ naléhali rodiče, odvážili se dokonce naznačit, že se nic nestane, když odložím zkoušku o pár měsíců, abych odložil překládání, se říci neodvážili. Začal jsem vypadat nedobře.

Weyr, když viděl, že překládám dobře, neměl tušení, s jakou námahou, nakonec navrhl, abych nosil jednotlivé kapitoly hned do tiskárny, že si dá také posílat kartáčové otisky a bude je číst. V brněnské Polygrafii, kam jsem pak nosíval, co jsem za dva tři dny přeložil, jsem si hned udělal známé, hlavně s „mým“ sazečem jsem se sblížil. Nesázel pochopitelně jen „mne“, jak se to v tiskárenské hantýrce říká, a promíjel mi opožděné někdy dodávky. Byl to takový starší, skoro šedivý pán v šedivé sazečské kutně a dodnes si pamatuji na krásný zlatý tepaný velký prsten, který mu zářil na štíhlém, dlouhém prsteníku. Sazba byla nakonec hotova a v březnu 1931 vyšel první díl Merklova slavného díla.³⁸⁹ Weyr doprovodil překlad stručnou předmluvou, v níž mne představil jako překladatele těmito slovy: „Český překlad pořídil za mého vedení p. JUC Václav Chytil. Byla to práce odpovědná a velmi obtížná. Nevyhoví-li snad ve všech případech vypjatým požadavkům překladatelského umění, budiž mu tato obtížnost omluvou.“ Takže mnoho lidí si asi ani neuvědomilo, že překladatelem jsem byl já, ještě nehotový posluchač právnické fakulty. Tehdy bylo mnoho právníků, dokonce ve vysokých postaveních, kteří byli bez doktorátu a psali si někdy

³⁸⁹ MERKL, A. *Obecné právo správní. Díl první*. Praha: Orbis, 1931.

JUC. Nikdo nemohl kromě zasvěcených věřit ve Weyrovu, řeklo by se, lehkomyšlnost svěřit překlad tak významné vědecké knihy dvaadvaceti-letému studentovi, tím méně, že by takový student byl schopen překlad uskutečnit. Já sám bych tomu nebyl věřil, takže mne ani nepřekvapovalo, když kolegové, kteří si všimli Weyrovy předmluvy, mi říkali: „To ale, doufám, nejsi snad ty, ten překladatel Merkla?!“ Nevím, proč říkali to „doufám“, a se zadostiučiněním jsem jim odpovídal: „Jak bych mohl!“

Přihlásil jsem se k judiciálním zkouškám na červen téhož roku, popřál si týden oddechu, lidi, jak chutná po údobí takové nepřetržité dřiny těch málo okamžiků, v nichž upadáte do spánku a potom tvrdě spíte, beze snů, hluboce spíte jako zabíjí. To přirovnání tak hrůzně,³⁹⁰ avšak i tak sladce vyjadřuje takový spánek. Opravdu, jak zabíjí, mrtvý spí unavený člověk. A probuzení jsou tak kouzelná, tehdy bylo krásné, teplé jaro plné stříbrného slunce a čerstvé zeleně trávnicků s rozhozenými zlatáky žlutých květin. Odložil jsem překládání a zopakoval ta svá lejstra, chodil jsem s nimi na blízké brněnské kopce u Řečkovic, do vonících lesů, a poslední týden před zkouškou začátkem června jsem nedělal vůbec nic, chodil do kina, do kavárny bezstarostně posedět, na procházky a spal jsem a spal jsem. Již tehdy jsem věděl, jaký nerozum dělají studenti, lapají-li ještě poslední dny, ba hodiny vědomosti a ničí si tím to nejvzácnější: tu trochu nervového uklidnění, duševní rovnováhy, jíž je nejvíc potřeba u každé zkoušky, nejen ve škole, nýbrž i v životě.

Stal se zázrak. Neuspěl jsem sice tak znamenitě u judiciální zkoušky jako u první státnice a rigoróza, ale přece jsem si nesl vyznamenání aspoň z trestního práva a řízení. Snad ta pracovní napěchovanost, snad i ta celková vyčerpanost způsobila, že si nepamatuji z té zkoušky nic kromě jedné jediné příhody. Asi proto, že mi přinesla další závažné poučení do života.

Občanské právo je nejzávažnější předmět u druhé státní zkoušky. Tehdy zkušebními komisaři u státních zkoušek na rozdíl od rigorózních zkoušek bývali zhusta tak zvaní praktikové, významní soudci a advokáti. Považovali za velké vyznamenání, byli-li fakultou navrženi za zkušební komisaře, vynášelo je to nad ostatní jejich kolegy a dávalo jim punc jakési vědeckosti.

³⁹⁰ Ve strojopisu je chybně přečteno „krásně“.

Věda byla tehdy v úctě převeliké. „Budete mít na občana³⁹¹ pana senátního prezidenta od Nejvyššího soudu Balzera³⁹²,“ mne informuje pan Čermák, aby se mi zavděčil, ví o mých stycích s oběma nejvýznačnějšími osobnostmi fakulty Weyrem a Englišem. „Máte to dobré, dosud nedal nikomu vyznamenání, ale také nikoho nenechal propadnout,“ dodává. Mně bylo docela jedno, jakou mi dá známku, o občanské právo jsem se nezajímal, jen když nepropadnu. Naučit jsem se však té nudné látce musil.

Sedí u zkušebního stolu přede mnou menší různolící pán, jeho brejle mají zlatou obroučku, bere do měkké ruky, kterou se často vyznačují intelektuální povolání, můj index. Potom si mne bedlivě prohlédne, oči zkušebních soudců mají způsobilost vysvléci vaši duši do naha, a řekne: „Mno!“ Z pozdějších vlastních zkušeností profesorských vím, že hledal vhodnou otázku a já čekám napjatý a v hlavě mi defiluje v neuvěřitelné rychlosti ten tisíc nebo kolik možných otázek. Pan senátní prezident od Nejvyššího soudu – kdepak bych v tu chvíli napjatého ticha tušil, že je otcem mého budoucího přítele a kolegy v Národní bance v Praze Jaroslava Balzera³⁹³ – začal pomalu mluvit. Jako by svá slova sázel pomalu jedno za druhým přede mne na stůl: „Budeme předpokládat, pane kolego, že všechno, co nyní učiním, je míněno vážně, i když je to jenom jakási malá zkušební scéna,“ a vyjímá z kapsičky u vesty k mému překvapení krásné zlaté hodinky s převškem. Klade ty hodinky přede mne a říká: „Jsou vaše!“ Zadívá se na mne pronikavým pohledem a položí otázku, která mi připadne hned primitivní: „Co byste řekl z hlediska občanského práva o tom, co jste právě viděl a slyšel?“ Lidé jsou v některých okamžicích neuvěřitelně naivní a důvěřiví. Jako jsem byl tehdy já, takže jsem se zhluboka nadechl, skoro jsem se urazil, za jakého juridického primitiva mne to považuje, a vyrazil: „To tedy je dar.“ A hned jsem začal o smlouvě darovací, vyhrkal jsem ze sebe všechny vědomosti, které jsem do sebe nacpal o darování, až jsem se divil, kolik mi toho zůstalo v paměti. Bylo mi dobře, když jsem zároveň pozoroval, jak pozorně a nehnutě mne pan senátní prezident poslouchá. Když jsem ten svůj kávoový mlýnek naučených znalostí zastavil, skoro jsem čekal, že mi ruce

³⁹¹ „Na občana“ znamená u zkoušky z občanského práva.

³⁹² Jaroslav Balzer st., senátní prezident Nejvyššího soudu.

³⁹³ Jaroslav Balzer ml. (*1905-?), pracovník Národní banky v Praze v letech 1930 až 1953.

pana senátního prezidenta začnou tleskat, kdoví, možná že bude výjimka a dá mi přece proti svému zvyku výtečnou. Přišla však sprcha. Sprcha ledová a ohromující.³⁹⁴ Pomalu a zřetelně se mne pan senátní prezident otázel: „To myslíte vážně?“ A zadíval se na mne zpod svých brýlí zkoumavě. Oněměl jsem, nevěděl jsem, kudy kam, začervenel se, nevěděl ani, co aspoň zakoktat, takže soucitné srdce zkušebního komisaře se usneslo, že je nejvyšší čas přispěchat mi na pomoc. „Řekl jste správně, pane kolego, vidím, že jste se pilně připravoval, řekl jste, že darování je svou právní podstatou smlouva...“ a odmlčel se, a já nešťastník nevěděl, co s tou jeho laskavou pomocí počít. „Nuže ano,“ zmotávám se k odpovědi, „uzavřeli jsme spolu smlouvu, arci jen na oko, řekl jste, že budeme předpokládat...“ „V tom je to právě, že neuzavřeli, milý pane kolego!“ Usmál se laskavě i vyčítavě pan senátní prezident. „Neuzavřeli!“ A začne svůj výklad: „Víte, nestačí se pilně naučit texty paragrafů a učebnic, i když to stačí, abychom více méně dobře absolvovali zkoušku, třeba se těm textům dobře naučit, to znamená jim rozumět, přesně rozumět.“ A když vidí, jak víc a více tonu v rozpacích, dodává laskavě: „Ale to nic, jen si to vezměte za poučení. Podívejte se, ke smlouvě je přece potřebí souhlasu, konsensu obou stran. To, co jste při té mé malé scéně viděl a slyšel, nebyla přece smlouva, nýbrž pouze oferta, nabídka z mé strany, abyste vy jako druhá strana vstoupil v tu smlouvu. To byste musil si aspoň sáhnout na ty hodinky a říci aspoň, děkuju vám, nebo vůbec učinit cokoliv, z čeho by se dalo důvodně usuzovat, že jste mou nabídku přijal!“

Dívá se na mne s úsměvem, snad ho trochu také těšilo, jak lehce jsem upadl do jeho léčky, jsme přece jen lidé, a když vypadám zničeně a zahanbeně, s úsměvem dodává: „Ono se při darování myslí obvykle na příklady jako s těmi hodinkami, na krabici bonbónů, kytici růží nebo peníze. Ale představte si, že bych vám nabídl třeba krávu nebo psa. Jakmile byste vzal řetěz, na kterém je uvázána kráva, nebo řemínek, stal byste se od toho okamžiku vlastníkem krávy nebo psa. A stal byste se i nositelem všech povinností vlastnických. Víte, ono se myslí při vlastnictví jenom na práva, na to příjemné, a zapomíná se na vlastnické povinnosti. Kdyby hned dvě

³⁹⁴ Poslední dvě krátké věty ve strojopisu chybí.

minuty poté, co jste vzal tu krávu za řetěz a stal se mocí darovací smlouvy jejím vlastníkem, ta kráva někoho potrkala nebo způsobila nějakou věcnou škodu, byl byste vy, vlastník krávy, povinen nahradit škodu!“ A napsal mi s úsměvem dobrou.

Nezapomněl jsem po celý život na tuto zkouškovou příhodu. Naučila mne dvojímu: Především mít veliký respekt ke zkušenosti, který obvykle mladí lidé nemívají. A za druhé oceňovat dovednost zacházení s abstraktními pojmy a cítit potřebu stále a na každém kroku je vyplňovat konkrétními příklady. Vedlo to nakonec, myslím, k mému přesvědčenému pozitivismu, jehož smysl, jak já mu totiž rozumím, budu mít příležitost ukázat několikrátě dále.³⁹⁵

Udělal jsem dobře i druhé rigorózum, takže radost v naší tříčlenné rodince i radost tety Evy byla veliká.

Přede mnou se tyčil jako hora, na jejíž vrchol musím vystoupit, překlad druhé části Merklova díla a musil jsem se zároveň připravovat k posledním státovědeckým zkouškám. Pravda, hodně jsem znal ze zkoušené materie dokonce znamenitěji než nejlepší posluchači: v národním hospodářství a ve finanční vědě jsem se nemusil připravovat vůbec. Studoval jsem Englišovy učebnice ze zájmu, jeho „Národní hospodářství“, jak jsem vyprávěl, již na střední škole, a mimo ně jsem měl dobře prostudovány jeho články ve vědeckých časopisech i články v novinách. Weyrovu disciplínu jsem také znal dobře, její filozoficko-metodologické fundamenty dokonce na posluchače výtečně, a měl jsem k tomu přece za sebou překlad obecné části Merklova spisu, což samo o sobě byla příprava ve věci obecných státovědeckých problémů taková, jakou sotva kdy kdo se mohl honosit. Jenže zbývalo velmi obsáhlé konkrétní správní právo, nevím, kolik set stránek těch nesourodých právních norem upravujících sta různých koutů a zákoutí společenského života, a mezinárodní právo, které zkoušel profesor Kallab. U něho jsem si nechtěl udělat ostudu. A nakonec profesora Krejčího zemědělská politika a myslím politika populační, také knížka ke třem stům stran.

³⁹⁵ Tyto pasáže už přístupná část rukopisu ani strojopisu neobsahuje.

Takže jsem se neuváženě rozhodl, že si tajně sjednám pro překlad druhého dílu na konto čekaného honoráře pomoc. Přenechal jsem dvěma pomocníkům, kteří, myslím, uměli aktivně německy daleko víc než já, asi čtyři obsáhlé kapitoly, ty ostatní a teoreticky nejzajímavější³⁹⁶ jsem překládal sám. A pustil jsem se do vši té práce, když jsem si popřál asi měsíc úplného oddychu v plné víře, že ji se zdarem dokončím do konce roku. V lednu jsem musil uzavřít zkouškami své studium.

Jenže ta čekaná pomoc při překládání, i když pomohla, se ukázala ne tak velkou, jak jsem očekával. Představa, že dostanu hotový překlad kapitol, který jen zběžně srovnám s originálem, byla naivní. Dobrý překlad odborné knihy vyžaduje znát i dobře materii samu, znát dobře obecné teoretické základy, z nichž autor vychází, zdaleka nevyžaduje znát do gruntu jazyk, z něhož se překládá. Musil jsem každou tu kapitolu přepracovávat, nahrazovat nevhodné termíny vhodnými, a potom, byl jsem již tak zvyklý na Merklův styl, že by mi, myslím, dalo tutéž práci, kdybych kapitoly přeložil sám. Zase jsem se dostal do časové tísně, zase nastoupily noci a noci, únava, pochyby o úspěchu, takže když jsem konečně dokončil překlad a přihlásil se ke zkoušce, znovu jsem byl na konci svých tělesných sil.

Státní zkoušku jsem dělal koncem ledna 1932, stejně rigorózum. Stydím se to zaznamenat, ale s úspěchem vynikajícím. Říkalo se tomu „s všeobecným vyznamenáním“. Ne, nemyslete si o mně nic mimořádného. Z národního hospodářství mne zkoušel Engliš, před tím jsme měli spolu několik debat o Englišově kritice jednoho z vynikajících tehdejších německých národohospodářů, a Engliš, ne aby mi pomohl, ale aby se vytáhl „se svým žákem“, mne začal bombardovat otázkami, které tvořily jádro sporu. Přítomní posluchači, kteří chodili naslouchat zkouškám a zaznamenávali si kladené otázky, bledli a chytali se za hlavu. Nikdo nic podobného neslyšel a ostatně myslím, že vůbec nikdo z přítomných nám nerozuměl, o čem že si to s Englišem povídáme tak živě a zaníceně. Obdobně Weyrovy otázky byly položeny vysoko a můj přítel docent Neubauer zabrousil přímo do jedné z kapitol Merklůva spisu. Finanční vědu jsem teoreticky, myslím,

³⁹⁶ Ve strojopisu je místo „teoreticky nejzajímavější“ nesprávně „korektury“.

ovládal lépe než znamenitý praktik viceprezident Zemského finančního ředitelství Wichta, který mne nechal mluvit myslím o teorii poplatků nepřerušeně.

Obdobně se mi dařilo při rigorózních zkouškách, takže 13. února 1932 jsem promoval. Promotorem mi byl, to si nedal ujít, Weyr, a když jsem „skládal“ do jeho rukou doktorský slib, bylo vidět, že je dojat stejně jako já, a ruku mi při tom skládání tiskl silně i něžně, přátelsky a pro mne závazně. Bral jsem mnohé věci vážně. Engliš seděl v obecenstvu, byla to pro mne pocta, a tehdejší děkan fakulty, profesor Krejčí, vznešený „Popelka“, dokonce ve své řeči projevil naději, že se svého času objevím mezi učitelským sborem právnické fakulty. Že jsem k obecnému zklamání a překvapení neměl obvyklý děkovný proslov, jsem se již zmínil, i proč.³⁹⁷

Přítomní rodiče i teta Eva prožívali v ty promoční chvíle tichou, a přece velikou blaženost, a prožíval jsem ji i já, tak mne milovali a tak jsem je miloval já. V otci se jistě zvedla hanácká selská pýcha, odvážili se dokonce děkovat Weyrovi i Englišovi, a byli vzrušeni, oni, drobní úředníci, nepatrní služebníci státu, když mohli díky mně stát před oběma mocnostmi tehdejšího našeho státu, především před Englišem. Engliš, člověk srdečný, byl jim v tu chvíli jistě bližší než Weyr.

Po promoci 13. února 1932.
Zdroj: archiv rodiny V. Chytila

³⁹⁷ V prvním dílu svých pamětí Chytil píše, že se vystoupení vzdal ve prospěch svého kolegy a přítele, kterému napsal text s úvahou o smyslu poslání být právníkem. Jako důvod uvedl „vrozený odpor k tomu, být sám středem společenské pozornosti nebo dokonce úcty, být považován za člena vyšší a lepší společnosti“ (strojopis prvního dílu, s. 186).

Druhý díl překladu Merklova „Obecného práva správního“³⁹⁸ vyšel hned nato, měl již mnou podepsanou předmluvu a vědecké kritiky překladu byly vesměs lichotivé. Takže se uzavřela další etapa mého života, měl jsem 24 let. Byl jsem plný radosti, avšak i stesku, pocity blaženosti se střídaly s pocity smutku, jako bych mával rychlíku na rozloučenou, vlaku, jímž nikdy již nepojedu.

O době těch vysokoškolských let

Bývalí posluchači kterékoliv univerzity rádi slyší, když někdo prohlásí, že univerzita má nebo měla světovou úroveň. V Anglii nosí posluchači své univerzity i „její“ kravatu po celý život. Nuže, tehdejší Masarykova univerzita nabyla záhy světové úrovně v tom smyslu, že měla přibližně tutéž úroveň jako většina ostatních evropských univerzit. Stejně na ní jako na nich byli profesori a docenti, lektori a externí síly přibližně stejné úrovně, dobří znalci svých oborů, stále víc specializovaných. Všude stejně byli mezi nimi zanícení vyznavači svých předmětů, nad něž podle jejich mínění není zahrabaní do nich až po uši se zarytostí chlapců zabraných do hry. Jako jinde ve světě i u nás byly mezi nimi výjimky těch, kteří považovali univerzitní kariéru za odrazový můstek pro úspěšnou činnost jinde. V politice, soukromém sanatoriu, žurnalistice a bůhví kde ještě. Stejně jako na ostatních univerzitách i u nás vynikalo nad tyto solidní, velmi učené profesory jen několik duchů mimořádných a mimořádnějších s talentem k originalitě a s odvahou k ní. Učit nové myšlenky je riskantní, znepokojuje poklid těch druhých, ano, ohrožuje jejich autoritu.

Takže univerzita všude na světě je svět značně konzervativní. Miluje tradici, která prosakuje ve většině univerzitních spisů ve formě hojných citátů, a považuje se skoro za hrdinství, projevit opatrně nesouhlas s jedním nebo dvěma názory světově uznávaných kapacit. A považuje se za nepěkné od osudu, že ty kapacity nebyly často z univerzitního prostředí. Anebo že se proslavily v jiném oboru než v tom, který byl podle univerzitního schématu „jejich“.

³⁹⁸ MERKL, A. *Obecné právo správní. Díl druhý*. Praha: Orbis, 1932.

Tradicionalismus a konzervativismus univerzit neviditelně a nutně oddaluje je od života, čímž jest rozumět od problémů přítomnosti, a to hlavně v oblasti nejdůležitější: společenských věd a filozofie. Život společnosti je dravá řeka, která nedbá tradic a nic jí nevádí, že svými rozbouřenými vodami zboří třeba Národní divadlo. Úcta k tomu, že je svatě a nerozborné, co řekla věda, je na univerzitách mocná, takže se na nich považuje za na věky vyřízenou věc, bylo-li vědecky dokázáno, že čemusi je tak, anebo že čemusi není tak. A považuje se za nevzdělané barbarství, má-li někdo „ze života“ jiné stanovisko. Univerzitní odborník se většinou ani nesníží k tomu, aby s takovým opovážlivcem debatoval.

Jenže takový opovážlivci v životě jsou a ani své neuniverzitní názory nepovažují za opovážlivost. Politikové, žurnalisté, spisovatelé krásné literatury i „laické“, tj. neuniverzitní literatury. Univerzita se vzruší, ocitne-li se na ní nedopatřením při habilitačním řízení takový opovážlivce. Pražská univerzita se dlouho vzrušovala, když se na ni dostal Masaryk, a házela mu klacky pod nohy a ani Engliš ani Weyr se svými protitradičními vědeckými názory nebyli přijatelní tradiční právnické fakultě Karlovy univerzity.

Z této povšechné povahy všech univerzit, a tedy i naší, vyplývalo, že jsme sice vycházeli vyzbrojeni hezkým tlumokem solidních vědomostí, jichž jsme částečně mohli používat i ve svých povoláních jako advokáti, soudci, správní úředníci nebo profesoři „právních nauk“ na obchodních středních školách a profesoři jednotlivých předmětů na ostatních středních školách, ale skoro naprosto bezradní před otázkami, které hýbaly tehdejším světem. Stejně tak tomu bylo v tehdejší Itálii, Francii, ve Španělsku a v Německu. Všude univerzity hrobově mlčely. Nemlčely hrobově proto, že by souhlasily nebo nesouhlasily s děním okolo nich, nýbrž hlavně proto, že nedovedly zaujmout „vědecké“ stanovisko k tomu, co se dělo. Výjimky jen potvrzovaly pravidlo. U nás ještě dnes pamatuje stará generace, jak Šalda se potácel od roku k roku mezi různými tehdejšími politickými stanovisky a projevoval tu sympatii ke katolictví, tu k fašismu, tu ke komunismu. Úroveň většiny i těch nejvýznačnějších univerzitních profesorů, právem proslulých ve svých oborech, in politicis se rovnala někdy úrovni

hospodských debatérů, což se přenášelo i na jejich posluchače. Místy závažnějších a provokujících debat v té době byl denní tisk a některé, mezi sebou soupeřící revue. Mluvil jsem již o jedné z nich, Peroutkově Přítomnosti. A tak, místo aby český národ poučovali in politicis univerzitní profesori státovědy a politiky v širším smyslu v nějakém moderně vydávaném univerzitním časopise, poučoval národ přece jen odborně ne zcela dostatečně vzdělaný Peroutka nebo dokonce Karel Čapek a vedle nich řada jiných žurnalistů všech směrů a nesměrů. Tato má výtka se týká i Weyra i Engliše, neboť pokud zasahovali svými články v novinách do současných problémů, šlo vesměs jen o otázky úzce odborné, netýkaly se, anebo když, tak velmi povrchně, mraků, jež se začínaly kupit nad Evropou a hrozily bouří.

Pro každého slušně společensky a slušně univerzitně vychovaného člověka byl například Marx definitivně vyřízen. Debata o něm byla nemožná asi jako debata o tom, zda tuberkulóza je působená prachem a třením. Masaryk prokázal ve své „Sociální otázce“,³⁹⁹ a jiní prokázali, že marxismus je mylný, na univerzitě, ať na filozofii, nebo na právech, se věnovalo jeho názorům pět deset minut a odložil se ad acta. Empiricky založená věda o společenské psychologii, o politice vůbec, té živé, před námi se odvíjející politice, neexistovala anebo byla v plenkách. Lidé měli buď „správné“ názory, což znamenalo tradiční názory, anebo „nesprávné“ názory, což znamenalo v té době buď názory ostře levicové, nebo fašistické. Takoví lidé byli i podezřelí a mnoho z nich bylo sledováno policií, což je pro tradičně založeného člověka i vysokého vzdělání a inteligence šokující. Jako by se zapomnělo třeba na K. H. Borovského nebo za války na Kramáře a Rašína.⁴⁰⁰ Být politicky podezřelým a být hlídán a stíhán policií režimu, který padl, je u všech tradičních lidí důvodem k obdivu a stavění pomníků, být policejně stíhán režimem vládnoucím je důvodem krčení ramen, nesouhlasu a odporu. Sekční šéf nebo řádný profesor trestního práva zahromuje, setká-li se náhodou s komunistickým nebo fašistickým poslancem,

³⁹⁹ MASARYK, T. G. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. Sv. 1., 2. české vyd. Praha: Čin, 1936.

⁴⁰⁰ Narážka na internaci K. H. Borovského v Brixenu a „vlastizrádný“ proces s K. Kramářem, A. Rašínem a d. za první světové války, v němž byli oba původně odsouzeni k trestu smrti.

a oddychne si, zjistí-li, že si té trapné náhody nikdo nepovšiml, a bude se naopak chlubit, že se setkal třeba s Karlem Kramářem, odsouzeným rakouským soudem k trestu smrti.

Takže není divu, že jsme si obdobně počínali i my, vychovanci té generace. Naši bývalí kolegové, kteří se stali pak komunisty nebo fašisty, byli výjimkou, a považovali jsme je přinejmenším za trochu „divné“. Ve státních službách, v nichž přece nalézá daleko největší počet posluchačů filozofických a právnických fakult zaměstnání, byli komunisté a fašisté bílou vránou a své přesvědčení tajili jako příslušenství k tajné náboženské sektě. A bylo mezi nimi⁴⁰¹ vůbec mnoho nezájmu o politiku. Byli proto také většinou na rozpacích před volbami, koho volit, a nebyli-li, bylo to jen proto, že se drželi tradice. Tradice a módy, která převládla v jednotlivých povoláních. O učitelích se vědělo, že jsou většinou českými socialisty, to nebyl ani kůň, ani kráva, byli národní a byli socialisty bez socialistických názorů, někteří byli lidovci, vysoká inteligence byla buď národně demokratická, nebo sociálně demokratická.

Německým problémem jsme se prostě nezabývali, česká inteligence žila v těch dobách v naprosté národní separaci, posilované v tom vírou v naše zahraniční spojence ve Francii a v Anglii, a považovali za národní vyznamenání, že československý generální štáb byl pod nepřímým, ale tuhým vedením francouzským. Žili jsme ve svém státě a skoro nevímali, že v něm také žijí víc jak tři miliony Němců, a to v končinách nejprůmyslo-
vějších a k tomu v kompaktnosti. Pamatuji se, že i v Brně, v němž žila silná a zámožná menšina německá, jsme se chovali *jako by nic*,⁴⁰² jako by nebyla.

Nedozvěděli jsme se nic, ale zhola nic, ani na univerzitě, ani z denního a revuálního tisku, o velikém názorovém zápasu politickém, který se odehrál během války u nás ve jménu státního práva a přirozeného práva. Převzali jsme tehdejší Pekařovo stanovisko,⁴⁰³ ačkoliv jsme o něm nic nevěděli podrobnějšího, jako samozřejmé, jako poznatek, že kyslík umožňuje hoření, a že tedy Československá republika v historických hranicích

⁴⁰¹ Myšleno mezi státními úředníky.

⁴⁰² Slova „*jako by nic*“, v rukopisu chybí.

⁴⁰³ Historik s intenzivním zájmem o politické otázky Josef Pekař (1870–1937) byl zastáncem českého historického státního práva.

je „naše“. Nevěděli bychom si rady, co počít se stanoviskem brněnského německého velkoobchodníka v textilu, pocítil-li by, že Československá republika je také „jejich“, Němců. Nebo kdyby dokonce některý Němec ze Sudet se nám opovážil tvrdit, že Sudety nejsou „naše“, nýbrž jejich, Němců. Možná, že bychom na takového opovážlivce zavolali prostě četníka, a ani nechápali, jak by to bylo v historickém aspektu ironické.

Chodili jsme v Brně kolem německých obecných škol, reálků a gymnázií, německé techniky nevyšimavě, nezaznamenávali jsme je prostě ve vědomí. Zařídili jsme se jednoduše, většina české inteligence, která vystudovala již za republiky, pro sebe. Napomohlo k tomu i to, že němčina se stala pro nás cizím jazykem, pro naše otce a dědy byla druhým jazykem a pro pradědy jediným jazykem inteligence v jejím projevu. Čeština byla za našich pradědů jen jakýmsi jazykem domácího soukromí.

Tento posun jazykových vědomostí většiny nové inteligence českého národa byl neuvěřitelně rychlý. Naši rodiče, měli-li aspoň středoškolské vzdělání, četli německé knížky stejně jako české bez nesnází. Za Rakouska, a to „za Rakouska“ tehdy znamenalo před patnácti lety, by nebylo potřebné překládat Merklovo „Allgemeines Verwaltungsrecht“ do češtiny, neexistoval tehdy český právník, aby neuměl dokonale německy. Kdo chtěl, byl přes němčinu zapojen na celou světovou kulturu díky německým překladům ze všech světových jazyků. Mladá česká inteligence se však ráda vzdala němčiny, která se stala na středních školách nepovinným předmětem asi jako zpěv a ve znalostech francouzštiny nebo angličtiny se pokulhávalo. Nikoho ani nenapadlo se učit rusky.

Byl to jen odborný zájem některých, než to byla pouze vrstvička z celkového počtu inteligence, který nutil si přece jen získat lepší znalosti němčiny, jazyka se špatnou pověstí, který ovšem za nic nemohl.

Nikdo nás na univerzitě neupozornil na nebezpečí izolace, jíž jsme propadali víc a více. Veliká a hlučná národní zábava, která se spatřovala v hádkách a rozbrojích náboženských, přestala lákat, ustávalo v těch dobách, kdy jsme končili svá vysokoškolská studia, i laciné nadávání na Rakousko, skoro nikdo se však nezajímal, jak si počíná malá zemička, která po něm

zbyla i s Vídní a byla naším sousedem. Přinášely-li noviny občas nějaké zprávy, přelétly se asi se stejným účastenstvím jako zprávy o Argentíně nebo Brazílii.

Hodně, hodně později se mi dostala do ruky *Přítomnost*, myslím z roku 1927, ten rok jsem končil oktávu. Nadaný, tehdy mladý žurnalista, národohospodář Dr. Hejda uveřejňoval v ní sérii článků, v nichž si všímal jednotlivých průmyslových odvětví po stránce národnostní.⁴⁰⁴ Většina, dokonce drtivá většina tehdejšího nejdůležitějšího průmyslu na našem území byla buď výlučně v německých rukou, anebo z větší části. Financování obstarávaly německé banky se sídlem v Praze a ostatních městech. My Češi jsme vedli jen v pivovarnictví a v obuvi. Hejdovy články se přečetly, pokud se vůbec četly, a nikdo, ani šéfredaktor *Přítomnosti* Peroutka, ani Čapek, hlavní jeho druh v žurnalistice, nepřišli s nějakým stanoviskem, nikdo nepozornil na hrozivost té Hejdovy statistiky. Veliké a znamenité německé divadlo v Praze, dnešní „Smetanovo divadlo“, se považovalo z naší české strany za marný truc definitivně poraženého Německví. Neboť Německo bylo poraženo a pokořeno, Rakousko-Uhersko vzalo za své, my jsme byli součástí francouzsko-anglické hegemonie a nad Hradem vlála slavná standarda prezidenta republiky s heslem „Pravda vítězí“.

Takto duševně ujištění, spokojeni sami se sebou, pyšní, jak jsme rozbořili zpuchřelé Rakousko-Uhersko, jsme se rozcházelí po doktorátu do životní praxe, s jedinou snahou, abychom se uplatnili co možná nejlépe každý ve svém povolání. Kdo se snad zamýšlel „věnovat se politice“, rozuměl tím, že bude pracovat v některé z českých politických stran s tajným anebo i netajným cílením k nějaké politické funkci anebo alespoň k úřední funkci za podpory politické strany.

Nicméně nedá se říci, že bychom my, příslušníci tehdejší nadcházející československé generace vysokoškolské, naráželi citelněji při získávání míst a při postupech na stranicko-politické překážky. Jistěže, existovaly již

⁴⁰⁴ HEJDA, J. Komu patří československý průmysl. *Přítomnost*. 1927, roč. IV, s. 709–712, 724–726, 742–744, 759–761, 787–789, 805–807 a 822–824; 1928, roč. V, s. 20–24, 38–39, 54–56, 70–72, 86–87, 104–105, 117–118. V závěru mimo jiného konstatoval, že „[j]ak dalece má nám býti lhostejné, patří-li průmysl Němcům, nebo Čechům, závisí od poměru československých Němců k republice“. V klidné atmosféře začátku druhé poloviny dvacátých let ovšem pociťoval větší obavu z pronikání zahraničního kapitálu, „ať již je to kapitál německý, nebo francouzský a anglický“ (obě citace s. 118).

tehdy stranicko-politické protekce, byly však výjimkou. Nikdo se nezajímal z našich úředních nadřízených, zda jsme, anebo nejsme v některé politické straně, a většina z nás v žádnou nebyla. Jedinou výjimkou byli komunisté a později fašisté. Nebylo možné, aby byl přijat do státní služby někdo, o kom by se vědělo, že je členem komunistické strany.

V těch dobách našeho vstupu do života jsme se nikdo ani zvlášť nezajímal o otázku česko-slovenskou. Je dnes si to těžko představit, žili jsme však v zajetí oficiálního názoru, že tvoříme jednotný „československý“ národ, i když tomu odporovalo, že na Slovensku se úřadovalo, učilo na školách a psalo slovensky. Vyměnili jsme snadno ideu českého národa za ideu československého národa a byli v hloubi duše přesvědčeni, že tím dáváme Slovákům dar převeliký: že se stali součástí národa s dávnými, bohatými a slavnými dějinami a zároveň národa s bohatou národní kulturou. Psát v tehdejších dobách „Česko-slovensko“ se považovalo za útok na naši státnost, stejně jako psát „Tschechei“,⁴⁰⁵ což někdy činili Němci. Český národ dobrovolně zmizel v pojmu „československého“ národa. A považovali jsme za samozřejmé, že Slováci s nadšením dají zmizet slovenskému národu ve společném pojmu „československého“ národa.

Opírali jsme tehdy, pokud jsme vůbec v mysli zavadili o otázku česko-slovenskou, toto své stanovisko především o fakt nepopíratelné rozsáhlé pomoci jak na poli kulturním, tak organizačním, kterou jsme poskytli a stále poskytovali Slovákům. Nikdo by se v těch dobách neodvážil říci, že *pomoc poskytujeme*⁴⁰⁶ slovenskému „národu“, domnívali jsme se naopak, že ta všechna pomoc jde na konto československého národa. Slováci nám jsou a budou a musí být vděční za naši českou pomoc, tak jsme se ujišťovali, a za to, že je jim umožněno se vzdát svého slovenského národa stejně, jako my se vzdáme svého českého národa ve prospěch nového národa „československého“.

Zachytili jsme totiž při vzniku první republiky my Češi Slovensko v situaci prabídné, zaviněné maďarskou politikou. Nebyl dostatek vlastní slovenské inteligence, nebyl dostatek slovenských středních škol, nebylo

⁴⁰⁵ V překladu „Česko“; ve třicátých letech 20. století byl tento výraz spojen se silně negativní konotací.

⁴⁰⁶ Slova „*pomoc poskytujeme*“ v rukopisu nejsou.

slovenské univerzity, dostatek slovenských úředníků, valná část vyšší společenské sféry na Slovensku byla maďarizována. Takže se založila Komenského univerzita v Bratislavě s učitelským sborem převážně českým, zakládaly se střední školy, na něž odcházeli učit čeští profesori, české úřednictvo se stěhovalo na Slovensko do státních úřadů, řadu míst soudců obsazovali čeští soudcové, zahemžila se i nižší místa ve státní správě českými úředníčky, četníky a zřízenci. Byla to tehdy jediná cesta, jak rychle odmaďarštit Slovensko a vytvořit vlastní slovenskou inteligenci. Stálo to všechno velké miliony, placené z kapes poplatníků bohatých českých zemí, rozuměj nejen českých, nýbrž i německých – rozpočtové příjmové položky nemají národnost. I když jsme říkali, že tak „my“ Češi vytváříme „slovenskou“ inteligenci, myslili jsme, že vytváříme československou inteligenci, a tím dohromady jakousi umělou jednotnou etnickou množinu mluvící dvěma jazyky.

Otázku jazykovou jsme chápali, pokud vůbec jsme ji chápali, velmi povrchně. Na Slovensku se vyvíjela dál slovenská literatura jak krásná, tak vědecká, nepřišlo nám však nikdy na mysl, že jde o jiný jazyk jiného národa, zejména když jsme se slovenštině nemusili učit, abychom jí rozuměli. Bylo příliš silné a přesvědčující, že cizí jazyk začíná tam, kde se mu musíme učit, abychom mu rozuměli, jako například francouzštině nebo polštině či ruštině. Nedovedli jsme sice, my Češi, mluvit nebo psát slovensky, tomu jsme se také musili učit, avšak asi stejně jako češtině, chtěli-li jsme správně česky mluvit a psát. Připadala nám slovenština buď jako dialekt češtiny, anebo jako pozůstatek někdejší pračeštiny, arci neodvažovali jsme se to veřejně tvrdit, abychom „se nedotkli Slováků“. Ta obava „dotknout se Slováků“ byla v těch dobách vůbec silná přesto, že jsme se jich „nadotýkali“ dost a dost, jenže jsme si toho nebyli vědomi, a s námi dokonce ani tehdejší vedoucí politické české kruhy. Filologie opatrně mlčela a bylo nesnadné i pro ni v tehdejším názorovém ovzduší zaujmout stanovisko rozhodné.

Cizímu pozorovateli by byla tehdejší tato situace nepochopitelnou, zejména když jazyková vzdálenost češtiny od slovenštiny je nesrovnatelně menší než vzdálenost například jednotlivých italských dialektů

od spisovné italštiny, a stejně to platí o dialektech německých nebo anglických. V úvahách o slovenštině a slovenském národu se mísilo hledisko státoprávní s hledisky etnickými a filologickými a historickými, takže i velmi vzdělaní odborníci jen nejistě krčili rameny. Necháпали jsme prostě, že rozhodnout otázku, zda určitá mnohost lidí „je“, anebo „není“ národem, a zda jazyk, jímž mluví nebo píše, „je“, anebo „není“ samostatným jazykem, byt velmi podobným jinému jazyku, není věcí poznávání, nýbrž politické vůle takové skupiny a politické moci této skupiny. Byla zde tedy táž dezorientovanost v myslích naší generace jako v mnohých jiných základních otázkách společenských, takže jsme byli pobouřeni a cítili se dotčeni, když se začaly ozývat „separatistické“ hlasy na Slovensku.

V nadšené invazi českého živlu na Slovensko, jemuž jsme podle našeho názoru, avšak i objektivně přinášeli osvětu, kulturu a demokratické zřízení, projevoval český národ v mnohém ohledu malou státnickou moudrost. Počítat jsme mohli vlastně jen s protimaďarským smýšlením převážně části Slováků a s citovou příchylností slovenských evangelíků k českému národu.⁴⁰⁷ Drtivá většina Slováků byla však římskokatolická, a to přesvědčeně a niterně věle a k českému národu neměla citových vztahů žádných. Nepřicházela s ním v předchozích dobách do intimních styků. Měli jsme pro sebe jen to, že jsme nebyli maďarskými pány.⁴⁰⁸ Česká inteligence však, putujíc na Slovensko a usazujíc se v nových funkcích, se ozbrojila „husitským“ praporem „Pravda vítězí“, byla většinou naplněna, zejména v prvních letech, „protiřímskými“ tendencemi, profesori dějepisu začali učit na slovenských středních školách dějepisu v našem, českém pojetí, silně zabarveném protikatolictvím a takzvaným protiklerikalismem, čeští lidé na Slovensku se netajili názorem, že římský katolicismus na Slovensku je trapný pozůstatek maďarského temna, a v dobré víře se snažili šířit na Slovensku „osvětu“, kterou naivně ztotožňovali s protikatolickými tendencemi. Takže na Slovensku se začala zvedat vlna odporu, kterou posilovala⁴⁰⁹ ještě řada dalších faktorů. Ze slovenských „luďáků“ se stala silná

⁴⁰⁷ Ve strojopisné verzi „a s celou složkou slovenských evangelíků a s jejich citovou příchylností k českému národu“.

⁴⁰⁸ Ve strojopisné verzi nesprávně přečteno „grófy“.

⁴⁰⁹ Ve strojopisné verzi nesprávně přečteno „rozšiřovala“.

politická strana, její vůdce, páter Hlinka, vyrostl v důležitého politického činitele, my Češi jsme se však spokojovali s negativními papírovými kritickými ľudáku a s tím, že česká lidová katolická strana, vedená monsignorem Dr. Šrámkem, věrným Čechem, se od ľudové strany ostře odlišila.

Jako vůbec,⁴¹⁰ jak se domnívám, bylo tehdejší základní chybou našeho politického myšlení se domnívat, že politické a společenské otázky vůbec se vyřizují na papíře, v novinářských nebo revuálních článkách a v knihách. Stačí dokázat v pojednání, že kdosi nemá pravdu, počíná si nesprávně, a záležitost je vyřízena, tak jsme se domnívali, ačkoliv to je kolosální naitiva, neboť nejde o pravdy a správnosti, nýbrž o obsahy vůle. A k tomu přistupuje, že často „pravdy“ a „správnosti“, z nichž kritik vychází, jsou jen jeho pravdy a správnosti.

Řečené české počínání na Slovensku se však začalo dotýkat citově i těch vrstev Slováků, jimž náboženská otázka nebyla fundamentem jejich postojů a kteří s bojovnou ľudovou stranou neměli co společného. Češi přicházeli na Slovensko jako „poučovatelé“ a každý poučovatel se nakonec „nadřazuje“, anebo prostě je nadřazen. Učitel anebo profesor je nadřazen nad žáky, a většina Čechů, příšlých na Slovensko, považovala Slováky jaksi za své „žáky“, vznikl vždy trapný a napjatý vztah učitel a žák. Slováci to nesli nelibě, tu známou českou nesympatickou vlastnost „poučovatelů“ jiných a někdy celého světa, již Hus chtěl přece poučovat dokonce celou římskokatolickou církev. Nešlo tedy jen o státnicky nerozumné vyhazování křížů ze škol na Slovensku, ty kříže se odstraňovaly ze škol i na území českých zemí, o poučování v hodinách dějepisu, i u nás se cítili čeští věřící katolíci uráženi mnohými výroky učitelů a profesorů. Šlo o obecný a všude na světě v dějinách zřetelně patrný zjev, že ti, jimž se cosi dává, začnou se cítit poníženi, ať jde o dary sebelépe míněné a ať jde o dary materiální, nebo spirituální. Pocit poníženi se lehce změní v pocit uraženosti, přičítá se nadřazenost a pýcha dokonce tam, kde jí vůbec na straně dárců nebylo, nastupuje nekritické myšlení a nakonec odsuzování. A ten názor na české straně, že stále cosi darováváme „Slovákům“ (nikdo by tehdy neřekl „slovenskému národu“), že přinášíme oběti, budujeme Slovensko, byl v těch

⁴¹⁰ Myšleno „Obecně, ...“.

dobách obecný, i když vyjadřovaný jen v debatách po hospodách nebo v soukromí. Běda však politiku, který tyto „hospodské“ názory s opovržením přehlíží, mohou to být totiž právě ony, jež v rozhodné a vhodné historické chvíli rozhodnou. Ukázalo se to v Německu za Hitlera a ukázalo se to ve chvíli vzniku Slovenského státu. Neboť proti české hospodářské teorii o bohatých budovatelských darech Slovensku stála slovenská hospodská teorie o invazi českých lidí na Slovensko, jejich zpupnosti a domýšlivosti, protináboženskosti a podobně. Z Čecha se začal poznenáhlu stávat na Slovensku „Čechůn“ a nic by nepomohlo bojovat proti tomuto emočnímu stanovisku sebelepším a objektivnějším vědeckým rozbořem celé problematiky, spojené s přivtělením někdejší uherské „Horní země“ k nově vzniklému státnímu útvaru Československé republiky. Začaly se prostě hrotit proti sobě již v letech vstupu naší mladé generace do dospělého praktického života stanoviska českých, zvláště pražských hospod a stanoviska hospod slovenských. Tato stanoviska prosakovala i do mysli lidí jinak vzdělaných, i když ve vydání tištěném na ušlechtilém papíru.

To bylo až po vítězství Evropy nad Hitlerem, myslím, že v roce 1947, kdy jsme se ženou navštívili své dobré přátele Slováky v Bratislavě. Znamenitá slovenská rodina, manžel vzdělaný doktor práv, někdejší posluchač Komenského univerzity v Bratislavě, založené Československou republikou. Uvítali nás po slovensky, to znamená srdečně, upřímně, a nakonec si sedíme za krásného vlahého letního večera ve znamenité restauraci nad Dunajem, díváme se na tu mocnou řeku, jak pomalu a těžce protéká div ne přesně na hranicích Slovenska a Rakouska do Maďar. Nevím, jak k tomu došlo, vznikla však nakonec debata mezi mnou, tehdy již univerzitním profesorem a poslancem Národního shromáždění, *a naším slovenským hostitelem*,⁴¹¹ o poměru Slováků k Čechům a o chybách, jichž jsme se my Češi dopustili podle slovenského mínění a také podle mínění mého vzácného slovenského přítele po první světové válce. Pravda, debata ze strany mého vzdělaného přítele nebyla „hospodská“, nýbrž „restaurační“, začal jsem však žasnout, a musím dodat, že naivně žasnout, jak jemným jeho výrazem přece jen pronikalo to hospodské, emoční, nekritické stanovisko,

⁴¹¹ Slova „*a naším slovenským hostitelem*“ v textu rukopisu i strojopisu chybí, do logické stavby věty však patří.

kteří před několika lety vedlo (arci ne pouze ono) ke vzniku Slovenského státu. Vypočítával a zdůrazňoval jen chyby, přezíral klady a vůbec skutečnost, že bez někdejší české pomoci by Slovensko zůstalo zaostalou zemí. „Vy v Čechách a zejména v Praze si myslíte, že jste chytřejší, a dáváte to najevo, i když nechcete,“ mi říká a bere v ochranu Moravany, kteří prý jsou na tom do jisté míry stejně. Ví, že jsem „Moravan“, nota bene z koutu Moravy přilehlého ke Slovensku. Ta snaha Slováků zdůrazňovat moravské zvláštnosti oproti českým je ostatně dodnes dost živá. Byl velmi překvapen, když jsem odpovídal, že je přece pochopitelné a jaksi přirozené, že Pražané jsou duševně ve svém průměru výše než oni, Slováci, a než všichni ostatní. Stejně je pochopitelné, že například Pařížané jsou na tom lépe než Pražané, neboť je to dáno životním prostředím a příležitostmi. Pražané mají kulturu tak říkajíc u huby a nelze jim to zazlívát, ani proto se na ně horšit. Sám jsem viděl poprvé velké divadlo, teprve když mi bylo devatenáct let, v Brně, má dcera Zdenka⁴¹² byla v opeře Národního divadla ve třech letech!

V tom stanovisku Slováků vůči nám Čechům bylo prostě hodně nereálnosti a později i hodně zlé vůle, stejně jako v hospodských stanoviscích pražských a vůbec českých, hodně nevzdělanosti. Češi nic „nedarovali“ Slovensku, nýbrž budovali podle povinnosti Československou republiku. Slováci nebyli povinni „vděkem“, dostávali to, co jim patřilo z titulu státotoprávního a *na základě* finančně-vědeckých úvah. Buduje-li se jednotný stát ze dvou dříve oddělených území, není podíl, který přísluší jednotlivým územím ze státního rozpočtu, dán poplatnou silou těchto území, nýbrž mírou potřeby z hlediska rovnoměrného vývoje celku. Bohatě území musí nutně „doplácet“ na území chudé a nemá práva mu to vyčítat.

Do let vstupu mé generace do praktického života spadá též vyostření bojů o Masaryka a Beneše. Díváme-li se dnes zpět na tyto boje, povzdychneme jen, jak jsme tehdy byli politicky ještě nezralí, čemuž arci není co se divit, vždyť republika trvala asi 10 let! Masaryk sám dobře vystihl naši politickou nezralost, když kdysi prohlásil, že je nám potřebí aspoň padesát let, abychom se stali opravdu samostatnými.

⁴¹² Zdeňka Chytilová, provdaná Nováková, nar. 1940, stavební inženýrka.

Již jsem se dotkl těch dílem velmi ostudných bojů, odehrávajících se nejen v rozčílených hospodských debatách, nýbrž i na stránkách jinak vážených novin. Pro jedny, a myslím, že to byla většina, byl Masaryk bohem, skoro nadpřirozenou bytostí, záštitou naší státní a národní bezpečnosti, nekritičtí učitelé a jim podobní řečníci snesli k jeho osobě tolik vavřínu, že skutečného Masaryka jím nebylo vidět. Pro druhé byl sice významným bývalým českým politikem, to se totiž nedalo dobře popřít, avšak špatným prezidentem, podléhajícím svému okolí, zestárlým mužem, takže je třeba ho zavčas vyměnit, nedostatečně vřelým vlastencem a nadto člověkem, který si osobuje neprávem příliš veliké zásluhy o zrod Československé republiky na úkor mužů stejně, anebo dokonce⁴¹³ více zasloužilých, a především ryze národních. Těmi „muži“ se však myslil hlavně Karel Kramář a boj o Masaryka se odehrával téměř výlučně mezi tehdejšími národními demokraty a zastánci Masarykovými. Třeba tu zaznamenat, že politická strana, od které by se nejvíc mohlo čekat protimasarykovské stanovisko, totiž lidová strana, proniknutá římsko-katolickou ideologií, zůstávala stranou, a i když „lidovci“ nestavěli Masarykovu postavu na nebetyčný piedestal, prokazovali jeho osobnosti nelíčenou úctu. Nesli neradi, jak laciní tehdejší pokrokáři se odvolávali ve svém proticírkevním běsnění na Masaryka a jeho protiklerikalismus za Rakouska, nemohli však přejít Masarykovo náboženské založení a jeho naprostou a nikým nepopíranou mravní integritu. Velmi se myslím zasloužil o tento vpravdě státnický a lidsky i dějinně spravedlivý postoj vůdce lidové strany monsignore Dr. Jan Šrámek, který záhy přerostl rámec své strany a stal se jedním ze státníků v pravém slova smyslu.

Tehdy jsme my, mladá inteligence, nechápali a ani nemohli chápat podstatu sporu o Masaryka, většina z nás, vychovaná na středních školách k nekritické úctě k Masarykovi, byla vřelými zastánci Masarykovými a ty své kolegy anebo známé, kteří jako národní demokraté anebo vůbec příslušníci „lepší“ společnosti byli protimasarykovského založení, jsme div nepovažovali za intelektuální spodinu. Velmi se nás dotýkalo, že vynikající a námi obdivovaný básník Viktor Dyk byl zuřivým odpůrcem Masarykovým.

⁴¹³ Ve strojopisu „*dokonce*“ chybí.

Oficiální československá politika, vedená tehdy vynikajícím mužem Antonínem Švehlou a s ním několika dalšími předáky jiných politických stran, potřebovala Masaryka jako živý symbol naší mladé státnosti a nejen mlčela, nýbrž přímo nebo nepřímo i podporovala to nekritické kupení vavříků kolem jeho osoby. Mnoho těch vavříků mu nepochybně patřilo a bude v očích kritického národního našeho budoucího historika trvale patřit, mnoho však mu nepatřilo. Ani jsme si, myslím, nikdo v těch dobách neuvědomoval, že jsme očitými svědky vzniku a růstu legendy zcela obdobně vznikající a šířící se, jako jsou středověké legendy o svatých a hrdinech.

Takovou legendu je snadno tvořit,⁴¹⁴ je nesnadné, ano, druhdy nemožné, ji vykořenit z lidských myslí, v nichž se stala emoční potřebou. Zřejmě jiný byl skutečný kníže Václav, než je svatý Václav. Masaryk se stal legendární postavou ještě za svého života hlavně díky své zahraniční osvoboditelské působnosti a díky svému sociálnímu původu, hovělo (jako to hová ve všech pohádkách), že byl z nejnižších společenských vrstev, že patřil k lidu a ne k pánům. To i ono scházelo Karlu Kramářovi, politiku za Rakouska výtečnému, muži národně zasloužilému, jen o vlásek uniknuvšímu popravě, avšak pocházejícímu z „panské“ vrstvy. Nebylo na něm nic lidového.

Soudím, že k legendární popularitě Masarykově méně přispívalo, srovnáváme-li ho s jeho odpůrcem Kramářem, to, že nad něj vynikal svým kulturně-tvorným významem. Kdyby se Rakousko nerozpadlo, nýbrž přeměnilo ve federativní stát na bázi národních autonomií (jak o to usilovali naši politikové před první světovou válkou), sotva by Masaryk přes všechnu svou rozsáhlou a významnou vědeckou i veřejnou činnost dosáhl popularity Kramářovy, legendární osobou by se jistě nestal nikdy.

Právě naopak. Masaryk v očích široké veřejnosti se zapisoval svou profesorsko-politickou činností dost negativně, jak svými proslulými „aférami“ rukopisnými,⁴¹⁵ Hilsneriádou,⁴¹⁶ tak realisticko-kritickými zásahy,

⁴¹⁴ Ve strojopisu chybně přečtené „bořit“.

⁴¹⁵ Dosud ne zcela uzavřený spor o pravost rukopisů Zelenohorského a Královédvorského, údajně pocházejících z počátků českého státu, sporu, v němž se s tehdy menšinovým názorem, že to jsou pozdější falzifikáty, angažoval i T. G. Masaryk.

⁴¹⁶ Když byl žid Leopold Hilsner obviněn z vraždy mladé křesťanky Anežky Hružové, stavěl se T. G. Masaryk opět proti rozšířenému názoru, že se jednalo o rituální vraždu, a proti projevům antisemitismu spojeným s touto kauzou.

jimiž se dotýkal oblíbeného tehdy vlastenčení. Mimo to většinou svých prací překračoval zájmy ryze národní, díval se na problémy světové a světové problémy činil tématy svých spisů⁴¹⁷ „Sociální otázka“,⁴¹⁸ stejně jako před ní „Sebevražda“⁴¹⁹ a později „Rusko a Evropa“⁴²⁰ řešily světové problémy, které národní naší veřejnosti byly vzdálené. Při vzniku legendy jde vždy o emoce a mínění masy, nikoliv úzké vrstvičky vzdělců, nebo dokonce odborníků. Jen si všimněme, že Masaryk své nad jiné závažné dílo nenadepisuje „Rusko a my“, nýbrž „Rusko a Evropa“, a pojímá je opravdu evropsky. Masaryk zůstával přes svou popularitu v odborných kruzích mase národa značně cizí, na rozdíl od Kramáře. V době, kdy vznikala v srdcích a myslích národa jeho legendární velikost, formovaná tak, jak ji národ potřeboval, se jeho vědecké a vědecko-politické spisy nečetly a neznaly. Dlouho jsem se pídil po někom, dokonce ze vzdělců mé generace, kdo by jen držel v ruce, neřkuli četl Masarykovu „Sociální otázku“ nebo jeho „Rusko a Evropa“. Kramář byl tribun lidu, zapřisáhlý nepřítel všeho německého a byl odsouzen k smrti Rakouskem!

Teprve ta světovost Masarykova,⁴²¹ která se ukázala před zraky širokých vrstev národa po jeho vítězném příchodu z ciziny, přispěla podstatně k tomu, že legenda vyzvedla jej do výšin nebeských. Patřila a zdá se, že dosud patří, k výrazným vlastnostem českých lidí touha po světovosti, projevující se tu ve známém „co tomu řekne cizina“, tu v divně nekritickém zjišťování, „co o nás cizina ví“, „čím jsme v cizině známí a slavní“. Pochopitelná vlastnost malého, kdysi v odlehlé historii v Evropě dost známého národa, který upadl v zapomenutí, stav se součástí rakouského impéria, a který se objevil na jevišti svých vlastních dějin národních znovu teprve vlastně před málo více než 100 lety. Vždyť od vydání Jungmannova „Slovníku“⁴²² nebo Máchova „Máje“ uplynulo do roku vzniku první republiky pouhých

⁴¹⁷ Ve strojopisu chybně přečtené „sporů“.

⁴¹⁸ MASARYK, T. G. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. Sv. 1., 2. české vyd Praha: Čin, 1936.

⁴¹⁹ MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1904.

⁴²⁰ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa. Studie o duchovních prouděch v Rusku. Část 1., 2–[3]*. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1918; 1919.

⁴²¹ Ve strojopisu chybí „Masarykova“.

⁴²² JUNGSMANN, J. *Slownjik česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: Josef Jungmann, 1835–1839.

72 let!⁴²³ I vypočítávali jsme na prstech své kulturní velikány, o nichž věděla cizina, pohoršovali se nad cizinou, nebyly-li vždy její úsudky o nich shodné s našimi, nebo dokonce, když o nich nevěděla nic, a přiznám se, že dost dlouho patřilo k prvním věcem, kdykoliv se mi dostal do ruky nějaký cizí naučný slovník, že jsem hledal na jeho stránkách hesla týkající se českého národa. A Masaryk se zničehonic objevil v roce 1919 na pražském hlavním nádraží,⁴²⁴ přezvaném hned na Wilsonovo nádraží, jako muž známý v cizině, muž, který vyjednával, myslili jsme si jako rovný s rovným, s vedoucími tehdy evropskými státníky, s prezidentem Spojených států severoamerických, Masaryk se objevil záhy ve všech veřejných místnostech i hospodách na dojemném barvotisku spolu s Wilsonem,⁴²⁵ americká vlajka z jedné strany, československá vlajka z druhé strany a plocha mezi oběma ovály portrétů byla plná našich legionářů, po staletích prvního našeho národního vojska. Byl to muž, který jako první podával jménem národa a jeho snah národních ruku po mnoha staletích představitelům jiných národů, nedivme se, že toto i jen časové prvenství ho nutně povzneslo v legendě na místo tak zářivé a nejvyšší.

Kramářova pře s touto legendou o něm, s legendou, na níž nebylo nic nepravdivého, jen byla vyvedena do nadrealistických dimenzí a vybarvena skvoucími se barvami pohádkových ilustrací, musila skončit v očích většiny národa flaskem. Nicméně spor, který vznikl tehdy asi v letech 1925–1927⁴²⁶ a táhl se pak dále, zanechával v našich mladých, byť již dospělých duších příchut' hořkosti.

Ta dobře míněná a potřebná legenda, opakuji a zdůrazňuji, legenda spočívající v nadnesených konturách a barvách, nikoliv v křivení skutečnosti, se přenášela do jisté míry i na prvního zahraničního spolupracovníka Masarykova Beneše, muže před říjnem roku 1918 českému národu zcela neznámého, vždyť to byl mladý docent sociologie, který žádné proslulosti před vypuknutím první světové války ani mít nemohl. Objevil se z ničeho nic jako první a potom na dlouhou dobu jediný náš zahraniční

⁴²³ V. Chytil se o deset let přepočítal, Máchův *Máj* poprvé vyšel v roce 1936 (MÁCHA, K. H. *Mág*. Praha: Jan Spurný, 1836).

⁴²⁴ T. G. Masaryk přijel do Prahy na nynější Hlavní nádraží již 21. prosince 1918.

⁴²⁵ S tehdejší americkým prezidentem Woodrowem Wilsonem (1856–1924).

⁴²⁶ V rukopisu i strojopisu je „v r. 1925–1927“.

ministr, jehož bezprostřední styky s cizími státníky, v jeho funkci samozřejmě, mu dodávaly zejména v prvních letech u nás tak vysoko hodnocenou pověst muže, o němž „celá cizina ví a jehož si váží“.

Jenže obě tyto legendy vedly naše myslí ve většině ke slepé důvěře v žulovou spolehlivost zahraniční politiky, kterou vedli, a k onomu pocitu státní naší bezpečnosti, na věky zajištěné, která byla v pozadí našeho vědomí. Naváží na tento fakt, až budu vzpomínat na tragické pro náš národ okamžiky, kdy se tato koncepce začala trhat a rozpadat v době náporu hitlerovského Německa na Rakousko a Československo, a nakonec na celou Evropu.⁴²⁷

Můj vstup do prvního zaměstnání

Rodiče byli plni pyšného štěstí, měli ze syna doktora! Engliš byl spokojen, že má, podle jeho názoru, dalšího nadaného žáka, Weyr byl zasmušilý, že ztratil svého budoucího vědeckého spolupracovníka.

Tehdy nebylo snadné získat hned místo ani ve státní službě,⁴²⁸ ani u advokáta nebo na notářství. Volná místa z valné části obsadily mladé ročníky před námi, ale nakonec i náš ročník dosáhl zaměstnání, těžké bylo, dosíci ho na místě, které jsme si přáli. U mne šlo o to, abych zůstal v Brně a dostal se na místo, které by bylo vhodné pro mou budoucí „národohospodářskou“ kariéru. Nemyslí jsem v té době na nic než na vědu a jako každý mladý zajíc jsem se díval dost svrchu, i když ne pohrdavě, na práci v úřadech, spočívající ve vyřizování aktů, nakonec sobě si podobných jako vejce vejci. Ve své naivitě jsem si neuvědomoval, jaká by to byla pohroma pro život společnosti a pro život jednotlivců v ní, kdyby tomu nebylo tak a kdyby každý „akt“ k vyřízení představoval pro referenta neznámou pevninu. Jaká by byla pohroma, kdyby každý případ byl novým vědeckým problémem a vyžadoval plnou zátěž výzkumného intelektu.

Kde bych tehdy mohl pochopit, že teprve tehdy, stane-li se díky vývoji lidské civilizace každá záležitost a každý člověk, jehož se záležitost týká, „pouhým číslem“, podle něhož je dokonale zařaditelná do kartotéky

⁴²⁷ Zmíněná pasáž v přístupném textu chybí.

⁴²⁸ Ve strojopisu je místo „službě“ chybně „správě“.

lidských vědomostí a dovedností, dosahuje lidské dílo dokonalosti. Že čím více se daří vyloučit z lidských jednání individuálnost, čím více je potlačena individualita a s ní i subjektivita, tím bezpečnější jsou zásahy jedněch ve prospěch druhých. Jinými slovy, až z díla lidského se stane jakýsi dokonalý computer, pracující na základě zaregistrovaných čísel nebo jiných značek, vyhodí neúčastně dokonalé objektivní řešení, a až individuální emoční i intelektuální subjektivita zůstane omezena jen na pole umění a osobní soukromí.

Engliš zkušeně usoudil, že musím důvěrněji poznat hospodaření velkých podniků, ovládnout složité jejich podvojně účetnictví, ten zázračný vynález italské renesance, takže jednoho rána vložil do kapsy právě vyšlou svou „Malou finanční vědu“⁴²⁹ a vypravil se na Zemské finanční ředitelství k tehdejšímu viceprezidentu Wichtovi, aby ho poprosil o mé umístění v Brně na berní tamní veliké správě v oddělení pro „zvláštní daň výdělkovou“. Tou daní se právě zdaňovaly veliké podniky akciové a podniky jiných společenských obchodních útvarů a družstev všeho druhu a oddělení se považovalo obecně za mimořádné. „Ale budeme se stýkat každý týden aspoň jednou,“ mi řekl Engliš, když mi oznámil ve své vile, že budu přijat do finanční státní správy, „hlavně hleďte pochytit co nejvíce z účetnictví, bez jeho znalostí byste byl potom v národním hospodářství jako slepý,“ a mně se trochu sevře srdce, neboť předtím jsem slíbil Weyrovi, že budu také jednou týdně navštěvovat jeho seminář. Dosud jsem nepřestal milovat jak právní filozofii, tak juristickou problematiku.

Zrovna naproti budově brněnského Národního divadla, v němž jsme s Milošem Stůžkou (který v tu dobu nebyl ještě hotov s právnickým studiem) a s Frantou Novákem (který končil poslední rok medicíny) prožili tolik krásných chvil, se tyčila veliká, ba co dím, ohromná krabice budovy „Celnice“, v níž byly umístěny hned dvě berní brněnské správy. Desítky a desítky velikých obdélníkových „rakouských“ oken se dívaly ze špinavě žluté fasády rovnou na Národní divadlo a do přilehlého parku s malou budovou Výtvarného brněnského spolku Aleš,⁴³⁰ v níž se konávaly výstavy. Taková továrna na úřední akta byla ta celníční budova, plná kancelářů,

⁴²⁹ ENGLIŠ, K. *Malá finanční věda*. Praha: Nakl. Fr. Borový, 1932.

⁴³⁰ Klub výtvarných umělců Aleš, ustaven v Brně v roce 1919.

v nichž seděli a pracovali jednotliví dělníci ducha, různých povah, různého rozpětí inteligence, různých soukromých zájmů, avšak každý z nich zúžený prostorem svého úředního úkolu.

V jedné z těch desítek úředních kobek zvaných kanceláře sedí referent pro všeobecnou daň výdělkovou brněnská čtvrť ta a ta, ve druhé referent pro daň důchodovou a tak dále, nad každým oddělením vládne přednost, většinou rada nebo vrchní rada, a nad celým soukolím berní správy Brno-město I vládne vládní rada. Tehdy jím byl otec mého pozdějšího přítele a kolegy na univerzitě Dr. Jaroslav Pošvář,⁴³¹ vysoký, štíhlý, již prosedávající blondýn energických gest a rozhodného hlasu.

Samozřejmě, že se rozkřiklo po chodbách berní správy, že vrchní finanční rada Dr. Julius Beer, židovského náboženství a národnosti, absolvent vídeňské univerzity, dostane do svého oddělení Englišova chráněnce, prý jeho vědeckého žáka. Vstupoval jsem opravdu do „praktického“ života jako oblíbenec a protežé mocného tehdy Engliše se vší nesympatickou příchutí té skutečnosti a neuvědomoval jsem si to ve své naivní, stále ještě v podstatě dědinské duši někdejšího slavičinského prostředí, které mi připadalo a dosud připadá bez šalby. Asi to byla ta má naivnost, která mi pomáhala, aniž jsem si to uvědomoval, odstraňovat tu nehezkou příchut každé protekce.

Hodně jsem se ostatně napřemýšlel později o „protekcí“, zejména když jsem ji sám udílel jiným. „Protekcce“ je poplivané slovo, je příjemnější dostat pár facek, než být považován za „protekcční dítě“. Krásná literatura, pravidelně tak málo uvážlivá, se postarala o silně negativní emoční zabarvení samého slova „protekcce“. Jistěže se musili všichni na berní správě Brno-město I domnívat, že jsem Englišovo „protekcční dítě“, již proto, že jsem byl určen pro oddělení zvláštní daně výdělkové, kde žádný přírůstek dalšího koncepčního úředníka - nepotřebovali. Velký pán si přál, i vytvořilo se místo pro jeho chráněnce. Nevěděl o tom však nic ani můj protektor, ani já, jeho chráněnce. Většina mých bývalých kolegů na fakultě arci musila vidět v tom protekcí, že jsem se dostal do Brna, a měli právo mi i závidět. Pokud arci sami chtěli se uchytit v Brně, kdo toužil se vrátit do svého

⁴³¹ Správně má být Jakub Pošvář (1873–1956), Jaroslav se jmenoval jeho syn, Chytilův kolega na brněnské právnické fakultě (k tomu např. NAVRÁTIL, M. *Almanach československých právníků*. Praha: vlastní náklad, 1930, s. 353).

rodného provinčního města, mi nezáviděl. Až dosud jsem nic nedosáhl protekcí, maturoval jsem bez protekce, složil státní zkoušky a rigoróza bez protekce, napsal jsem to, co jsem napsal, bez protekce, přeložil Merkla bez protekce. Engliš svým mocným zásahem jen pokračoval ve své vychovatelské činnosti, jak se domníval, jednoho z budoucích adeptů národohospodářské vědy. Takže by překvapením vykulil oči, kdyby mu někdo vytkl, že udílí protekce, a stejně bych i já byl překvapen, kdyby mi někdo pečtil, že jsem protežé, chráněnc. Jenže jsem byl. Chodilo se kolem mne jako kolem míšeňského porcelánu, jehož dotknout se je nebezpečné. Ačkoliv žádné nebezpečí neexistovalo. Protekce (a naudílel jsem se jí plnými hrstmi, když sám jsem se stal později v očích jiných „vlivným“ pánem!) je nemravná, odsouzeníhodná jen tehdy, když vyzvedá na určité místo člověka, který pro to místo nemá předpoklady, v opačných případech protekce je dokonce, znamenajíc ochranu, mravním příkazem, ochraňuje-li totiž schopného člověka před záští a konkurencí méně schopných.

Dovedu si nicméně dobře představit, co asi si myslil a co mluvil se svými třemi(!) podřízenými pan vrchní finanční rada Dr. Beer, když se vracel od vládního rady Pošváře, který mu oznámil, že dostane do oddělení nového finančního koncipistu Dr. Václava Chytila, „je to přání prezidenta finančního ředitelství, pane kolego, a stojí za věcí sám pan ministr financí Dr. Engliš! Nějak to již vytrpíte, prý to není nesympatický mladík!“

Našel jsem se stísněným srdcem na předlouhé chodbě druhého poschodí, jsou na něm dveře a dveře a okny je vidět rozsáhlý dvůr té úřední studené budovy a z protilehlých oken se matně ukazují zas řady dveří, konečně dveře s nápisem „Oddělení zvláštní daně výdělkové“ a vedle nich dveře s nápisem „Vrchní finanční rada Dr. Julius Beer“. Nemohl jsem tehdy z jara roku 1932 tušit, že čtu jedno z milionů jmen, k němuž bude jednou možné soustředit zprávu o tehdy nepředstavitelné tragédii, kterou se nerozpakovaly psát dějiny první poloviny dvacátého století, tragédii, v níž lidé, proměnění v němá a již nic nechápající dobytčata, vedená na jatkách na porážku, půjdou a půjdou, povlečou těžce a bez protestu svá ještě živá těla, nemajíce ani síly k výčitce vůči osudu. Minulé dějiny vykazovaly popravy, někdy hromadné, kruté, nelítostné, vykazovaly vraždění

ve válečných nájezdech, dvacáté století přineslo hromadné porážky lidí dokonce se zrudností užitečného zpracování materiálu získaného z poražených lidských dobytčat.

Zaklepal jsem nesměle na dveře Dr. Beera, jemuž jsem se měl hlásit, čekám rozpačitě a potom se odvažuji zaklepat znovu trochu silněji, v tu chvíli nevím, že za dveřmi, na něž klepu, jsou další dveře, takže stojím dál, ulekaná dušička ze Slavičína, až se otevřou vedlejší dveře, z nichž vyrazí statný padesátník, nese v ruce tlustý svazek spisů, skřípec na trochu zarudlém nose, vlasy na kartáček, zhlédne mne a přeměří si mne zrakem, a co že si přeji? Zrudnu a představuji se, myslím, že jsem se přeuctivě poklonil, pán vyrazí ze sebe překvapené⁴³² „ó“ a potom přeuctivě rozvírá dveře, z nichž vyšel, a zve mne rozmáchlým gestem volné ruky: „Račte, prosím, tudy, pane doktore, račte!“ a marně se mu snažím dát přednost, „až po vás, pane doktore, pan vrchní rada vás očekává...“ Řeč v tu chvíli mi neznámého muže je až nápadně česky dokonalá a přece zachycuje mé české ucho již v těch prvních několika slovech poprašek cizí intonace. Poznávám tak druhou postavu pozdějšího světového dramatu, také jednu z mnoha milionů, pana vrchního berního tajemníka, brněnského Němce Karla Friedricha. A když vcházím do prostorné kanceláře, vstává od druhého stolu plného úředních lejster s širokým a srdečným úsměvem mladší, štíhlý muž a vítá mne takovým teplým hlasem, že je berní tajemník Vilém Kučera, obkukuje si mne a hned vidím, že jsem mu sympatický. A mně je v tu ránu sympatický on, člověku je okamžitě dobře, že se necítí sám, hledíme, z ničeho nic, a jsme dva.

Pan vrchní tajemník Friedrich se mi uctivě představil, hned vás uvedu k panu vrchnímu radovi, říká, klepe uctivě na dveře, spojující velkou kancelář s pracovním vrchního rady, a ocitám se před statným, menším mužem, hned vidím typický židovský nos, brýle má ve zlatých obroučkách, nepatrně prošedivělé vlasy jdou do zrzava, vítá mne také úklonou, a naráz sedím sám před mužem, jehož jsem si potom zamiloval, který si zamiloval mne, dávnodávným potomkem a příslušníkem prokletého národa, k němuž jsem cítil, bůhvíproč, silné sympatie. Je příslušníkem národa

⁴³² Ve strojopisu je chybně „překvapivé“.

Kristova, Kristus byl přece Žid, jeho matka, křesťanská naše Panna Maria, před jejímiž sochami poklekají a modlí se miliony křesťanských a nežidovských duší, byla Židovka, všech dvanáct apoštolů Kristových byli Židé, náboženské představy židovské vyměnily předchozí pohanské představy našich předků, ať těch římsko-řeckých „pohanů“, tak germánských, slovanských, keltských pohanů, za židovské představy, židovský Bůh – Jehova se stal osou přemýšlení i cítění celého evropského lidstva.

Nenáviděl jsem již tehdy antisemitismus, jistě také pod vlivem Masarykovým, a pohrdal jím z hloubi duše, *chorobu zatíženou plísni* zaozstalosti a amorality, značkou neinteligence, lůnem zběsilých nenávistí, rozumové zaslepenosti a pogromů, v nichž se vybíjela touha lidské bestie po ničení, ubližování, která nakonec v našem století vybuchela v rasismus.

Dr. Beer mne zdvořile přivítal, ale s jakýmsi odstupem, snad s rozpaky, že mne hned zavede do mé kanceláře, což mne bodlo, těšil jsem se v duchu, že se pro mne najde psací stůl v té veliké místnosti obou podřízených pana vrchního rady, ale jsem prý konceptní úředník, jemuž přísluší podle úředních tradic samostatná kancelář, nanejvýš bych mohl být s jiným konceptním úředníkem, a oddělení Dr. Beera mělo jen mne a nevědělo dobře, co se mnou počít. Bude u vás jen přechodně, to víte, ten nezůstane mezi námi, řekl vládní rada Dr. Beerovi, a tak jsem se ocitl v tom celém úředním pilném mraveništi a zvláště v oddělení, které tvořili čtyři lidé (čtvrtého člena jsem poznal později), jako cizorodý prvek. Ještě štěstí, že jsem to necítil.

Slovo dá slovo, pan vrchní rada Dr. Beer mne hned vyzpovídal, o mých zájmech, mých rodičích, líbí se mu má upřímná skromnost, že nic neznám z finančního práva, kdepak vědět, jak se úřaduje, o mých skrovných znalostech praktické němčiny.

A znovu jsem se ocitl ve styku s německým problémem u nás, takže si živě pamatuji, že hned od chvíle prvního setkání s Dr. Beerem jsem začal vnímat na brněnských ulicích budovy německých škol, hledme ta rozlehlá bílá budova v široké ulici, proti níž stojí cihlový německý evangelický kostel, je německé reálné gymnázium a naproti němu se zvedá mocná budova německé techniky, a tady v úzké kroutící se uličce blízko zemského domu je německý hostinec, a poprvé si uvědomuji, že v Brně je veliká německá

Rohrerova tiskárna⁴³³ a že v Brně je německé divadlo a že v Brně je nasypano německých velkých průmyslových firem, textilních továren, železářství, peněžních ústavů, že ty německé podniky, velké i malé, patří z části Němcům, z části němčícím židům. Motá se mi z toho má česká hlava, jak je převládající český živel v Brně prostoupen bohatší menšinou německou a jak stále žije do značné míry separovaně, Němci mají své německé lékaře a své německé advokáty, absolventy menším dílem pražské německé univerzity, větším dílem slavné vídeňské univerzity, jak je Vídeň blízko Brna, jsem již zakusil na vlastní pěst.

Němci měli tehdy v Brně právo se obracet svými podáními na úřady a soudy německy, vyřizování ze strany úřadů se sice „na žádost“ mělo dít česko-německy, ale pro úsporu času se jim odpovídalo jen německy, jen někteří zaměstnávali také nějakého českého úředníka pro styk s českou vrchností, a protože oddělení zvláštní daně výdělkové pana doktora Beera mělo hlavní agendu týkající se velkých podniků, to znamenalo v Brně německých podniků z drtivé většiny, úřadovalo se v oddělení hodně německy. Nicméně většina i německých zaměstnanců německých firem uměla česky, vždyť přece jen se pohybovali v českém prostředí, mnoho manželství bylo smíšených, takže mluvivali i na úřadech česky. Ve většině německých rodin se mluvilo pochopitelně jen německy, i když buď všichni, nebo některý člen rodiny uměli česky, pamatuji si, že sličná dcera pana vrchního tajemníka Friedricha neuměla ani slovo česky, kdežto její snoubenec a potom manžel, absolvent německé brněnské techniky, mluvil též bezvadně česky. A zde je i vysvětlení, proč tolik lidí z brněnských rodin smíšených umělo znamenitě německy. Měli „mateřskou“ řeč třeba německou, kdežto „otcovskou“ českou, nebo naopak, a rodiče pak dbali, aby jejich děti šly do života, zejména za Rakouska, vyzbrojeni dobrou znalostí obou jazyků.

Tento jazykový stav jsme v letech naší generace přijímali jako samozřejmost, plynoucí z daného faktu národnostního rozpoložení obyvatelstva, a nijak se nestarali o to, co se asi odehrává v nitru našich německých spoluobytel. Bylo tomu tak také proto, že i my, české vrstvy těch smíšených

⁴³³ „Rohrerova tiskárna“ je uvedeno v rukopisu, ve strojopisu jen „tiskárna“. Jedná se o největší brněnskou tiskárnu a nakladatelství Rudolf M. Rohrer. V době první republiky byl majitelem Friedrich Karl Ernst Rohrer (1895–1945). Nakladatelství spolupracovalo s univerzitou a vydalo například první čtyři díly *Slovníku veřejného práva československého*.

území, jsme žili separovaně, setkali jsme se s Němci jen nahodile, nikdy mi nenapadlo jít do Německého divadla nebo se zastavit v německé brněnské hospůdce na vídeňský gulášek a pivo. Němci, ještě před čtrnácti lety vládnoucí národ v Rakousku a všeovládající národ ve smíšených územích našich již svou majetkovou nadřazeností, se prozatím jaksi smířili s pádem Rakouska, mnozí z nich se snažili i trochu se vpravit do češtiny, takže je pravděpodobné, že nezvednout se nová bouřlivá vlna velkoněmectví Hitlerovým působením, asi by se z Československé republiky stalo opravdu jakési Švýcarsko, jak o tom, myslím, snil spravedlivý Masaryk, na rozdíl od šovinistického Kramáře. Živým exemplářem tehdejšího rozpoložení Němců v Brně a snad i jinde byl právě vrchní tajemník Karl Friedrich, někdejší maturant německé reálky v Brně a státní úředník již za Rakouska, obdobně jako můj otec. Považoval již za svého rakouského úřadování za nutné a slušné se naučit česky a ve své německé důkladnosti dosáhl v češtině skoro dokonalosti.

Přitom bylo přece jen cítit, být v našich dobách nezřetelně, jakýsi rozdíl mezi „našimi“ Němci, jak jsme říkali, a Rakušany, i když jak Rakušané, tak Němci u nás žili s námi Čechy v jednom impériu po staletí. Rakušané, i když mluvili německy, tvořili literárně jak vědecky, tak umělecky německy, se cítili „Rakušany“, ne „Němci“, velkoněmecké jejich příslušství k německému velkonárodu se začalo šířit až za působení hitlerovské propagandy a nikdy neproniklo do většiny. Pamatuji si na debatu, kterou jsem svedl později, když jsem zajížděl častěji do Vídně, toho líbezného města na Dunaji, s jedním náhodným známým Vídeňákem v Opernkaffé. Div se nerozčílil, když jsem pečetil, že oni, Rakušané, jsou vlastně Němci, mluví-li německým jazykem a mají německou kulturu, jíž jsem tehdy rozuměl jen literaturu. Německá kultura je německá kultura, naše kultura je rakouská, mi pečetil, i když ta slovní⁴³⁴ kultura je v německém jazyce. To je spisovný jazyk, mi odporoval, my mluvíme rakousky, stejně švýcarská věda a krásná literatura je psána německy, a přece Švýcaři, mluvící německy, nejsou Němci, doma a v běžném styku se tam mluví švýcarsky. Máme zcela jiné pojetí života než Němci.

⁴³⁴ Ve strojopisu je místo „ta slovní“ chybně uvedeno „obojí“.

Naši Němci, jimž se záhy začalo říkat sudetští Němci, ač zdaleka ne všichni byli usídlení v Sudetech, se necítili Rakušany ani za Rakousko-Uherska, cítili se Němci, zprvu a dost dlouho ponejvíce jaksi „našimi“ Němci, říkali mnozí, že jsou „Böhmern“, což by vyšlo v překladu jako „Češi“ mluvící německy, obyvatelé českých zemí. Jedni z nich, pokud se zajímali o národnostní otázku, pečetili, že jsou, aspoň ti „praví“, potomky předslovanského germánského osídlení našich zemí, ale to bylo nehistorické, druzí se pyšně hlásili k dějinám kolonizace našich krajů za Přemyslovců jako k předkům pozvaným našimi králi pro hospodářské a kulturní zvelebení země. Takže není divu, že u našich Němců měla velkoněmecká myšlenka, jakož i idea Herrenvolku,⁴³⁵ již v počátcích hitlerovské propagandy živnější půdu než v Rakousku. Lze říci, že v Rakousku ani v dobách již politicky vítězího hitlerismu nebylo celé Rakousko hitlerovské, kdežto u nás byli až na nepatrné výjimky Němci přesvědčenými hitlerovci všichni, i když v různé míře osobní výbojnosti.

V tu chvíli jarních a potom letních dní roku 1932 zachycuji ještě brněnského Němce pana vrchního berního tajemníka Karla Friedricha v oddaně, a řekl bych, poníženež přátelském vztahu k víc českému než německému židu dru Juliu Beerovi, chodívají spolu často na procházky po brněnském okolí, vděčně a s pýchou přijímá pan Friedrich někdy pozvání k večeři do židovské rodiny, cítí se poctěn, a zachycuji ho, jak korektně mluví s námi Čechy česky, naříká, že jeho dcera nemá jazykové nadání, arci sám i s rodinou, ačkoliv jeho paní mluví také dobře česky, navštěvuje jen německou společnost.

Dr. Beer, který se mi záhy stal sympatický, a já, myslím, jemu (později se náš vztah vyvinul v otevřenou sympatii, zejména když vystihl mou upřímnou pohrdavost vůči antisemitismu),⁴³⁶ mne začal hned „vyučovat“ finančnímu právu a úřadování. Velice se mi zapsala do paměti událost zdánlivě nepatrná, která však znamenala pro růst mé i vědecké duše další mezník.

⁴³⁵ „Herrenvolk“, volně: nadřazená rasa.

⁴³⁶ Závorky v textu rukopisu ani strojopisu nejsou, přestože věta v nich jazykově nenavazuje na předchozí část.

Za pomoci úsměvného a laskavého pana tajemníka Kučery, míval vždy do hladka ulízané tmavě hnědé vlasy a široký úsměv, při němž se ukazovaly jeho silné zuby, při řeči trochu ráčkoval, jsem dopravil do prázdné skříně v „mé“ kanceláři několik náručí spisů, pan vrchní tajemník Friedrich zatím pečlivě umísťuje na velikém erárním psacím stole kalamář, čerstvě naplněný inkoustem, nic nedbá mých nesmělých protestů, že píše plnicím perem, donáší čistý erární ručník k umyvadlu a na okraj umyvadla klade kousek erárního mýdla, „dostanete, pane doktore, každý měsíc nové, ale to víte, lépe je koupit si vlastní“. Nakonec jsem zoufale osaměl v té cize a studeně působící místnosti bez koberce,⁴³⁷ bez obrázků na stěně, jen pohled z okna mne trochu rozveseloval. A hned tu je zase pozdější muž mně tak milý, starší přítel Kučera, že jako je čas svačit, má-li mi také něco donést, tak mu s rozpaký dávám peníze, aby mi přinesl, co kupuje sobě, a znovu se ocitám v místnosti obou svých spolupracovníků a také učitelů, máme každý láhev mléka a tři housky, pan Friedrich vytahuje z aktovky dva notné krajíce chleba se salámem, objevuje se mezi námi pan vrchní rada s těžkým povzdechem a drží v ruce dvě sličná jablíčka, trpí žaludečními vředy a musí udržovat přísnou dietu.

Nastalo obvyklé rozpačité a zakrývané očichávání, co a jak je s mými rodiči, „tak vy jste, pane doktore, jedináček,“ a opatrně se stáčí řeč na mé studium na univerzitě, nejde těm dobrým a pokorným úřednickým duším na rozum, že mne ministr financí Engliš, sám pan ministr financí, posadil přímo mezi ně. Tehdy jsem se ještě často červenával, myslím, že jsem byl nakonec celý rudý, když jsem jim vyklopil o své zálibě pro vědeckou práci a o tom, že jsem Englišovým nadšeným žákem. A když jsem se jim přiznal, těm zkušeným, pečlivým, inteligentním, poctivým úředníkům, že mám vlastně před nimi strach, že vím, že nic neumím. Přiznal jsem se jim také, co mi řekl otec, zkušený úředník: „Ty jsi, Vendi, zatím jenom učené tele, ani sloupec cifer neumíš rychle spočítat!“ To rozhodlo. Pan tajemník Kučera mne přátelsky poplácal po rameni, pan vrchní tajemník Friedrich zvedl obě ruce do výše, to bylo, jak jsem později poznal, jeho časté gesto a výraz spokojenosti a zvolal koktavě, vždycky začal trochu

⁴³⁷ V textu strojopisu vypadlo „v té cize a studeně působící místnosti bez koberce“.

koktat, když byl vzrušen: „Žádné starosti, pane doktore, žádné strachy, jen když se mezi námi budete cítit dobře,“ a pan vrchní rada doktor Beer usmívajíc se zálibně mi říká: „Tak půjdeme udělat první krok,“ a vedl mne do mé kanceláře.

„První, pane kolego,“ říká, když se za námi zavřely ty úřední vysoké dvoukřídlové dveře, namelírované hnědou, béžovou a žlutou barvou do obrazců let dřeva, „první je očíslovat každý list spisu příslušným evidenčním číslem. Podívejte se,“ a bere jeden spisový svazek do ruky, „tady do rohu na vrchu vpravo udáte VÚ,⁴³⁸ potom dělicí čáru a číslo. Jakmile dostanete cokoliv, první zjistíte, kam písemnost patří, a napíšete červeným inkoustem příslušné číslo. To je, pane kolego, základ všeho úřadování, základ státní činnosti, fundamentum iusticiae,“ dodává s úsměvem. „Jinak stačí nechat otevřené okno, zvedne se vítr, zvedne vám spisy na stole a nedáte je víc nikdy dohromady. Neboť pro úřady i pro soudy existuje jen to, co je ve spisech.“

Vžijte se jen do mé duše, která se až dosud jen koupala a barvila⁴³⁹ ve filozofických spisech, vědeckých pojednáních, v románech a básních,⁴⁴⁰ v teoretických úvahách finanční vědy, státovědy a nyní slyší z úst zkušeného vysokého státního úředníka, jak důležité je psát do rohu číslička! Pochopil jsem však v mžiku závažnou pravdivost slov vrchního rady a vryla se mi ta jeho slova ostře do duše. Od té doby jsem začal dbát na pořádek v myšlení i v práci. A začal si vážit nesmírně úředníků a jejich práce, jejich pečlivosti přecházející někdy až k puntičkářství.

Pan vrchní berní tajemník Karl Friedrich byl brněnský Němec, protože dobře mluví a píše česky, si ani my Češi, kteří přicházíme do styku s tímto přesným úředníkem, neuvědomujeme, že je něco jiného než my. V těch dobách vítězná naší první republiky byla asi psychologie mnoha Němců, snad všech u nás, obdobná psychologii českých lidí za Rakouska. Zrodilo se a stabilizovalo se Československo, nikdo tehdy nepochyboval, že jde o trvalý stav, Němci se začínali smiřovat se ztrátou svého jazykového nadvládí, narodili se a vyrostli u nás a nepochybně milovali zem, v níž

⁴³⁸ Věc úřední.

⁴³⁹ Slovo „*barvila*“ ve strojopisu chybí.

⁴⁴⁰ Slova „*v románech a básních*“ ve strojopisu chybí.

se narodili, i když nemohli milovat ani zvláště uctívat stát, jímž jejich rodná půda byla pohlčena. K českému národu ve smyslu národa, k jeho kultuře a vůbec národním snahám neměli vztahu žádného a plody české kultury znali ze školy asi stejně, jako většina Čechů znala plody německé kultury. Výjimku činila snad jen hudba, Němci jsou hudební národ, a bylo mezi Němci mnoho obdivovatelů hlavně Dvořáka, avšak i Smetanova „Prodaná nevěsta“ byla již od rakouských dob oblíbenou operou u Němců. Nicméně nechovali se v Brně ani v Praze, a celkem ani v Sudetech v těch letech mých univerzitních studií a prvních učednických let úředních k československému státu neuctivě, ostré nepřátelství, které fičelo ze strany severočeských sudetských Němců proti zrodivší se československé republice, utichlo. Zejména když se vidělo, že český národ míní, díky Masarykově i Švehlově spravedlnosti, dávat Němcům národně to, co jim přísluší. Jistěže v prvních letech nebylo brněnským Němcům jedno, když se Češi zmocnili krásné divadelní budovy Na hradbách a vyhradili jim jen dva dny v týdnu (tuším pondělí a úterý) pro německá představení, záhy však uznali, že by nebyli s to po celý týden provozovat v budově té divadlo pro nedostatek návštěvy. To se ostatně projevilo záhy v Praze, kde Němcům zůstala krásná divadelní budova – dnešní Smetanovo divadlo. Zřídkakdy byla představení v ní jen průměrně obsazena, ačkoliv v operách zpívali často vynikající cizí hosté z Vídně, Berlína a odjinud. Museli se obracet dokonce k českým institucím o podporu ve formě ročních předplatných lóží, také Národní banka Československá předplácela jednu ložnici každý rok. Využíval jsem toho dost často, mezi českým úřednictvem banky nebylo zájmu. A často jsem sedával v honosné ložnici sám nebo s drem Kopfsteinem⁴⁴¹ a díval se rozpačitě na ostatní ložnice, z nichž nikdy nebyla obsazena ani polovina.

K českým lidem jako jednotlivcům se brněnští Němci většinou chovali po sousedsku, dobře se s nimi domlouvali lámanou, anebo i dobrou češtinou, jako naopak zase jejich čeští sousedé s nimi lámanou němčinou. Tehdy v Brně nebylo snad Čecha, jenž by neuměl aspoň trochu německy, i když to byla jen brněnská nebo vídeňská němčina, nad níž německému filologovi stávaly vlasy na hlavě. Množila se smíšená manželství a stěžoval

⁴⁴¹ JUDr. Viktor Kopfstein pracoval v Národní bance československé jako ředitel právního oddělení a inspektor.

si mi značně později jeden Němec, že taková manželství vždy byla pro německou národnost ztrátová. Český manžel nebo česká manželka přetáhla děti a nakonec i manželského druhu na českou stranu.

Zvláštní kategorií „Němců“ byli v Brně, ale i v Praze a jinde židé. Jen na českých vesnicích a v malých českých městech bylo vidět české židy v tom smyslu, že se v jejich rodinách mluvilo česky a že jejich děti byly vychovávány v českých školách. Než i poměr těchto „českých židů“ k českému národu byl vztahem svého druhu. I když byli českými židy, nebyli přece Čechy, zejména když je od nás dělila náboženská bariéra. Chodili do synagog a do židovských „templů“, zatímco my jsme chodili do křesťanských kostelů, rabíni se snažili učit je hebrejsky a žít v nich pomyslné příslušnosti k židovskému národu. Těch několik českých spisovatelů židovské národnosti (František Langer!), kteří dokázali být mistry české řeči a dokázali i pronikat do české psychologie, byly výjimky.

Většina židů za Rakouska a potom i za první republiky se přihlašovala halasně k Němcům, a protože ve městech to byli továrníci a obchodníci, tedy zámožný živel, byli i hospodářskou podporou německví. Nepřestávali šilhat po Vídni, posílali děti do německých středních škol a na německé univerzity, a pokud je neumísťovali ve svých podnicích, hledali pro ně místa v německých bankách a velkých německých podnicích. V Brně ještě za první republiky žilo několik velmi bohatých židovských továrníků a bankéřů, importérů a velkoobchodníků počínajících si zcela po německu. Nevím, jak se dívali křesťanští Němci na tyto židy, asi tu platilo úsloví „daranému koni se na zuby neďivej!“. Nedovedu ani posoudit, kolik bylo mezi našimi Němci antisemitismu v jejich vnitřním cítění. Navenek se projevoval nesměl. Přece však každý žid, i ten německý i ten český žid, cítil na každém kroku, že je přece jen „žid“, i já jsem svůj zcela rozhodný odpor proti antisemitismu považoval za mocnou vzpouru proti obecnému cítění. Cítil jsem dlouho v tomto svém postoji jakési gesto vznešené blahovolnosti.

My Češi nejsme, myslím, nedbalý národ, nepořádný, se sklonem k hazardérství a dobrodružnosti, nicméně nejsme ochotni měřit život na milimetry, někdy vystačíme i s decimetrem jako nejmenší měrnou jednotkou. A to většinou ani v případech, že se nám dostane úředního postavení, které nikdy nechápeme, tím méně pocítujeme, jako vrchnostenské postavení.

Jednat jako vrchnost je nám proti srsti stejně jako být poddanými vrchnosti. A dovolí-li nám to historická chvíle, popleteme si vrchnost s autoritou, jíž vždy je potřebí pro společenský život, a jsme nakloněni po určitý čas si počínat jako žáci ve škole, když učitel musil na hodinu opustit třídu.⁴⁴² To nás odlišuje ve smyslu většinového zjevu od Němců, na jejichž vrozený smysl pro řád, měřený na milimetry, ať se děje, co se děje, jsem již několikrát narazil.

Pan vrchní berní tajemník Friedrich je muž laskavý, je přeochota sama, jakmile však zasedne za svůj veliký psací stůl, vždy pečlivě uspořádaný, na stojánku na tužky jsou seřazeny v neměnném pořádku dokonale ořezané tužky, červená zcela dole, zelená hned nad ní, potom dvě inkoustové tužky a nad nimi tvrdá a měkká tužka neinkoustová, stane se vrchností. Úřední razítka s poduškou stojí jak vojáci v pozoru v jakési plechové vaničce na levé straně stolní desky, po práci je pan vrchní tajemník pečlivě uzamyká do horní levé zásuvky, máte dojem, že kněz uzavírá ciborium⁴⁴³ do svatostánku, neboť úřední razítko je veliká, slavná, mocná věc, vrazíte je pod text, a hle, z textu se stává úřední spis, spis vrchnostenský, součást právního života společnosti, bez razítka a podpisu pod ním i soudní rozsudek je jen cár papíru.

Za úředním stolem při vyřizování spisů se stane pan vrchní berní tajemník Friedrich Němcem v tom kladném, ostatními evropskými národy obdivovaném smyslu, ztělesněním ducha uctívajícího normy, zákazy a příkazy, vyžívajícího se nejen když příkazy dává, nýbrž i když jich poslouchá. Cožpak o to, většina lidí ráda dává příkazy, dovede se opíjet divokým blahem při třímání vrchnostenské moci, táž většina lidí však se nerada zákazům a příkazům podrobuje a není málo takých, kteří s rozkoší neposlechnou příkazu a obejdou zákaz dokonce jen pro tu rozkoš z neposlušnosti. Ve státech, jejichž území je osazeno lidmi tohoto typu, to mají vlády zlé.

Ještě jsem se ani dobře neohřál ve své kanceláři a s náramnými rozpaky vyřídil několik nejjednodušších spisů, nebyl jsem, myslím, ve státní té službě ani tři týdny, když ráno, sotva jsem odložil svrchník, klobouk

⁴⁴² Ve strojopisu místo „třídu“ uvedeno „školu“.

⁴⁴³ Ciborium je nádoba pro uchovávání proměněných hostií (nejsvětější svátosti; těla Kristova) ve svatostánku.

a vycházkovou hůl, tehdy byla veliká móda nosit hůl, se otevřely dveře, objeví se v nich pan vrchní tajemník a za ním vesele se zubící pan tajemník Kučera. „Pane doktore,“ vyrazí ze sebe jinak tak bodrý⁴⁴⁴ Němec, „právě telefonovali z bytu pana vrchního rady, že onemocněl a nebude chodit do úřadu možná víc jak měsíc. Takže po dobu jeho nepřítomnosti jste jako jediný právník v našem oddělení šéfem vy!“ Připadlo mi jako náramný vtíp, že jako já mám být dočasným šéfem, a připadlo mi, že pan vrchní berní tajemník si z ničeho nic usmyslil režirovat divadelní frašku, když mi říká, že budu od nynějška já schvalovat svým podpisem všechny spisy, rozhodovat v zásadních záležitostech při styku se stranami, že mne „si dovolí“ volat k významným jednáním se stranami, abych rozhodl. Učinil jsem chybu, velikou, těžkou českou chybu. Hlasitě jsem se rozesmál. Rozchechtal. Za zády rozčíleného Němce, který zrudl jako krocán, hlas mu začal poskakovat, dělal na mne pan tajemník Kučera, můj pozdější milý přítel, veselé české posuňky, hned jsme si rozuměli. Dalo mi dost práce přesvědčit Němce, uctívajícího vrchnost, šéfy, představené bez ohledu na to, zda mají věcně váhu vrchnosti, že jsem se nesmál jemu, a přesvědčit ho o tom, jak že mohu já, začínající jelimánek, svými podpisy schvalovat často složité a velmi odborné spisy, které on, odborník tak vynikající, byl vyřídil. Neboť pan vrchní tajemník byl opravdu odborníkem a přes jeho jen středoškolské vzdělání požíval úcty po celé budově. Bleskly mi v tu chvíli v představě všechny ty ilustrace dějepisných knížek, na nichž vzdávali hold staří šlechtici a měšťané pětiletému klukovi, který se stal náhle panovníkem. Po dobu nemoci Dr. Beera dodržoval pan vrchní tajemník přesně a ve vši vážnosti mé tak lacino nabyté vrchnostenské postavení, vodil za mnou zkušené zástupce velkých firem a žádal po mně, představte si, po mně, abych schválil jeho rozhodnutí, nosil mi i s Kučerou spisy k podpisu a já podpisoval a podpisoval a zhusta nevěděl co. Opravdu jako panovník.

Jednou mi náhoda šla na ruku, takže jsem se mohl panu vrchnímu tajemníkovi za tu jeho přeúctu k vrchnosti pomstít. Vrchnost má totiž často sklon k tomu se ukazovat. A pan vrchní tajemník Friedrich byl také vrchnost. Docela náhodně musil kamsi odejít a pan tajemník Kučera mi dovedl

⁴⁴⁴ Ve strojopisu je místo „bodrý“ uvedeno „dobrý“.

do kanceláře, ne do mé, ta osiřela, musil jsem na nátlak úřadovat v kanceláři doktora Beera, ta jediná byla vybavena kobercem a na stěně visel jakýsi obraz, nějakého vrchního účetního velikého brněnského závodu. „Prosím vás, pane doktore, pan vrchní tajemník nám dal jen osmidenní lhůtu k odpovědím na jeho dotazy, lhůta končí zítra, pracovali jsme na tom od rána do večera, prosím vás, nebylo by vám možné, nám tu lhůtu prodloužit aspoň o jeden jediný den?“ „O jeden jediný den?“ táži se užasle, „proč o jeden jediný den?“ „Nám by snad ten den stačil, onemocněla nám jedna účetní, buďte tak moc laskav, pane doktore...“ Mrkl jsem se na tajemníka Kučeru a povídám: „Víte, já se takovými bagatelami, jako je jediný den, nezabývám. Prodlužuji vám lhůtu o měsíc, nač se máte trápit!“ A ten vrchní účetní, také byl brněnský Němec, také se vnitřně opájel tou hrou na vrchnost, německému národu tak drahou, div že neodmlél. Ne z radosti, že našel konečně rozumného člověka, z žalosti, že rozhodčí pískající v té hře ji vzal na tak lehkou váhu. Rozneslo se to však a stal jsem se oblíbeným, i když prý trochu lehkovážným panem doktorem na berní správě. Pan vrchní berní tajemník Friedrich přijal mé rozhodnutí bez námítky a vážně. „Rozhodl jste, pane doktore, je rozhodnuto.“ *Roma locuta, causa finita.*⁴⁴⁵ A dodal: „Ostatně, stejně bych se nedostal k vyřizování toho spisu spíš než za měsíc, podívejte se, kolik toho mám před sebou,“ a ukázal na stoh spisů před sebou. Neodvážil jsem se ho dotknout poznámkou: „A to jste nevěděl v době, kdy jste tvrdě a bezohledně dal té firmě jen nejkratší lhůtu osmi dní?“ A dobře, že jsem mu to neřekl. Teprve později jsem pochopil, že hra na vrchnost se nesnáší s představou vrchnosti, která by se přízpůsobovala úkolu, různostem případů, neboť to by již nebyla vrchnost.

Rozumný a lidský vrchní finanční rada Dr. Beer měl plné ruce práce s tím, jak často musel mírnit milimetrové a nesmlouvavé měření, které nalézal ve většině spisů svého úředního německého poddaného. Často jsme o věci debatovali, Dr. Beer mylně přičítal přísnost Friedrichovu tomu, že neměl vysokoškolské vzdělání. Byl Němcem, proniklým až do morku kostí tou vrchnostenskou psychologií.

⁴⁴⁵ „Řím promluvil, případ je skončen“, výrok sv. Augustina.

Přece však jednou v té hře na vrchnost, jež byla arci „hrou“ na vrchnost jen v českém pohledu, přišla kosa na kámen. Ty veliké brněnské firmy, pracující s milionovými obraty, vždyť Brno bylo v našich dobách světově známým městem vynikajícího textilního průmyslu, vyvážejícího látky do celého světa, podávaly každý rok velmi složitá a velmi objemná daňová přiznání. Berní referent měl pochopitelně právo a zároveň i povinnost žádat u každé položky daňového přiznání doplňky, vysvětlivky, rozvedení. Jaká to lahůdka pro pana vrchního berního tajemníka Friedricha! Jaké to široké hřiště pro jeho vrchnostenskou duši. Pan vrchní tajemník si zálibně sedl před tlusté daňové přiznání jedné z největších brněnských exportních firem, zálibně si vykasal rukávy, v přesném slova smyslu navlékl si na rukávy kabátu jakési klotové chrániče, aby se rukávy neoleskly, mlsně vzal pero do ruky a začal psát nevím kolik stránek „vytýkácího spisu“, jak se říkalo. Tuto položku rozvedte do podrobností, onu zas musíte vysvětlit a odůvodnit, dotazy rostly a vršily se jeden na druhý. „Já jim dám!“ hřímá v duši německý berní referent, „já jim dám!“ a odevzdává hotový „vytýkácí spis“ k opsání na stroji a k odeslání. Odpovědět na takový dotazník znamenalo pro úředníky postižené firmy hrabat se v stech, snad tisíci dokumentech, vypisovat podrobně, z čeho se skládala souhrnná částka „dary a podpory“, uvedená v daňovém přiznání 300 000 Kč, z čeho se skládal nákup spečičních a kancelářských potřeb atd. atd.

Když zděšení účetní firmy přinesli vrchnímu účetnímu, což byl tehdy v průmyslovém a obchodním světě velký a znamenitě placený pán, pobíral mnohdy víc než dva univerzitní profesoři dohromady, pan vrchní účetní, také Němec, šlo o německou firmu, se nezděsil. Naopak, zaradoval se převelice. „Tak konečně tě mám, konečně ti ukáži, já ti dám nás obtěžovat tvými dotazy. Já ti ukážu, jak zatočím s tím vytýkáčím řízením!“ Přijal prostě ve své německé duši výzvu k souboji v té hře na vrchnost. V tehdy platném zákonu o přímých daních bylo totiž ustanovení, takové malé a v praxi docela zapomenuté ustanovení, neboť nikdo se neodvážil jej použít, že poplatník může místo odpovědi na dotazy – předložit originální účetní dokumenty. Ať se v nich pak brodí berní referent sám. Pan vrchní účetní zahřměl hlasem rozhodným na svůj účetnický poddaný

lid: „Vezmete všechny originální účetní doklady tak, jak jsou ve fasci-
klech, všechny účetní knihy, celou obchodní korespondenci za minulý rok,
naložíte to do auta a zaveze se to všechno váženému panu vrchnímu bernímu
tajemníkovi Friedrichovi do kanceláře!“ „Ale vždyť toho bude plné
naše největší nákladní auto!“ zvolali jednohlasně, leč radostně účetní lidé
poddaní. „Když nestačí jedno, naložíte spisy třebaš na dvě auta,“ rozhodl
vrchní účetní, zapálený hrou na vrchnost.

Na druhý den zastavilo před hlavním vchodem naší finanční budovy
auto jako hrom. „Vezeme spisy pro pana vrchního tajemníka Friedricha,“
oznámil vrátnému šofér také jak hrom a z jeho šoférské veliké⁴⁴⁶ budky
se vyvalili dva silní vazáci. Šofér zaklepal rozhodně a hlasitě na úřední
dveře, které se překvapením div nevyvrátily ze stěžejí, neboť na úřední
dveře, jimiž se vchází k vrchnosti, se klepe uctivě, potichu, rozpačitě.
Teprve když se neozve to známé hlasité a lhostejné „dál“, se odhodlá stís-
něňá poplatnická duše zaklepat trochu silněji.

„Tak vám neseme ty spisy!“ říká hlasitě hromotlucky šofér překvape-
nému a již tím zaklepáním z míry přivedenému panu vrchnímu bernímu
tajemníkovi. „Jaké spisy, mně?“ hledí přemoci své překvapení Friedrich
a bere s divným tušením od šoféra dopis od firmy, v němž se mu vysvět-
luje šermířská figura, kterou odpověděl na útok vrchní účetní firmy, figura
zcela podle pravidel hry, posvěcených dokonce ustanovením zákona. „Tak
kam to všechno dáme, je toho plný nákladák,“ říká škodolibě šofér, zatímco
pan vrchní tajemník Friedrich se marně snaží telefonicky usmířit svého
protivníka.

Snad celá velká budova finanční správy byla vzhůru, když víc jak dvě
hodiny nakládali vazáci sta fasciklů, desítky velikých a menších účet-
ních knih, krabice korespondence postupně do velikého výtahu a potom
je nosili do kanceláře, v níž úřadoval nešťastný pan vrchní tajemník. Byl
záhy těmi fascikly zabarikádován, do skříně se šaty se nedalo jít, všichni
jsme pokukovali a mně v té chvíli bylo líto zruďlého a již jen koktajícího
pana vrchního tajemníka.

⁴⁴⁶ „Veliké“ ve strojopisu chybí.

Když šofér zabouchl, a hlasitě zabouchl, dveřmi za sebou, říká v rozevřených dveřích své kanceláře doktor Beer: „Máte, co jste chtěl, přece na vás někdo vyzrál,“ ale také jemu začalo být líto letitého znamenitého státního úředníka. Tušili jsme, že nemá od pláce daleko. „Podívejte se, pomůžeme vám to všechno trochu uklidit ke stranám, třebaš tedy pan doktor dovolí, abychom část těch fasciklů uložili v jeho kanceláři, je tam prázdnou, necháte ty fascikly tady tak měsíc uležet, prohlédnete jen to nejdůležitější, a vyměříte jim daň!“

Pan vrchní tajemník se vzdal však teprve asi po týdnu, sedával tehdy v kanceláři až hluboko do večera. Ne, to nebylo možné zvládnout, nebylo, jiné naléhavé spisy volaly po vyřízení. Porážka vrchního tajemníka Friedricha se dostala do análů paměti a vtipů v celé budově, ba donesla se až na zemské finanční ředitelství. Zdaleka jsem netušil v té příhodě, vhodné v normálních dobách pro vítaný předmět veselého vyprávění, příhodu, která ukazovala skoro hrůzným prstem na sklon německé duše k jakési zrůdné nelidskosti. Neboť sledovat určitou ideu, myšlenku až do nejdůslednější důslednosti, nevidět nic před sebou, kolem sebe a za sebou při tom marši, jímž se jde a jde v rytmu vojáckých pochodů, oblužujících rytmickou a důraznou jednotvárností, je nelidské, ano, mimolidské. Jde se tím děsným maršem a ocitají se ti pochodující mimo ostatní lidi, dokonce mimo sebe samy. Již v nakupené mase je člověk jiný, v sevřeném marši je zcela jiný. Přestal být individuem, stal se zaslepeným vidoucím. I když pan vrchní tajemník Friedrich, lidsky přeochootně laskavý kolega, soused, otec rodiny, studoval ten prožluklý spis, uchvácen a obchvácen ideou svého vrchnostenského poslání, řadil za sebou jeden dotaz za druhým, z nichž každý musil znamenat desítky a desítky hodin ubíjející práce v účtárně podniku, neviděl v té účtárně leč účtárnu. Neviděl za tímto studeným a suchým pojmem kontoaristky,⁴⁴⁷ které budou musit nastavovat hodiny, ačkoliv touží do kina nebo na rande, účetního, který se bude musit brodit ve spisech a zatrhovat červeně sta položek. Jaká to podobnost s vojáky, kteří přestávají vidět v nepříteli lidi a vidí v nich zas jen vojáky a v poklidné vesnici přestávají vidět stavení plná kouzla rodinných životů a začínou v nich vidět nepřátelský objekt určený k bombardování.

⁴⁴⁷ Úřednice vykonávající nižší úřednické, zpravidla účetnické práce.

Uplynulo od té příhody osm let. V té době jsem již dávno v Praze, hitlerovská vojska obsadila Československo, které se rozpadlo v „Protektorát Čechy a Morava“ a ve Slovenský stát. Budu psát o těch dobách podrobně, až se dostanu k těm událostem. Co se asi dělo v duši řádného pana vrchního tajemníka Friedricha již dva tři roky před útokem nacistů na nás? A snad dříve? Nejen v jeho duši, ale v duších většiny těch tří milionů Němců u nás v Sudetech, v městech se silnou německou menšinou, v Brně, Jihlavě, Olomouci, Šumperku a jinde? V duších lidí, kteří žili s námi anebo aspoň vedle nás namnoze pokojně, civilně, i když český národ nijak nemilovali, mnozí nevrážili na jeho národní a politické úspěchy, zuřivější z nich nevrle vytýkali v posledních desetiletích trvání Rakouska povolnost a slabost rakouské vlády i císaře proti stále víc silícímu hnutí neněmeckých národů, především českého národa, o dosažení politického národního postavení v impériu?

Zdá se, že od let stejně jako my, Češi, jak jsem svrchu vylíčil, jsme takřka nebrali v úvahu existenci početné německé menšiny na teritoriu zemí Koruny české, ani Němci nebrali naopak v úvahu, že Rakousko není německým státem a že neněmecké obyvatelstvo není prostě jen jakýmsi trpěným elementem, který zbývá ještě německému národu vyřídit jako historický úkol. Tato velkoněmecká idea se rodila a přicházela na naše území a arci i na německé území rakouských zemí z „říše“, sílila však a udržovala se dokonce přes nepřátelský postoj k ní ze strany nejvyšších vládních kruhů rakouských včetně habsburského domu. Vždyť idea ta byla namířena nakonec stejně proti rakousko-habsburskému⁴⁴⁸ impériu, jako proti národním snahám neněmeckých národů v Rakousku.

Jaký to divý, svůdný, neodolatelně lákavý zvuk píšťaly proslulého pištěce z Hameln⁴⁴⁹ se začal vždy silněji a pronikavěji ozývat a seřazovat německé jednotlivce v malé tajné skupinky, potom ve skupiny, v šiky a v zástupy? Ve Vídni jsem viděl již v roce 1934 v malých knihkupectvích vlaječky s hákovým křížem, portréty divného mužíka s nevkusným knírkem pod nosem, doslechl se, že i v Brně, Jihlavě, ve většině německých měst v Sudetech,

⁴⁴⁸ Ve strojopisu je pouze „habsburskému“.

⁴⁴⁹ Odkaz na staroněmeckou pověst o muži, který ve 13. století očistil město Hameln v Dolním Sasku od krysa, a když nedostal od měšťanů zaplacení, odvedl z města jejich děti. Viktor Dyk ji zpracoval do novely *Krysař*, jejíž první vydání, ještě s názvem *Pravdivý příběh*, vyšlo v časopisu Lumír, roč. 40, 1911–1912.

ba dokonce i v Praze mohli si Němci „pod pultem“ opatřit Hitlerův „Mein Kampf“.⁴⁵⁰ Brněnské jarní a letní neděle, kdy většina lidí chodila daleko po krásném lesnatém okolí města, se začaly měnit.

/Nedokončeno, autor zemřel dne 15. 9. 1980./⁴⁵¹

*Místo
posledního
odpočinku
V. Chytila,
jeho manželky
a rodičů
na hřbitově
v Brně - Králově
Poli.
Foto: editör*

⁴⁵⁰ Hitlerova kniha, považovaná v nacistickém Německu dokonce za pramen práva, poprvé vyšla ve dvou svazcích v letech 1925 a 1926 v mnichovském vydavatelství Verlag Franz Eher Nachfahren.

⁴⁵¹ Věta ze strojopisu.

Přílohy

Poznámka editora:

S výjimkou prvního, jehož fotokopii mi laskavě poskytla Chytilova praneteř paní Olga Jonáková, se tyto texty nachází v Archivu MU (A MU, B 70, Václav Chytil). Dopis V. Chytila a kondolence H. Bulína jsou psány rukou, zbylé dva jsou strojopisy.

Zamyšlení „Co nám přinese?“ zřejmě pochází z přelomu let 1968 a 1969 a podle všeho nebylo nikde publikováno, neboť V. Chytil na koncepty svých textů zásadně vyznačoval, kde a kdy vyšly. Vždy důsledně logicky uvažující V. Chytil se ve svém textu dopustil logické chyby. Jsem však přesvědčen, že úmyslně, aby poněkud zamaskoval kritický osten vůči dobovým politickým poměrům. V první části textu totiž proti sobě klade jako dva protipóly demokracii a monarchii. To však nejsou souladné pojmy, které je možné postavit vedle sebe, resp. proti sobě. I bez podrobnějšího vysvětlování jejich obsahu je zřejmé, že mnohé (konstituční) monarchie byly a jsou demokraciemi. Podstatné je, že jako negativní rys monarchie vyzvedl, že občané v ní nemohou „politiky vyměnit a zkusit to s jinými“ – což neplatí o všech monarchiích, ale platilo to o tehdejší Československu.

1. Dopis V. Chytila strýci a tetě do Třebetic po návratu z vězení

Ostroh, 20. 12. 1958

Drahý strýčku a teto,

po dlouhých letech se opět ozývám a nejprve Vám i milé sestřence – kterou osobně bohužel dodnes neznám – přeji jménem celé naší rodiny příjemné prožití vánočních svátků a hodně spokojenosti a štěstí do celého příštího roku.

Vrátil jsem se ke svým drahým v listopadu, a co mne nejvíce uprostřed jinak radosti z návratu a uprostřed štěstí, které pocituji z rodiny, mrzí a bolí, je to, že jsem již mohl jen postát u hrobu tatínkova, který se mne nedočkal. Dodatečně Ti děkuji, drahý strýčku, že jste i se sestřenkou přijeli na pohřeb.

A tak si vzpomínám, píše tento dopis, na Třebětice, tehdy ještě Střebětice, a na své prázdninové pobyty tam – je to tak dávno! To jsi byl ještě svobodný a já malý hošík, a dodnes si vzpomínám, jak jsi z Fryštáku přivedl tetu, a jak jsem s ní byl na návštěvě u strýce pastora, který se tehdy, nemýlím-li se, vrátil právě ze studií v cizině. Chovám dodnes v paměti tu návštěvu i jeho, jak hluboce a krásně na mne působila tehdy. Nevím ani, je-li strýc dosud živ, je-li, tlumočte mu mé nejoddanější pozdravy.

Budu žít s ženou a Zuzankou (Zdena studuje v Brně) zde v Ostrohu, kde si – anebo v nejbližším okolí – naleznou i zaměstnání, abych tak co nejvíc užil rodiny. A jen jakmile budu mít po starostech se zaměstnáním, přihlásím se, a velmi rád bych jen na skok zajel do Třebetic, abych Tě s tetou po tak dlouhých letech mohl uvidět – jsi poslední z bratří Chytilových. I u hrobu dědečka a stařenky bych rád postál, matně si pamatuji na stařenčin pohřeb dosud, ač to jsem byl dítě tehdy.

A tak poznovu Vám, drazí moji, přejeme všichni ze srdce šťastných a veselých vánočních svátků a spokojeného nového roku

Váš
Venouš

Václav Chytil,
Ostroh II., č. 410

2. Odpověď V. Chytila prof. Jiřímu Cvetlerovi na jeho blahopřání k získání poslaneckého mandátu v nově ustavené České národní radě

Uherský Ostroh, 16. července 1968

Milý a drahý Jirko,

děkuji Ti za Tvůj dopis, nikoliv však proto, že obsahuje gratulaci k mému „zvolení“ do ČNR, nýbrž proto, že je opětovným důkazem Tvého věrného přátelství ke mně. K té gratulaci není důvodu.

Především to není a nebylo uznání „mého díla“, jak píšeš. Tak tomu není jen proto, že žádného „díla“ za sebou nemám: jsem přívržencem reality, a těch pár knížek a pojednání, které mám za sebou, nelze nazvat „dílem“. Mně a jistě i řadě jiných nezbyvá, než si povzdechnout, že doba byla tak nepříznivá, že nedovolila mně a řadě jiných, abychom se pokusili o zjištění, zda kdo nějakého díla opravdu jsme schopni. Mimo to nikdo se nestaral ani o to mé skrovné „dílo“. Šlo přece o ryze politickou úvahu, v jejímž pozadí byla dohoda v NF mezi lidovou stranou a KSČ. Že nešlo o nic vznešeného, o žádné uznání díla nebo schopností apod., to ukazuje ostatně celkem trapný způsob, jímž proběhla celá věc: dostal jsem bezprostředně před zasedáním (večer 9. VIII.) telegram s pozváním, aniž se mne kdo před tím na cokoli tázal, aniž se staral, zda chci, nebo nechci takovou funkci přijmout, ba nikdo neučinil před tím ani nejmenší zmínku nebo náznak, že se ohledně mé osoby cosi podobného chystá. To Ti potvrdí také Vladimír Vybral, který byl nelíčeně překvapen, když mne uviděl před zasedáním. Jak víš, pracuje v LS v Brně, má tam styky na rozdíl ode mne, který jsem zcela bez aktuálních styků, a jistě by se něco dověděl.

Také se bohužel mýlíš, vidíš-li v těch několika právnících (mezi něž ostatně nepatřím ani já, ani Vybral, máme-li se držet vlastních vědeckých profesí), kteří byli spolunominováni, nějaké uznání právníků. Nikdo na to ani nemyslel. Ostatně nejde při celé věci o juristickou problematiku.

Formulovat juristicky materii, která je předmětem politického zápasu, a k tomu zápasu velmi značně emočně zbarveného a emocemi syčeného, není žádný světoborný problém. Dohlédnout jednotlivé požadavky je spíš věcí národohospodářskou a věcí politické rozumnosti. Pro to však není, jak jsem hned zjistil, dost poklidného ovzduší.

Já osobně nechci působit v politice. Míním se, bude-li mi to dopřáno, věnovat vědecké práci, a mám niternou averzi proti politice. Tož již tímto niterným faktem, nehledě na ostatní mé osobní vlastnosti, které jsou vysloveně contra-politické, jsem nejméně vhodným kandidátem pro členství v ČNR. Proto se Ti nijak netajím, že zamýšlím při nejbližší možné příležitosti se vzdát členství v ČNR.

Tak je tomu také proto, že nemohu hájit, pakliže bych chtěl vůbec cosi hájit, jiné stanovisko než své vlastní. A individualista mého typu se tedy pro politickou práci naprosto nehodí. K čemu by mně bylo zapotřebí dělat kompromisy? A tu se dostávám k té závažné věci:

Píšeš mi ve svém dopise, že jsi si jist, že s Vladimírem budeme hájit statečně zájmy Moravskoslezské země. Tož Vladimír možná ano, já nikoliv. Když bych už měl zájem o politiku (a ten nemám) a přijal členství v ČNR (jehož se míním vzdát), tož bych nehájil zájmy ničí, nýbrž bych hleděl sledovat objektivní státní resonu. Jsem proti onomu dnes na Moravě se vzmahajícímu hnutí za trialismus, nepovažuji se za Moravana, nýbrž za Čecha zrozeného na Moravě. Vybral sice není také pro „trialismus“, nýbrž pouze pro „země“, ale to je jen jiný unikový název pro tutéž věc, protože nezáleží na názvu, nýbrž na kompetenci konkrétně ustavených orgánů.

Při tom mám za to, že nejde v té ČNR vůbec o zápasy, o stanoviska a podobně, že je dopředu rozhodnuto danou dobou (tady byl úkol politika na vysoké úrovni celou věc odsunout časově do poklidnějších dob) ohledně Slovenska. Slováci budou v těch nejzákladnějších věcech prostě diktovat, a mají silnou pozici v tom, že vědí, že každé jejich „nikoliv“ nakonec bude muset česká část přijmout. Budou si počínat tak, že rozdělí to konečné a sumární „nikoliv“ na řadu a řadu jednotlivých „nikoliv“ a že při každém tom jednotlivém „nikoliv“ položí onu ošemetnou otázku: To byste chtěli rozbit stát pro toto nikoliv? A dohromady přece víme, že český sektor nebude

moci říci, tak tedy my také nikoliv a definitivně nikoliv, protože co pak? Přece nemůže dojít k naprosté samostatnosti Slovenska (jak mi v Praze říkal jeden ne nevzdělaný a ne nezkušený člověk), to by si na to došlápli jiní!!! Snad by jediné bylo možné, těmi postupnými dohady a hádanicemi o jednotlivá „ano“ a „nikoliv“, odsouváním jich do jednotlivých komisí, vrácením návrhů k přepracování do jednotlivých ministerstev apod. odsunout časově rozhodnutí, ale jak potom vůbec začít s řešením národohospodářské problematiky ve státě? Při tom Slováci pochopitelně (já bych to na jejich místě dělal také tak) nás budou stavět před samá fait accompli.

Za dané arci velmi vážné historické chvíle je tedy naprosto pro český sektor nevýhodné, když uvnitř sebe si není ještě jist, zda je českým sektorem, když mnozí si nejsou jisti, co je to český národ, a když tedy věci stojí tak, jako by ČNR, zřízená ad hoc a narychlo jako reprezentativní orgán českého národa v jednáních se slovenským národem, měla napřed řešit vnitřní spory uvnitř sebe. Již se tam začíná rozlišovat element moravský a český, slyším požadavky, aby v předsednictvu byla zastoupena adekvátně Morava, nás z Moravy považují za zástupce Moravy, a já bych rád věděl, za koho by mne tedy považovali, kdybych nebyl vystěhován z Prahy (asi za Čecha?). To je trapné, vidět dnes takovou myšlenkovou úroveň.

Východiska, ze kterých se vychází na Moravě, nesnesou kritiky, ačli ovšem věc není míněna tak, že se dopředu zaopatřuje pro mnoho lidí hodně možností se dostat na „rozhodující místa“. Především se vychází z myšlenky historické, že Morava tvořila historicky odlišný celek, ale to je argument pro děti. Byl jsem velmi zasmušilý, když jsem dokonce četl jména některých našich renomovaných historiků a praehistoriků (sic!), držících se historických argumentů, jako by historie v nejmenším mohla čím přispět pro řešení aktuální otázky pro budoucnost! Ostatně, zde záleží na tom (pro ty, kdož vůbec jsou ochotni cosi od historie slyšet), co se vybere. Nesvědčila by historie víc pro to, aby tedy země Koruny české vytvořily federaci s Rakouskem a aby k tomu daly podnět? Anebo aby Brno a Morava byla vždy místem místoprávního, jímž by byl vždy například odstoupivší prezident státu? Neber tyto mé ilustrační žerty vážně, ale natolik je ber vážně, že v mnohých těch „historických“ argumentech není víc, než by bylo v nich.

Dále se vychází z myšlenky, že Moravané přece jenom, byť „jaksi“ také Češi, tvoří přece jenom jakýsi „subnárod“ s jinou povahou a jinou historií! To jsem slyšel právě v projevu jednoho Moravana na prvním zasedání ČNR! Co na to říci? Také Chodové měli poněkud jinou historii než Pražané, Jihočeši než česká Vysočina, a o těch povahových rozdílnostech se přece vážně nedá mluvit. Jen to podrobme trochou vážného vědeckého rozboru!

A tak přichází k těm nářkům na ublíženosti: Praha a český národ v Čechách ubližoval Moravě (a tím více Slovensku)! A důkazy jsou tady a tady a tady. Jsou? Dejme tomu, kdyby byly, tož přece minulost s chybami nemůže být dostatečným důvodem pro zásadně jiné stanovisko ve věci státoprávního uspořádání. Co dělal Novotný, nemusí dělat Svoboda a podobně. Při tom je smutné, jak se podle této dětské teorie chovali vždy Moravané (ne Češi) vůči Moravě, když vládli v Praze, jako na příklad za první republiky Masaryk, Engliš, Šrámek apod. apod. Chovali se opravdu tak macešsky? Já jsem se nemohl na štěstí chovat jako někdejší správce financí země české (!) k Moravě.⁴⁵²

A teď už přicházím k té vážné kapitole: předpokládá se (je-li to jen vědomý předpoklad a ví se, že se za ním skrývá něco jiného, tak je to alespoň myšlenkově v pořádku), že jaksi Čech z Čech je od přirozenosti nenávistně anebo aspoň bezohledně založen proti všem ostatním Čechům, narozeným a žijícím na Moravě. Takže co pochází z Prahy a z jejího rozhodnutí (ač je to fikce, protože Praha o ničem nikdy nerozhodla, ty hezké prejzy malostranských domů a podobně) je vždy pro Moravu a Slovensko macešské. Přitom že Praha má takovou tajemnou moc, že jakmile do ní přijde Moravan a sedne si v Praze za rozhodovací stůl, pak je automaticky „počeštěn“. Ergo: je třeba odstranit nadvládu Prahy a je třeba učinit pro Moravu to, aby sama o sobě rozhodovala.

Při centrálním rozhodování jakémkoliv (okresní orgány rozhodují o jednotlivých obcích, obce o jednotlivých domácnostech, země o jednotlivých okresech atd.) stojí proti dané a obmezené finanční pokladně a daným obmezeným produkčním schopnostem petenti v současné řadě. Každý z nich se pochopitelně vyznačuje tím, že hodnotí svou petici ze svého

⁴⁵² Chytil tu naráží na své poválečné působení v Zemském národním výboru v Praze.

hlediska (nemůže jinak, protože nemá možnost srovnat ostatní petice, a mimo ně i to, co není aktuálně předmětem peticí, neboť státník se musí dívat na objektivní potřebu celku, a nikoliv pouze na to, oč kdo žádá). Naproti tomu stojí činitel, jehož je úkolem, aby rozhodoval o jednotlivých peticích, dívaje se na všechny i na ty nevyslovené, a protože má obmezené možnosti finanční i materiální (kdybychom měli dost finančního kapitálu k dispozici pro postavení všech dálnic za dva roky, nebyli bychom to s to udělat materiálně), musí chtěj nechtěj řadu peticí odsunout na pozdější dobu, řadu zamítnout z hlediska celku. Je pak pochopitelné, že jednotliví petenti se cítí ukřivdění, že nařikají na macešskou politiku, podezírají ze strannosti, nakonec z národních averzí atd. Jiná věc je, zda in concreto ten který lidský činitel byl, nebo nebyl s to dokonale objektivně rozhodnout o pořadí splnění jednotlivých peticí. Přitom nedostatek objektivity nemusí tu znamenat strannost, nýbrž také danou neschopnost anebo, což je horší, danou nemožnost objektivněji rozhodnout; mnohé, co teprve budoucnost ukáže za nerozumné, vyhlíželo v minulosti, když se o věci rozhodovalo, za rozumné a objektivní.

Tuto situaci jsem zažil prakticky na své kůži v míře vrchovaté, když jsem přijímal v Praze na Zemském národním výboru delegace jednotlivých okresů a když jsem vedl nekonečné přesvědčovací hovory (většinou marné, takže každý z delegátů odcházel s přesvědčením, že ten Pražan Chytil straní Praze a že je neobjektivní), nekonečně dlouho ukazoval na dané prostředky, na to, že je z hlediska rovnoměrnosti odůvodněnější dát milion do Chocně a nikoliv do Náchoda... A tak si bude věčně naříkat Praha vůči Brnu nebo Bratislavě (jak byla ochuzena a na ni nedbáno), Bratislava na Brno, Brno na Bratislavu a svorně na Prahu, jihočeský kraj na severočeský, jihomoravský na západoslovenský atd., ale unisono svorně všichni na Prahu. Tož to je nevážné východisko, a nejsem ochoten se ho účastnit.

Proto bych sám stál na stanovisku, že tato problematika mezi Čechami a Moravou (nikoliv mezi Čechy a Moravany) má být odložena pro jednání v definitivním českém parlamentu (lhostejno, zda sídlo jeho bude v Praze, nebo v Brně, ač ovšem nikoliv z hlediska ekonomického - budovy cosi stojí - a z hlediska Moravanů, neboť je přece jenom příjemnější

pro Moravany se podívat do světového města Prahy, a Pražanům a Čechům je to celkem jedno, kam pojedou na zasedání). Tam už nebude vyhrocena otázka, jako je ve spojení s jednáními o věcech slovenských, a půjde jenom o ryze administrativní problém, zda místo krajských výborů jeden zemský výbor. A tam arci nepůjde o hájení z á j m ů Moravy, viz předchozí úvahu.

O tom, na jak hliněných nohou spočívá další argument pro trialismus, že to je cesta, jak obejít požadavek Slovenska na hlasovací paritu v ústředním sněmu, by se dalo mnoho mluvit, ale tím Tě už nebudu otravovat.

A tak vidíš jasně z obsahu mého dopisu, že se opravdu do politiky nehodím, a nejméně na místo poslance v ČNR. Škoda, že se nesnažili povolat tam kolegu Kubeše, myslím, že by nakonec se s Vybralem dobře shodli, a Vybral svými rozsáhlými vědomostmi tam bude velmi užitečný.

Byl u mne František Kop, nebyl jsem však doma (právě jsem byl v Praze), a tak mi vzkázal po ženě, že je profesorem v Olomouci, mám radost, že se mu to povedlo. A těším se, že Vy všichni budete zase brzy přednášet na brněnské právnické fakultě, je také mnoho dobrého mladého dorostu, který bude moci vyplnit chybějící posty.

Velice Ti, milý Jirko, děkuji za Tvé přátelství i za milý Tvůj dopis, sám však jsem velmi nešťasten osobně tím, co se s mou osobou stalo.

Tvůj

3. Václav Chytil: Co nám přinese?⁴⁵³

Nemiloval jsem nikdy zvláště novoroční gratulace, i když jako přátelská vzpomínka potěšily. Opakuje se v nich vždy, že se nám přeje hodně štěstí, a tak se nám každokaždý rok vždy znovu staví ostře před oči, jakými jsme to přece jenom osudem manipulovanými tvory. Jak jenom částečně záleží to, jak se utváří náš život, na nás samých, na naší příčinnosti, práci, na našem myšlení, chování, a jak je k tomu vždy potřeba ještě onoho iracionálního „štěstí“. Každý stojíme v prvních týdnech nového roku s otázkou, co „nám přinese“ rok, ačkoliv bychom raději byli závislí na tom, co si my sami sobě přineseme.

To „štěstí“ je však jen zdánlivě iracionální. Jsou to faktory, které ovlivňují náš život, avšak jsou mimo oblast našich vlastních možností je ovlivnit ve svůj prospěch. Sebepečlivější životní hygiena, jíž hledíme ve svůj prospěch ovlivnit svůj zdravotní stav, nezabrání smrti při letecké katastrofě, a „měl štěstí“ ten, kdo při ní nezahynul.

Člověk není rád manipulovaným tvorem ani jako jednotlivec, ani jako národ. Celé dějiny lidského usilování jsou nepřetržitým dokumentem toho, jak člověk a národy usilovaly o to, aby se zúžila vláda „štěstí“ nad jeho životem, a aby tedy nebyl bezmocně manipulován šťastně nebo nešťastně osudem, nýbrž aby si své štěstí manipuloval sám. Což je, myslím, také jedna ze silných pohnutek touhy národů po demokracii, aby totiž nebyly manipulovány „štěstím“, že jejich vládce je osvícený a dobrý, anebo „neštěstím“, že je neosvícený despota, nýbrž aby se manipulovaly samy.

I monarchie může být osvícená, a i ona má vládu, jejíž členové mohou být osvícení, stejně jako demokracie. Zde i tam jsou hlavy států a jsou ministři a jsou státní orgány. Zde i tam se vládne národu, jednou lépe, podruhé hůře. Není to tedy přesné, když se říká, že v demokracii si vládne lid sám. Rozdíl je v tom, že v demokracii má lid možnost ponechat u vlády „nad jeho věcmi“ ty, kteří se osvědčili a jimž důvěřuje, a vyměnit ty, kteří se neosvědčili nebo jimž nedůvěřuje. Lid v demokracii má méně důvodů, aby se tázal,

⁴⁵³ Text není datován, vznikl však pravděpodobně na přelomu let 1968 a 1969.

co mu jako politickému organismu „přinese nový rok“, než mají obyvatelé monarchie. Víc má na svém politickém stole toho, co si přinese sám. Vždyť může „své“ politiky vyměnit a zkusit to s jinými. Dost se zapomíná na tento pohled na demokracii, ač ukazuje, myslím, její zvláště důležitou stránku.

Demokracie není jen juristický pojem a právně ustavená organizace státu, nýbrž a zejména sociologický fakt velmi silně podmíněný psychologií lidí. Pravda, demokratická psychologie se rodí v národě nejčastěji z kritiky despoty, ať se kryje jakýmkoliv názvem, a oslabuje se až k indiferentnosti k veřejným záležitostem dobrým stavem vládnutí kterékoliv vlády. Prázdný parlament a neúčast při volbách nebývají nutně špatným svědectvím o poměrech ve státě. Jsou však případy, a jsou to historicky osudové případy, ve kterých politická letargie národa v demokracii nastupuje jako následek vědomí, že se nemůže manipulovat sám podržením anebo výměnou politiků. Národ dobře cítí, že je-li tomu tak, začíná se sociologické jádro juristické slupky sesýchat.

Nevím, co „nám přinese“ další běh tohoto roku. Možná že dobré počasí s bohatou žní, možná že na jaře zmrzne všechno ovoce. Cosi však si můžeme přinést sami. Ne všechno, zdaleka ne všechno, co bychom si přáli, jak je to dáno omezeností našich sil. Co si můžeme sami přinést, je především posílení základů naší demokracie v onom sociologickém a psychologickém smyslu. Juristicky se demokracie instaluje snadno a zakrátko: vydáním zákona. Sociologicky však vchází demokracie v život pozvolna, někdy dlouho, ne však snadnými cestami a jednoduchými cestami. A je třeba, aby po těch cestách nešla pouze menšina národa, ostatní aby zůstávali politicky indiferentní anebo jen matrikově příslušní členové národní politické pospolitosti.

Nemysleme, že demokratičnost našeho pospolitého života je věc našeho historického „štěstí“, že se na historické scéně objevili jak Masaryk, tak Dubček, neobjevili se z ničeho nic, jako dílo nad námi a nad nimi manipulujícího osudu. Jejich dílo bylo výsledkem záměrné, manipulující aktivity podmíněné demokratickou psychologií širokých mas. Žádný demokrat nevyroste sám ze sebe bez široké demokratické základny národní, lhostejno, zda tato národní demokratická základna je, anebo

není i juristicky vyjádřena v organizaci státu. Většina demokracií byla při plném sociologicko-psychologickém životě již za vlády despotie, juristická slupka se přidávala až ex post.

Avšak žádný demokrat také nezůstane, byť byl sám do morku kostí demokratem, opadne-li ta demokratická vlna v širokých masách, která mu umožnila uskutečnit demokracii. Široké účasti na politickém životě je nám potřebí v tomto roce, vážné, nehysterické, inteligentní účasti ve všech společenských organizacích, neboť nezapomínejme: v demokracii se udržují politikové, jimž se důvěřuje, účastí nejširších mas na politickém životě, politickou indiferentností se však často podrážejí.

4. Kondolence prof. Hynka Bulína k Chytilovu úmrtí

Hynek Bulín

Květná 8

Brno

603 00

V Brně dne 22. 9. 1980

Vážená a milá paní Zdeničko,

zpráva o odchodu drahého přítele Václava na věčnost mne velmi sklíčila. Patřil k mým nejdražším a nejvěrnějším. Vyrůstali jsme bok po boku na právnické fakultě Masarykovy univerzity, byli jsme oplodněni vznešenými myšlenkami svých velkých učitelů Weyra, Engliše, Kallaba, Sedláčka aj., a byli jsme mezi prvními jejich žáky, kteří vydávali své literární plody ještě za studií (viz např. Englišův sborník 1930).

Neměl jsem bratra (fyzického), ale vždy mně připadalo, že Václav je můj duchovní bratr – a to je někdy více než přirozený bratr. Měli jsme k sobě blízko filozofickými sklony, způsobem myšlení i uměleckými zálibami – Václav především ve výtvarném umění, já zase v hudbě. Jenže on byl mnohem chytřejší a talentovanější (znovu jsem se teď o tom přesvědčoval, když jsem v nemoci četl některé jeho prvotiny) – a měl daleko těžší životní osudy než já. Osud nás nakonec rozdělil – Václav působil na stará kolena v Praze, já teď zase v Brně – ale tato distantia loci nijak neovlivnila naše půlstoleté věrné přátelství. Vyčítám si, že jsem nepřijel já za ním do Prahy, dokud byl ještě čas – jeho poslední dopis z června nevěstil nic dobrého...

Prosím, abyste přijala a svým dcerám tlumočila upřímný projev soustrasti také od mé ženy Zdenky, která si Václava velmi vážila. Já na svého drahého přítele nikdy nezapomenu!

Váš zcela oddaný

Hynek Bulín

František Balaš
Květná 8
Brno
603 00

Brno dne 22.9.1980.

Vážení a milí paní Zdeničko,

zpřeva o odchodu drakůh pítelk Václava na očuost
me velmi skličila. Pátel k nym vybarvení a nepřemý-
šim. Upřáteli me tak je baba na pívnické fakultě
Masarykovy univerzity, byli me ovlivnění vyznávající nym-
bukami svých velkých učitelů Weyra, Engste, Kallaba,
Sedláčka aj., a byli pma mezi prváčníky jejich školy, kteří
vedebat své literární plody pntě za studiu (viz např.

English sborník 1930)

Deniel psm Petra (přiznalo), ale vzdy me připadalo,
že Václav je náš duchovní bratr - a to je vždy více než
přirozený bratr. Měli me k němu blízký filozofický sběh,
způsobem myšlení i avěšedijm zleboání - Václav pvedovan
se vřtavením nym, je zase v hradě jenže on byl maodem
duševní a talentovanější (zavm psm se text o tom pvedován
když psm v umoru cěll mltěm jeho pvoňm) - a měl také
těm životm osady než p. Ondr mš mlouce ppsitel -
Václav přišel na staré kolosa v Praze, já zase v Brně - ale
tato distancie loei nijak neovlivnila naše pblížete vsmé
přátelství. Ppátam m, že psm nepřel ze sva do Prahy, dokud
byl ještě čas - jeho poslední dopis z čerova nepřel nic dohiko...

Prosim, alyte přijala a nym drcám tluvoatě ppiřem
přepři vřtavení také od mé žny Zduky, která si Václava velmi
vážila. Já na svého drakůh pítelk nikdy nepřepomem!

Paš zeela oddaný František Balaš

Chronologicky řazený výběr publikovaných prací V. Chytila (s akcentem na studentská léta)

- Filosofické základy normativní teorie právní a její vztah k hospodářské noetice Englišově. *Všehrd.* 1928–1929, roč. X, s. 60–71.
- Krejčí Dr. D.: K otázce ceny matematické statistiky pro statistickou praxi. *Všehrd.* 1928–1929, roč. X, s. 205.
- Matějka Dr. Jan: Pojem veřejnoprávní korporace. *Všehrd.* 1929–1930, roč. XI, s. 301–303.
- Nepsané právo. *Časopis pro právní a státní vědu.* 1930, roč. XIII, s. 1–25.
- Norma a postulát. In: *Sborník prací k padesátým narozeninám Karla Engliše.* Brno-Praha: Barvič & Novotný a Orbis, 1930, s. 494–513.
- Čechrák Dr. Cyril: Hospodářské konjunktury. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 143–144.
- Engliš Dr. Karel: Problémy hospodářské teleologie. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 173–174.
- Engliš Dr. Karel: Teleologie jako forma vědeckého poznání. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 197–200.
- Engliš prof. Dr. Karel: Státní rozpočet na rok 1931. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 273.
- Englišův hospodářský logicismus. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 6–15.
- Pojmy ve vědě právní. *Všehrd.* 1930–1931, roč. XII, s. 215–224 (otištěno též in WEINBERGER, O., KOSEK, J. *Brněnská škola právní teorie: normativní teorie.* Praha: Karolinum, 2003).

prof. Dr. J. Loevenstein: Teleologické a národohospodářské pojmy. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 55–70.

prof. Dr. Zdeněk Peška: Nástin přednášek z oboru ústavního práva. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 70–75.

Kantova kritika čistého rozmyslu. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 152–153.

Handwörterbuch der Soziologie. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1931, roč. XIV, s. 153.

Valutové přírážky jako problém měnový. *Všehrd*. 1931–1932, roč. XIII, s. 209–215.

Hugh Daltona „Základy veřejných financí“. *Obzor národohospodářský*. 1932, roč. XXXVII, s. 225–245, 297–309, 384–403 (též separát).

Soubornost právního řádu. *Právní obzor*. 1932, roč. XV, s. 407–419.

Univ. Prof. JUDr. Jan Loevenstein. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 205–210.

Dr. Karel Engliš: Theorie státního hospodářství. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 242–249.

J. M. Novotný: Slabikář národního hospodářství a finanční vědy. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 269–291.

Antonín Pimper: Národohospodářská čítanka. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 361.

O naší a světové krizi. Přednesli na schůzích čes. společnosti národohospodářské JUDr. Rudolf Hotowetz a univ. Prof. Josef Drachovský. Nákladem české společnosti národohospodářské, Praha 1932. Cena 8 Kč, str. 39. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 357–361.

Jak vykazovati stabilizační rezervní fondy jako zdaněné, nebo nezdaněné. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 344–346.

- Gesellschaft, Staat und Recht. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1932, roč. XV, s. 169–172 (rozšířená verze stejnojmenné recenze na sborník k 50. narozeninám H. Kelsena, uveřejněné ve Všehrdu).
- Gesellschaft, Staat und Recht. *Všehrd*. 1933–1934, roč. XV, s. 221–223.
- Teleologické pojetí hospodářské vědy. *Sociální problémy*. 1935, roč. IV, s. 177–196, 262–283 (též separát).
- Povaha hospodářské historie. In: *Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra*. 25. IV. 1939, I. Praha: Orbis, 1939, s. 93–101.
- Universalismus jako metoda hospodářské vědy. Kritický rozbor Spannovy hospodářské teorie*. Brno-Praha: Orbis, 1938.
- Vlny hospodářské konjunktury*. Brno-Praha: Orbis, 1939.
- Funkce ceny v hospodářství. *Obzor národohospodářský*. 1939, roč. XLIV, s. 441–445.
- O povahu hospodářskovědeckého myšlení. *Obzor národohospodářský*. 1939, roč. XLIV, s. 535–547.
- O metodě a teoretických možnostech prognosy hospodářské budoucnosti*. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1940.
- Pojem družstva a družstevnictví. In: *Družstevní sborník*. 1940–1941, roč. I, s. 113–133 a 251–273.
- Karel Engliš: Národní hospodářství. Orbis, Praha 1940. Str. 304, cena 50 K, váz. 65 K. *Obzor národohospodářský*. 1941, roč. XLVI, s. 46–54.
- Vom Begriff des Ganzen: Eine wirtschaftsphilosophische Betrachtung*. Prag: Selbstverlag, 1941.
- Žirové peníze. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1941, roč. XXIV, s. 235–247.
- Kompendium národního hospodářství. Pro potřeby zkoušek úřednictva Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze před jmenováním na vrchní kontrolory. Peníze a měna. Oddíl první: základní pojmy*. Praha, 1942.

O „ústavních zárukách“ občanských svobod. *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně: Problémy nové československé ústavy*. 1947, roč. XV, s. 61–73.

Brünner Volkswirtschaftstheoretische Schule. Nationalökonomie und Finanzwissenschaft. In: BORŮVKA, O., BURIAN, J. *Universitas Brunensis, 1919–1969*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 373–377.

Předmět vědy o národohospodářské politice (ed. MACHALOVÁ, T.). *Časopis pro právní vědu a praxi*. 1994, roč. II, č. 3, s. 159–163 (původně nevydaný strojopis). Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/10224>

Vzpomínám si. Výtah z Prvního svazku 1907–1927. Slavičín: Nadace Jana Pivečky, 2002.

Série článků v *Lidové demokracii* a v časopise Československé strany lidové *Naše politika* a d.

Překlady

MERKL, A. *Obecné právo správní I., II*. Brno-Praha: Orbis, 1931 a 1932.

KELSEN, H. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha: Orbis, 1933.

Rejstřík osob

A

Aischylos (525–456 př. n. l.), starořecký dramatik, původně voják
s. 162

Alexandr I. (1777–1825), ruský car v letech 1801–1825
s. 64

Ammon, Alfred (1883–1962), rakouský ekonom, vyučoval i na německé univerzitě
v Praze (1920–1926)
s. 20

Arbes, Jakub (1840–1914), žurnalista a spisovatel
s. 175

Aristoteles (384–322 př. n. l.), filozof, Platonův žák, vychovatel Alexandra Velikého
s. 166

Augustin, Radek (1977), Mgr., politik, manažer, poradce guvernéra ČNB Jiřího
Rusnoka
s. 18

Augustinus, svatý, též Augustinus z Hippa; Aurelius Augustinus (354–430 n. l.)
s. 67, 255

B

Bakala, Břetislav (1897–1958), dirigent a hudební skladatel, žák Leoše Janáčka,
po většinu svého profesního života působící v Brně
s. 90, 102, 109, 188

Balzer, Jaroslav ml. (*1903), vystudovaný právník, pracovník Národní banky
Československé v Praze
s. 219

Balzer, Jaroslav st., senátní prezident Nejvyššího soudu
s. 219

Baťa, Jan Antonín (1898–1965), zlínský podnikatel, bratr Tomáše Bati z otcova
druhého manželství
s. 88

Baťa, Tomáš (1876–1932), zlínský podnikatel, bratr Jana Antonína Bati z otcova
prvního manželství
s. 88, 89

- Baxa, Bohumil (1874–1942), profesor dějin českého práva na brněnské právnické fakultě, senátor, popraven nacisty za heydrichiády
s. 72, 164, 178
- Baxa, Karel (1862–1938), advokát, politik, pražský primátor, první předseda československého Ústavního soudu
s. 72
- Beer, Julius (*1877, zahynul v Osvětimi), vystudovaný právník, vrchní finanční rada berní správy pro Brno-město I.
s. 242–246, 248, 250, 254, 255, 258
- Beethoven, Ludwig van (1770–1827), německý hudební skladatel a klavírista
s. 95
- Bechyně, Rudolf (1881–1948), politik, novinář, poslanec, 1915 zatčen a obviněn z velezrady, za II. světové války předseda londýnské Státní rady
s. 150, 151, 153, 154
- Benda, Marek (*1968), český politik, vnuk prof. Zdeňka Neubauera st.
s. 132
- Beneš, Edvard (vl. jm. Eduard; 1884–1948), sociolog, politik, prezident republiky (1935–1948, v letech 1938–1945 působící v emigraci)
s. 120, 122, 149, 205, 235, 239
- Berg, Albano (1885–1935), rakouský skladatel a klavírista
s. 60
- Bezruč, Petr (vl. jm. Vladimír Vašek; 1867–1952), básník a prozaik
s. 63, 130
- Biel, Ladislav JUDr., v roce 1948 člen Bankovní rady NBČ
s. 38
- Bizet, Georges (1838–1875), francouzský hudební skladatel
s. 59
- Bláha, Inocenc Arnošt (1879–1960), filozof, sociolog, politolog a kulturolog
s. 179–181
- Borovský, Karel Havlíček, viz Havlíček Borovský, Karel (1821–1856)
- Bráf, Albín (1851–1912), český národohospodář, profesor pražské právnické fakulty, poslanec a podvakerát krátce i předlitavský ministr orby
s. 187
- Brahms, Johannes (1833–1897), německý hudební skladatel, klavírista, dirigent
s. 95
- Brichta, Jan, v době I. ČSR majitel brněnského Varieté Brichta v Zemském domě III.
s. 189

Brožík, Václav (1851–1901), malíř, tvořící ve stylu akademismu
s. 94

Březina, Otokar (vl. jm. Václav Jebavý; 1868–1929), básník a spisovatel, představitel symbolismu
s. 87

Bulín, Hynek ml. (1908–1996), od roku 1945 profesor civilního řízení na brněnské právnické fakultě
s. 17, 28, 130, 136, 164, 179, 208, 261, 272

Bulín, Hynek st. (1869–1950), advokát, moravský politik a poslanec
s. 130, 209

Burda, Štěpán, student Právnické fakulty MU v Brně
s. 18

C

Callasová, Maria (1923–1977), americká sopranistka řeckého původu
s. 105

Cvejić, Nicola (1896–1987), srbský barytonista
s. 93, 101

Cvetler, Jiří (1902–1991), romanista a právní historik, profesor na brněnské právnické fakultě, 1952 až 1963 pracovník ČSAV
s. 17, 263

Č

Čáda, František ml. (1895–1975), právní historik a kodikolog, profesor na brněnské právnické fakultě
s. 73, 81, 82, 164, 178, 179

Čáda, František st. (1865–1918), filozof, psycholog a pedagog, otec právního historika a kodikologa Františka Čády ml.
s. 73

Čajkovskij, Pjotr Iljič (1840–1893), ruský hudební skladatel
s. 101, 107, 108

Čakrt, Jan, Dr., úředník Národní banky
s. 41

Čapek, Josef (1887–1945), malíř, grafik a spisovatel, bratr Karla Čapka
s. 102, 116, 136

Čapek, Karel (1890–1938), spisovatel, novinář a dramatik, bratr Josefa Čapka
s. 55, 102, 116, 118, 123, 136, 226, 229

Čermák, František (*1882), pedel
s. 66, 130, 159, 219

Čermáková, roz. Baumlová, Heřma (*1888), manželka pedela Františka Čermáka
s. 66, 159

Čvanová, dříve Remislawská, Alexandra (1897-1939), sopranistka původem
z Oděsy
s. 93, 102, 107, 110, 113, 189

D

d'Albert, Eugen (1864-1932), německý skladatel a klavírista skotského původu
s. 96

Daněk, Miroslav, Chytilův spolužák z uherskobrodského gymnázia
s. 85

Dante Alighieri (1265-1321), florentský (italský) básník, filozof (De monarchia)
a politik
s. 170

Dickens, Charles (1812-1870), britský romanopisec
s. 160

Dominik, Rudolf (1889-1951), profesor správní vědy a správního práva, poslanec,
po válce odsouzen za kolaboraci
s. 12, 164, 173-178, 205

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič (1821-1881), spisovatel a filozof, čelný představitel
ruského realismu
s. 160, 162

Drtna, František (1861-1925), filozof, profesor pražské filozofické fakulty,
poslanec Říšské rady za realistickou stranu a spoluzakladatel skautingu
s. 149

Dubček, Alexander (1921-1992), slovenský politik, první tajemník KSČ (1968-1969;
z KSČ vyloučen 1970)
s. 270

Dupont, Ewald André (1891-1956), německo-americký filmový kritik, scenárista
a režisér
s. 112

Durkheim, Émil (1858-1917), francouzský sociolog, stál u zrodu moderní sociologie
s. 179

Dürer, Albrecht (1471-1528), německý renesanční malíř a grafik, ale též teoretik
výtvarného umění
s. 105

Dvořáček, Jan (1887–1956), Ing., 1925–1926 ministr průmyslu, obchodu a živností, poslanec NS, 1938–1945 vrchní ředitel Živnostenské banky
s. 43

Dvořák, Antonín (1841–1904), hudební skladatel
s. 80, 95, 251

Dvořák, Ladislav František (1888–1953), vystudovaný právník, teoretik zemědělského družstevnictví, 1939–1945 guvernér NB Česko-Slovenské a posléze NB pro Čechy a Moravu
s. 35, 36, 39, 46

Dvořák, Max (1874–1921), kunsthistorik, působil na vídeňské univerzitě
s. 141

Dyk, Viktor (1877–1931), básník, poslanec a senátor za národní demokracii
s. 72, 122, 236, 259

E

Edison, Thomas Alva (1847–1931), americký vynálezce a podnikatel
s. 87

Engliš, Antonín (1845–1892), kněz, nevlastní bratr K. Engliše
s. 137

Engliš, Karel (1880–1961), profesor národního hospodářství na brněnské právnické fakultě, ministr financí, guvernér Národní banky Československé
s. 10, 11, 13, 14, 17, 1921, 28, 31, 32, 33, 35, 37, 46, 63, 64, 67, 69, 78, 79, 81, 82, 121, 123, 125–127, 130–138, 140–150, 154–161, 163, 167–169, 171–174, 183, 209–211, 214, 219, 221–223, 225, 226, 240–243, 249, 266, 272

Englišová, roz. Sovová, Valerie (1884–1964), manželka prof. Karla Engliše
s. 134

F

Fierlinger, Zdeněk (1891–1976), sociálně-demokratický a pak komunistický funkcionář, předseda vlády (1945–1946)
s. 23

Filla, Emil (1882–1953), český expresionistický a kubistický malíř
s. 208, 209

Firt (původně Fürth), Julius (1897–1979), český politik a kulturní pracovník, v letech 1939–1945 a po roce 1948 žil v emigraci
s. 116

Fischer, Josef Ludvík (1894–1973), filozof a sociolog
s. 181

František I. Habsburský (1768–1835), římský císař (1792–1806), rakouský císař (od 1804)
s. 64

Frič, Martin (1902–1968), filmový režisér, scénárista a herec
s. 66

Friedrich, Karl, vrchní berní tajemník berní správy Brno-město I.
s. 244, 246–250, 253–259

Fuad I. (1868–1936), egyptský král v letech 1922–1936)
s. III

Fügner, Jindřich, křtěn jako Heinrich Anton (1822–1865), spoluzakladatel tělocvičného spolku Sokol
s. 55

G

Gabrlík, Narcis, profesor matematiky a deskriptivní geometrie na reálném gymnáziu v Uherském Brodě v letech 1919 až 1925
s. 70, 71

Galilei, Galileo (1564–1642), italský (toskánský) filozof, astronom a fyzik
s. 28

Gerlich, Karel (1905–1944), docent civilního soudního řízení na brněnské právnické fakultě, soudce, zahynul při spojeneckém náletu na Brno
s. 136, 179

Gigli, Beniamino (1890–1957), italský tenorista a filmový herec
s. 93

Goethe, Johann Wolfgang von (1749–1832), německý básník, prozaik a dramatik, sasko-výmarský politik
s. 138, 174

Gottwald, Klement (1896–1953), komunistický politik, prezident republiky (1948–1953)
s. 23

H

Hais-Týnecký, Josef (1885–1964), spisovatel a novinář
s. 175

Hajn, Petr (*1935), právník, emeritní profesor Právnické fakulty MU
s. 18

Hála, zřízenec v Národní bance československé
s. 146, 147

- Havlíček Borovský, Karel (1821–1856), novinář, básník, politik
s. 119, 120, 169, 226
- Hejda, Jiří (1895–1985), novinář, ekonom, odbojář
s. 116, 229
- Herben, Jan (1857–1936), novinář, spisovatel, poslanec a senátor, koncipoval text
preambule československé ústavy z roku 1920
s. 123
- Hermann, Ignát (1854–1935), novinář, fejetonista a spisovatel
s. 175
- Herold, Jiří (1875–1934), hráč na violu, člen Českého kvarteta
s. 91
- Heyrovský, Leopold (1852–1924), pražský profesor římského práva, otec Jaroslava
Heyrovského
s. 71
- Heyrovský, Jaroslav (1890–1967), nositel Nobelovy ceny za chemii za objev a rozvoj
polarografické metody, syn Leopolda Heyrovského
s. 71
- Hilsner, Leopold (1876–1928), rakouský občan židovského původu, odsouzený
za vraždu A. Hrušové, která se stala záminkou k protizhidské kampani známé
jako hilsneriáda
s. 237
- Hitler, Adolf (1889–1945), vůdce nacistické strany a německý kancléř
s. 14, 146, 203, 234, 260
- Hlinka, Andrej (1864–1938), slovenský politik, představitel Slovenské lidové
strany, později Hlinkovy slovenské lidové strany
s. 233
- Hoetzel, Jiří (1874–1961), profesor správní vědy a správního práva na Právnické
fakultě UK v Praze, tvůrce návrhu ústavy z roku 1920
s. 23
- Hoffmann, Karel (1872–1936), houslista a hudební pedagog, profesor pražské
konzervatoře
s. 91
- Holan, Vladimír (1905–1980), básník a překladatel
s. 147
- Homér (žil pravděpodobně na začátku 8. st. př. n. l.), starořecký básník a pěvec
s. 166
- Hoppe, Vladimír (1882–1931), profesor filozofie
s. 180

Horák, Jan, MUDr., slavičínský lékař
s. 129

Horáková, Milada (1901–1950), politička a právnička, odsouzena v politickém procesu a popravena
s. 116

Horna, Miloš, Ing., úředník Národní banky
s. 41

Hruban, Jaroslav, Dr., profesor němčiny a francouzštiny na reálném gymnáziu v Uherském Brodě v letech 1911 až 1934
s. 62

Hus, Jan (kolem r. 1370–1415), římskokatolický kněz, reformátor, kazatel, rektor pražské univerzity (1409–1410)
s. 94, 152, 154

CH

Chaplin, Charlie (1889–1977), legenda světové kinematografie, v éře němého filmu jej proslavila tragikomická postava Tuláka
s. 73

Chiti Chytilová, Zuzana viz Chytilová, Zuzana

Chlubna, Oswald (1893–1971), hudební skladatel a pedagog
s. 102

Chmela, Leopold (1894–1962), vystudovaný právník, absolvent PrF MU, za protektorátu vrchní kontrolor NB pro Čechy a Moravu, 1945 nacisty odsouzen za velezradu k trestu smrti, v padesátých letech souzen v politickém procesu
s. 36–38, 41, 45

Chmelíř, Karel, JUDr., úředník Národní banky
s. 41

Chytilová (Chiti Chytilová), Zuzana, nar. 1946, dcera V. Chytila, žijící v Itálii
s. 19, 25, 29, 262

Chytilová (Nováková), Zdeňka, nar. 1940, stavební inženýrka, dcera V. Chytila
s. 12, 18, 19, 29, 235, 262

Chytilová, roz. Šutová, Zdeňka (1912–2008), absolventka pražské právnické fakulty (1938), manželka V. Chytila
s. 19, 29, 272

Chytilová, roz. Žůrková, Anna (1876–1946), matka V. Chytila
s. 19

Chytil, Václav st. (1875–1956), otec V. Chytila
s. 19

I

Ibsen, Henrik (1828–1906), dánský píšící norský dramatik a divadelní režisér
s. 160, 162

J

James, Wiliam (1842–1910), americký psycholog
s. 207

Janáček, Leoš (1854–1928), hudební skladatel, dirigent, muzikolog
s. 92–95, 102

Janečka, Hynek, úředník Národní banky
s. 41

Janěk, Jaromír, syn lékaře, Chytilův spolužák z uherskobrodského gymnázia pocházející z Uherského Brodu, student medicíny
s. 83, 85

Jeritzová, Maria (1887–1982), narozená jako Marie (Mitzi) Jedličková, sopranistka, brněnská rodačka
s. 93, 104

Jež, Ivan, JUDr., úředník Národní banky
s. 45

Jidáš Iškariotský (3 př. n. l.–30), biblická postava, jeden z dvanácti původních apoštolů, který Ježíše zradil a stal se symbolem zrady
s. 133

Jirásek, Alois (1851–1930), spisovatel, politicky aktivní
s. 72

Jonáková, Olga, praneteř V. Chytila
s. 17, 261

Jungmann, Josef (1773–1847), český filolog, překladatel a spisovatel
s. 238

K

Kabeš, Jaroslav (1895–1964), politik a ekonom, v roce 1948 člen Bankovní rady NBC, 1949–1953 ministr financí
s. 38

Kadlec, Karel (1865–1928), pražský právní historik a slavista
s. 72

- Kadlec, Vladimír (1912–1998), ekonom, člen KSČ, ministr školství v době tzv. pražského jara, signatář Charty 77
s. 26, 37
- Kaizl, Josef (1854–1901), ekonom, vysokoškolský profesor, poslanec Říšské rady, krátce předlitavský ministr financí (1898–1899)
s. 149
- Kallab, Jaroslav (1879–1942), profesor trestního práva a řízení na brněnské právnické fakultě s povinností přednášet právní filozofii, angažoval se v oblasti péče o mládež
s. 9, 65, 78, 123, 159–164, 176, 183, 184, 221, 272
- Kant, Immanuel (1724–1804), německý filozof
s. 74, 79, 80, 133, 136, 137, 162, 171, 174, 180, 181, 207, 208, 213
- Karel I. Rakouský (1887–1922), poslední rakouský císař a český král
s. 120
- Karel IV. Lucemburský (1316–1378), římský císař a český král
s. 205
- Kelsen, Hans (1881–1973), rakouský právní filozof a státovědec
s. 19, 20, 78, 136, 140, 141, 212
- Keprt, někdy psáno Keperť, Josef (1911–1939), docent trestního práva, podlehl tuberkulóze
s. 161, 179, 208
- Keynes, John Maynard (1883–1946), anglický ekonom
s. 157
- Kiepura, Jan Wiktor (1902–1966), polský tenorista
s. 93, 101
- Kocián, Jaroslav (1883–1950), houslista, hudební skladatel a pedagog
s. 97
- Kop, František (1906–1979), profesor církevního práva na právnické fakultě MU (do roku 1948)
s. 268
- Kopecký, Jaromír (1899–1977), vystudovaný právník, československý diplomat, odsouzen v politickém procesu a vězněn (1949–1960)
s. 24
- Kopfstein, Viktor (*1897), vystudovaný právník, úředník Národní banky v letech 1930 až 1958
s. 35, 41, 46, 251
- Kopunec, Radim, Mgr., středoškolský profesor, Gymnázium JAK v Uherském Brodě
s. 18

- Kotvald, Ferdinand (1898–1980), malíř, přítel V. Chytila
s. 26
- Kounic (též Kaunic), Václav Robert (1848–1913), hrabě, moravský šlechtic,
vystudovaný právník, politik a mecenáš
s. 68, 69
- Kounicová, roz. Horová, Josefina (1881–1961), druhá manželka hraběte Václava
Roberta Kounice
s. 69
- Kouřil, Josef, řezník a obchodník s dobytkem v Uherském Brodě
s. 102
- Kouřilová, manželka Václava Kouřila
s. 102
- Kováčik, Ludevít (1913–1985), docent VŠE v Praze, v roce 1948 člen Bankovní rady
NBČ
s. 38
- Kozina (Sladký Kozina), Jan (1652–1695), vedl povstání Chodů, popraven v Plzni
s. 68
- Koželuhová, též Koželuhová-Procházková, Helena (1907–1967), neteř Josefa a Karla
Čapkových, absolventka brněnské právnické fakulty, politička, manželka prof.
A. Procházky
s. 136
- Krajsa, Vojtěch, spolužák z uherskobrodského gymnázia pocházející z Uherského
Brodu, student veterinárního lékařství
s. 84
- Kramář, Karel (1860–1937), český politik panslovanské orientace, za první světové
války odsouzený k trestu smrti, předseda první československé vlády
s. 119–120, 122, 226, 227, 236–238, 247
- Krejčí, Dobroslav (1869–1936), profesor statistiky na brněnské právnické fakultě,
první předseda československého Státního úřadu statistického (1919–1920)
s. 73, 74, 164, 221, 223
- Křenek, též Krenek, Ernst (1900–1991), rakouský a posléze americký skladatel
a libretista českého původu
s. 102
- Kubelík, Jan (1880–1940), houslista a hudební skladatel
s. 97
- Kubeš, Vladimír (1908–1988), profesor občanského práva na brněnské právnické
fakultě (od roku 1945), politický vězeň, podílel se na znovuoživení brněnské
právnické fakulty
s. 22, 28, 136, 164, 268

Kučera, Karel (*1874-?), 1919–1934 vrchní ředitel Bankovního úřadu ministerstva financí a následně NBC
s. 32

Kučera, Vilém, berní tajemník berní správy Brno-město I.
s. 244, 249, 254, 255

Kudláček, František (1894–1972), houslista a hudební pedagog, zakladatel Moravského kvarteta
s. 92

Kukla, Karel Ladislav (1863–1930), novinář, spisovatel, dramatik
s. 175

Kunert, Jakub (*1977), PhDr., hlavní archivář ČNB v Praze
s. 16, 18, 31

L

Langer, František (1888–1965), vojenský lékař a spisovatel, dramatik a novinář
s. 116, 252

Lažanský z Bukové, Leopold (1808–1860), moravský místodržící
s. 69

Lenin, Vladimír Iljič (1870–1924), ruský revolucionář, vystudovaný právník, teoretik marxismu-leninismu
s. 120

Loevenstein, Jan (1886–1935), profesor národního hospodářství, finanční vědy a statistiky, bratr Karla Loevensteina
s. 156, 164, 167–172, 183

Loevenstein, Karel (1885–1938), průmyslník, generální ředitel Škodových závodů
s. 156

Loevensteinová, roz. Valentová, Sylva (1898–1927), manželka J. Loevensteina
s. 167

Loevensteinová, Sylva, dcera J. Loevensteina
s. 167

Lochmann, Josef (1882–1948), advokát
s. 183

Löbl, Eugen (1907–1987), národohospodář, politik, v roce 1948 člen Bankovní rady NBC
s. 38

M

- Macek, Josef (1887–1972), ekonom, profesor Vysoké školy ekonomické, v roce 1949 emigroval
s. 149, 150
- Maderno, Carlo (1559–1629), lombardský barokní architekt
s. 145
- Mácha, Karel Hynek, narozen jako Ignác Mácha (1810–1836), básník a prozaik, představitel romantismu
s. 47, 146, 147, 238, 239
- Machalová, Tatiana (*1959), docentka na Katedře právní teorie Právnické fakulty MU v Brně
s. 28
- Machar, Josef Svatopluk (1964–1942), básník, prozaik, publicista a politik (člen tzv. revolučního Národního shromáždění), představitel kritického realismu
s. 145
- Mališka, Eduard, kapelník městské dechové kapely v Uherském Brodě
s. 97
- Markovi, rodina Ing. Ludvíka Marka, penzionovaného správce velkostatku v Litenčicích, a jeho manželky Marie, rozené Zapletalové, blízcí přátelé Chytilovy tety Evy Žůrkové
s. 151
- Martinic, Leopold, profesor češtiny na reálném gymnáziu v Uherském Brodě v letech 1922 až 1927
s. 60, 151
- Martinů, Bohuslav (1890–1959), český hudební skladatel
s. 102
- Marx, Karl (1818–1883), německý filozof, kritik klasické ekonomie, teoretik dělnického hnutí a komunismu
s. 183, 226
- Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937), profesor Univerzity Karlovy, politik, prezident republiky
s. III, 116–123, 149–151, 205, 210, 225, 226, 235, 236–239, 247, 251, 266, 270
- Matějček, František, profesor přírodopisu a zeměpisu na reálném gymnáziu v Uherském Brodě v letech 1915 až 1939
s. 84
- Mátl, Viktor (*1905), vystudovaný právník, úředník, politický vězeň
s. 211
- Merkel, Adolf Julius (1890–1970), rakouský státovědec a konstitucionalista, žák Hanse Kelsena, profesor Vídeňské univerzity
s. 19, 212–218, 221, 222, 224, 228

Meyring, vl. jm. Meyer, Gustav (1868–1932), německý spisovatel a bankéř, žijící v letech 1884–1903 v Praze
s. 175

Michl, Aleš (*1977), Ing., ekonom, od roku 2022 guvernér ČNB v Praze
s. 18

Mommsen, Theodor (1817–1903), německý romanista, civilista, historik a politik
s. 167

Monet, Claude Oscar (1840–1926), francouzský impresionista
s. 105

Müller, Friedrich, pověřenec Říšské banky
s. 42

Müller, Walter (1911–1969), rakouský zpěvák a filmový herec, pocházející z Prahy
s. 101

Myslбек, Josef Václav (1848–1922), sochař, představitel monumentálního realismu
s. 115

N

Napoleon Bonaparte, jako císař Francouzů Napoleon I. (1769–1821)
s. 64, 82

Nebesář, Jaroslav (1882–1958), vystudovaný právník, národohospodář, 1945–1951 předseda dočasné správy NBCs a pak její guvernér, v padesátých letech souzen v politickém procesu
s. 37

Neubauer, Miloš (1898–1959), RNDr., matematik, švagr V. Chytila
s. 54, 156

Neubauer, Zdeněk ml. (1942–2016), biolog a křesťanský filozof, syn prof. Zdeňka Neubauera st.
s. 132

Neubauer, Zdeněk st. (1901–1956), mimořádný neplacený profesor ústavního práva na brněnské právnické fakultě, ředitel Všeobecného penzijního ústavu
s. 132, 136, 179, 207, 222

Neumann, František (1874–1929), dirigent a hudební skladatel
s. 92, 93, 10

Nezval, Vítězslav (1900–1958), básník, spisovatel, překladatel
s. 147

- Novák, Augustin (1872–1951), národohospodář a politik, 1921–1922 ministr financí, 1919–1934 vrchní ředitel Bankovního úřadu ministerstva financí a následně Národní banky Československé
s. 32
- Novák, František (1907–1977), MUDr., přítel V. Chytila, student medicíny a pak primář neurochirurgie
s. 102–115, 124, 188, 203, 241
- Novák, Jaroslav (*1933), Ing., manžel Chytilova dcery Zdeňky
s. 12, 18
- Nováková, Zdeňka, ing., viz Chytilová, Zdeňka
- Novák, Václav, křtěný Vácslav (*1898), starší bratr Františka Nováka
s. 104
- Novotný, Antonín (1904–1975), komunistický politik, první tajemník KSČ (1953–1968), prezident republiky (1957–1968)
s. 266

Ň

- Ňorková, Markéta, archivářka Národního divadla Brno
s. 18, 90

O

- Oliva, Ján (1903–1982), komunistický politik, v roce 1948 člen Bankovní rady NBC
s. 38
- Olšar, Erich (1906–1973), před druhou světovou válkou docent trestního práva a trestního řízení, po válce se stal na Vysoké škole politické a sociální profesorem sociální patologie a trestní politiky
s. 179
- Olšovský, Emil (vl. jm. Knos; 1890–1945), operní zpěvák (tenor), v letech 1912–1913 a 1923–1944 v angažmá v Brně
s. 96
- Ondřej, Alois (*1875), původně oficiál, pak tajemník a rektorátní rada
s. 66, 76, 77
- Ovidius Naso, Publius (43 př. n. l.–18 n. l.), římský básník
s. 166

P

- Palacký, František (1798–1876), historik a politik
s. 119, 141

- Pekař, Josef (1870–1937), historik
s. 227
- Peroutka, Ferdinand (1895–1978), spisovatel a publicista, poúnorový emigrant
s. 33, 116, 123, 226, 229
- Picasso, Pablo (1881–1973), španělský malíř a sochař, spoluzakladatel kubismu
s. 208
- Pivečka, Jan (1919–2004), podnikatel, poúnorový emigrant, zakladatel Nadace
Jana Pivečky
s. 30
- Platon (428/427–347 př. n. l.), filozof, Sokratův žák, zakladatel aténské Akademie
s. 166, 171, 174
- Plocek, Josef (1925–2019), právník, katolický laický aktivista, spoluvězeň a přítel
V. Chytila
s. 9, 12, 15
- Podhrázký (Podrahý), správce velkostatku ve Slavičíně, přítel Chytilova otce
s. 129
- Popelka, Augustin (1854–1938), 1918–1930 předseda (první prezident) Nejvyššího
soudu, krátce i ministr spravedlnosti
s. 164
- Pospíšil, Vilém (1873–1942), národohospodář podílející se ještě před vznikem
republiky na přípravě ekonomických opatření pro nový stát, 1919–1926
místopředseda Bankovního výboru při ministerstvu financí, 1926–1934 první
guvernér NBČ
s. 32
- Pošvář, Jakub (*1873), vystudovaný právník, vládní rada, přednosta berní správy
Brno-město I., otec Jaroslava Pošváře
s. 242, 243
- Pošvář, Jaroslav (1900–1984), profesor správního práva na brněnské právnické
fakultě (od 1945), po zrušení fakulty numismatik a právní historik, syn Jakuba
Pošváře
s. 22, 179, 208
- Procházka, Adolf (1900–1970), profesor civilního řádu soudního na brněnské
právnické fakultě, předseda Právní rady v Londýně, po válce ministr,
emigroval po únoru 1948
s. 136, 164, 208
- Pucci, Nilo, profesor, spolupřekládal se Zuzanou Chiti Chytilovou české autory
s. 55
- Puccini, Giacomo (1858–1924), italský hudební skladatel
s. 101, 109

Půčík, Josef, Ing., člen Bankovní rady NBČ v roce 1948
s. 38

Pulec, Jiří (*1948), PhDr., bývalý ředitel Archivu MU v Brně
s. 11

Puškin, Alexandr Sergejevič (1799–1837), ruský romantický básník, prozaik a dramatik
s. 107

R

Raffael Santi (1483–1520), italský renesanční malíř a architekt
s. 60

Rajchl, František, profesor češtiny, němčiny a francouzštiny na reálném gymnáziu v Uherském Brodě v letech 1900 až 1934
s. 213

Rašín, Alois (1867–1923), politik, ekonom, poslanec, po vzniku ČSR jeden z tzv. mužů 28. října, ministr financí
s. 120, 226

Richelieu, Armand Jean du Plessis, vévoda de (1585–1642), první ministr francouzského krále Ludvíka XIII., zastánce politiky stavící státní zájem (raison d'état) nad morální a náboženské ohledy
s. 74

Rohrer, Friedrich Karl Ernst (1895–1945), majitel brněnské tiskárny a nakladatelství
s. 246

Roos, Zdeněk, JUDr., úředník Národní banky
s. 41

Rouček, František (1891–1967), profesor obchodního a směnečného práva brněnské právnické fakulty, kam přišel po působení na bratislavské právnické fakultě
s. 65

Rudolf, Jaroslav, JUDr., člen Bankovní rady NBČ v roce 1948
s. 38

Rusnok, Jiří (*1960), Ing., národohospodář a politik, 2013–2014 předseda úřednické vlády, 2016–2022 guvernér ČNB
s. 18

S

Saudek, Robert (1880–1935), spisovatel, dramatik, překladatel a grafolog
s. 116

- Sedláček, Jaromír (1885–1945), profesor občanského práva na brněnské právnické fakultě, zahynul při spojeneckém náletu na Brno
s. 65, 78, 136, 163, 164, 272
- Shakespeare, William (1564–1616), anglický dramatik, básník a herec
s. 160, 162
- Schopenhauer, Artur (1788–1860), německý filozof
s. 74, 79, 137, 138, 181, 207, 213
- Slezak, Leo (1873–1946), tenorista a filmový herec, pocházel z česko-německé rodiny
s. 101
- Smetana, Bedřich, křtěn Frydrych (1824–1884), novoromantický český hudební skladatel
s. 62, 95, 100, 101, 251
- Smrkovský, Josef (1911–1974), komunistický politik, po roce 1948 vězněn, v době tzv. pražského jara předseda Federálního shromáždění
s. 25
- Sobička, Jaroslav (1849–1922), ministerský rada, zemský školní inspektor, druhý manžel matky F. Weyra Marie
s. 80
- Sobotka, Josef (1873–1942), český zemským prezidentem v letech 1932–1939
s. 146
- Sofokles (497/496–406/405 př. n. l.), starořecký dramatik, voják a politik
s. 162
- Sojka, Jiří (*1889), kancelářský úředník v Národní bance československé v letech 1919 až 1951
s. 143
- Spann, Othmar (1878–1950), rakouský filozof, sociolog a ekonom
s. 20, 21
- Stašek, Antal (vl. jm. Antonín Zeman; 1843–1931), vystudovaný právník, spisovatel
s. 101
- Stránský, Adolf (1855–1931), moravský politik, poslanec, první vydavatel Lidových novin
s. 117
- Stránský, Jaroslav (1884–1973), syn předního moravského politika Adolfa Stránského, profesor trestního práva na brněnské právnické fakultě, poslanec, ministr exilové vlády v Londýně a prvních poválečných vlád, pouťnorový emigrant
s. 116–118, 121, 123, 164, 183

- Stránský, Martin Jan (*1956), MUDr., vnuk prof. Jaroslava Stránského, po listopadu 1989 obnovil vydávání revue Přítomnost
s. 116
- Studenka, Karel ml. (1903–1993), starší Chytilův přítel, učitel, sbormistr a historik slavičínského hudebnictví, později rozhlasový pracovník
s. 129
- Studenka, Karel st., otec Chytilova přítele Karla, kapelník slavičínské dechovky
s. 129
- Stužka, Miloslav, spolužák a přítel V. Chytila, narozen v Přerově
s. 14, 58, 59, 63, 64, 67, 71, 76, 77, 79–81, 85, 90, 95, 102, 107, 114, 125, 128, 129, 241
- Suk, Josef (1874–1935), skladatel, houslista a pedagog
s. 91
- Svoboda, Ludvík (1895–1979), vojenský velitel, komunistický politik, prezident republiky (1968–1975)
s. 266

Š

- Šalda, František Xaver (1867–1937), kritik, básník, prozaik a literární vědec
s. 225
- Šaljapin, Fjodor Ivanovič (1890–1957), ruský pěvec-basista
s. 93, 141
- Ščuglík, Josef, hajný a správce Městského muzea Slavičín
s. 18
- Šilovskij, Konstantin Stepanovič (1849–1893), ruský libretista a skladatel
s. 107
- Šmíd, Leopold František (1848–1915), herec, kabaretiér, dramatik, divadelní režisér, provozovatel biografu v Praze
s. 175
- Šourek, Antonín, Ing., úředník Národní banky
s. 41
- Šotola, Josef, úředník Národní banky
s. 41
- Španiel, Otakar (1881–1955), sochař, medailér, podílel se na zhotovení prorektorského a děkanských řetězů pro Masarykovu univerzitu a za druhé světové války jako vězeň na výzdobě gestapáckého baru v budově právnické fakulty MU
s. 187

Šrámek, Jan (1870–1956), římskokatolický kněz a politik, předseda exilové vlády (1940–1945), ministr, v roce 1948 se pokusil emigrovat, život dožil v internaci
s. 123, 154, 233, 266

Švehla, Antonín (1873–1933), významný český politik, předseda vlády (1922–1926, 1926–1929)
s. 86, 122, 144, 237, 251

T

Talich, Václav Hugo (1883–1961), dirigent spjatý s orchestrem pražského Národního divadla a s Českou filharmonií
s. 95, 112

Tauchen, Jaromír (*1981), docent, vedoucí Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty MU
s. 136

Tintoretto, vlastním jménem Jacopo Robusti (1518/1519–1594), benátský manýristický malíř
s. 105

Tizian (Tiziano) Vecellio (1488/1490–1576), pozdně renesanční benátský malíř
s. 105

Tolstoj, Lev Nikolajevič (1828–1910), ruský spisovatel a filozof, propagátor neprotivení se zlu násilím
s. 160

Tomášek, František (1869–1938), poslanec Říšské rady, předseda tzv. revolučního Národního shromáždění, pak poslanec a senátor
s. 151, 153

Tyrš, Miroslav, rodné jméno Tirsch, Fridericus Emanuel (1832–1884), český obrozenec německého původu, spoluzakladatel tělocvičného spolku Sokol
s. 55

U

Uher, František (1825–1870), právník, v roce 1861 zvolený do Českého zemského sněmu a v roce 1865 z něj vyloučený
s. 175

V

Vacek, Josef (1875–1930), kanonista, právní historik, profesor srovnávací právovědy na brněnské právnické fakultě
s. 71, 159, 164, 165

Václav, svatý (asi 907–935), český kníže z rodu Přemyslovců
s. 237

- Vančura, Vladislav (1891–1942), lékař, spisovatel, dramatik, nacisty zavražděn za heydrichiády v roce 1942
s. 116
- Vaněk, Václav (1888–1942), vystudovaný právník, bankéř, 1937–1942 náměstek vrchního ředitele NBC
s. 33
- Vážný, František ml. (1895–1953), ministerský úředník a docent obchodního a směnečného práva, synovec Františka Vážného st.
s. 164
- Vážný, František st. (1868–1941), bezplatný profesor na brněnské právnické fakultě, druhý prezident (místopředseda) Nejvyššího soudu
s. 71, 164
- Vážný, Jan (1891–1942), bratislavský a pak brněnský profesor římského práva, synovec Františka Vážného, zahynul v koncentračním táboře Mauthausen
s. 71, 72, 164–167, 173
- Vážný, Vojtěch (*1894–?), okresní soudce v Pardubicích
s. 205
- Velázquez, Diego Rodríguez de Silva y (1599–1660), španělský barokní malíř
s. 105
- Verdi, Giuseppe (1813–1901), italský hudební skladatel, jeho „sbor židů“ z opery Nabucco se stal jedním ze symbolů hnutí za sjednocení Itálie
s. 101
- Vergilius Maro, Publius (70–19 př. n. l.), římský básník
s. 166
- Veselý, Josef, Chytilův spolužák z uherskobrodského gymnázia pocházející z Uherského Brodu, student teologie
s. 85
- Vihan (správně Wihan), Hanuš (1855–1900), violoncellista, člen Českého kvarteta
s. 91
- Vojáček, Ladislav (*1952), právní historik, profesor Právnické fakulty MU v Brně
s. 31
- Vybrál, Vladimír (1902–1980), profesor finančního práva a finanční vědy na Právnické fakultě MU v Brně, po zrušení fakulty pracoval v Československé akademii věd, 1968 poslanec za Československou stranu lidovou
s. 22, 28, 64, 136, 168, 264, 268

W

- Wagner, Richard (1813–1883), německý romantický skladatel, básník a spisovatel
s. 101, 145

- Weber, Adolf (1876–1963), německý ekonom, na jehož koncepcce navazoval například tvůrce poválečné německé hospodářské politiky Ludwig Erhard
s. 42
- Weyr, Emil (1848–1894), matematik, vysokoškolský profesor, otec F. Weyra
s. 43, 80, 141
- Weyr, František (1879–1951), profesor ústavního práva na brněnské právnické fakultě, právní filozof
s. 19, 20, 23, 65, 66, 69, 71, 74–82, 90–96, 121, 125–128, 130–145, 147, 148, 156–164, 169, 170, 172–175, 179, 180, 187, 207–209, 211–214, 216–219, 221–223, 225, 226, 240, 241, 272
- Weyrová (roz. Wanieková, později Sobičková), Marie (1860–1934), matka F. Weyra
s. 80
- Wierer, Rudolf (1907–1986), profesor církevního práva na brněnské právnické fakultě, v roce 1945 emigroval
s. 179
- Wihan, Hanuš (1855–1920), violoncellista a hudební pedagog, člen Českého kvarteta
s. 91
- Wichta, Eduard (*1876), viceprezident a pak prezident Zemského finančního ředitelství v Brně
s. 223, 241
- Wilson, Woodrow (1856–1924), 28. americký prezident (1913–1921)
s. 239
- Wolker, Jiří (1900–1924), český básník, představitel tzv. proletářské poezie
s. 87

Z

- Zelenka, Ladislav (1881–1957), violoncellista a hudební pedagog, člen Českého kvarteta, od roku 1947 národní umělec
s. 91
- Zenkl, Petr (1884–1975), národně socialistický politik, místopředseda československé vlády (1946–1948), pražský primátor
s. 147
- Zítek, Otakar, též Ota, Otto (1892–1955), operní režisér, hudební skladatel, profesor JAMU a VŠMU v Bratislavě, za války vězněn v Buchenwaldu
s. 102, 109
- z Poděbrad, Jiří (vl. jm. Jiřík z Kunštátu a Poděbrad; 1420–1471), český král, vládl od roku 1458
s. 104

Zrůstovi, brněnská rodina, u níž na počátku svých vysokoškolských studií V. Chytil
bydlel
s. 63–65

Zrzavý, Jan (1890–1977), český malíř, ilustrátor a grafik
s. 106

Ž

Žůrková, Eva, mladší sestra Chytilovy matky Anny, poštmistrová v Litenčicích
s. 67, 151, 169, 203, 221, 223

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda);
doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.; prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.;
prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Mgr. Markéta Munzarová, Dr. rer. nat.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Ing. Zuzana Sajdllová, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.; doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D. (předseda);
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; prof. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
doc. JUDr. Ivana Průchová, CSc.; doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.

VZPOMÍNÁM SI 2

Z paměti Englišova žáka

Václav Chytil

Podle původního rukopisu a strojopisu sestavil
prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2022

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Reminiscentia iuridica, sv. č. 2

1., elektronické vydání, 2022

ISBN 978-80-280-0143-8 (online ; pdf)
www.law.muni.cz